LEONID RABIČEV

KARAS

VISKA NURAŠYS

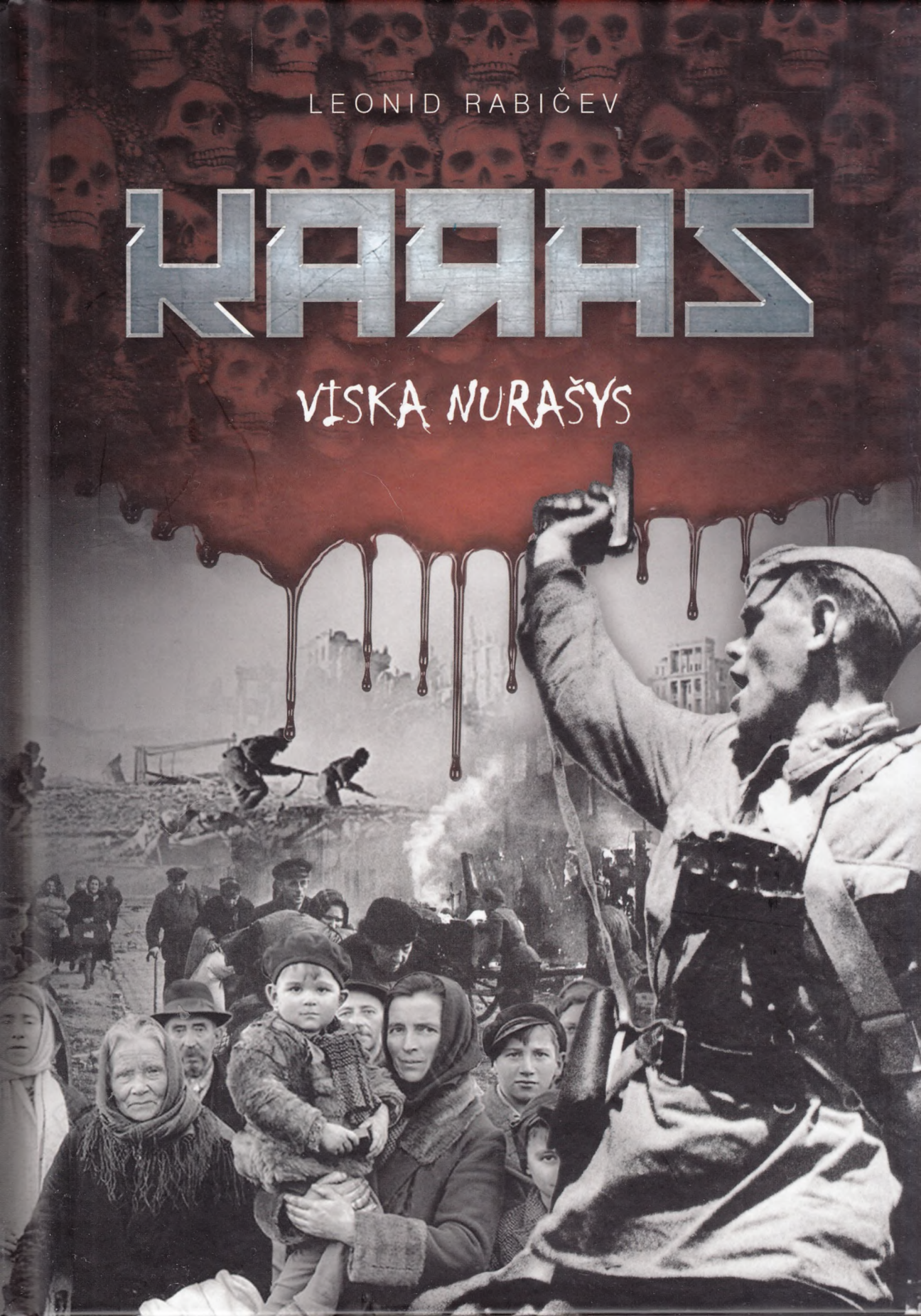

LEONID RABIČEV

KRAS

VISKĄ NURAŠYS

LEONID RABIČEV

KARAS

VISKA NURAŠYS

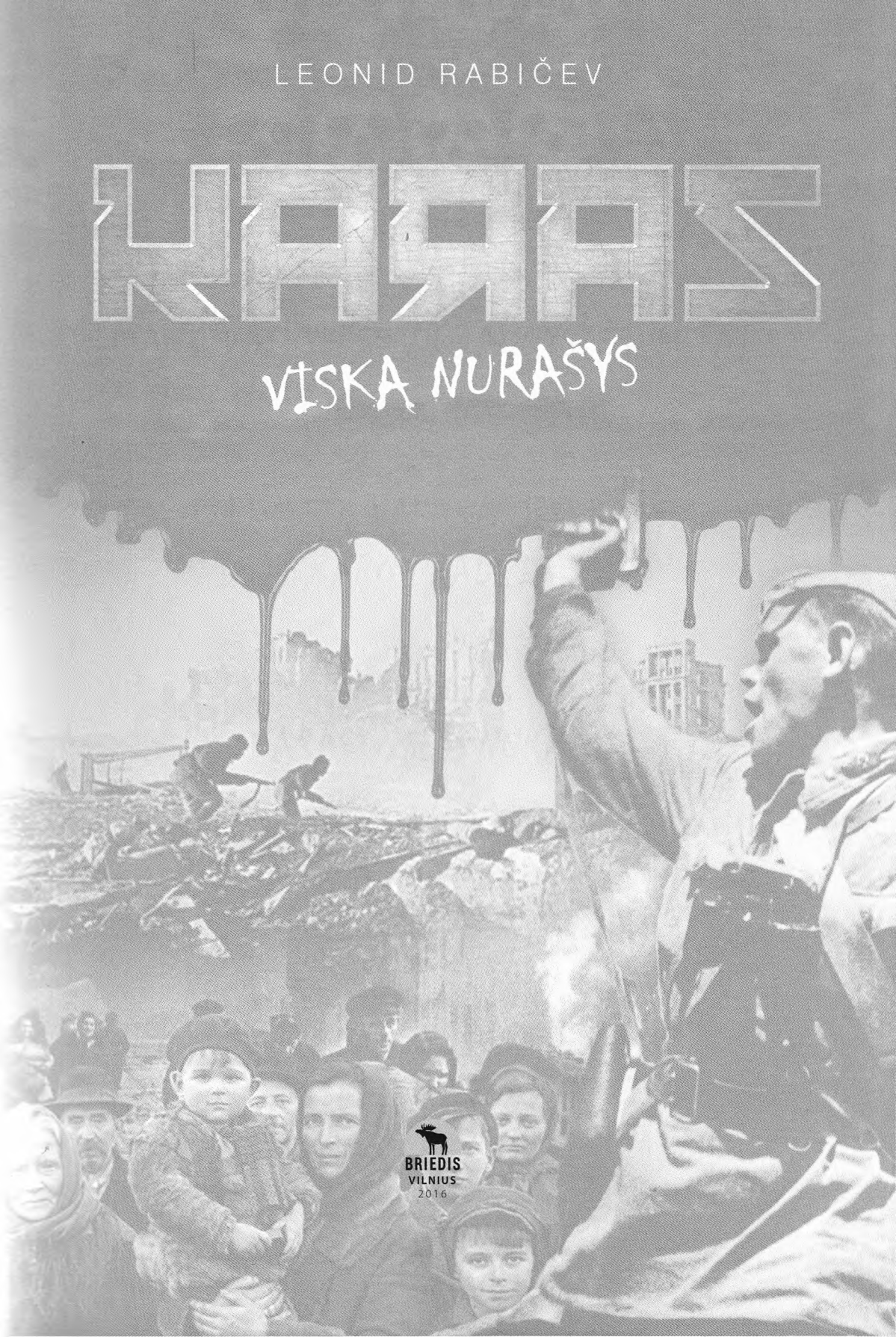

BRIEDIS
VILNIUS
2016

UDK 355.48„1939/1945“(093.3)
Ra-11

Versta iš:
Леонид Рабичев
„Война всё спишет“.
Москва: Авваллон, 2008

ISSN 2351-7344
ISBN 978-9955-26-536-8

Copyright © Leonid Rabičev
© Vertimas iš rusų kalbos, Rimvydas Užukukis, 2016
© Leidykla „Briedis“, 2016

1 SKYRIUS
MANO VAIKYSTĖS IR JAUNYSTĖS METAI

2 SKYRIUS
1941 METŲ VASARA. BYKOVAS.
KARO PRADŽIA

3 SKYRIUS
KARAS VISKĄ NURAŠYS

4 SKYRIUS
RYTŲ PRUSIJA. NUGALĖTOJŲ „ŽYGIS“

5 SKYRIUS
VISKAS PRIEŠAKY!

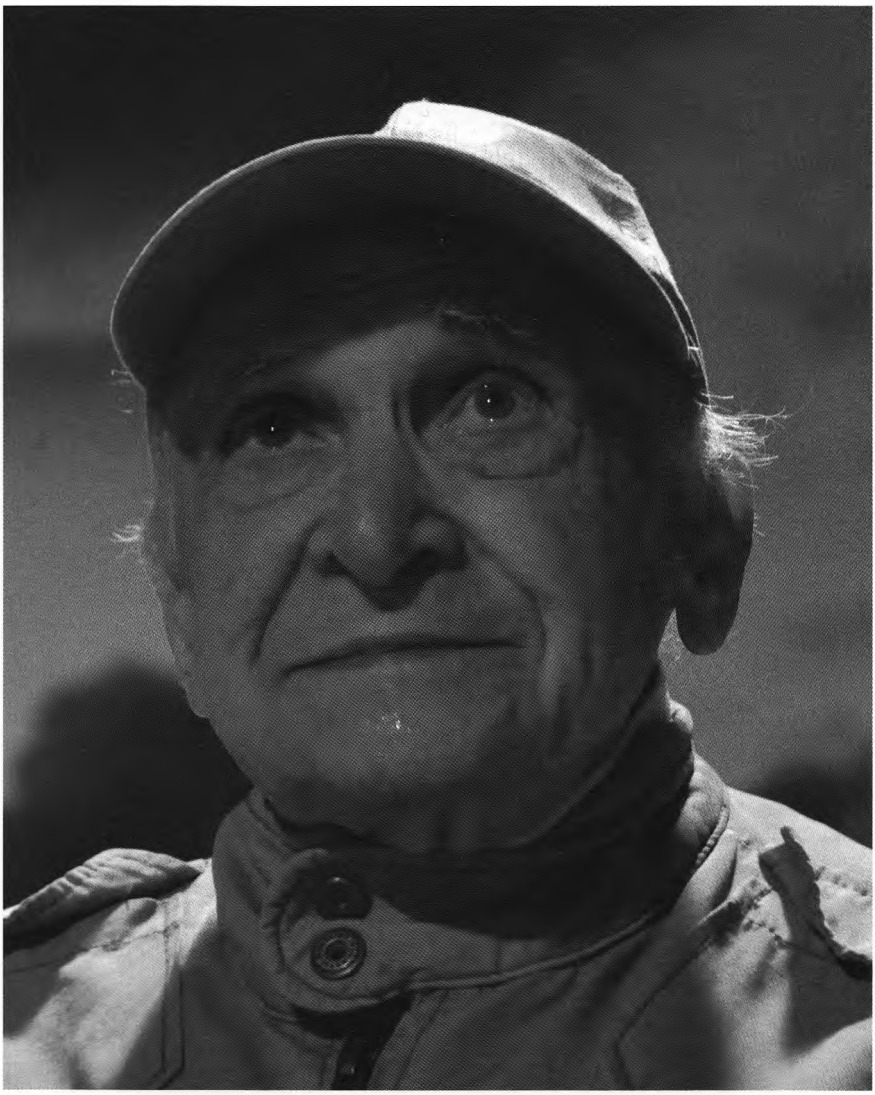

VISKAS DAR PRIEŠAKY!

Autoriaus žodis Lietuvos skaitytojams

Devynios vasaros dienos Palangoje, dvi paros traukinyje – ten ir atgal traukinio Maskva–Vilnius–Maskva vagone. Nuostabu! Būtent šiuo keliu 1943–1944 metais 3-iojo Baltarusijos fronto 31-oje armijoje kovodamas žygiavau ir vos nežuvau perkėloje per Nemuną ties Druskininkais.

Traukinio vagone netikėtai, tarsi iš pasąmonės prasiveržė septyniasdešimt metų senumo atsiminimai: kaip nedraugiškai sutiko mus gyventojai, purvinos, pilnos musių patalpos, neapykanta, musės ir blusos, ir noras trūks plyš kuo greičiau pražygiuoti Lietuvos teritoriją.

Ir štai 2015 metų liepa. Pakeliui prie jūros šnekuosi su jaunais ir pagyvenusiais kurorto svečiais. Sustoju, piešiu, stebiu. Geraširdžiai, inteligentiški, atviraširdžiai jauni, pagyvenę, linksmi vyrai ir moterys, jaunuoliai, merginos ir vaikai.

Piešiu, o už nugaros – du ar trys stebi. Klausia – iš kur aš? Atsakau – iš Maskvos!

– O mes, – sako, – iš Lietuvos! Ir štai, po penketo minučių jau esame draugai. Netikėtai mūsų požiūris į mokslą, politiką, etiką beveik visiškai sutampa. O pralėkus penketui dienų, labai aiškiai suprantu, kad aš Europoje!

Lietuva – liberali demokratinė europietiška valstybė. Devynios Palangoje praleistos dienos nepraėjo veltui, jos mane dar kartą įtikino, kad karas ir visi tarptautiniai totalitariniai-oligarchiniai siekiai neišvengiamai bus nublokšti į praeitį.

Lietuva. Palanga. Vilnius, taika ir laisvė – viskas priešaky!

Laimingas, aš laimingas, kad mano memuarai mano devyniasdešimt trečiaisiais gyvenimo metais tampa lietuvių tautos savastimi.

< Leonidas Rabičevas.

Šioje knygoje pateikti piešiniai yra autoriaus – L. Rabičevo.

Michailas Pismenas
L. Rabičevo knygos „Karas viską nurašys“ recenzija

Žinomo dailininko ir poeto Leonido Rabičevo atsiminimus keletą paskutinių metų spausdino žurnalas „Znamia“. Reikia pasakyti, šie, atrodytų, lyg žaibas praskrieję daug mačiusio žmogaus užrašai neliko skaitytojų nepastebėti.

Tragiškas karo paveikslas, sovietinės tikrovės vaizdai išsiskyrė iš panašios literatūros ne tik tuo, kad autorius, būdamas dailininkas, atskleidė tą tikrovę ypač ryškiai, bet ir tuo, kad šie atsiminimai pateikti neįprasta forma.

Iš tikro jie – pačios aukščiausios klasės meninė literatūra, iš esmės jie juk aprėpia ne tik vieno vienintelio žmogaus likimą. Juose galima pamatyti visos tautos gyvavimą pačiais svarbiausiais, lemiamais etapais, kurie paprastai vadinami esminiais, tai yra atveriančiais duris į svarbiausią dalyką – tautos būties charakterį. Ypač aštriai, patraukliai šie atsiminimai atrodo dėl išskirtinio, padriko dėstymo.

Tai fakto literatūra, parašyta proza, ir dėl tokio dėstymo niekaip neįspraudžiama į jokius rėmus. Paprastas pasakojimas staiga įgyja griežtą formą, tačiau siauruose, griežtuose rėmuose jaučiasi laisvai ir lengvai, tarsi ją akimirksniu būtų suformavusi pati gyvenimo tėkmė, o ne autoriaus menas. Menas tarsi pradingsta gyvenimo tiesoje, todėl kad susilieja su forma ir tampa pačia tiksliausia išraiška.

Leonidas Rabičevas parašė atsiminimus apie save, ir nors jis išskirtinai atviras, rado būdą sutelkti skaitytojo dėmesį ne į save, ne į aprašomus žmones žinomais vardais. Skaitant šiuos atsiminimus kiekvienam žmogui kyla ir kirba galvoje aibė klausimš, susijusių su aukščiausiąja būties prasme .

Įžanga

Praėjus šešiasdešimt penkeriems metams, rašau visa, kas iškyla atmintyje. Ne visada nuosekliai, ne viską galiu suprasti, nė vieno negaliu teisti, o rašau apie viską, kas pateko į mano akiratį. Atskiri mano gyvenimo puslapiai: 31-osios armijos fronto ir užnugario, kovų Centriniame, 3-iajame Baltarusijos ir 1-ajame Ukrainos frontuose atsiminimai. Įvairiausi gyvenimo kaleidoskopo įvykiai: išpažintis, laimė, gėda, kaltės atpirkimas, memuarai, dienoraščiai, dokumentai, laiškai. Kartais spėlionės, kartais praregėjimas. Šalis, praeitis, ateitis ir visa apimanti mintis, kad dar viskas priešaky!

Deja, ne viskas taip paprasta. Priekin – atgal.
Poezija, proza, dailė, knygų grafika, dizainas.

Einu nuo vieno žanro prie kito ir, man atrodo, jaučiu – neišsižadu savęs, kad visa tai mano... Matyt, neatsitiktinai savo gyvenimo kelio pabaigoje apipavidalinau Evangeliją ir Senąjį Testamentą?! Ar atsitiktinai, rašydamas pačias paprasčiausias eiles, pačius nuoširdžiausius prozos „nušvitimus“, susiduriu su sudėtingais būties knygų tekstais ir besimainančio laiko užgaidomis?

Ima noras viską perteikti labai paprastai, ne elementariai, o tiesiog protingai, universaliai, nepakartojamai.

2007-ieji. Aštuoniasdešimt ketveri metai. Kiekviena sekundė brangi. Sulig kiekviena diena atsiveria nauji horizontai, viskas dar priešaky! Ir jeigu lemta sustoti, tai jau niekur nedings kilęs pasitenkinimo jausmas. Nei dienos be eilutės, nei dienos be dažų. Ketveri karo metai. Gyvenau, mylėjau, dirbau, kam galėjau, – padėjau.

Penkiolika eilėraščių knygų, vaikystės, karo atsiminimai, dailininkų, kompozitorių, poetų, draugų biografijos. Karas ir taika. Apmąstymai apie meną, meilę, gyvenimą ir mirtį, apie veržliai bėgantį laiką ir nenumaldomas įsitikinimas, kad viskas dar priešaky! Viskas dar priešaky!

Virš šviestuvo lipdiniai, laiptai patamsy,
Įvairiausio „plauko“ kaimynai.
Namas – septintas numeris – Lialios skersgatvy.
Laiminga vaikystė brangi!
Mūšiai prie čiaupo, skandalas prie krosnies,
Penki primusai, virtuvė šviesi!
Kėdėse blakės, koridoriuj – katės.
Prie tualeto – eilė baisi.
Laidynė, rašalinė, rašomasis stalas,
Ant namo karnizo trys balandžiai.
Važiuoju tramvajumi ant bamperio!
Pačioj geriausioj mokykloj,
Tėtis ant motociklo.
Virtuvėje, ant laiptų,
Geriausioj, laimingiausioj ir pačioje laisviausioj šaly?

(Iš antrosios knygos „Eilėraščiai ir piešiniai. Dialogai“)

Mano mama, aš, mano auklė ir Vitia. Eupatorija. 1928 m.

I SKYRIUS

MANO VAIKYSTĖS IR JAUNYSTĖS METAI

...Laiko sūpuoklės svyruoja, į praeitį iš dabarties,
Iš amžinybės ištraukdamos esmę būties,
Deja, nebelieka... jokios paslapties...

(Iš trečiosios knygos)

Nuo 1920 metų tėtis dirba Maskvos muitinės prekių buhalterijos viršininku ir mokosi Maskvos universiteto tarptautinių santykių fakulteto skyriuje.

Jis reabilituotas partijoje. 1918 metais už tarnybinį pažeidimą Saratove buvo išbrauktas iš VKP(b) sąrašų ir nuteistas sušaudyti. Devynis mėnesius praleido Saratovo kalėjimo vienutėje, kasdien laukė nuosprendžio vykdymo ir paleistas 1919 metais paskelbus amnestiją. Kalėjime susirgo abiejų plaučių tuberkulioze. Persikėlė į Maskvą, vedė brolio našlę ir įsivaikino dvejų metų brolvaikį Vitią.

Mama iš pradžių dirbo kurjere liaudies komisarų aukščiausiojoje taryboje, paskui VKP(b) CK nario A. Brykovo sekretore. Vėliau dirbo liaudies komisaro L. Lobovo sekretore ir kurjere.

Vėliau ją pasiunčia mokytis į J. Stalino pramonės akademiją, kurią pabaigusi 1936 m. įgyja inžinieriaus staklių konstruktoriaus specialybę.

Tuo metu Maskvoje gyveno mamos puseserės, bet aš jų nepažinojau, o draugų ji neturėjo.

Tėtis turėjo daug draugų, o patys artimiausi – jo bendrakursiai universitete. Du ar tris kartus per savaitę, jie, taip pat jų draugai ir žmonos susirinkdavo pas mus, diskutavo apie politinę padėtį šalyje ir pasaulyje, apie mokslą, literatūrą ir linksminosi, šoko, liejosi jų atsiminimai, anekdotas sekė anekdotą, vyko nesibaigiantys sugretinimai – kas, kur buvo revoliucijos ir pilietinio karo metais, gėrė, valgė, o paryčiais skirstydavosi į namus. Jauni talentingi, įžūlūs svajokliai.

Visi vyrai buvo nuo dvidešimt penkerių iki trisdešimt metų.

Draugystę jie išsaugojo iki pat mirties.

Deja,1937 metais buvo sušaudytas mūsų pasiuntinys Japonijoje Galkovičius, jo žmona Nina, rusų gražuolė, kurią įsimylėjo princas, beveik trisdešimt metų praleido lageriuose. Tėtį išgelbėjo tik tai, kad 1934 metais pagal melagingą skundą buvo pašalintas iš partijos.

Amerikanistas, raudonasis profesorius Kaplanas (literatūrinis slapyvardis Lanas) į lagerius ir kalėjimus pateko po karo. Vienas jo studentas paskundė, kad jis Almatoje kasdien, klausosi „Amerikos balso" radijo. Kankintas, reikalauta, kad viską papasakotų apie akademiko Vargos vadovaujamą šnipų centrą... Bet, tai jau 1949 metų istorija.

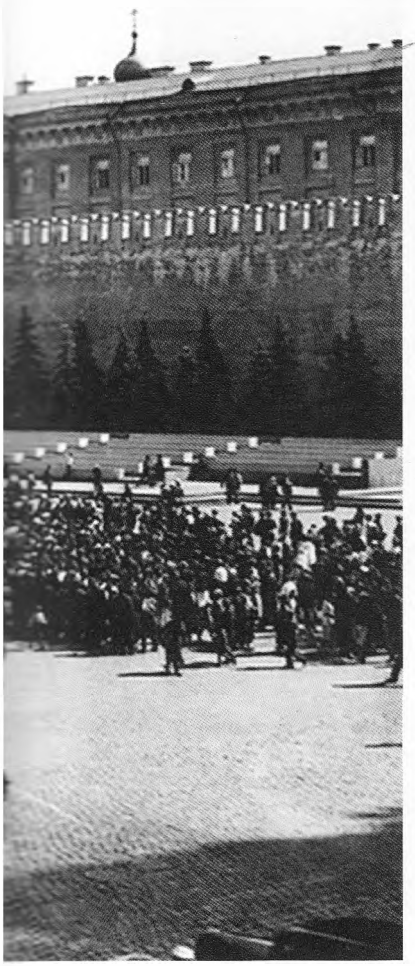

Maskva. 1932 m.

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje tėtis priklausė nomenklatūrai, gaudavo bonų knygoms – talonų, už kuriuos be pinigų buvo galima įsigyti įvairiausių knygų.

Mes dažnai vaikščiojome po Kremlių, į kurį tėtis turėjo leidimą, o kartais važiuodavome į Novodevičjės kapines lankyti įžymiųjų rašytojų kapų.

Tėtis dievino Puškiną, Lermontovą, Gogolį, Turgenevą, Levą Tolstojų. Bet visai neskaitė Aleksandro Bloko, Sidabrinio amžiaus poetų, Boriso Pasternako eilių ir nieko nenutuokė apie jų kūrybą...

Tramvajus „A" („Anuška"). 1920 m.

Tramvajus „A"

Pokrovo bulvaru, pro mūsų namą ir mano būsimąją 23-iąją mokyklą, kursavo tramvajus. Tai buvo tramvajus „A" – „Anuška". Tramvajus visada važiavo sausakimšas, o išorėje, įsikibę rankomis į turėklus, apvadus ar įdubas aplink langus, kojomis įsirėmę į bortelį ar groteles kybojo neįstengiantys įsigauti į tramvajaus vidų, kažkur vėluojantys vyriškiai.

Tramvajaus viduje, spūstyje, tvankumoje suspausti keleiviai, netašyti ir mažaraščiai, dažniausiai buvę valstiečiai, visaip tyčiojosi iš vienišų nervingų inteligentų. Ypač tekdavo tiems, kurie buvo su akiniais ir skrybėlėmis, arba tiems, kurie nešėsi portfelius. Suprantama, tai pasakoju apie trečiojo dešimtmečio pabaigą ir ketvirtojo dešimtmečio pradžią.

Pirmoje klasėje pradėjau mokytis 1931 metais, o tada dar viskas atrodė būtent taip.

Vėliau viskas pamažu keitėsi ir įgijo civilizuotesnių formų. Tačiau aplinkui aidintys keiksmai dėl nuovargio ir auklėjimo stokos ar tiesiog dėl nepatogumų vienokia ar kitokia forma nesiliovė iki pat karo pradžios, o buvę tramvajų keleiviai mano aprašytą atmosferą visai paprastai ir natūraliai perkėlė nuo žemės paviršiaus į požemį, tai yra į pirmuosius Kaganovičiaus vardu pakrikštyto metro traukinius.

Mūsų dienomis metro keleiviai ramiai stovi eilėse prie eskalatoriaus, o tada kiekvienas norėjo ant eskalatoriaus įsiveržti pirmas. Silpnesnieji buvo nustumiami alkūnėmis, susidarydavo siaubingų spūsčių. Moterys alpo, ilgapirščiai vogė, kildavo muštynių.

Kodėl taip buvo, paaiškinti negaliu.

Į Maskvos tramvajų grūdasi keleiviai.

Pirma klasė ir rytinė rikiuotė

1931 metų rugsėjo 1-ąją einu į mokyklos pirmą klasę.

Susirandu naujų draugų – Volią Šorą ir Volodią Goneckį. Volodios Goneckio tėčio brolis revoliucijos išvakarėse buvo įžymus menševikas, rašė straipsnius, kuriuose ginčijosi su Plechanovu ir Leninu. Kaip ir kodėl susidraugavau su Volodia? Pirmoje klasėje sėdėjau su juo viename suole.

Mokyklos direktorius mus supažindino su mokytoja – labai liesa pagyvenusia moterimi – Jelizavieta Dmitrijevna. Jis išėjo, o Jelizavieta Dmitrijevna išrikiavo mus pagal ūgį ir nuvedė į rytinę rikiuotę, kuri vyko mokyklos didžiojoje salėje.

Mokyklos viršutinį aukštą užėmė didžiulė salė su scena. Salėje vyko fizinės kultūros pamokos, žaidėme futbolą ir tinklinį, bėgome estafetes. Salėje taip pat vyko mokyklos šventės, mitingai, koncertai ir teatro vaidinimai bei visos mokyklos rytinės rikiuotės.

Komjaunuolių, pionierių ir spaliukų liniuotė mokyklos stadione.

Už pavėlavimą į rytinę rikiuotę buvo griežtai baudžiama ir mažintas drausmės pažymys.

Visos klasės išsirikiuodavo pagal ūgį.

Klasių ir pionierių vadovai visus patikrindavo šaukdami pavardėmis, o paskui vykdavo politinis pokalbis. Vėliau iš anksto paskirti berniukai ir mergaitės, scenoje išrikiuoti pagal ūgį, kolektyvu ir pavieniui deklamavo eilėraščius ir dainavo dainas, skirtas Stalinui.

Rikiuotės pabaigoje pionierių vadovė perskaitydavo kažką panašu į pionieriaus priesaiką ir baigdavo ją žodžiais: „Būkit pasiryžę!" ir visi salėje – spaliukai, pionieriai ir komjaunuoliai – saliutuodavo ir choru šaukdavo: „Visada pasiryžę!"

Galbūt ką nors ir painioju, bet net jei ir taip, ne tai svarbiausia.

Ko gera, svarbiausias tikslas buvo išmokyti būti būryje, pripratinti prie privalomos subordinacijos ir būsimosios karo tarnybos.

Volia Šoras

Volodia Goneckis mane supažindino su savo nauju draugu, gyvenančiu jo name – Volia Šoru.

Volia Šoras ir Leonidas Rabičevas. 1937 m.

Naują butą mes gavome ketvirtame aukšte, o Volios Šoro tėvai – trečiame. Mano mama dirbo liaudies komisariate drauge su Volios Šoro mama ir su ja draugavo. Volios tėvai turėjo didžiulę biblioteką, o jis taip pat, kaip ir aš, visą laisvą laiką praleisdavo skaitydamas, bet kitaip, nei aš, turėjo fenomenalią atmintį, buvo garbėtroška ir pasižymėjo valdžios siekimu.

Jam patiko savo įspūdingomis žiniomis stebinti ne tik kiemo berniūkščius ir mergiotes, bet ir pažįstamus ar nepažįstamus suaugusiuosius. Tam jis atmintinai išmoko keletą „Didžiosios sovietinės enciklopedijos" tomų. Ir vienur ar kitur, pavyzdžiui, tramvajaus spūstyje, šis mažas ir labai storas berniukas pradėdavo kažką aiškinti. Mokslines teorijas, faktus apie genetiką, fiziką, literatūrą ar meną. Jis tiksliai, žodis žodin atkartodavo faktus, datas, mokslinius terminus.

Tai atrodė stebuklas, daugelis jį laikė genijumi, tik aš vienintelis žinojau, kaip tai vyksta. Jis prašydavo papasakoti visų, kurias skaičiau, knygų turinį, o po savaitės, nutaisęs protingą veidą, žodis į žodį pasakodavo tai man ar kam kitam, tvirtindamas, kad tai vos tik vakar perskaitė.

Trumpai sakant, be visa kita, jis buvo melagis, išdykėlis ir beveik chuliganas.

Atsimindavo ir su malonumu kartodavo keiksmažodžius ar frazes, o kartą paaiškino man, kaip gimsta vaikai.

Aš nepatikėjau.

Tada jis storame piešimo sąsiuvinyje nupiešė visus sueities būdus: vyrų, moterų, gyvūnų, ir visus lytinius iškrypimus: vyro sueitį su vyru, moters su moterimi, ir kas mane galutinai apstulbino, moterų – su gyvūnais: ožiais, šunimis, arklėnais.

Buvau apstulbęs ir pasiėmiau tą albumą namo. Namie jį pamatė mama ir parodė tėvui, o tėvas išraudo ir kalbėjo, kaip tai yra nederama, norėjo sunaikinti sąsiuvinį, bet aš įsikibau į jį ir grąžinau Voliai.

Vakare namuose visi iš manęs šaipėsi, sakė, kad nieko nesupratau, o mano klastingas draugas atversdavo atitinkamą enciklopedijos straipsnį ir tekdavo sutikti su juo. Pirmą kartą gyvenime man paaiškėjo, kad tėtis ir mama ne visada su manimi nuoširdūs ir ne visada man sako tiesą.

Volia mane smarkiai erzino savo melu, teatralizuotu šantažu, įžūlumu ir chamiškumu, bet labai domino jo gausios žinios ir netikėti poelgiai. Dažniausiai man su juo buvo įdomu.

Keista, bet jis taip pat mėgo mane ir buvome neišskiriami draugai iki pat 1935 metų, kai mūsų name prasidėjo masiniai suėmimai. Jo tėvai, kaip liaudies priešai, buvo suimti vieni iš pirmųjų.

Volios tėtis – Ilja Šoras per pilietinį karą vadovavo korpusui. Jo kabinete kabojo vardinis kardas, kurį jam padovanojo komandarmas Frunzė. Jis taip pat turėjo vardinį pistoletą su šoviniais, o laikė jį spintoje, slaptavietėje po stalčiumi.

Mes su Volia žinojome, kad už ginklo slėpimą jo tėvai gali būti sušaudyti. Vakare, antrąją dieną po suėmimo atidarėme slaptavietę,

paėmėme brauningą su šoviniais, suvyniojome į paklodę ir įdėjome į maišą. Į maišą įkrovėme dar grindinio akmenį ir, sulaukę, kol krantinėje nieko nebus, paskandinome Maskvos upėje, priešais dabartinį viešbutį „Rosija".

Tada ši vieta vadinta Zariadjė, joje stovėjo senoviniai pirklių namukai, kuriuos vieną nuo kito skyrė siauros gatvelės. Tipiška Ostrovskio pjesių ir Dostojevskio romanų Maskva.

Raudonosios armijos karo vadas M. Frunzė.

Volodios Goneckio tėvai buvo sušaudyti, o jis pats išvežtas į nežinia kokius vaikų namus. Nei aš, nei Volia, nei mano tėvai neabejojo, kad Volios tėvai – visai ne liaudies priešai. Jie buvo tikri, jog ši klaida per tris dienas paaiškės, tačiau mūsų iliuzijoms išsipildyti nebuvo lemta.

Jo tėtis žuvo Kolymoje. Motina pergyveno Staliną ir buvo reabilituota.

Šorų bute apsigyveno tardytojas Chorošilkinas, kuris ir suklastojo tą bylą. Dabar ten gyvena jo anūkai bei proanūkiai.

Mes persikėlėme į Pokrovo bulvarą. Svarbiausia, kad įsikėlėme į antrąjį liaudies komisariato namą, kurio beveik kiekvienoje laiptinėje butus gavo visai liaudžiai žinomi revoliucionieriai, seni bolševikai. Pavyzdžiui, priešais – revoliucinės dūmos deputatas Lenino draugas Badajevas ir lengvosios pramonės liaudies komisaras Liubimovas.

Mama šiame name butą gavo todėl, kad buvo ar tai kurjerė, ar liaudies komisaro Lobovo, o paskui VKP(b) CK nario Brykovo sekretorė. Namas pastatytas vietoj buvusio arsenalo. 1918 metais šio arsenalo ginklais pasinaudojo eserai. Ir apskritai čia buvo prieš bolševikus sukilusių eserų štabas. Visi jie iš pradžių išgabenti į Solovkas, o paskui sušaudyti.

Prie kiekvienos laiptinės stovėjo ginkluotas kareivis. Visiems naujiems namo gyventojams buvo išduotos storos knygelės su kvitais leidimais, kuriuos reikėjo įteikti pas mus ateinantiems svečiams. O mūsų liftas buvo vienintelis „kalbantis" visoje Maskvoje.

Įeini į kabiną, o garsiakalbis iš palubės klausia: „Į kurį Jums aukštą?" Sakau: „Į ketvirtą". Mat dispečeris, sėdintis mažame kambarėlyje šeštame aukšte, valdė visus namo liftus. Namo kieme buvo pastatyta didelė virtuvė, joje ruošti pusryčiai, pietūs ir vakarienė visiems namo gyventojams. Tai buvo didi idėja – išlaisvinti moterį nuo darbo namuose.

Pirmame namo aukšte įkurdinta vaikų poliklinika.

Kai viskas buvo sudėliota į vietas, tėtis išsimokėtinai – per dešimt metų – nupirko pianiną. Mane mokyti pasamdė Olgą Glazko, kuri du kartus per savaitę – penktadienį ir kartą per nedarbo dienas – atvažiuodavo manęs mokyti. Tai buvo aukšta, apie penkiasdešimt metų, išsidažiusi klastingo balso moteris.

Su manimi ji kalbėjo žemu įtaigiu balsu, tačiau pastabas rėždavo aštriai, o tada, kai klavišą paspausdavau ne tuo pirštu, suduodavo per rankas liniuote.

Su tėčiu ir mama ji burkavo „spalvingu sopranu". Nedarbo dienomis po kiekvienos pamokos tėvai jai suruošdavo pietus.

Solovkų lagerio kaliniai tiesia geležinkelį.

Solovkų lagerio apsauga laive iškalbingu pavadinimu „Čekistas – II". Lageris buvo įkurtas kalinti „sovietų valdžios priešams" Solovkų salose, buvusiame vienuolyne. Jis veikė iki 1933 metų.

Daužyti per rankas – toks buvo jos mokymo metodas, nors man atrodo, kad tai ne padėjo, o kenkė.

Man atrodo, kad Olgą Glazko tėvas pakvietė paveiktas dėdės Jašos. Jo niekas niekada nemokė, bet jis iš klausos grojo Šopeno valsus ir džiazo improvizacijas. Dėdė Jaša dievino muziką.

Karo išvakarėse jis vos nenumirė nuo tuberkuliozės. 1941 metais evakuotas į Kuibyševą, klodamas didžiulius gamyklos vamzdžius keturiasdešimt laipsnių šaltyje (buvo keleto tokių statybų darbų vykdytoju), savaime pasveiko. Baigė Mendelejevo instituto chemijos technologijos fakultetą. Chemijos gamykloje per jo studentišką praktiką įvyko avarija, chloro nuotėkis. Jis buvo talentingas ir vertinamas žmogus.

Kartą jau po karo jam pasiūlytas Ukrainos statybos medžiagų ministro pavaduotojo postas. Tad atsisakė buto Maskvoje, gavo prabangų

Statybų Kuibyševe (dabar Samara) akimirka. Toliau lagerio sargybiniai. Sovietai statybose naudojo pigiausią darbo jėgą – lagerių ir kalėjimų kalinius.

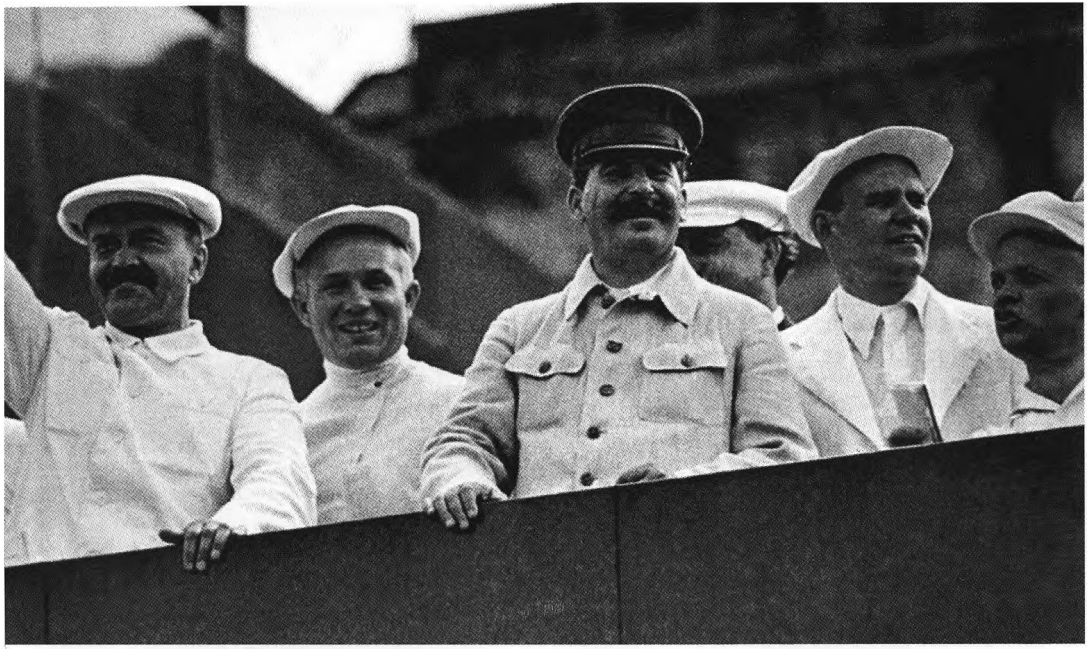

V. Molotovas, N. Chruščiovas, J. Stalinas ir kiti Lenino mauzoliejaus tribūnoje. Maskva. 1936 m.

butą Kijeve, bet po mėnesio išėjo iš darbo savo noru, nes aptiko, kad klesti korupcija, masiškai grobsto, vagia ne tik valdiniai, bet ir viršininkai.

Dar nuo Černobylio laikų jis pažinojo Lazarį Kaganovičių. Kai Chruščiovas jį nušalino nuo darbo ir visų pamirštas Lazaris Moisejevičius kentėjo nuo senatvės ir vienatvės, jis ėmė šį lankyti.

Lazaris Moisejevičius džiaugėsi, o dėdė visiškai nustojo žavėtis savo dievuku. Ginčijosi jie apie Staliną ir represijas. Kaganovičius negalėjo suvokti laikų kaitos. Jis nieko nesmerkė, pateisino ir tvirtino, kad visus liaudies priešus reikėjo šaudyti, o Stalinas laiku „neperkando" Nikitos Chruščiovo, kurį taip pat 1937 metais reikėjo sušaudyti. Be to, jis ir toliau puslapis po puslapio atkakliai studijavo Lenino bei Stalino raštus.

Dar vienas baisus ir mažai žinomas faktas apie L. Kaganovičių. Jo vyresnysis brolis Michailas Kaganovičius buvo aviacijos ministras. Stalino pakviestas atėjo į jo kabinetą su darbo pranešimu. Stalinas išsitraukė pistoletą ir jį nušovė. Po Alilujevos tai buvo antroji žmogžudystė, kurią padarė prityręs nusikaltėlis generalisimas.

Manau, tai nebuvo paskutinis toks atvejis.

L. Kaganovičių dėdė Jaša pasmerkė ir nutraukė su juo ryšius. Staiga suprato, kad pastarasis – ne tik žiaurus budelis, bet ir neįdomus žmogus.

Vilų kooperatyvas „Rabkrinovec“

1936-ieji. Man – trylika metų. Mano brolis Vitia įstoja į staklių gamybos institutą. Mama pradeda mokytis Stalino pramonės akademijoje. Nuo 1931 metų tėtis vadovauja darbininkų ir valstiečių inspekcijos (*Raboče-krestjanskaja inspekcija* – vert. pastaba) liaudies komisariato centrinės kontrolės komisijos transporto mašinų gamybos grupei. Jį į šias pareigas pasikviečia Kuibyševas. Taigi yra didelis viršininkas, turi nuolatinį leidimą į Kremlių, pažymėjimą važiuoti tarptautinės klasės vagonuose bet kuriuo metu, į bet kurį SSRS miestą nemokamai, o, reikalui esant, skiriamas ir lengvasis automobilis.

Kremliaus poliklinika.

Speciali parduotuvė – „A“ klasės maisto prekių skirstymo parduotuvė.

Per gegužės 1-osios ir lapkričio 7-osios šventes su tėčiu stoviu tribūnoje drauge su diplomatiniu korpusu, visai šalia mauzoliejaus. Greta manęs – Japonijos pasiuntinys Sovietų Sąjungai pro žiūronus stebi Raudonąja aikšte riedančias mūsų patrankas ir tankus.

Baigiasi paradas, pro Spaso vartus einame į Kremlių, tėtį sustabdo Politinio biuro narys A. Andrejevas. Kalbasi, paskui kažko klausia mane. Paspaudžia ranką. Išeiname iš Kremliaus pro Borovicko vartus ir krantine, drauge su demonstrantais grįžtame namo.

Tai mano 1931 metų Maskva. O tėtis užaugo miške, Ukrainoje. Savas daržas, savas sodas, lysvės. Vaikystės nostalgija. Svajonė apie savo žemės sklypelį ir gėlių darželį jo sąmonėje įsitvirtinusi tvirtai, kaip ir jo bendradarbių, dar visai neseniai buvusių valstiečių. Tėtis priklauso darbuotojų, svajojančių apie nuosavą namelį, grupei.

Tokių – keletas.

Jie važinėja po Pamaskvį ir ieško vietos vilų kooperatyvo statybai. Randa netoli Bykovo stoties, visai netoli Maskvos apie trisdešimt hektarų miško masyvą ir gauna leidimą statyti gyvenvietę. Visi jie bolševikai, šiokie tokie utopistai. Jiems vaidenasi kažkas panašu į Kampanelos „Saulės miestą“. Centre – visuotinių

susirinkimų, žaidimų ir apsivalymo Žvaigždės aikštė, nuo kurios tarsi spinduliai driekiasi gatvės.

Statomi riboženkliai. Tėtis vežasi mane, Vitią, mamą, rodo stulpą miške, tai – 19-asis sklypas.

Tankus miškas, po kojomis žemuogės, bruknės, avietynai. Pušys, eglės. Prieiname durpyną su pelke, per kurią teka upelis.

Laimės akimirka.

Vilų dar nėra, bet laisvadieniais važiuojame prie stulpo. Aptinkame nedidelę laukymę, išvalome, pašaliname šaknis, išplėšiame velėną. Trėšiame, sodiname ridikėlius, svogūnus, agurkus, pomidorus, nusiperkame braškių daigų. Sodiname gėles: tabaką, našlaites, karklelius, jurginus. Viskas auga, o aplinkui verda statybos.

Vasarą tėtis pašalinamas iš partijos. Mūsų devynioliktasis sklypas atiduodamas kitam darbininkų bei valstiečių inspekcijos darbuotojui, bet, atsižvelgus į tėčio nuopelnus kuriant kooperatyvą, jam skiriamas kitas sklypas. Naujas daržas, naujos gėlės.

Mūsų vila dar nepastatyta, tėčio draugas Fiodoras Muravjovas pasiūlo 1932 metų vasarą praleisti jo viloje. Tai idėjinis komunistas, kurio žmona mirė, liko vaikai – dukros ir sūnūs.

Vaikams jis suteikė revoliucinius vardus. Vyresniąją dukrą pavadino Iskra, vidurinį sūnų – Kimu, o kaip pavadinti jaunesnįjį sūnų, mąstė ilgai ir pavadino Orelitu paveiktas įžymiosios Lenino tezės

L. Rabičevas su tėvais ir vyresniuoju broliu. Kooperatyvas „Rabkrinoviec". 1932 m.

„Spalio revoliucija, elektrifikacija ir darbas – socializmo pagrindas" (*Oktiabr – spalis, revoliucija, elektrifikacija* – vert. pastaba).

< Kooperatyvo vilos. 1928 m.

Maskvos pionierių namų antikos istorijos būrelis, iš kairės pirmoje eilėje: Lenina Zonina, Elena Ogorodnikova, Tamara Mamonova, Jurijus Bessmertnis, antroje eilėje: Olegas Forafontovas, Leonidas Rabičevas, Kazimiras Abramovas, Vitalijus Rubinas.

Maskvos pionierių namai

Mano draugas Volia Buninas mane atsiveda į Stopani gatvę. Aš ra šau prašymą ir tampu aštuntuoju vyresniųjų antikos istorijos būre lio nariu. Būrelio veikla vyksta šeštą vakare, kartą per savaitę, da vienas darbas – lotynų kalbos pamoka bute pas įžymųjį lotynis tą Oranskį. Laisvomis dienomis mes, vadovaujami menotyrininkė Irinos Zest, vaizduojamojo meno muziejaus saugyklose tiriame se novės Graikijos ir Romos meną.

Po antrosios pamokos Lena Zonina siūlo aplankyti Vakarų dai lės muziejų. Pirmą kartą gyvenime matau nesuprantamus Pikas kubistinius paveikslus.

Mane nustebina Renuaro „Somari" ir Klodo Mone „Taueri rūke". Nesuprantama, man atrodo labai romantiška. Jaučiu, ka čia slepiasi kažkokia romantiška paslaptis ir ją būtina atskleisti.

Mes aštuoni. Penki berniukai ir trys mergaitės.

Ginčijamės, kas geriau – „gyventi ir tikėtis ar gauti ir mirti". Ta apie Karlo Markso testamentą.

Iš berniukų pats protingiausias Kazimiras Abramovas, o iš mergaičių – Lena Zonina.

Mano draugas Volia Buninas daugiau į istorijos būrelio pratybas neateina. Jį visiškai pasiglemžė muzika.

Tikrasis Lenos vardas – Lenina, Volios – Revolis. Tai ne atsitiktinai. Beveik visų būrelio narių tėvai – naivūs komunistai romantikai.

1936-ieji. Man – trylika metų. Mano brolis Vitia įstoja į staklių gamybos institutą. Mama pradeda mokytis Stalino pramonės akademijoje. Tik kitais, 1937, metais kai kurie jų buvo represuoti.

Bėga metai.

Pionierių namuose susipažįstu su Vitalijumi Rubinu. Iš pionierių namų dabar grįžtame drauge. Dienomis ir vakarais dalijamės gyvenimo, perskaitytų knygų įspūdžiais, išgyvenimais.

Aš teigiu, kad istorinius veikalus reikia rašyti kaip romanus, užaštrinti siužetus, turi dominuoti autoriaus fantazija, kiekvienas naujas tekstas turi paklusti vidiniam ritmui, kad metafora ir potekstė ne mažiau svarbi nei pats tekstas. Vitalijus tikina, jog literatūriniai pagražinimai tokiais atvejais negalimi, svarbiausia – neiškraipyti faktų. Kalba apie istoriko atsakomybę mokslui, apie garbę ir profesionalo sąžinę.

1940 metų rugsėjo pirmąją pasielgiu neapgalvotai. Vitalijus, kaip ir svajojo, įstoja į MVU (Maskvos valstybinio universiteto) istorijos fakultetą, o aš į teisės instituto pirmąjį kursą. Pakeliui į konservatoriją užėjau į gretimą teisės institutą, pamačiau mergaitę, kuri man patiko iš pirmo žvilgsnio, o ant sienos – kabantį skelbimą apie pirmąjį

Naivūs bolševikai romantikai pasižymėjo savotišku požiūriu ne tik į asmenvardžius, bet ir į meną. Maskvoje 1918 m. pastatytas paminklas K. Marksui ir F. Engelsui. Liaudis jį praminė „Dviese vonioje". Netrukus buvo nugriautas. Paminklo papėdėje stovi bolševikų vadas V. Leninas.

Osipo Briko literatūros būrelio susiėjimą. Osipas Brikas! Lilija! Majakovskis!

Vitalijus suglumęs, manęs negali suprasti, jo nuomone, toks lengvabūdiškas poelgis – beveik nusikaltimas.

Netikėtai paaiškėja mūsų skirtingas požiūris į Gulagą. Abu suprantame, kad jokių liaudies priešų nėra. Yra daugybė nekaltai nuteistų žmonių. Jis daug daugiau žino, kalba apie dešimtis milijonų nekaltai žuvusiųjų, o aš sakau: „Tu išprotėjai, tai juk daugiau, nei Belgija, Olandija ir Danija. To negali būti. Na, galbūt dvidešimt, gal penkiasdešimt tūkstančių".

Vitalijus paniekinamai žvelgia į mane, pasirodo, ne tik lengvabūdiškumas, bet ir kvailybė! Daugiau nė vienas mano žodis jo sąmonės nepasiekia. Dabar pamato, kad mano eilėraščiai nėra tobuli. Jis nustebintas, pasirodo, aš dar ir grafomanas! Kiekviena gyvenimo sekundė brangi, kvailiems ginčams jis laiko eikvoti nenori ir visam gyvenimui išbraukia mane iš savo draugų sąrašo. Neįdomus jis ir man. Mėginu suprasti. Galbūt tai savigyna?

Savigyna?! Kaip paprastai aš peršokau iš 1936 į 1940 metus! Nebaigiau pasakoti apie vaikystę, mokyklą, namą, pirmąją meilę ir su ja susijusius eilėraščius, o jau priartėjau prie karo išvakarių.

Tarsi vėduoklė priešais skleidžiasi gyvenimo dienos bei metai ir tik viena niekaip nesikeičia – viskas priešaky!

Judėsiu priekin ir vėl ne kartą grįšiu atgal. Kol kas kitaip neišeina, nauji eilėraščiai ir, kad jų neužmirščiau sulaukęs aštuoniasdešimt šešerių, – vėl eilėraščiai, o paskui – viskas ateityje!

Įrėmintas drobės lopelis,
Tai – mus išskyręs tiltelis.
Kas ilgį ir plotį jo išmatuos? –
Nuo durų angos lig šalies ištisos –
Metras šiurkštoko audeklo.
Keturi šimtai gramų dažų,
Tarsi laiptai be turėklų,
Karas, Biblija – viskas kartu.

L. Rabičevas. Evakuacijos išvakarėse. 1941 m. rugsėjis.

2 SKYRIUS

1941 METŲ VASARA. BYKOVAS. KARO PRADŽIA

1941 metų pradžioje išlaikiau baigiamuosius egzaminus ir perėjau į teisės instituto antrą kursą. Išskyrus valstybės teoriją ir teisę bei lotynų kalbą, mano kitų besimokytų dalykų pažymiai buvo nelabai kokie. Puikiai supratau, kad teisininku nebūsiu ir prie instituto mane prikaustė tik visai netikėtas romanas su mergina, kurios vardą pamiršau, bei literatų būrelio veikla, vadovaujama Osipo Briko. Matyt, jau visai neabejojau, kad rašysiu iki pat gyvenimo pabaigos. Bet iš tikro viskas klostėsi daug sudėtingiau.

22-osios rytą, važiuodamas dviračiu pro vieną gretimą vilą, išgirdau Molotovo kalbos fragmentą ir jau po penkių minučių buvau namie. Tėvai, brolis, svečiai mėgino suprasti: kas vyksta? Visi buvo įsitikinę, jog karas daugiau kaip tris savaites netruks ir fašistinė Vokietija neišvengiamai kapituliuos.

Nuo ryto iki vakaro klausėmės „Informbiuro" suvestinių ir vis labiau stebėjomės netikėta gąsdinančių įvykių plėtote. Liepą vokiečiai pradėjo bombarduoti Maskvą. Dieną mes sėdėjome prie garsiakalbių. Vakare, po pirmojo bombardavimo, prie įėjimo į Kazanės stotį prasidėjo kamšatis. Paskutinės eilės stūmė, o pirmiesiems nebuvo kur dingti, kažkas rėkė, kad sutraiškė moterį.

Priemiestinių traukinių platformos buvo sausakimšos žmonių su ryšuliais ir lagaminais. Maskviečiai ėjo į aikštes šalia stoties ir kažkur pranykdavo. Vienas sustojo prie mūsų patvorio.

– Prašyčiau leisti pernakvoti jūsų sodyboje. Aš su žmona ir dviem vaikais.

– Įeikite. Kas vyksta Maskvoje?

– Raudonoji Presnia visiškai sunaikinta, bombarduojamas Arbatas. Kalba, kad vokiečiai jau užėmė Smolenską.

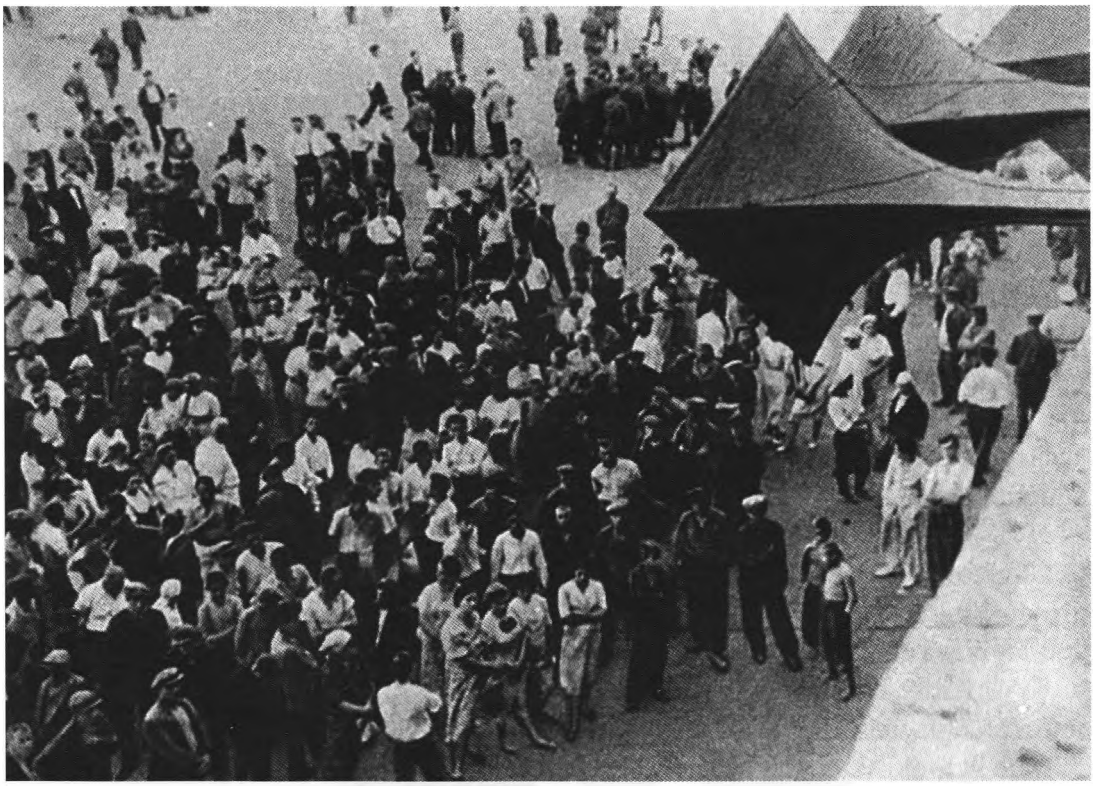

Maskvos gyventojai klausosi V. Molotovo kalbos apie prasidėjusį Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karą. 1941 m.

Budrumas

O stotyje vaikiščiai apsupo mėlyna languota skarele apsigobusią ir užsienietišku paltu apsivilkusią senutę. Ši aiškino atvažiavusi iš Kijevo pas dukterį, bet vaikiščiai ja netikėjo.

– Tempkit ją į skyrių, ten išsiaiškins, – įkalbinėjo draugus sumanus dvylikametis berniokas.

Tačiau kitas berniokas trumpomis kelnėmis, mojuodamas didžiule beržine lazda, labai susijaudinęs aiškino:

– Tai tik atrodo, kad moteris, o iš tikro – vyras! Ak tu! – grasino jis. – Užsimaskavo!

Šviečiantis rutulys

Naktį, po dvyliktos valandos, virš mūsų pradėjo sukiotis vokiečių bombonešiai. Kažin kur, už Liubercų, o galbūt palei apylankos kelią mūsų zenitininkai įrengė priešlėktuvines užtvaras. Iš kulkosvaidžių trasuojamųjų šūvių papliūpų susidarė įvairiaspalvių šviesos raštų, ore sproginėjo sviediniai. Lėktuvai apsisukdavo ir vėl skrido virš mūsų.

Dvi valandas truko ta makalynė, tik staiga ore virš mūsų pakibo šviečiantis rutulys. Niekas nežinojo, kas tai, o kiekvieną minutę rutulys vis didėjo ir leidosi tiesiai ant mūsų.

Spalio gatvėje, sugulę ant kilimėlių ir antklodžių, nakvojo maskviečiai. Visi jie pabudo ir tarsi užburti baimingai žvelgė į dangų. Manė, kad tai didžiulė delsioji bomba arba koks šiaip vokiečių klastingas ginklas. Kiekvienam atrodė, kad ji krinta būtent tiesiai ant tavęs.

Ir vos tik vienas žmogus puolė bėgti, visa gatvė tarsi atitrūkusi nuo virvės leidosi paskui. O rutulys taip pat nekabojo vietoje. Visi puolė bėgti atgal – ir jis pajudėjo paskui. Jis nuolat didėjo ir darėsi vis baisiau.

Aš bėgau kino teatro link.

Nepažįstama mergina padavė man ranką.

Nuvargę ir iš baimės mes kritome į griovį prie kino teatro. Mergina prisiglaudė prie manęs ir aš ją pabučiavau, ji verkė ir bučiavo mane, o mano širdis jau daužėsi ne iš baimės, bet nuo jos artumo. O rutulys vis didėjo ir jau buvo visai čia pat, virš mūsų, tarsi prožektorius apšvietė ir akino mus. Ir staiga jis pranyko.

Atsikėlėme peršlapę, purvini, sukrėsti.

Aš palydėjau merginą iki mokyklos. Ji paskutinį kartą pabučiavo mane. Daugiau niekada jos nemačiau. O rutulys – vieni niekai. Tai buvo šviečiamoji raketa, žibintas. Bet tai sužinojome tik kitą dieną.

Viena iš sovietų priešlėktuvinės apsaugos pozicijų Maskvoje. 1941 m.

Žiebtuvėliai. 1941 m.

Rugpjūtį vokiečių lėktuvai kiekvieną naktį bombardavo Bykovą. Mes iškasėme du metrai iš dviejų platumo ir metro gylio kvadratinę duobę. Dugną išklojome kilimu. Ant kilimo sustatėme šešias kėdes. Sėdėjome prisispaudę vienas prie kito ir įtemptai žvelgėme į dangų.

Vienas paskui kitą virš mūsų skrido vokiečių lėktuvai. Praėjus keturioms minutėms, Liubercų rajone pasirodė ištisa ugnies siena, tūkstančiai trasuojamųjų žalių ir oranžinių kulkosvaidžių ugnies linijų, šimtai šviečiamųjų raketų, šimtai prožektorių. Jų spinduliai, skrodžiantys žvilgsniu neaprėpiamą erdvę, judėjo visomis kryptimis, ir jeigu bent į vieno prožektoriaus šviesą patekdavo vokiečių lėktuvas, tai jam nebuvo lemta išlikti sveikam, nes dvi dešimtys prožektorių apšviesdavo ir apakindavo, o ryškiai apšviestoje erdvėje sproginėjo šimtai zenitinių sviedinių. Lėktuvas užsidegdavo ir krisdavo, o prožektorių šviesoje pasirodydavo lakūno parašiutas. Visa tai matėme ne tik mes, bet ir vokiečių lakūnai. Jie skubiai apsisukdavo, vėl pasirodydavo virš mūsų ir vėl lėkė į Maskvą. Ir vėl ugnies siena juos baidė. Dešimtys ratų nuo mūsų – į mus, dangus virš mūsų gaudė, o mes, sėdėdami ant kėdžių, baimingai, nors jau kaklas įskausta, žvelgėme į dangų.

Ateina rytas, dangus pradeda rausti ir visa neprasiveržusi į Maskvą armada maskviečiams skirtas paprastas ir padegamąsias bombas numeta ant Bykovo ir skrenda atgal.

Oro užtvaros aerostatas virš Maskvos A. Puškino aikštės. 1941 m.

Parengtas kilti į orą aerostatas. Maskva, Revoliucijos aikštė.

Mes iššokame iš duobės. Spalio gatvėje dega du namai. Penkios padegamosios bombos nukrito šalia mūsų, tarp mūsų sandėliuko ir vasarnamio, į avietyną. Avietės dega. Tėtis padegamąsias užpila smėliu. Aš prisiurbiu du kibirus vandens ir gesinu ugnį, kuri palengva sėlina prie vasarnamio kampo. Mano dėdė sunkiai sirgo: infekcinis poliartritas per daugelį metų išsukiojo ir sukaustė jo kojas bei rankas. Jis sunkiai vaikščiojo net kambaryje. Bet įvyko stebuklas.

Apimtas siaubo jis peršoko per tvorą, o atsidūręs gatvėje niekaip negalėjo atsitokėti ir suprasti, kur esąs, kur mūsų varteliai ir mūsų vasarnamis.

Maskva. 1941 m.

1941 metų rugsėjo 1 d. iš Bykovo persikėlėme į Maskvą. Vokiečiai tęsė miesto bombardavimą. Vietoj Bykovo duobės dabar kiekvieną naktį budėjau ant savo namo stogo. Pokrovo bulvare priešais namą, tarp dviejų medžių ir suoliuko buvo išdėstyta zenitinė baterija, o namo stogo kampe zenitininkams įrengti du keturvamzdžiai kulkosvaidžiai. Bulvare, kas 100–150 metrų styrojo gervės, kuriomis

naudojantis naktį plieniniais lynais į žemę nusileisdavo ar pakildavo į didžiulį aukštį panašūs į banginius ar begemotus užtveriamieji aerostatai.

Buvusiame techniko prižiūrėtojo kambaryje, pirmame aukšte, prie telefono iš eilės budėjo mano bendraamžiai – studentai ir studentės. Jie laukė nurodymų iš rajono gynybos štabo. Prasiveržus pro miesto priešlėktuvinės gynybos žiedą vokiečių bombonešiams, buvo skelbiamas pavojus ir, kaukiant sirenoms, spygaujant gamyklų švilpukams bei gaisrininkų automobiliams, mes, budėtojų liepiami, bėgdavome per aukštus, skambindavome į visus namo butus ir žadinome gyventojus. Stebėjome, kad jie laiku nusileistų į gilų namo rūsį, kuriame buvo įrengta slėptuvė nuo bombų. Paskui lipdavome į pastogę, kurioje prie lango buvo kiekvienam skirta vieta. Pro tą langą buvo galima išlįsti ant savo namo stogo.

Priešlėktuvinis pabūklas Maskvoje.

Tai vieni iš pačių baisiausių mano gyvenimo atsiminimų. Vos horizonte pasirodo priešo lėktuvas, šimtai prožektorių, šimtai kulkosvaidžių įvairiaspalvių trasuojamųjų papliūpų, sviedinių sprogimų koncentruodavosi erdvės taške, kuriame, kaip atrodė, jis buvo.

Visa ta ugnies apimto dangaus masė palengva, su vis didėjančiu triukšmu slinkdavo ant mūsų.

Visa tai buvo dar niekai, kol pradėdavo šaudyti išdėstytos po mumis, bulvare, zenitinės baterijos ir mūsų namo pakampėje įrengti keturvamzdžiai kulkosvaidžiai.

Neįmanoma atitraukti akių nuo akinamai švysčiojančio dangaus, užgula veriamai skaudančias ausis. Mūsų septynių aukštų namo skardinis stogas supurtomas ir aš imu lėtai šliuožti juo, tad atsigulu ant nugaros ir karštligiškai kabinuosi rankomis į skardinius dangos lakštus. Gaudesys vis stiprėja. Visas stogas nusėtas krintančių iš dangaus kulkų ir smulkių skeveldrų. Štai ir kulminacija.

Ant stogo nukrinta keletas padegamųjų.

Pareiga ima viršų. Aš pašoku ir iš anksto parengtu kastuvu užpilu ugnies rutulius iš dėžių pasemtu smėliu. Esu ne vienas, mūsų ant stogo net dvylika. Tad per keletą minučių mums pavyksta užgesinti visas padegamąsias. Baimė ilgainiui išblėsta. Purvini, apsibraižę susirenkame palėpėje ir juokiamės. Kiekvienas nori papasakoti, kaip jis, būtent jis, nieko nepaisydamas, užgesino pačią pavojingiausią, tai yra užsidegusią stogo pakraštyje, iš pradžių nepastebėtą ir aplink save visą erdvę įkaitinusią padegamąją.

Šeštą valandą ryto, atšaukus aliarmą, aš nusileisdavau iš palėpės, eidavau į savo butą, nustatydavau žadintuvą ir akimirksniu užmigdavau. Po trijų valandų prasidėdavo paskaitos teisės institute.

Tai truko dešimt dienų.

Aš pavargau, Maskvos teisės institute per paskaitas miegojau ir supratau, kad mokymasis su kasdieniu budėjimu ant stogo nesuderinamas.

Vakare dispečerinėje budėjo miela mergina Nina Repina, kurią pažinojau vos ne iš kūdikystės – mano tarnybos ir mano mamos draugo duktė. Rugsėjo 7 d. mes su ja sėdėjome palėpėje prie vieno lango, paskui išlėkėme ant stogo, kur užgesinome keletą padegamųjų. Pavargę grįžome į palėpę, pažvelgėme vienas kitam į akis. Ji šypsojosi. Aš apkabinau ją, ji prisiglaudė prie manęs ir iki aliarmo atšaukimo vis bučiavomės.

Papasakojau Ninai, kaip vargstu institute ir budėdamas ant stogo. Parašiau prašymą. Man buvo leista budėti kas antrą dieną. Tad iki pat spalio 16 d. vieną naktį budėdavau ant stogo, o kitą miegodavau savo bute. Kažkas skambindavo, ragindavo nusileisti į slėptuvę nuo bombų, bet aš neatsiliepdavau.

Susitikusi su manimi Nina nusisukdavo.

„ROSTO" satyros langо plakatai.

Teisės institutas

Nuo rugsėjo 1 iki 15 d. teisės fakulteto visų kursų studentai buvo pasiųsti dirbti į Šiaurės prekybos uostą prie Maskvos upės, o literatų būrelio nariai tapo kovos lapelių ir plakatų, panašių į „ROSTO langą", leidėjais. Dirbome visą parą dviem pamainomis. Aš rašiau eilėraščius plakatams ir tekstus kovos lapeliams, kalbinome krovos darbus atliekančius studentus ir pirmą kartą gyvenime apipavidalinau kovos lapelį kaip dailininkas. Savo agitacinių eilėraščių neprisimenu, bet prisimenu, kad mano draugams jie patiko. Dar prisimenu visų susižavėjimą – mes buvome reikalingi

kolektyvui. Matyt, tai, ką darėme, buvo neformalu, tad ir kėlė visų susidomėjimą.

Rugsėjo 16 d. visiems netikėtai pirmoji paskaita įvyko Mažojoje konservatorijos salėje. Aš nežinojau, kad instituto patalpas su konservatorija jungia koridorius.

Nustebome dar labiau, kai scenoje, lydimas dviejų ginkluotų automatais giebėšnikų (*GB – valstybės saugumas* – vert. pastaba), pasirodė buvęs generalinis prokuroras, užsienio reikalų ministro Molotovo pirmasis pavaduotojas Vyšinskis.

Instituto direktorius mums pristatė Didįjį prokurorą ir paaiškino, kad du kartus per savaitę po dvi valandas jis mums skaitys diplomatijos istorijos kursą. Šimtai rankų pakilo į orą.

– Kas vyksta frontuose? Kodėl mūsiškiai taip skubiai traukiasi? Kas bus?

Vokiečių kariai žygiuoja pro sudaužytą sovietų tanką BT-7.
1941 m.

Nejaugi jūs iš tikro patekote į priešo propagandos nelaisvę? – kreivai šypsodamasis paklausė liaudies komisaro pavaduotojas. – Nejaugi jums, draugai, neaišku, kad mūsų maršalai Reicho armijas nori įvilioti į spąstus?! Taip, mes jiems leidome priartėti prie Minsko, bet nepraeis nė dvi dienos, kai jie pradės bėgti ir bėgs nesustodami. Manykite, kad mes jau laimėjome!

Visa salė atsistojo, degančios akys, audringi plojimai.

O po savaitės...

– Nejaugi jūs iš tikro...

Bet kalbėta jau apie Smolenską ir visi suprato, kad Didysis prokuroras meluoja.

Paskutinė paskaita įvyko spalio 15 ar 16 d.

Sovietų kariai belaisviai vokiečių surinkimo punkte prie Smolensko. 1941 m.

Sovietų gyventojai – pabėgėliai. 1941 m.

EVAKUACIJA.

1941 m. spalio 16 d.

Evakuacija

1941 m. spalio 16 d. Rytą važiuoju į teisės institutą. Pirmąsias dvi valandas pagal tvarkaraštį – prokuroro Vyšinskio paskaitos. Pasirodo, visos paskaitos atšauktos.

Nežinia kas paskelbia, jog visas institutas vakare bus evakuotas iš Maskvos į Almatą, todėl būtina iš karinio komisariato gauti pažymą apie išregistravimą. Dar pranešama, kad jau visi yra registruoti ir pagal paspartintą programą baigę institutą bus pasiųsti į frontą. (Į tribunolą? Į „Smeršą"?)

Esu nusivylęs, bet stoju į eilę kariniame komisariate. Žiūriu, koridoriuje stoviniuoja V. S. Apsikabiname. Staiga jis man sako, kad nusprendė žūtbūt likti Maskvoje, nes nori kažkur įstoti, todėl kariniame komisariate tikisi gauti pažymą. O jeigu vokiečiai užims Maskvą? Jis sako, kad jo tai negąsdina, įsitikinęs, jog prasčiau nebus. Eilė ilga, tik ketvirtą valandą, vakare, gaunu išregistravimo pažymą.

Kaip suprantu, evakuojama į Almatą?! Skambinu iš karinio komisariato namo, staiga mama neišlaiko ir pravirksta. Kur aš dingau? Jau trečia valanda, girdi, kai mėginanti mane rasti. Tėtis nervinasi, jo naftos pramonės liaudies komisariatas vakare evakuojamas į Ufą.

„Vitia, – sako ji (Vitia – mano vyresnysis brolis), – šarvuočių ir tankų kariuomenės mokykloje Magnitogorske. Tu po keleto dienų išeisi į kariuomenę, o iki Ufos be tavo pagalbos nenuvažiuosime.

Mąstau tris minutes.

Kariniu teisininku būti nenoriu, o atleidžiamas nuo tarnybos – tuo labiau.

Atvykęs į Ufą, parašysiu prašymą savo noru tarnauti kariuomenėje.

Mama namuose viską, ko mums gyvenime gali prireikti, krauna į lagaminus, panašu, kad užtektų kokiam pusmečiui. Taip, visi mes tada buvome įsitikinę, jog ilgiau nei pusę metų karas nevyks. Bet Ufa? Tai šiaurė? Panašu į Uralą, o gal į Sibirą? Laukia šalta žiema. Vadinasi, viskas iš vilnų ir kailių: kailiniai, kepurės, drabužiai, batai, kaliošai, veltiniai. O ant ko miegosime?

Lagaminus prigrūdame būtinų daiktų, rišame ryšulius: trys čiužiniai, trys vatinės antklodės, trys pagalvės, paklodės, užvalkalai. Atskirai – indai, puodai, keptuvės, dubenys. O knygos? Lagaminas su knygomis. Atrodė, kad gyvenome skurdžiai, o dabar atrodo – visko tiek daug... O produktai? Cukrus, miltai, kruopos, duona. Daiktų dvigubai daugiau, nei kraustantis į vasarnamį. Tuo metu visada užsakydavome sunkvežimį, bet dabar teks viską neštis ant pečių?!

Mėginu pakelti tai vieną, tai kitą ryšulį ir matau, kad tai ne mano jėgoms. Pradedu ardyti ryšulius ir iš lagaminų išmetu pusę daiktų. Mes ginčijamės, baramės, bet kad ir kiek išmetame, vis tiek nepakeliame.

Aštuntą vakare atvažiavo tėtis, pamėgino pakelti du tris lagaminus ir pasakė, kad tai pernelyg sunku. Vėl viską išpakavome.

Negailėdami palikome, kas buvo tiesiogiai nereikalinga, vėl viską perrišome ir galiausiai devintą valandą vakaro nusprendėme, kad daugiau neturime nė minutės. Tėtis atidavė namo budėtojui raktus, atsižymėjo specialioje išvykstančiųjų knygoje, šis pasirašė. Mūsų butas buvo mums rezervuotas ir turėjome jo dokumentus, o į knygas įrašyti šių dokumentų numeriai bei datos.

Mama stovėjo greta daiktų. Mes po vieną tempėme lagaminus kokius dvidešimt metrų ir grįždavome kitų. Daiktus reikėjo nuvilkti iki tramvajaus stotelės prie Pokrovo vartų. Nuo ten vienas tramvajaus maršrutas vedė per Pokrovką iki Razguliajų ir Jelochovo cerkvės, o tada pasisuko ir tęsėsi iki geležinkelio aplinkkelio, tiesiai priešais Kazanės stotį. Bet jau ties Miliutino sodeliu apsipylę prakaitu ir eikvodami paskutines jėgas mes supratome, kad iki Pokrovo vartų to baisaus kalno ryšulių ir lagaminų nenutempsime. Nusprendėme sumažinti daiktų dvigubai. Mama liko prie Miliutino sodelio su daiktais, o mes po vieną lagaminą ar ryšulį nutempėme atgal namo.

Tą vakarą Maskvoje sumažėjo žmonių. Išvyko keletas dešimčių tūkstančių, o puspenkto milijono liko namie.

1941 metų Maskva. Du tramvajaus žiedai, gatvių ir skersgatvių keistais pavadinimais voratinklis. Miesto pasididžiavimas – neseniai pastatytas viešbutis „Maskva“. Nuo Sokolnikų iki Maksimo Gorkio kultūros parko – pirmoji metro linija. Šios linijos atidarymo

garbei tėtis darbe gavo leidimą ir mes su šeima pirmą kartą gyvenime nusileidome eskalatoriumi, susižavėję apžiūrinėjome marmuro rūmus, stotis. Paskui Tverės gatve – nuo dabartinės Maniežo iki Puškino paminklo. Paskutinis naujas namas su skulptūra ant stogo kupolo buvo kaip tik priešais Puškino paminklą. Tai buvo didžioji amžiaus statyba.

Dauguma senų namų, iš jų mažaaukštės vilos, rūmai ir parduotuvės buvo griaunamos bei daužomos. Trys namai, Stalino nuomone, turintys istorinę vertę, patraukti penkiasdešimt metrų į šalį ir nustumti į kiemus. Jie buvo tempiami bėgiais, pakišus po apačia didžiulių rastų, panašiai, kaip mes Bykove kasmet traukdavome iš terasos į sklypą mūsų sunkų pingpongo (*taip anksčiau buvo vadinamas stalo tenisas* – vert. pastaba) stalą.

Visa Maskva eidavo žiūrėti to stebuklo, kai keliamieji kranai pakeldavo ir pakišdavo po perkeliamo namo pamatais rąstus, o darbininkai, naudodamiesi keletu šimtų gervių ir geležinių lynų, dieną naktį tempė tuos namus į naują vietą.

Galiausiai mūsų turto kritinė masė sumažėjo iki įmanomos ribos. Dabar jau mes dviese su tėčiu galėjome pakelti ir pernešti trisdešimt metrų atstumu bet kurį daiktą ir reikalai pajudėjo iš vietos.

Vėžlio greičiu, bet dabar jau be sustojimų mes patraukėme Pokrovo vartų link ir staiga įvyko stebuklas.

Tuščiu Pokrovo bulvaru pro mus ėjo linksma studentų kompanija ir viena mergina pasakė:

– „Na, tinginiai, padėkime šiems pavargusiems inteligentams. Kas paims lagaminus?“

Jie ir mes, visi sukrutome, štai jau daiktai ore ir po dešimties minučių atsiduriame tramvajaus stotelėje. Vėl mums pasiseka: prie stotelės artėja tuščias tramvajus ir vaikinai per minutę sukiša į jį daiktus. Net nežinome, kaip jiems atsidėkoti, o jie juokiasi ir moja mums atsisveikindami.

Važiuojame Pokrovka, o pro tramvajaus vagono langą matome, kaip išprotėjusių maskviečių grupės daužo parduotuvių vitrinas ir velka į savo butus viską, ką tik pasitaikė nučiupti.

Ties Razguliajumi girtas vyriškis įlipa į tramvajų ir smerkiamai žiūri į mus.

– „Bėgate, – sako, – kaip žiurkės iš skęstančio laivo“. Ir vis svaidosi nešvankiais keiksmažodžias, bet, laimė, mūsų tramvajus jau Kazanės stoties aikštėje.

Kazanės stotis

Vagono palydovas ir konduktorius kantriai laukia, kol mes viską iškrausime. Iškrovėme! Viskas! Aš su mama lieku prie daiktų, o tėtis bėga į Kazanės stotį ieškoti sutartoje vietoje naftos pramonės liaudies komisariato.

Bet ten nieko nėra.

Aikštė ir pati stotis prikimšta išvažiuojančių maskviečių. Visi jie sutrikę, negali rasti vieni kitų, stumdosi alkūnėmis, galvomis, kojomis ir rėkia:

– „Kolia! Nina! Kur vaikai?! Planavimo skyrius! Poliklinika! Kur sunkiosios pramonės liaudies komisariatas?! Ivanovai! Sidorovai! Tėti! Petenka! Aš čia! Mano lagaminą pavogė!“

Paskiri šauksmai susilieja į vientisą gausmą.

Dvokia prakaitu, šlapimu, išmatomis, krauju. Kiekvienas kelio metras įveiktas kovojant, o į kurią pusę reikia veržtis, niekas nežino.

Pro tą šiurpią minią tėtis prasibrauna į peroną, kur kiekvienoje platformoje stovi keletas visiškai vienodų priemiestinių elektrinių traukinių. Platformose paklaikę, apsikrovę daiktų nešuliais žmonės, bet prie kiekvienų durų – ginkluoti kareiviai.

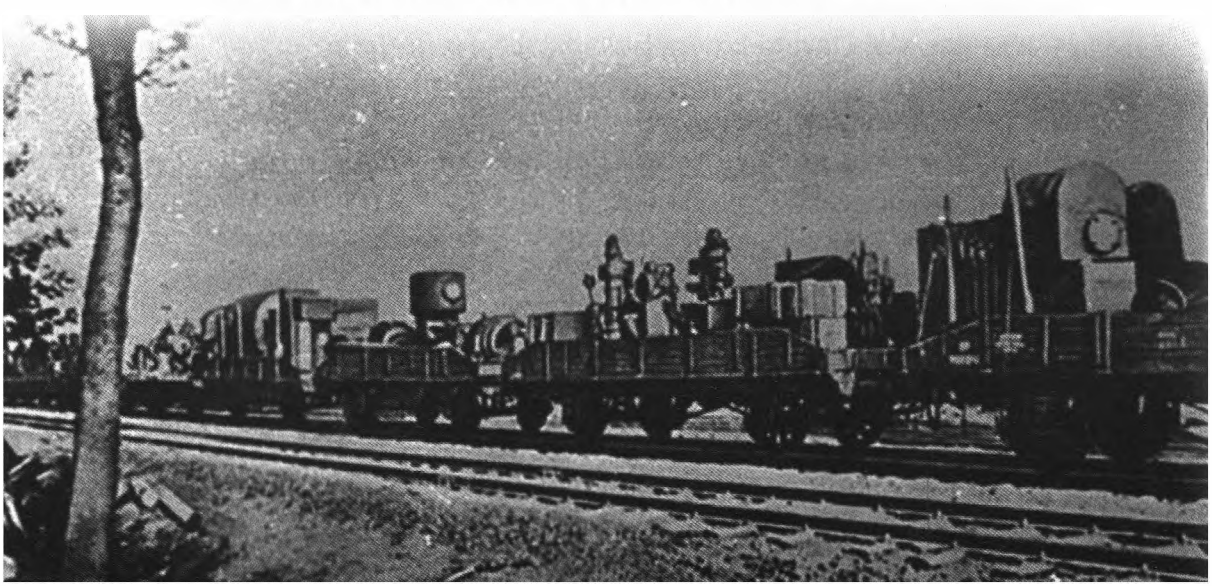

Tėtis blaškosi tarp traukinių bei keleivių ir staiga pamato savo bendradarbį, o tas jam parodo dviejų vagonų naftos pramonės liaudies komisariato elektrinį traukinį.

Dabar 23.00, o mūsų traukinys turi išvykti 23.30.

Tėtis pro minią veržiasi atgal, sunkiai, bet pagaliau mus randa. Mama lieka su daiktais, o mes dviese po vieną daiktą, po vieną lagaminą, ryšulį vėl ir vėl tempiame, po keletą kartų ten ir atgal.

24.00.

Mes vagone, mums skyrė vieną elektrinio traukinio kupė, dvi trivietės sėdynės ir tarp jų tuštuma.

Iš pradžių sukemšame lagaminus į lentynas, maistą sukrauname viršun į tinkliukus, minkštais ryšuliais užkemšame erdves tarp sėdynių.

Dešimtį minučių sėdime, kol atsigauname. Paskui mama nusprendžia suskaičiuoti ryšulius, ar kuris nedingo, ir staiga pamato, kad nėra svarbiausio lagamino su visais mūsų vilnoniais ir kailiniais žieminiais drabužiais bei žiemine avalyne.

Tai katastrofa. Tėtis mėgina sužinoti, kada išvyks mūsų traukinys. Jam sakoma, kad kelias smarkiai apkrautas ir išvyks ne anksčiau kaip po valandos. Tėtis palieka mus ir grįžta namo paimti to nelemto lagamino, kurį mes atsitiktinai nunešėme su nereikalingais daiktais atgal, kai stovėjome priešais Miliutino sodą.

0.30. Sėdime kupė ir nervinamės. Antra valanda nakties, o tėčio nėra. Dvi trisdešimt! Trys.

Tėtis pasirodo pusę ketvirtos, rankose – lagaminas.

Kažkas sako, jog stovime todėl, kad Ramensko rajone vokiečių lėktuvai subombardavo keletą geležinkelio sąstatų ir kelius. Mes sėdime savo vagone ir laukiame, kada bombos pradės kristi ant mūsų. Visos vietos vagone užimtos, durys uždarytos, tualetas užrakintas, visi jaudinasi, kenčia ir tyli. Netikėtai atšliaužia gandas, kad vokiečiai perkirto kelią, o iš kitos pusės užėmė Maskvą. Nemaloniai maudžia paširdžius, norime valgyti, miego, į tualetą.

< Evakuojamos į Sibirą gamyklos įrenginiai ant traukinio platformų. 1941 m.

Traukinys Maskva–Ufa

Šeštą valandą ryto prie mūsų elektrinuko prikabinamas garvežys ir pajudame iš vietos, po dešimties minučių atidaromas tualetas, praėjus pusvalandžiui, mes jau važiuodami, nenusivilkę atsigulame ne išilgai, o skersai kupė ant neišpakuotų ryšulių ir užmiegame.

Prabundame dieną.

Traukinys lėtai slenka į rytus. Pravažiavome Bronicus. Priešaky laukia ilga, ne vienos dienos kelionė. Mes išpakuojame ryšulius, ištraukiame patalynę, tualete nusiplauname purvą ir prakaitą. Skersai kupė pakloti trys čiužiniai, trys paklodės, trys antklodės.

Trinksi ir girgžda lentynos.

Diena po dienos važiuojame gulėdami, sėdėdami, žvelgiame pro langą. Pamažu ir lygiagrečiai su visais mumis, mūsų kaimynams, o tai liaudies komisariato darbuotojai ir Kominterno nariai, įvairių šalių ir įvairiausių tautų komunistų partijų vadai, kyla mintis: kokia didelė šalis! Miškai, kaimai, miškai ir laukai, toliai ir upės, kalvos, dienos, naktys, be galo, be krašto! Neįveiks mūsų fašistai! Viskas dar priešaky!

III Kominterno plakatas, įvairiomis užsienio kalbomis skelbiantis: „Tegyvuoja 3-iasis Komunistų internacionalas!"

Kominterno posėdis. „Tegyvuoja didysis komunistų partijos bei sovietų liaudies vadas ir mokytojas draugas J.Stalinas!"

Kominterninkai turi įpėdinius. Vokiečiai į Maskvą nepateko, Maskvos neapsupo, jų kariuomenė sustabdyta. Fašistai mūsų neįveiks.

Žiūrime, kaip be galo ir be krašto pro mus į vakarus rieda pilni traukiniai karinės technikos: tankai, savaeigiai pabūklai, patrankos, divizija po divizijos. Tai iš Tolimųjų Rytų permetami korpusai ir armijos, kad sustabdytų ir nublokštų atgal hitlerinę kariauną, o priekyje – miestai, upės, miškai, laukai, tūkstančiai kilometrų mūsų žemės.

Aštuntąją kelionės dieną vengrų komunistų lyderis Rakošis trūkteli stabdžio rankeną ir mūsų geležinkelio sąstatas sustoja. Pasirodo, jau pravažiavome Ufą, o mašinistas neaišku kodėl nesustojo. Šešias valandas vyksta derybos. Galiausiai artimiausioje geležinkelio stotyje mūsų garvežys manevruodamas persirikiuoja į geležinkelio ešelono uodegą ir tempia mus atgal į Ufą. Štai mes ir vietoje.

Išlipame. Mus pasitinka tėčio bendradarbiai, padeda nešti daiktus į peroną. Ufos stotis. Aikštėje du sunkvežimiai ir autobusas. Daiktai sunkvežimiuose, mes – autobuse. Priešais mus buvusio Ufos operos teatro pastatas.

Ufos operos teatras

Dabar tai mūsų namai, kiekvienai šeimai laikinai skirti keturi kvadratiniai metrai. Kaip tik tuos keturis metrus užima mūsų ryšuliai ir lagaminai, tad miegame ant jų. Ištraukėme antklodes, pagalves ir kailinius, miegame ant antklodžių, užsiklojame kailiniais, o pusmetris parketo – takas.

Kaip ir anksčiau, mus supa tėčio bendradarbių šeimos ir kominterninkai. Mums iš kairės – vokiečių rašytojas komunistas Julijus Gajus, dešinėje – vengrų kompartijos pirmininkas Rakošis, kitų tiesiog neprisimenu.

Rytą naftos pramonės liaudies komisaras skubiai kviečia tėtį į Maskvą ir mes, aš ir mama, dviese, liekame Ufoje, o vyresnysis brolis Viktoras – Magnitogorske – šarvuočių ir tankų mokykloje. Tėtis po savaitę trukusio darbo Maskvoje išvyksta į ilgą komandiruotę po šalį. Komandiruotės tikslas – nuspręsti naftos verslovių likimą.

Taigi – Ufa.

Išeinu į gatvę ir iš karto pažįstamas veidas – mergaitė Valia. 1940 metais aš vienoje grupėje su ja ir Vitalijumi Rubinu eksternu laikiau devintos klasės egzaminus. Dar šimtas žingsnių ir – vaikinas iš teisės instituto, mano grupės. Su institutu jis į Almatą nevažiavo, o išvyko su šeima į Ufą anksčiau. Susižavėjęs pasakoja apie savo spekuliavimo operacijas.

Kaimuose aplinkui Ufą jis pigiai superka ir keičia į daiktus bulves, o paskui dešimtis kartų brangiau juos parduoda atvykėliams maskviečiams ir kijeviečiams. Kviečia mane bendradarbiauti. Sunkiai jo atsikračiau.

Einu gatve. Biblioteka veikia. O, Dieve! Pasirodo, gyvenimas nesustojo. Įeinu į salę ir pamatau virš žurnalų ir knygų kaugės pasilenkusį Levą Sirotenką.

Jis buvo Juros Besmertno draugas, mes drauge lankėme pionierių namų antikos istorijos būrelį. Sėdi ir skaito. Gal Herodotą, o gal Aristofaną. Pamatęs mane pašoka, aš – taip pat. Juk su juo susiję vieni geriausių mano maskvietiško gyvenimo puslapių. Liova vedasi mane pas save. Jo šeima įsikraustė į butą gretimoje gatvėje. Prieiname prie durų, prie kurių guli didžiulė padvėsusi žiurkė.

Duris atidaro Siksto Madona – Nataša, tikra Liovos sesuo. Dieve, kokia graži, ką tik ištekėjo už aktoriaus Petreikovo – skaitovo, panašaus į Jachontovą.

Mėgina mane pasodinti prie stalo, bet aš dar nematęs bado. Atsisveikinu, einu gatve ir staiga – mano bendraklasė Galia Gribanova, miela brangi Galia!

Anksčiau niekada nebuvau jos įsimylėjęs, bet ji man visada patiko: platus veidas, vos kiek įkypos besijuokiančios akys. Mes bučiuojamės ir nuo tos dienos beveik kiekvieną vakarą susitinkame. Aš įeinu į šlamštu jos užverstą būstą, ten – didžiulė šeima. Mes susiglaudę vaikščiojame po tamsias gatves, prisimename Maskvą, kartais bučiuojamės ir man nepaprastai gera.

Vakare su mama susirandame mūsų tikrą tetą Verą iš Kijevo ir mano pusbrolį Mišą bei seserį Rają. Jie „senbuviai" – Ufoje jau visą mėnesį. Miša – mano bendraamžis, baigė dešimt klasių.

Evakuacija iš Kijevo. Užstalė. Kalbamės, vis kalbamės.

Grįžtame į operos teatrą dvyliktą nakties, o ten tarsi šachmatų lentoje pusė langelių tušti. Pasirodo, pradėta apgyvendinti atvykėlius miesto butuose. Man ir mamai paskiriamas vienas aštuoniolikos kvadratinių metrų kambarys kartu su nepažįstama tėčio bendradarbio šeima.

Pasistatome faneros pertvarą, štai ir turime savo devynių metrų kambarį.

Mūsų adresas: Lenino gatvė, namo numeris 7. Penktas įėjimas, 183 kambarys.

Tai nežinia koks buvęs administracijos pastatas, koridorių sistema, kambariai, kabinetai, baldų nėra. Mums atitenka vienas rašomasis stalas, gulime ant grindų. Visiems butams – vienas pribjaurotas tualetas koridoriaus gale. Bet jei pažvelgsi, kas dedasi aplinkui ir į praeitį, – viskas puiku, mes įsikūrėme, gyvenimas tęsiasi.

Dieną bibliotekoje susitikau su Liova Sirotenka, užsisakiau antikos istoriko Svetonijaus knygą apie Sulos diktatūrą.

Skaitau ir pamažu susidaro įspūdis, kad visa tai būtent taip įvyko prieš ketverius metus. Suėmimai, kankinimai, proskripcijos (*oficialus asmens paskelbimas valstybės priešu* – vert. pastaba). Skundikas gauna dalį pasmerktojo turto. Ir niekas nežino, kodėl po buvusių

draugų ar net vaikų (tokie štai romėnų pavlikai morozovai) skundų žūsta senovės Romos inteligentai.

O vakare mano pusbrolis supažindina mane su berniukais ir mergaitėmis iš buvusios Kijevo klasės.

Po kojomis tirpstantis sniegas, purvas. Trys skersgatviai. Prieškambary tamsu, nusirengiame ir įeiname. Trys mergaitės ir vienas berniukas. Dega viena žvakė. Mergaitės: Eda, Stela, Ala.

Berniukas metais jaunesnis už mane – Volodia Palejčiukas.

Jis skaito eilėraščius, atrodo, mėgdžioja Majakovskį, bet skamba terminai, skaičiai. Jis nusprendė sueiliuoti Markso „Kapitalo" pirmąjį tomą.

Profesionaliai valdo formą, deklamuoja atmintinai, įsijautęs, akys dega artikuliuojant. Baigia skaityti. Ala – jo žmona. Jie bendraklasiai, susituokė abu būdami septyniolikos metų (iššūkis – tėvų, mokyklos pedagogų reakcija). Ala pradeda improvizuoti, tai

Sovietų poetas V. Majakovskis jaunimo tarpe.

vos ne psichologinis romanas ar detektyvas, o svarbiausia – ne pradžia, bet tęsinys. Ji baigia, pradeda Eda. Stela patenka į aklavietę. Bendrai randama išeitis: aštraus siužeto tęsinys su variacijomis. Miša įsijungia į žaidimą – darbą, paskui jį – Volodia.

Ir taip vienas vakaras po kito. Su juoku ir ašaromis – viena žvakė sudega, įžiebiame kitą. Visi išsiskirsto.

Volodia prašo mane neskubėti. Miša pasakoja jam apie mano eilėraščius. Aš jam deklamuoju savo kvailas pernykštes, dar Osipo Briko laikotarpio eiles, kurios net man pačiam ne visai suprantamos. Tai garsų ir žodžių kūryba.

Volodia Palejčiukas

Netikėtai tampame draugais.

Jis jau turi biografiją.

Stanislavo mieste mokėsi antrame filologijos fakulteto kurse, šešiolikos metų parašė darbą, kuris buvo pristatytas gauti mokslų kandidato laipsniui.

Buvo išrinktas instituto komjaunimo organizacijos sekretoriumi. Vadovavo studentų savanorių būriui. Jie gavo ginklus, tad kovodami išėjo iš apsupties, prasiveržė pas savuosius. Bet jis buvo kontūzytas ir iš Kijevo, iš ligoninės, drauge su žmona Ala atvyko į Ufą.

Jis man siūlo drauge parašyti knygą apie poetiką. Bibliotekoje gauname teorinius Andrejaus Belojaus veikalus. Kažkas mums pavyksta: dvi trys savos mintys. Bet aš jau esu karinio komisariato įskaitoje ir parašau prašymą, kad noriu kariauti. Jis tai padarė anksčiau nei aš. Skubame, nes turime tik dvidešimt dienų.

Pirmiau paimamas Volodia. Jis pasiunčiamas į specialiąją parašiutininkų desantininkų mokyklą, kuri rengia žvalgus.

Atsisveikindamas jis tarsi savo testamentą paveda man drauge su Ala baigti mūsų literatūros tiriamąjį darbą. Su Ala sėdžiu bibliotekoje, kai kada – pas ją. Kiekvieną dieną ištrūkęs pusantros valandos praleidžiu su Galia Gribanova.

Netikėtai dviem dienoms pas mus atvyksta tėčio studijų laikų draugas Aleksandras Zakošanskis. Per pilietinį karą jis vadovavo divizijai. Pašauktas į kariuomenę, gavo palyginti aukštą karininko laipsnį, tačiau susirgo ir jam Ufoje buvo atlikta operacija.

Kartą atėjo mano brolio draugas Sergejus Zacharovas. Jis, kaip ir Viktoras, vyresnis už mane šešeriais metais, tačiau dabar mus gyvenimas tarsi sulygino. Jis kviečia mane į kažkokią kompaniją, kurioje daug moterų, bet mažai vyrų. Pėsčiomis purvinais skersgatviais pasiekiame miesto pakraščius.

Name – merginos, šokiai. Jis su pažįstama pranyksta. Aš lieku su kita mergina, šoku su ja, apkabinu, o ji ima verkti. Mes abu niekam tikę, nežinom, ką daryti toliau. Išeiname į gatvę, prisispaudžiam vienas prie kito ir nepastebime, kaip lekia laikas, tarsi atsargoje turėtume amžinybę.

Pasirodo Sergejus. Jis jau pasiekė viską, ko norėjo. Buvo dvylikta valanda nakties, mes atsisveikiname ir važiuojame namo. Gana ciniškai mane klausia ir juokiasi. Jam juokinga, kad aš neparodžiau iniciatyvos. O man gėda dėl savęs, dėl mergaitės ir prieš Galią Gribanovą, kuri laukė manęs.

Kitą dieną gaunu šaukimą į karinį komisariatą.

Mano pertraukėlė baigėsi.

Mama renka daiktus, aš bėgu pas Galią. Ji greitai apsirengia, eina su manimi ir mama į karinį komisariatą.

Atsisveikindami bučiuojamės, kažką žadame vienas kitam, mama pasitraukia į šalį. Galia ištraukia iš rankinės ir verkdama dovanoja man keturis storus puikaus kreidinio popieriaus sąsiuvinius liniuotus ir langeliais.

Mama taip pat verkia. Beje, pernelyg daug ašarų.

Pakeliui į Birską

Mes, apie keturiasdešimt šauktinių, rikiuote vedami į kareivines, paimami mūsų pasai. Kareivinių kieme keletas važių, vežimų su arkliais ir vežikais. Tai ne kareiviai, o mobilizuoti kaimo mužikai. Savo kuprines krauname į vežimus ir, nuskambėjus komandai, einame pro vartus. Keletas gatvių, pasibaigia miestas, prasideda sniegu užklotas kaimo kelias.

Šaltukas nedidelis. Susipažįstu su vaikinais. Viktoras Volpinas – maskvietis, baigė dešimt klasių. Sirotinskis, Gudzinskis ir Zapolis – studentai. Drovusis Saša Zacharovas, įžūlus odesietis Chovaila,

Būsimieji raudonarmiečiai...

totorius Jachinas, maskvietis Gurjanovas, mano būsimasis draugas Olegas Kornevas.

Pamiršau, pamiršau vardus, pavardes, bet nieko, galbūt rašydamas atsiminsiu.

Priešakyje Birskas, miestas iki kurio mes pėstute ėjome 115 kilometrų. Pakeliui apsistojame kaimuose, geriame virintą vandenį, užkandame tuo, ką pasiėmėme iš namų. Tėvai visiems pridėjo labai daug skanaus maisto.

Vaikinai vaišina vienas kitą, bet kelias, atrodo, niekada nesibaigs. Nakvojame kaime, paskui vėl einame. Vėjas susimaišęs su dulkėmis. Vėl kaimas. Kitos dienos rytą – smarkūs vėjo gūsiai. Man į akį patenka šapelis. Pamėginu ištraukti, vaikinai padeda, bet nieko nepavyksta padaryti, akį nežti ir ji ašaroja. Trečios dienos vakare ateiname į Birską. Raudonos kareivinės, upė Belaja. Mes uždaromi į karantiną.

Apie laiko tėkmę

Šiek tiek pafilosofuosiu...

Per dvidešimt dienų tarsi išgyvenau keletą gyvenimų, sutikau draugą iki karsto lentos Liovą Sirotenką ir visam jų gyvenimui Volodią ir Alą Palejčiukus.

Kai Volodia pateko į frontą žvalgu, Ala įveikė milijonus kliūčių, kad būtų pasiųsta į jo dalinį medicinos seserimi, ir žuvo pirmajame mūšyje. Volodia išgyveno iki karo pabaigos, buvo apdovanotas keletu ordinų ir beprasmiškai žuvo po priešinga kryptimi važiuojančio automobilio ratais, mat norėjo susistabdyti pakeliui važiuojančią mašiną.

Volodia ir Ala žuvo. Kodėl kaip šešėlis visą gyvenimą mane lydėjo Galia Gribanova? Koks ten darbas buvo toje bibliotekoje? Užrašiau tik nedidelę dalelę to, ką buvau sugalvojęs. Penkerius metus susirašinėjau su Eda.

Kas tuo metu nutiko mano artimiausiems žmonėms?

Tėtis. Grupei, kuriai jis priklausė, buvo patikėta spręsti Šiaurės Kaukazo naftos verslovių likimą. Sprogdinti ar palikti? Kur gręžti naujus gręžinius? Paskui buvo komandiruotas į Uralą. Nuo 1942 metų lapkričio jis dirbo Maskvoje, buvo apdovanotas „Garbės ženklo" ordinu ir medaliu „Už darbo šaunumą".

Mama. 1942 m. dirba Ufoje kinkomojo transporto direktore.

Viktoras. Ketvirtą mėnesį kursantas šarvuočių ir tankų mokykloje Magnitogorske.

Kodėl? Kaip jis ten pateko?

Vitiai dvidešimt treji metai. Institute jis tris kartus neišlaikė politinės ekonomikos ir diamato (*diamatas – sutrumpintai dialektinis materializmas* – vert. pastaba) egzaminų. Pirmajame „Stankino" kurse jis neįstengė išlaikyti vokiečių kalbos egzamino, neprisimena partijos suvažiavimo datų. Tačiau aukštoji matematika – penki, braižyba – penki, fizika ir sopromatas (*medžiagų atsparumas* – vert. pastaba) – penki, o specialieji dalykai, susiję su techniniu mąstymu – patys nuostabiausi rezultatai.

Trys praktikos gamykloje: trys išradimai, trys patentai. Jis akimirksniu aptikdavo defektus ir įstengdavo patobulinti matavimo

bei perdaryti buities prietaisus. Taisė laikrodžius, sugalvodavo naujų radijo imtuvų schemų, tobulino savo dviratį ir buvo pats pirmasis dviratininkas Bykove.

Bykovo kino teatro aikštėje dviračiu jis atlikdavo cirko numerių.

Tiesa, pamiršau pasakyti, kad Bykove dviratį turėjo tik jis vienas. Jam buvo keturiolika metų, kai tėtis nupirko iš pirmos sovietų dviračių serijos vieną pirmųjų pavyzdžių. Tada milicija reikalavo, kad visi dviračiai, kaip dabar automobiliai, gale ir priekyje turėtų numerius. Tai štai, jo maskvietiškas numeris buvo: Nr. 0003.

Visos mergaitės buvo jį įsimylėjusios. Jis mokėjo ir dainavo visas, visų operečių arijas, Leščenkos, Kozino, Vertinskio repertuarą, buvo aistringas Cfasmano džiazo gerbėjas. Mes turėjome vieną iš pirmųjų sovietų patefonų. Jis patobulino membraną, beveik visus uždirbtus pinigus leido Karuzo ir mūsų operos dainininkų – Lemeševo, Reizeno, Kozlovskio, Obuchovos – plokštelėms. Trumpai sakant, buvo labai muzikalus. Institute išrinktas laisvalaikio dienos studentų klubo pirmininku ir Maskvoje surengė vieną iš įdomiausių koncertų.

Vadimas Kozinas ir jo akomponiatorius Aškenazis keletą kartų buvo atvažiavę pas mus į Pokrovo bulvarą. Mane jis visada tempdavosi į visus savo „Stankino" koncertus.

1941 metų liepos pirmosiomis dienomis jis turėjo ginti diplomą. Institute buvo dėstoma karyba.

Po mėnesio, kaip ir visi to kurso vaikinai, jis turėjo tapti karo inžinieriumi. Į rytus evakavus gamyklas, ten jie būtų buvę labai reikalingi.

Tačiau 1941 metų liepos pabaigoje, trisdešimtąją karo dieną, įvyko instituto studentų komjaunimo susirinkimas. Ir ką daryti? Visi mes tada balsavome tik vienbalsiai.

Rajono komjaunimo išvažiuojamojo komiteto instruktorius bendrame susirinkime iškėlė mintį, kad visi tikri patriotai – instituto komjaunuoliai – atsilieps į VLKJS rajono komiteto kvietimą ir, savanoriškai palikę institutą, eis į frontą. Visi, turintys ginti diplomus, atvirame balsavime vienbalsiai pakėlė rankas ir tapo „savanoriais".

Visi buvo pasiųsti į Magnitogorsko šarvuočių ir tankų mokyklą. Paskui juos į mokyklą atėjo paaiškinimas, kad diplomuoti staklių gamintojai mobilizuoti klaidingai.

Su valstybės išaiškinimu į Magnitogorską išvažiavo grupė tėvų.

Į Maskvą grįžo visi diplomuotieji, išskyrus Viktorą ir jo draugą. Jiems kažkuo nepatiko mašinų konstrukcija.

Viktorui tuojau liepta patobulinti kai kuriuos mazgus. Jam buvo sunku priprasti prie karinės drausmės, tačiau, greitai įvaldęs visą kompleksą, nuo mašinos vairavimo iki jos surinkimo, remonto ir t.t., išsiskyrė iš kitų ir tai palengvino jam sunkų šarvuočių ir tankų mokyklos kursanto gyvenimą.

Sunku apsakyti, bet už daug ką buvau jam dėkingas. Viskas mūsų buvo bendra: pinigai, kurių duodavo mums tėvai, ir uždirbdavo jis, mūsų stipendijos.

Į visas savo vakarones jis kvietė ir mane.

Visos mergaitės, įsimylėjusios jį, šoko su manim. Aš sėdėjau drauge su jais prie stalo, lyg būčiau lygus jiems. Bet ir aš Vitią kviečiau į visus savo studentiškus vakarus nuo tada, kai šešiolikos metų tapau teisės instituto studentu ir kai mes, Osipo Briko vadovaujamo literatūros būrelio nariai, važiuodavome skaityti savo eilėraščių į studentų bendrabučius, o paskui gėrėme ir linksminomės visą naktį.

Aš taip pat kūriau ir pjausčiau, jo dėka susidomėjau aviamodeliavimu. Jo dviračiu išmokau važiuoti ne tik aš, bet ir visi mano

Stalingradas. 1942 m.

bendraamžiai. Jis negailėjo savo laiko ir dviračio, o tada, kai kas nors sugesdavo, visi stovėjome aplinkui jį, o jis rodė, ką daryti.

Daugiausia jis man padėjo, kai susidūriau su nepakeliamais karinės mokyklos sunkumais.

Kiekvieną dieną rašė laiškus ir man gyventi tapo lengviau.

Jis, dvidešimt trejų metų jaunesnysis leitenantas, dingo be žinios 1942 metų rugpjūtį Stalingrade.

Atminty atgijo metai.
Karas, mokykla, vaikystė.
Prie plačiai atverto lango,
Fotely giliam – mergaitė.
Badas, vasara, jausmai.
Lyg apsvaigęs stoviu.
Apie bilietą tranzitu,
Meilę, širdį aš kalbu
Trys minutės liko,
Tik akimirka kare,
O ji šypsosi ir moja
Man ranka lange...

< V. Majakovskis, V. Stepanova, O. Beskinas ir L. Brik Gendrikovo skersgatvyje Majakovskio ir Brikų bute.

KARO MOKYKLA.

1941 m. lapkritis–1942 m. gruodis

Trachoma

1942 metų lapkričio 18 d. per rikiuotės ir durtuvų mūšio egzaminą buvau įvertintas pažymiu „gerai“, o kad iš teorinių dalykų turėjau penketus, man buvo suteiktas ne jaunesniojo leitenanto, o leitenanto laipsnis.

Vos prieš metus tos rikiuotės pratybos man buvo viena kančia. Priešingai nei kitiems kursantams, išskyrus vien teorinius dalykus, kiti man nesisekė.

Rikiuotėje žygiuodamas nepataikydavau į kojąą, neaišku kodėl mano rankų judesiai buvo nesuderinti su kojų judesiais. Bet viskas iš eilės.

Man nepasisekė nuo pat pradžių.

Pakeliui iš Ufos į Birską pusiau apsnigtame, pusiau dulkėtame kelyje keliaujant pėsčiomis, antros dienos pabaigoje papūtė vėjas ir man į akį pateko šapelis.

Iš Ufos karinio komisariato išėjome apsivilkę savo civiliniais drabužiais. Kailiniai, ausinė kepurė, kostiumas, megztinis, šalis, batai, kaliošai, kuprinės su drabužių atsarga.

Mūsų kolonoje buvo vaikinai, baigę dešimtmetę, vieną ar du instituto kursus.

Pagal dokumentus buvome visi lygūs, o iš esmės – maskviečiai, leningradiečiai, iš Kijevo, odesiečiai pagal savo išprusimo lygį smarkiai lenkė vaikinus iš baškirų ir totorių kaimų. Pastarieji prastai kalbėjo rusiškai, laikėsi atskirai ir vakarais dainavo savo liūdnas monotoniškas dainas grojant armonikai. Mąstyti jiems taip pat sekėsi ne per geriausiai.

Šapelį iš mano akies ištraukė vienas iš vaikinų, bet akis ašarojo ir ją graužė. Taip, ašarotomis ir nemaloniai graužiamomis akimis pasiekiau Birską prie Belos upės.

< Karo mokykla Birske. Kursantai.

Karo mokykla buvo ant aukšto upės kranto, raudonų plytų name. Du jos sparnus ir didžiulę aikštę juosė plytų siena, kurioje buvo dveji vartai, saugomi būdelėse stovinčių sargybinių. Tačiau mes buvome nuvesti ne į mokyklos teritoriją, o į miesto centrą, iš plytų pastatytą nekūrenamą namą – karantiną. Nuovargis. Nežinia. Sukritome ant grindų, kuris apsivilkęs demisezoniniu paltu, kuris šimtasiūle ar kailiniais. Po galva pasikišome kepures.

Netikėtai aš užmigau.

Šauktinių kimšte prikimštame kambaryje švietė blausi lemputė. Pabudau naktį. Visą kūną nežėjo. Akis graužė, per veidą tekėjo ašaros, kepurės nėra – pavogė. Beveik pusė būsimųjų kursantų atsibudo drauge su manimi. Tokios daugybės blusų dar niekada nebuvau matęs. Jų buvo visur: ant grindų, drabužiuose, ore. Mes kasėmės iki paties ryto. Rytą gretimame kambaryje mus apžiūrėjo medicinos komisija: trys gydytojai ir dvi medicinos seselės.

Apžiūra buvo formali: nusivilkom, apsivilkom ir rikiuote patraukėme į pirtį. Drabužius, batus – į garinę. Tiesiai iš pirties, nuogi ir laimingi, būsimieji kursantai patekdavo į intendantų rankas.

Gydytojų komisija tikrina šaukiamųjų tinkamumą karo tarnybai Raudonojoje armijoje.

Apatiniai drabužiai, palaidinės, kelnės, milinės, kepurės – „budionovkos“, nauji kerziniai batai – viskas buvo parenkama reikalingo dydžio.

Tačiau kai aš nuogas priėjau prie medicinos komisijos stalo, visi atkreipė dėmesį į mano akį. Gydytojas otolaringologas pareiškė, kad man trachoma ir tarnybai netinku.

Medicinos komisijos pirmininkas paaiškino, jog galutinį žodį dėl mano likimo per tris dienas paskelbs mokyklos viršininkas, o kol kas turiu grįžti į karantiną. Trachoma. Infekcinė liga. Kaip šapelis per vieną parą mane iš sveiko, kupino jėgų žmogaus galėjo paversti netinkamu darbui invalidu?

Buvau nustebęs ir sukrėstas.

Iš akių be pertraukos varva ašaros. Grįžtu į karantiną, o ten naujas papildymas.

Kambarys prikimštas. Sunkiai randu vietą prie sienos ant grindų, vietoj pagalvės – kuprinė, užsimerkiu ir netikėtai užmiegu. Po valandos atsibundu. Visą kūną niežti. Blusos. Iš akių bėga ašaros. O dar ne vakaras.

Budintis karininkas leidžia man pasivaikščioti po miestą.

Be kepurės, su kuprine ant pečių išeinu į šaltį, apsirišu galvą šaliu. Įeinu į miesto valgyklą, vaikščioju gatve ir pradedu šalti. Nusiperku bilietus į kiną. Sušylu, bet akys ašaroja dar smarkiau ir žiūrėti į ekraną – kančia. Grįžtu į karantiną, bet iki pat ryto neužmiegu.

Trachomos nėra

Ryte tiesiog įsiveržiu į mokyklos viršininko kabinetą, paaiškinu, kad patekau į kankinamą ir beprasmę situaciją, tad prašau nedelsiant patvirtinti, jog esu Ufos grupės kursantas, arba grąžinti pasą ir kitus būtinus dokumentus kelionei namo, t. y. į savo kambarį Ufoje, o galbūt į ligoninę. Mokyklos viršininkas generolas susisiekia su medicinos komisija ir randamas kompromisas. Esu pasiunčiamas į pirtį, kur mane apdoros sanitarai, o iš ten – į aprangos sandėlį.

Leonidas Rabičevas. Karo mokyklos Birske kursantas. 1941 m. gruodis.

Sandėlyje intendantas sumišo. Apatiniai drabužiai nauji ir švarūs, o štai uniformų nėra – viskas buvo išdalyta vakar. Man atneša seną, purviną, su rudomis dėmėmis, suplėšytą, ilgą, beveik iki kulnų milinę su dirželiu. Dar atneša veltinius nudilusiais padais ir „budionovką“, kuri krinta man ant akių. Tik diržas naujas.

Apsivelku tuo, ką davė. Karininkas man aiškina, kaip nueiti į kareivines ir rasti savo būrį.

Išeinu į gatvę. Priešais mane – kursantų kuopa su viršila priešaky. Netikėtai visi galvą pasuka į mane, sustoja ir homeriškai žvengia. Vienas sušunka:

– Ura! 1812 metų karo invalidas! 1812 metų invalidas!

Iš akių ritasi ašaros. Aš paspartinu žingsnius ir štai jau kareivinės, mano būrys. Nusiimu „budionovką“, mane visi atpažįsta – ir vėl homeriškas juokas, tačiau jau ne piktas, o draugiškas. Mane apsupa draugai.

Vienas jų randa žirkles, visi bendrai iki normalaus ilgio sutrumpina milinę, užado skyles, mėgina išplauti dėmes, bet nepavyksta. „Budionovką“ suraukia siūle ir ji jau nekrinta man ant akių. Visiems juokinga. Juokinga ir man.

Tris paras mūsų neliečia, tik dieną dvi valandas turime valyti sniegą.

Mano ir kitų nuostabai, trečiąją dieną prabundu, atsimerkiu ir matau, viską matau. Ir nė vienos ašarėlės.

Tarsi ir nebuvo trachomos. Einu į medicinos komisiją.

Gydytojai nustebę.

„Jums pasisekė, – sako jie, – matyt, tiesiog buvo kažkas įkritę į akį ir sukėlė uždegimą.

Visas būrys švenčia mano pasveikimą. Juk tai laimė, esu visavertis kursantas. Per tris ankstesniąsias dienas mes susipažinome, sužinojome, kur kuris gyveno ir mokėsi ir kas kuo domisi. Kai kurie baigė dešimt klasių, o kiti, kaip ir aš, spėjo baigti vieną ar du instituto kursus.

Vieni domisi sportu, kiti teatru, matematika, o aš, antrojo kurso teisininkas, pasakoju apie savo literatų būrelį, apie Lilę ir Osipą Brikus, Borisą Slucką, apie poetą Aleksandrą Bloką ir skaitau savo naujus eilėraščius.

Leitenantas Miščenka

Ketvirtą dieną kuopos vadas mus supažindina su būrio vadu leitenantu Miščenka, punktualiu, šiurkštoku kaimo vaikinu, prieš karą baigusiu karo mokyklą.

Leitenantas mus išveda į aikštę priešais kareivines ir sukomanduoja:

– Viena greta rikiuot! Ramiai!

Eina priešais rikiuotę, staiga sustoja priešais mane ir skardžiu balsu taria:

– Ei tu, sušikta miline, du žingsnius į priekį! Penkios tarnybos be eilės!

Aš apkvaitęs paraustu, stoviu prieš rikiuotę, o jis kursantą Gurjanovą paskiria savo pavaduotoju, vyresniuoju seržantu. Olegą Kornevą paskiria mano skyriaus viršininku ir jaunesniuoju seržantu. Kursantas Zapolis pakelia ranką ir prašo jam keletui minučių išeiti iš rikiuotės. Tualetas.

– Palikti, – sukomanduoja leitenantas ir dvidešimt minučių mums aiškina, kuo tapsime, kur galėsime rasti mokomąsias klases. Po seržantu Zapoliu – didžiulė bala. Aš jos nematau, o rikiuotė lūžta iš juoko. Atsisuku, žiūriu nustebęs į išbalusį Zapolį ir su siaubu įtapnoju į balą.

Leitenantas komanduoja:

– Ramiai! Žengia per aikštę, trim minutėms užeina į kareivines ir grįžta lydimas aukšto, šiek tiek išsprogusiomis akimis, didžiule sadistiška pasmakre ir aštriu gūžiu, nenusakomo amžiaus žmogumi.

– Tai jūsų viršila, – sako jis, – visais klausimais kreiptis į jį, rekomenduoju visus jo nurodymus vykdyti nedelsiant. Laisvai! Laikinai einate į kitas patalpas.

Labai aukštas kambarys skendintis prieblandoje, palei sienas dviaukščiai gultai. Jokių pertvarų. Čiužinys prie čiužinio. Patalynės nėra.

Ant kiekvieno čiužino guli pagalvė be užvalkalo, pionieriaus kastuvėlis, dvi šovininės, dujokaukė.

– Miegosite apsivilkę milinėmis, – įsako viršila, – nuo diržo nenukabinti nei pionieriaus kastuvėlio, nei šovininės, kurioje vietoj šovinių prikišta plytgalių. Diržus prieš miegą galima atlaisvinti, dujokaukės sagtis ant peties, galima nusitraukti tik aulinius batus su autais ir pastatyti ant grindų priešais gultus.

Ant čiužinio kairėje manęs kursantas Denisovas – protingas, tačiau drovus, nedidelio ūgio kaimo vaikinas. Aš jį vaišinu atsivežtais iš kaimo šokoladiniais saldainiais. Jis nustebęs.

– Aš, – sako jis, – nieko negaliu tau duoti mainais, o pinigų taip pat neturiu. Ir niekaip negali suprasti, kad aš vaišinu ir kad man nieko iš jo ir nereikia.

Ryto rikiuotė

Septintą valandą keliamės, rikiuotė. Pašokame kaip miegojome, su milinėmis, užsisagstome palaidines, susiveržiame diržus. Ant kairiojo peties dujokaukė, ant diržo – prikimštos plytgalių šovininės, visų kojos apautos auliniais batais, o aš aviu veltinius nuplyšusiais padais. Sniegas, purvas – viskas patenka vidun. Dešinėje, ant diržo dėkle – pionieriaus kastuvėlis. Dešimt minučių pasirengti: nusiprausti, nusiskusti, nusišvilpti...

Centrinio šildymo, vandentiekio, išviečių mūsų sumūrytose iš plytų kareivinėse nėra. Patalpos šildomos malkomis. Vandens rytą atneša kibirais iš už penkiasdešimt metrų nuo kareivinių esančio neaptverto gręžinio ir supila į praustuvus nusižengę kursantai.

Šalia šulinio, daržinėje-išvietėje apie keturiasdešimt apterštų ovalių skylių. Pernelyg skubėdami nepataikome į skyles. Kad atsisegtum diržą ir kelnių sagas, tenka atleisti diržą, o dujokaukė ir kastuvėlis trukdo pakelti milinės skvernus.

Pakeliu dujokaukę, o tuo metu kastuvėlis nuslysta nuo diržo ir įkrinta į duobę ir įstriga tirščiuose.

Atleidžiu dujokaukę.

Sužvejoju išmatomis išterliotą kastuvėlį, trinu į sniegą, mėginu nuvalyti, o laikas lekia ir aš pavėluoju į rikiuotę, tad iš karto gaunu tris papildomas tarnybas.

Ir prasideda. Keltis šeštą valandą ryto, prieš visiems keliantis. Grindų plovimas, tualetų valymas, malkų ruoša. Visiems nuėjus miegoti, aš vėl plaunu grindis.

Velkė

1942 metų sausio 2 d. laiškas Viktorui:

„...pratybos vyksta visu tempu. Laisvo laiko nėra... tam tikru atžvilgiu man čia nesiseka.

Pavogė mano naujas odines pirštines, o vakar mėgino pavogti milinę. Toks elgesys čia paplitęs. Gaila, vagis nebuvo pagautas, galėjo patekti į areštinę...“

1942 metų sausio 28 d. laiškas Viktorui:

„Paskutiniu metu gavau papildomos kovinės tarnybos krikštą. Dėl nerangumo mane du kartus vaikė – kieme turėjau šliaužti pilvu. Ne visada spėju ryte nusiprausti... Visa kita palyginti ne taip jau blogai. Mokytis čia nesunku... tačiau gauti pažymius trukdo miegas ir mieguistumas. Aš užmiegu beveik per visas pamokas ir miegu rengimo metu...

Maitina mus neblogai, tačiau porcijos nedidelės, be to, problemos dėl skubėjimo, nes mus verčia ryte ryti maistą.

Užsiimu visuomenine veikla: kaip teisininkas, aš – draugiškojo teismo narys, kaip literatas – redakcinės kolegijos narys... Tu skundeisi, kad netenka pabūti gryname ore. O mums tenka gatvėmis bėgioti, nes esi priverstas tai daryti. Klasės, mokomieji pastatai yra skirtinguose miesto pakraščiuose... Nėra to bloga, kas neišeitų į gera".

Praėjus dviem dienoms, būrio vadas rikiuotėje aptinka, kad mano milinė be velkės. Būtent tokią, be velkės, milinę gavau sandėlyje, bet jam smulkmenos nerūpi, – penkios tarnybos be eilės.

Drauge su tokiu pačiu kaip aš nerangiu Denisovu, bijodami paslysti ir pargriūti, tampome vandenį iš neaptvertos eketės ir pilame į praustuvus, kapojame malkas, o po komandos gulti, visiems nuėjus miegoti, dar valandą plauname grindis.

O velkė?

Velkė – tai ypatinga istorija. Mokykloje keletui šimtų kursantų trūko trijų milinių velkių. Bet už tai, jei jos trūksta, būrių vadai kursantams skiria penkias–dešimt tarnybų be eilės.

Aš pradėjau miegoti per teorijos pratybas. Dešimtą dieną mokykloje mano tarnybų sąrašas nesumažėjo, o padidėjo ir jau siekė ištisas dvidešimt. Nemačiau jokios prošvaistės, laukė katastrofa: kojos šlapios, nosis varva, akys pačios merkiasi. Prieš eidamas miegoti kreipiausi pagalbos į savo būrio kursantus.

Trūkčiojanti šneka, neviltis. Iki tol kursantai juokėsi iš manęs, o dabar tai buvo tarsi

Velkė.

sukrėtimas – ne tiesiog nuovargis, o visiškai absurdiška mano padėtis visus sukrėtė.

Visas būrys nusprendė velkę sumedžioti valgykloje.

Bėgte į valgyklą

Valgykla buvo pusantro kilometro nuo kareivinių ir mokomųjų korpusų.

Rikiuotėje visi dabar žygiuodavo jau su ikirevoliucinio modelio šautuvais. Ant jų uždėti durtuvai, o su durtuvais buvo labai sunkūs.

O tuo metu, eilinį kartą pradėjus žygiuoti, kuopos viršila sukomanduoja: – Dai – ną!

Kursantas Vasilevskis užtraukia:

Mokykla vadų raudonųjų
Gimtajai šaliai kala vadus.
Mirtinai mušti priešų piktųjų
Eisim, kai darbo liaudis pasiųs!

Lapkričio pabaigoje į valgyklą vedančioje gatvėje purvas sušalo ir jo paviršius tapo grublėtas, slidus ir kupstuotas. Žygiuodami klupo visi, o aš, užuot pradėjęs žengti kaire koja, visada žengdavau dešine.

Bet visa tai dar buvo pakenčiama. Po žodžių „liaudį!..“ viršila paprastai įsakydavo: „Bėgte marš!“ Ir štai tada prasidėdavo stebuklai: nežinia kodėl, bet pionierių kastuvėliai tabaluodami strigdavo tarp kojų, dujokaukės tarsi gyvos nušliaužiavo ir atsidurdavo tarp šovininės ir rankos su šautuvu (dėl šautuvo svorio jį tekdavo iš dešinės vis perimti tai kaire ranka, tai dešine), o dėl kupstų ir slidžių ledo takelių rikiuotė iširdavo. Klupdamas, bet stengdamasis nepargriūti pabėgėdavau į priekį ir, kad griūdamas neperdurčiau durtuvu kaimyno, užduseęs, viską pamiršęs išlėkdavau iš rikiuotės. O čia komanda:

– Būrys! Vietoje, žengte marš!

Tuo metu būrys jau būdavo uždususi minia, tačiau aš, išlėkęs už minios ribų, vėl atsidūriau dėmesio centre, o viršila piktu, kimiu balsu užriko:

– Kursante Rabičevai! Dešimt tarnybų be eilės!

O paskui: – Dai – ną!

Dvyliktą dieną rytą aš užmigau rikiuotėje ir su užmautu durtuvu pargriuvau, taigi vėl gavau nežinia kelintą nuobaudą.

Laiškas

1941 metų gruodžio 25 d. laiškas:

„Mieloji mama!

Niekaip negaliu priprasti prie savo padėties, svarbiausia tai, kad nemoku žygiuoti rikiuotėje koja kojon ar bėgioti. Pirmaisiais mėnesiais į tai žvelgta pro pirštus, dabar man tiesiog neleidžiama ramiai gyventi. Kiekvienas stengiasi kaip nors įgelti. Man atrodo, kad žygiuoti neišmoksiu ir tarp karo mokyklos sienų būsiu, ko gera, iki karo pabaigos. Suprantama, jei kas čia mane tiek laikys. Vadinasi, rizikuoju tapti amžinu kursantu. Man atsibodo vaikščioti šlapiais veltiniais. Nepraeina sloga ir kosulys. Vėluoju į rikiuotę ir gaunu be eilės vieną tarnybą po kitos. Plaunu grindis, nešu iš eketės vandenį kibirais, kapoju malkas, valau tualetus ir panašiai.

Vasario 23-iąją, Raudonosios armijos dieną, gavau laisvą dieną, klajojau po visas miesto valgyklas ir galiausiai gerai prisivalgiau.

Bučiuoju! Lionia...“

Vakare, per savarankiškos ruošos laiką (paprastai tai trukdavo 2 valandas), aš išmokdavau tai, kas buvo dėstoma pagal vadovėlius, tiksliau, ką paprastai pramiegodavau klasėje: elektros ir radiotechniką, telefoniją, statutus – ir pratybose gaudavau penketus.

Tai mane išgelbėjo. Tačiau vėl nuklydau nuo temos.

1941 metų gruodžio 26 d.

Drabužinėje, priešais valgyklą buvo įrengtos pakabos visų mokyklos kuopų ir būrių milinėms. Kiekvienam būriui apie keturiasdešimt kabliukų ir prie kiekvienos keturiasdešimtinės milinių buvo pristatyti du kursantai, kurie saugojo, kad milinių kas nepavogtų. Planas buvo toks: priešais gretimo būrio kabyklą imituoti ginčą, kuris virstų peštynėmis.

Vienas iš mūsų turėjo kreiptis pagalbos į to būrio budėtojus, bet kokia kaina atitraukti jų dėmesį nuo milinių. Tuo metu du mūsiškiai kursantai turėjo žirklėmis nukirpti bet kurią velkę nuo pirmos pasitaikiusios milinės.

Operacija pavyko. Grįžęs iš valgyklos aš prie savo visai ne gelsvai žalsvos, o geltonai pilkos spalvos milinės prisiuvau naująją velkę.

Nelaimė, trečiąją dieną, po pusryčių, kursanto Sirotinskio milinė taip pat buvo be velkės. Kitą dieną operacija, pavadintata „kovine užduotimi", vėl buvo pakartota.

Toje „milžiniškoje kovoje" dėl dviejų velkių dalyvavo visi mokyklos kursantai, tiksliau, keletas mokyklos absolventų laidų ir, ko gera, tai vyko per visą karą.

Pusryčiai

Visų rangų mokyklos karininkai ne sykį kartojo garsiąją sparnuotą Suvorovo frazę: „Sunku pratybose – lengva mūšyje!"

Matyt, pusryčiai buvo prilyginti pratyboms.

Viršila pusryčiams skirdavo penkias minutes.

Du kursantai pjaustydavo juodos duonos kepalėlius į riekes. Jie skubėdavo ir vienų riekės išeidavo storos, o kitų plonytės. Tai atrodė tarsi loterija, ginčytis ir prieštarauti nebuvo kada.

Ant stalo jau stovėjo pusiau supuvusių kilkių sriubos indas. Kilkes tekdavo ryti su visais kaulais. Antrajam patiekalui visi gaudavo sorų košės.

Pirmą dieną aš negalėjau suvalgyti nei sriubos, nei košės ir viską pakeičiau į keturias stiklines kompoto. Pasirodo, mainų sistema buvo sukurta seniai. Už sriubą – dvi kompoto stiklinės, už antrąjį patiekalą – keturios, už duoną ir cukrų – antrasis patiekalas ar atvirkščiai.

Egzistavimas pusmiriu, su kuo anksčiau dar nespėjau susidurti, sukūrė savus, visai ne „civiliam" metui būdingus rinkos prekinius santykius.

Bėgimas iš valgyklos į mokymų korpusus niekuo nesiskyrė nuo bėgimo iš kareivinių į valgyklą.

Dvi dėžutės tabako „Zolotoje runo“

Kartą aš rimtai nusikaltau. Pralindau pro ketines grotas, skiriančias mokyklą nuo miesto. Išalkęs laksčiau ieškodamas pyragėlių su burokėliais, – kitokių Birske niekas nepardavinėjo, – radau jų kažkokiame tarnybiniame bufete, prisikirtau iki soties ir, išeidamas į gatvę, patekau į patrulio, kurio tikslas buvo gaudyti klaidžiojančius po miestą be leidimo kursantus, nagus. Kuopos vadas ir trijų būrių vadai ilgai tardė mane ir nusprendė bylą perduoti tribunolui. Prisimenu, kaip laikinai buvau saugomas sargybos, o mano siela nusirito į kulnus.

Vadinasi, nubrauktas visas mano ankstesnis gyvenimas. Vakare buvau pasodintas į areštinę. Griežta bausmė teko dėl atsitiktinio sutapimo. Kaip ir aš, pro grotas išlindo ir kito būrio kursantas, bet, priešingai nei aš, į kareivines negrįžo – dezertyravo.

Viršininkai, matyt, siekdami pakilti tarnyboje, o, tiksliau, pasiteisinti, mūsų nusižengimus sujungė į vieną tyrimą. Iš pradžių pamaniau, kad tai labai rimta, tačiau vėliau supratau, jog vyksta tik kažkoks žaidimas, tačiau koks, – nežinojau.

Vakare pas mane į kamerą atėjo būrio vado pavaduotojas Gurjanovas ir pasakė:

– Nepanikuok! Visi supranta, kad tu nesirengei dezertyruoti iš mokyklos, bet karininkai neturi tabako. Atveš – viskas susitvarkys.

Tuo metu geriausiu sovietiniu tabaku laikyto „Zolotoje runo" („Aukso vilna") dėžutė.

– Rašyk į Ufą motinai, kad ji skubiai tau atvežtų dvi dėžutes lengvojo tabako. Atveš – viskas bus gerai. Rašyk laišką, rytoj jis bus Ufoje.

Aš parašiau laišką ir mama kitą dieną Ufoje turguje iškeitė mano švarką į tris tabako dėžutes „Zolotoje runo" („Aukso vilna") ir pasirūpino tris dienas atostogų. Maskvoje ji buvo eksperimentinės pjovimo įrankių gamyklos direktoriaus pavaduotoja, o Ufoje, kaip nomenklatūrinė darbuotoja, tapo miesto arklių transporto viršininke. Per dešimt valandų pora arklių gerai suplūktu žiemos keliu ji buvo atvežta į Birską. Sužinojusi, kokia mano problema, nuėjo pas mokyklos viršininką ir padovanojo jam dėžutę tabako. Šis leido jai su manimi pasimatyti.

Motina atėjo į kamerą, padėjo ant stalo juodos duonos kepalėlį ir davė man dvi tabako dėžutes, kurias nedelsdamas įteikiau Gurjanovui. Po valandos, keičiantis sargybai, buvau išleistas iš kameros, o seržantas, praėjus trims valandoms po susitikimo su motina, man liepė vykti į savo būrį.

Tribunolu gresiantis incidentas, visų pasitenkinimui, baigėsi, tačiau, kalbėdamasis su mama kameroje, vis atsilaužđamas po gabalėlį, aš netikėtai suvalgiau visą iš Ufos atgabentą kepalėlį duonos.

< Karo meto turgus viename sovietų mieste. Visais laikais Sovietų Sąjungoje įvairiausių prekių trūko. Kai kurių buvo galima visada, net per karą, įsigyti turguose, sovietmečiu vadintose „tolkučkose", „baracholkose" (tolkučka – nuo žodžio stumdytis, baracholka – nuo žodžio sendaiktis).

Veltiniai, batai ir vado balsas

Mano kojų būklė mamą išgąsdino. Batraiščiai, kuriais prie padų buvo pririšti mano veltinių aulai, seniai supuvo. Vinys, kuriomis kareivinių sandėliuko vedėjas stengėsi sutvirtinti padus, iškrito ir iš dviejų skylių, kaip iš atvertų nasrų kyšojo šlapi, beveik supuvę autai, kurių viduje tarp susikaupusio ir pridžiūvusio purvo maudėsi mano šlapios, šąlančios kojos.

Aš reguliariai vaikščiojau į sandėlį, tačiau jokios tinkamos pamainos niekaip negalėjau rasti. Ir staiga, sužinojęs, kad pas mane atvažiavo iš Ufos mama, atbėgo sandėlininkas su naujų amerikietiškų batų pora, naujais autais ir naujais vyturais.

Dar niekada taip komfortiškai nesijaučiau, tačiau vėl atsirado laukinis skirtumas: visa mokykla avi juodais kerziniais batais, o aš – aukštais geltonais batais ir su naujais rudais vyturais. Ir vėl visas dėmesys į mano ne į taktą žengiančias kojas, visų – priekin kairioji, o mano – dešinioji.

Raudonarmiečiai su dujokaukėmis.

Penkios tarnybos be eilės

Ar kada bent išmoksiu žygiuoti kaip visi?

Mama išvažiavo į Ufą, o kitą dieną atsikėlus būrio vadas įsakė visiems kursantams užsimaukšlinti dujokaukes. Atėjo cheminio rengimo diena.

1941 m. sausio 21 d. Viktoro laiškas. Magnitogorskas.

„Mieloji mama! Tu rašai, kad Lioniai viskas blogai. Aš to ir tikėjausi. Iš pradžių viskas sunku, o šiuo metu – Lioniai ypač, tačiau turėk galvoje, kad yra daug blogesnių vietų..."

1941 m. vasario 8 d.

„Dėl savo milinės problemų vėl buvau verčiamas šliaužti pilvu. Tai paprastai pas mus vyksta po pietų. Tad štai, milinė man šiandien pakeista. Be to, šiandien buvome nuginkluoti. Iki šios dienos ištisą parą buvome verčiami nešiotis dujokaukes ir pionierių kastuvėlius (malonus derinys)".

1942 m. vasario 24 d. Viktoro laiškas. Magnitogorskas.

*„Mielasis Lionia! Įskaitos jau išlaikytos, baigėsi dar vasario 14 dieną ir prasidėjo nesibaigiančios rikiuotės pratybos, po dešimt valandų kasdien. Diena po dienos laukiame įsakymo dėl pabaigtuvių. Kada tai įvyks? Sakoma, po 5...10...15 dienų. Tu klausi, kuo tapsime baigę mokyklą? Tai priklauso nuo santykių su b*ūrių vadais, dažniausiai tampama *leitenantais ar jaunesniaisiais leitenantais.*

Ankstesniuose laiškuose aš gana neapgalvotai tau gyriau mūsų publiką. Jausdami greitą kelionę, pradėjo šėlioti. Kol kas tik tiek, kad pavogė mano milinės velkę...

Beje, mačiau angliškus tankus. Padaryti labai tvarkingai, bet mūsiškiai daug galingesni, geresni ir net, ko gera, patogesni. Kol kas lik sveikas! Vitia".

1942 m. vasario 20 d. Mano laiškas į Ufą.

„Mieloji mama! Užsakiau rytojui pokalbį telefonu, nors nežinau, kas iš to išeis. Turiu vieną prašymą: pavogė mano rankšluostį, jei turi, atsiųsk patį seniausią, skylėčiausią – ataskaitai. Čia svarbu tik pavadinimas. Bučiuoju. Lionia".

Cheminės saugos pratybų diena

Kaip visada, rankoje šautuvas su užmautu durtuvu.

– Prie kojos! – komanduoja viršila.

Dešinėje ant diržo pionieriaus kastuvėlis, kairėje – šovininė su plytų nuolaužomis ir dujokaukės krepšys.

– Ant pe-tiees! Žengte marš!

Praėjo trys minutės ir dujokaukės stiklai aprasojo nuo prakaito. Nieko nematyti.

– Bėgte marš!

Būrys pro mokyklos vartus išlekia į gatvę, vedančią į valgyklą.

Čiuožyklėlės, duobės, duobutės, durtuvai. Dešiniąja alkūne mėginu nustatyti, kur dešinysis kaimynas, kairiąja, – kur kairysis, kojos virpa, mintis tik viena: kaip nepargriūti ir durtuvu nepersmeigti kaimyno. Atrodo, kad kairiąja ranka, naudojantis guminiu pirštu, iš vidaus galima pamėginti nuvalyti dujokaukės stiklus, bet kairiąja laikausi už kairiojo kaimyno rankovės. Kojos virpa ir pradeda skėstis, dėl oro trūkumo gniaužia kvėpavimą, o viršila:

– Bėgte marš!

Kažkuris rikiuotėje parkrinta.

Komanda:

– Stot! Vietoje žengte marš! Pasivalyti dujokaukę! Bėgte marš!

Kaimynas kairėje karkdamas pataria man atjungti gofruotą dujokaukės vamzdelį nuo krepšyje pūpsančio filtro. Kairiąja ranka atsuku vamzdelį. Kvėpuoju pilna krūtine, tačiau mano veiksmas nelieka nepastebėtas viršilos.

– Stot! Kursante Rabičevai, išeiti iš rikiuotės!

Prieina prie manęs, ištraukia vamzdelį iš krepšio:

– Dešimt tarnybų be eilės!

Nusigauname prie valgyklos – paraudę, šlapi, prakaituoti. Mus nubaudžia. Pavalgyti skiriamos vos trys minutės. Du šaukštai sriubos, du sriūbsniai košės, cukrus ir duona – į kišenę.

Rikiuotė.

– Dujokaukes užsi-dėtt!

Tai pragaras, o išeities nėra. Krintame, keliamės, pasiekiame mokomuosius korpusus. Čia erdvios klasės, kiekvienas turi savo vietą prie stalo, tačiau dujokaukių nusiimti niekas neleidžia. Elektrotechnikos paskaita, monotoniškas lektoriaus balsas nepasiekia sąmonės. Būrys miega.

Komanda:

– Stot! Išvalyti dujokaukes!

Per stiklus bėga prakaito upeliai, bet dešimt minučių viskas matyti. Rašome į sąsiuvinius ir vienas po kito užmiegame.

Dujokaukes nusiimame vakare prieš dvi valandas trunkančias pratybas – saviruošą. Per saviruošą vyksta ginklų, kurių neįmanoma išvalyti, valymas.

Leitenantas žiūri į nešvarų 1910 metų šautuvo vamzdį ir skiria tris tarnybas be eilės.

< Amerikiečių tankas „Matilda Mk II" Raudonojoje armijoje. Šie tankai buvo tiekiami Sovietų Sąjungai pagal lendlizo programą. 1942 m.

Šautuvą, ant peties! Dešinėn!
Žengte marš! Žingsnį plačiau!
Pelkė, griovys stačiu šlaitu.
Prakaituotos palaidinės
Prilipo prie pečių.
Greitakalbe komanda –
Juodraštis kalbų.
Dujokaukės ir šautuvai.
Miegot komanda, valgykla,
Saviruoša, savišvieta –
Kad pasijustum savimi.

1942 m. gegužės 21 d.

„Atėjęs pavasaris atnešė saulę, o kartu ir purvą, ir nors apavas iš apačios mirksta, jis džiūsta iš viršaus – tai puiku!.. Įvyko stebuklas! Aš rikiuotės pratybose buvau įvertintas „gerai", tad iš „vidutinio" kursanto, *vidutinioko, tapau geru..."*

Raktažolė glaudžias prie mėtos,
Šeivamedis išskleidęs šakas.
Žemė apsipylė rausvais žiedais,
Pavasaris ilgai lauktas atėjo.
Žydinčios pienės, geltonos svėrės,
Gipso rėmai, žemė – drobė.
Daubas ir kalvas užklojo
Šešėlio mesta skraistė.

Griežtas vado balsas

Baigiasi gegužė. Šimtai tarnybų neliko be pėdsako. Aš išmokau vaikščioti koja kojon, tačiau dabar – vėl naujos problemos. Būrys išskirstomas į grupes po aštuonis žmones ir iš eilės kiekvienas tampa „būrio vadu".

Statutai žinomi atmintinai, visos įmanomos komandos išmoktos, o dabar – praktika.

Komanduoju: – Ramiai!

O leitenantas šaukia:

– Palikti! Pakartoti iš naujo.

„Laisvai" – puikiai išeina, o štai „ramiai!" – niekaip. Įsiklausau, kaip komanduoja kiti. Jie šį žodį ištęsia dalimis: „Rra-mmiai!" Aš taip pat tęsiu, tačiau išeina visiška sapalionė. „Rramm...iai!" („miai" – kas tai? Bet ne „ramiai"!)

Matyt, visa esmė šiurkštus riksmas, šaižus, netikėtas ir bauginantis, o man vis išeina kažkaip inteligentiškai. Kursantai juokiasi, o mane suima pyktis ir sukomanduoju: „Rrra...iai! Ilgas „rrr", tarsi urzgimas, jokio „m", o visu balsu „RRR!", „Rrraiai! Ir niekas nepastebi, kad aš prarijau „m", o leitenantas:

– Na, štai ir išmokai, šaunuolis ir taip toliau, mažiau tų inteligentiškų gaidelių.

O aš labai laimingas. „Rrramiai!"

– „Žengte marš!" – tai taip pat inteligentiškos gaidelės. Nuostabu, kai – „Žengte arrrš!", tai jau – visai kariškai.

Iš teorijos dalykų mano vieni penketukai, bet rikiuotės pratybose buvo iš gailesčio rašomi „trys su minusu", o štai dabar – jau „keturi".

Iki vasaros tampu visaverčiu kursantu, bet „sunku pratybose – lengva mūšyje!" Dvi nepakenčiamos dienos per savaitę – cheminis rengimas ir taktika.

Raudonosios armijos kursantai, būsimieji karininkai, rikiuotėje.

Taktika

Atrodo, tai dar 1942 metų balandis. Šautuvas su durtuvu sveria apie pūdą, pionieriaus kastuvėlis, šovininė su plytomis, dujokaukė... „Bėgte marrrš!“ – kilometrą, pusantro, du... Kai kas krinta ir netenka sąmonės, bet bėgimas tęsiasi, krinta dar trys kursantai. Trečio kilometro pabaigoje komanda: – Gult!

Visi įsibėgėję krinta ant įšalusios, plonu sniego sluoksniu užklotos pievos.

– Šliaužte pilvu, pirmyn marš!“

Majoras, vadovaujantis taktikos pratyboms, nedidelio ūgio, bet jau balsas – bosas, tarsi griaustinis. Jis nieko nesineša, bėga lengvai, prie šono – naganas, apsiavęs puikiais odos batais. Aš dūstu, šliaužiu ir pagaliau paskutinės jėgos baigiasi. Sustoju. Pusė būrio guli už manęs, pusė priekyje manęs, bet komandos nevykdo niekas.

Majoras supykęs komanduoja:

– Keltis! Žengte marš!

Jokios rikiuotės, kiekvienas atsistoja ten, kur užklupo komanda ir eina į priekį, tačiau už penkiasdešimt metrų upė ir priešaky einantys kursantai, pasiekę pusiau užšalusią upę, nieko nesuprasdami sustoja, o majoras užkimęs, piktas negailestingai komanduoja:

– Gult! Keltis! Laisvai! Ramiai! Pirmyn, marš!

Ir priešakiniai eina į vandenį. Jie dar nežino, kad tai brasta, vandens iki juosmens, šiek tiek daugiau ir pradeda seklėti. Šlapi išlipame į priešingą krantą.

– Šliaužti pilvu, pirmyn marš!

Šliaužiame dar penkiasdešimt metrų. Būrys išsisklaido. Kitame krante guli sąmonės netekę kursantai. Į batus ir aulinius pateko vandens, bet majoras –ne visiškas idiotas.

Mes perbrendame brasta upę atgal, netekusiems sąmonės ir ką tik atsigavusiems padedame pakilti ant kojų. Majoras juokiasi. „Sunku pratybose – lengva mūšyjė“.

Rikiuote, su dainomis grįžtame į kareivines.

VNOS (oro erdvės stebėjimo, perspėjimo ir ryšių kariuomenė) – garso lokacijos įrenginys.

Mokykla keičiasi

Įsakymu iš aukščiau Leningrado mokykla buvo perkvalifikuota į Birsko Raudonosios armijos VNOS (*Vojska vozdušnogo nabliudenija, opoveščenija i sviazi – oro [erdvės] stebėjimo, perspėjimo ir ryšių mokykla* – vert. pastaba) mokyklą.

Dabar vienas pagrindinių mokslų – aviacija. Konstrukcija, ginkluotė, techniniai duomenys, pakilimo aukštis ir skridimo greitis, visų, mūsų ir vokiečių, lėktuvų rūšių manevringumas, kasdienis jų variklių ūžimo klausymasis.

Nuomonės įvairiausios. Visi žino, kad VNOS (OSĮRK – oro stebėjimo, perspėjimo ir ryšių kariuomenė) tarnybos postai, priklausantys priešlėktuvinei šalies gynybai, įrengti aplinkui didelius

miestus ir dažniausiai juose tarnauja moterys. Dauguma kursantų nori patekti į frontą. Skaičiavo, kiek dienų liko iki kursų pabaigos ir staiga šis VNOS!

– O, tai labai paprasta, – sako kursantas Bolšinskis, – ši abreviatūra reiškia: „Frontas mus aplenkė".

Bet nuobodžiauti laiko nėra! Liepą pratybos sunkėja.

„Fizo" (*fizinis lavinimas* – vert. pastaba). Belajos upėje mokomės plaukti ir šokinėti nuo bokštelio.

Per pirmuosius šuolius susidaužau pirma dešinįjį, paskui kairįjį šoną. Kūnas nusėtas mėlynėmis. Tačiau visas plaukimo normas išlaikau.

Vasaros praktika

Naktį išgirdę komandą „Pavojus!", lekiame į aikštę.

Rikiuojamės. Susukame milines į ritinius, mums duodamos palapinsiaustės.

„Išsiskaičiuot! Žengte marš!" Veržlus penkiasdešimt kilometrų žygis. Poilsis. Vienam nutrynė kojas, vyniojame autus, pasiklojame palapinsiaustes, būrys užmiega. „Kelk!", dar penkiolika kilometrų.

Gėlės, žolės, žvaigždės, paukščiai, žiogai. Kasame apkasus, susisiekimo tranšėjas, statome blindažus. Iš plytų pragaro, iš subordinacijos maišaties, dienos prakaito (baltu druskos sluoksniu nuklotos palaidinės) ir naktinio šliaužiojimo pilvu mes patenkame ne į Baškirijos užkampį, o į rojaus oazę.

Ant kalno kaimas. Pas mus per pakelės pievą skuba moterys su kibirais pieno, grietinės, uogų. Iš pradžių baimė. „Ar jau iki mūsų atėjo karas?" Paskui gailestis. Juk tokios pačios kaip mes, jų sužadėtiniai, vyrai, broliai, vaikai kare. O mums iki karo taip pat visai netoli.

Ir neša krepšius su kiaušiniais, pyragus su kopūstais.

Ir mūsų seržantai jau glėbesčiuoja merginas ir našles.

O mums meilė nerūpi.

> Ryšininkui raudonarmiečiui skirtas plakatas, mokantis, kaip įrengti ryšio linijas.

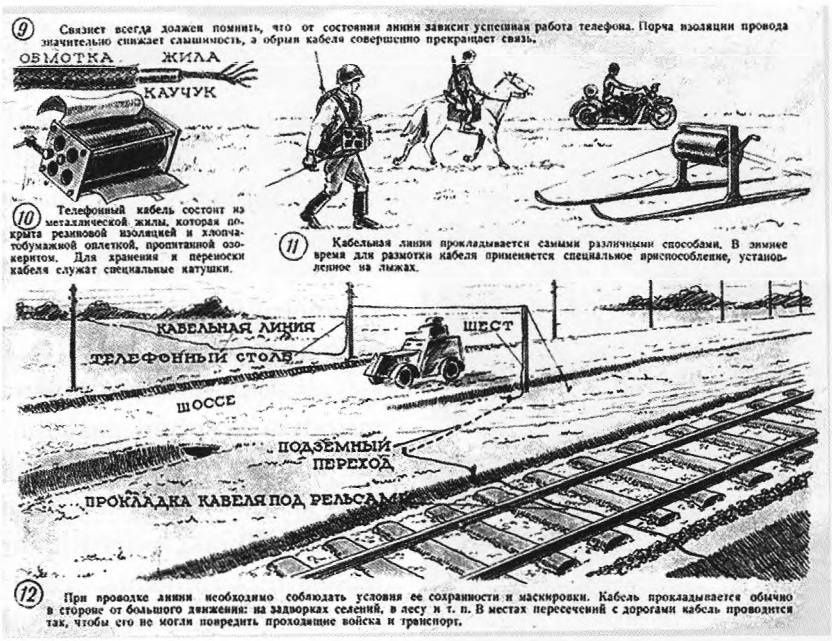

(9) Связист всегда должен помнить, что от состояния линии зависит успешная работа телефона. Порча изоляции провода значительно снижает слышимость, а обрыв кабеля совершенно прекращает связь.

(10) Телефонный кабель состоит из металлической жилы, которая покрыта резиновой изоляцией и хлопчатобумажной оплеткой, пропитанной озокеритом. Для хранения и переноски кабеля служат специальные катушки.

(11) Кабельная линия прокладывается самыми различными способами. В зимнее время для размотки кабеля применяется специальное приспособление, установленное на лыжах.

(12) При проводке линии необходимо соблюдать условия ее сохранности и маскировки. Кабель прокладывается обычно в стороне от большого движения: на задворках селений, в лесу и т. п. В местах пересечений с дорогами кабель проводится так, чтобы его не могли повредить проходящие войска и транспорт.

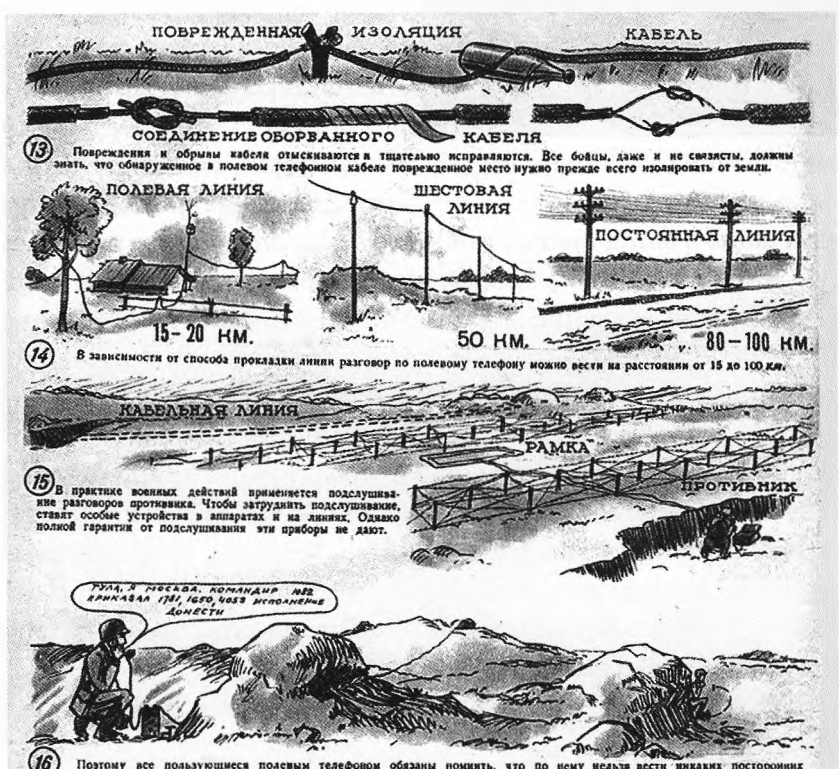

(13) Повреждения и обрывы кабеля отыскиваются и тщательно исправляются. Все бойцы, даже и не связисты, должны знать, что обнаруженное в полевом телефонном кабеле поврежденное место нужно прежде всего изолировать от земли.

(14) В зависимости от способа прокладки линии разговор по полевому телефону можно вести на расстоянии от 15 до 100 км.

(15) В практике военных действий применяется подслушивание разговоров противника. Чтобы затруднить подслушивание, ставят особые устройства в аппаратах и на линиях. Однако полной гарантии от подслушивания эти приборы не дают.

(16) Поэтому все пользующиеся полевым телефоном обязаны помнить, что по нему нельзя вести никаких посторонних разговоров. Для передачи же служебных донесений обычно применяются различные коды (условные обозначения).

Karys – ryšininkas.

Miegame, miegame dvi paras. O trečiąją atvyksta mašinos su trimis stulpais, laidų ritėmis, metalinėmis „katėmis“, kabliais, izoliatoriais, ritinėliais.

Mums teks įrengti penkių kilometrų ilgio nuolatinę telefono liniją.

Šalia kelio kasame duobes ir nurodyta kryptimi pastatome tris stulpus. Įsukame metalinius kablius (dėl terminologijos nesu tikras), pritvirtiname izoliatorius, ritinėlius.

Visi sujungimo būdai, įtvirtinimai, laidų pynės, litavimas, laidų izoliavimas – kiekvienas po keletą kartų pjauna ir jungia. Galiausiai pirmojo tarpstulpio laidus nupjaunam, iškasame pirmąjį stulpą, perkeliame jį šimtą metrų į priekį ir vėl įkasame. Diena po dienos, trys stulpai, o už mūsų duobės, vien duobės. Kiekvieną laisvą minutę miegame. Miegame ir niekaip negalime išsimiegoti. Ir šis miegas, pyragai, ir pienas, grietinė, kurią be galo ir krašto neša kaimo moterys, jų užjaučiantys žvilgsniai – mums netikėta palaima.

Rašau apie smulkmenas ir niekaip negaliu prisikapstyti iki svarbiausio dalyko, visi svajoja apie tą dieną, kai bet kokia kaina pateks į frontą. Apie frontą svajoja kaip apie laimingą mokymų pabaigą. Nesvarbu kuo – kareiviu, grandiniu, seržantu, leitenantu: šalis pavojuje. Liepą mums prieš rikiuotę perskaitomas Stalino įsakymas dėl Stalingrado. Ten mūsų broliai ir tėvai priversti savo krauju išpirkti beprotišką atsitraukimą.

Nė žingsnio atgal.

Jiems reikia pagalbos.

Gyventojai aplinkui rūpinasi, vis klausinėja: ar greitai į frontą?

Sovietų karo mokyklos plakatas, iliustruojantis, kaip artimoje kovoje panaudoti automatą pistoletą PPŠ.

Kodėl sąjungininkai nesudaro antrojo fronto? Pusė kursantų rašo raportus dėl skubaus leidimo vykti į frontą. O mes valgome grietinę, miegame tarp žolių ir gėlių.

Liepos pabaigoje rikiuotė ir trisdešimt kilometrų žygis į kareivines bei mokomuosius korpusus.

Kursantai mokosi artimosios kovos veiksmų.

Naujos problemos

Surenkame, išardome, gadiname ir taisome telefono aparatus, lauko radijo stotis, komutatorius, išmokstame naudotis prietaisais, pjaustome, lituojame, atmintinai kalame statutus, aikštėje mokomės durtuvų kovos meno, surenkame ir išardome naganus, pistoletus, kovos šautuvus, automatus, rankinius kulkosvaidžius ir minosvaidžius.

Atsisveikinome su pionierių kastuvėliais, senoviniais šautuvais su durtuvais, su dujokaukėmis, daugiau nebesegime plytgalių prikimštų šovininių.

Poligone šaudome į taikinius iš tikrų šautuvų ir naganų, iš priedangos mėtome granatas – mūsiškes, vokiškas, citrinukes. Be galo, be krašto nagrinėjame jų konstrukciją. Ir be galo, be krašto vėl kalame statutus.

Mes perkeliami į šviesius kambarius aukštomis lubomis, kuriuose atskiros spyruoklinės lovos, čiužiniai, vilnonės antklodės, pagalvės su užvalkalais. Bet jau rugsėjo vidurys, oras sugedo, kareivinėse vos aštuoni laipsniai, šalta, o po viena vilnone antklode sušilti neįmanoma.

Komanda miegoti, trys minutės nusirengti. Vasarą galiausiai gavau naujus kerzinius batus, naują, pagal ūgį tinkančią milinę, vietoje „budionovkos“ – pilotė.

Per žygius ir rikiuotes dabar aš niekuo neišsiskiriu iš kitų, tapau toks kaip visi.

Tačiau vasara baigėsi, marina alkis, šaltis ir dėl vitaminų trūkumo pūliuojančios kojų žaizdos.

Švarus per nurodytą laiką atsigulu į savo individualią lovą, tačiau vos po dešimties minučių pradedu kalenti dantimis. Dar trys minutės ir kursantas Denisovas, nutraukęs nuo savo patalo antklodę ir pasičiupęs pagalvę, lekia pas mane. Norėdami sušilti prisispaudžiame vienas prie kito, apsiklojame dviem antklodėmis ir dviem milinėmis, po penkių minučių užmiegame.

Praėjus vos penkiolikai minučių, įeina viršila:

– Keltis! Išsiskaičiuot: „pirmas – antras“, į aikštę, bėgte marš!

Žemyn laiptais į aikštę!

– Gult! Pilvu šliaužte pirmyn, marš!

Po mėnesio ar dviejų išleistuvės, visi egzaminai išlaikyti.

Mes jau kitokie, nei buvome prieš dešimt mėnesių.

Viršila kaip visada nesiklauso mūsų paaiškinimų, jo šiurkštumo ir žiaurumo niekaip negalima pateisinti.

Aikštėje purvas, dulkia lietus.

Niekas nejuda iš vietos.

Viršilos akys lenda iš orbitų, taip dar nebuvo.

– Stot! Būrys atsikelia.

– Gult! Būrys gula.

– Keltis! Jau dvylikta valanda, visi nori miego, suprantama, ir pats viršila.

– Laisvai! – komanduoja viršila ir visi skuba į savo guolius.

Po dešimties minučių danties ant danties nenulaikome. Denisovas su antklode, pagalve ir miline vėl bėga pas mane, sušylame, užmiegame.

Po penkiolikos minučių:

– Kelk!

Viršilos akys, kaip ir mūsiškės, kupinos neapykantos. Visiems aišku, kad viršilą reikia nubausti. Tačiau kaip? Staiga į galvą ateina mintis, kurią išgirdome iš vyresniųjų kursantų. Tai mokyklos legenda. Mes stengiamės neužmigti, laukiame, kol užsnūs mūsų kankintojas, ir kai tai įvyksta, po vieną tyliai sėliname prie jo aulinių batų ir iš eilės į juos šlapinamės. Dvidešimt kursantų, tad auliniuose batuose – dvokianti jūra.

Ryte viršila atsibunda ir paskęsta mūsų kolektyviniame šlapime.

– Keltis! Rikiuotis.

– Vyresnysis seržante Gurjanovai, pas mane! Kas prišlapino į aulinius batus?

– Nežinau.

Viršila išsikviečia kuopos vadą, tas neišlaiko ir juokiasi. Tvanas. Paskui iš eilės kviečia kursantus, tačiau niekas nieko nežino. Procedūra kartojasi kasdien. Viršila neužeina į būrio patalpas, tačiau aikštėje siautėja tarsi žvėris. Bet egzaminai jau išlaikyti.

Mano pažymiai, – išskyrus rikiuotę, – penketukai. Rikiuotė – ketvertas. Aš – sienlaikraščio redaktorius, kuopos poetas. Kiekviename kovinio lapelio numeryje mano eilėraštis. Pradžios neprisimenu, o pabaiga:

„...Iškilmingai žygiuos per Berlyną
Apgaubtas šlovės rusų karys!“

Mokyklos vadas pareiškia man padėką ir įteikia premiją – dvidešimt penkis rublius.

Meilė

Dešimt mėnesių kiekvieną sekmadienį buvome vedami į klubą.

Patefonas.

Leitenantai ir seržantai šoka, o aš įsispraudžiu į kampą, dedu galvą ant rankų ir užmiegu. Gatvėje radau knygą be pradžios ir pabaigos. Kai po savaitės pradėjau ją skaityti, pastebėjau, kad tai Romeno Rolano „Užkeikta siela“.

Klube miegojau pusantros valandos, o paskui pradėjau skaityti ir šis tekstas atrodė neįtikimai malonus mano sielai. Ir štai, kai kartą skaičiau, prie manęs priėjo nepažįstama mergina ir paklausė, kokia tai knyga, o paskui pakvietė kitam šokiui, bet aš iš netikėtumo taip susijaudinau, kad pasakiau, jog skauda koją ir šiandien negaliu.

– O į kiną su manim eisi? – paklausė ji.

Tai buvo tarsi sapnas.

– Eisiu, – atsakiau ir mes išėjome iš klubo.

Mergina pasakė, kad už dviejų kvartalų jos namai. O ten, – kad pasėdėčiau didžiajame kambaryje, kol ji savo mažajame nusiaus aukštakulnius batelius, ir užvėrė duris.

Atsisėdau ant kėdės, pažvelgiau į stalą ir mano širdis suplakė smarkiau. Jos tėvai ir broliai, prieš mums ateinant, valgė grikių košę ir kiekvienoje lėkštėje liko po nesuvalgytą vieną du šaukštus košės.

To paaiškinti negaliu. Aš puoliau prie stalo ir žaibiškai kimšau išėdas. Rijau nekramtydamas.

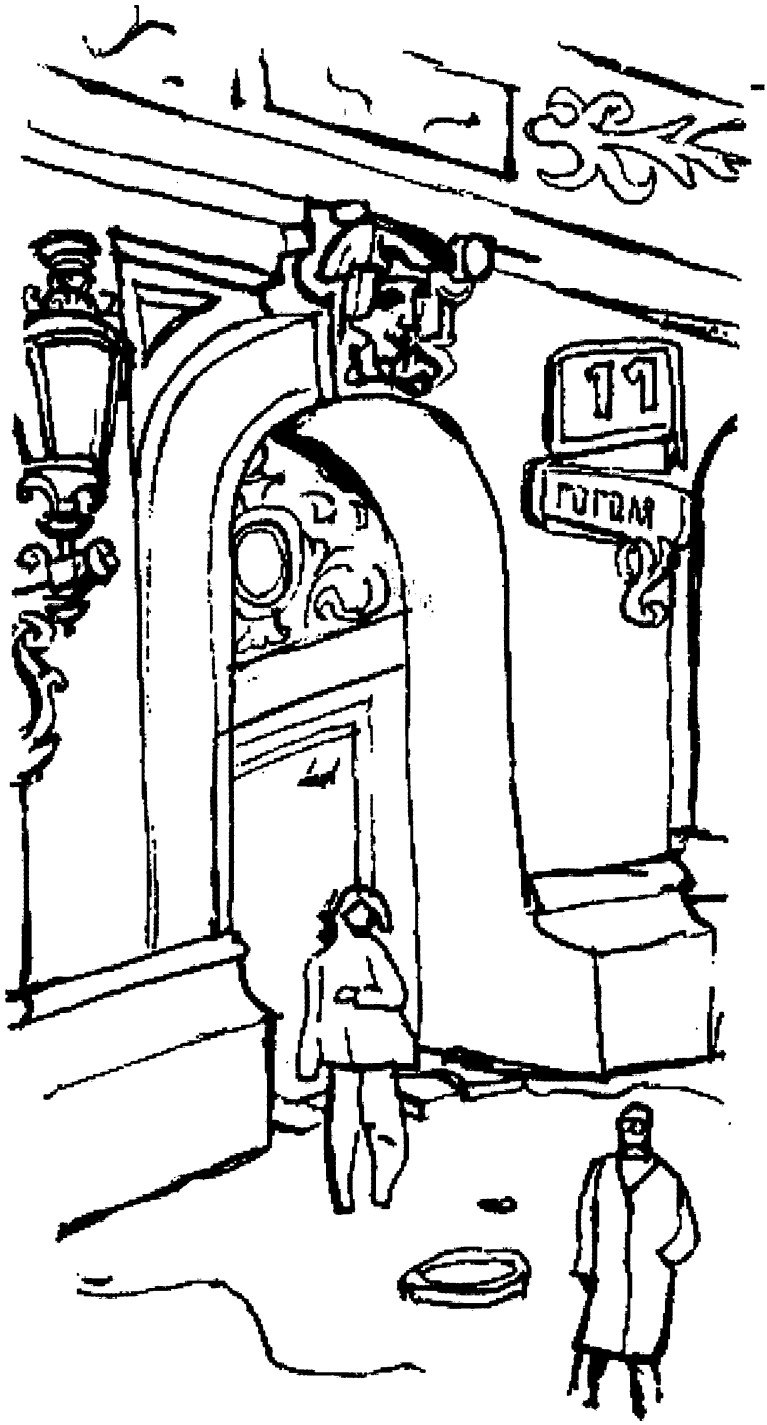

Tania nupirko bilietus į filmą, paprašė paskutinės eilės, matyt, manė, kad mes bučiuosimės, tačiau vos atsisėdau į savo vietą, vos užgeso šviesos, mane apleido sąmonė ir mirtinai įmigau. Ji glostė mano rankas, bučiavo mane, bet aš neprabudau. Kai filmas baigėsi, ji manęs niekaip negalėjo pažadinti, tad smigtelėjo į ranką angliškuoju žiogeliu. Aš sudrebėjau, pabudau, bet buvau tarsi apdujęs, nieko nesupratau.

Mes išėjome iš kino, o ji vis kažką kalbėjo, aš jai pritariau, paskui pamačiau savo mokyklos vartus ir vis dar apspangęs atsisveikinau su ja.

Ir mergina pranyko visiems laikams.

Meilė nepavyko.

Aš – leitenantas

Tai buvo susižavėjimo ir entuziazmo kupinos dienos.

Dar prieš pusmetį mus liautasi kirpti plikai, visi užsiaugino plaukus, pasidarė šukuosenas.

Gavome karininko kepures ir puskailinius, mums išmokėjo pinigus. Aš nuėjau į kirpyklą.

Lapkričio 20 d. atvyko priėmimo komisija iš Maskvos.

Lapkričio 21 d. aš galutinai išlaikiau visus egzaminus ir gavau visus penketus.

Lapkričio 22 d. vakare mes mušėme savo viršilą.

Ant galvos jam užmetėme palapinsiaustę. Mušėme ne per labiausiai, bet užtektinai. Ir tyliai. Kai viršila po pusvalandžio pasirodė pas mus, visi gulėjo savo lovose. Mėlynė po akimi, iš nosies lašėjo kraujas. Jis vaikščiojo po kambarį skvarbiai žvelgdamas visiems į akis. Jo agresyvumas pranyko lyg ranka atimtas.

Buvo net graudu žiūrėti, o svarbiausia jam, priešingai, nei visiems kitiems būrio kursantams, buvo suteiktas ne leitenanto, o jaunesniojo leitenanto laipsnis – prastai mokėjo teoriją, nes nevaikščiojo į paskaitas.

Sunku apsakyti, kokia palaima užplūdo mus. Rytoj per Ufą traukinys mus nuveš į Maskvą, o iš Maskvos – į frontą. Vienas iš pačių sunkiausių gyvenimo puslapių liko praeityje.

Badmiriaujant nuo kupino fizinių perkrovų gyvenimo daugumai kursantų, kaip ir man, ant kojų atsirado gilių pūliuojančių žaizdų, tačiau skausmo ir nepatogumų dėl jų nebuvo galima lyginti su cheminio rengimo bei taktikos dienomis ir sunkiu kėlimusi rytą, nepakeliamai sunkiu fiziniu darbu, susijusiu su nesibaigiančiomis pirmųjų mėnesių baustinėmis tarnybomis.

Bus pavojinga, laukia sužeidimai, galbūt mirtis dėl tėvynės, bet kas buvo, to jau daugiau niekada nebus. Laimė, kad visa tai jau praeityje.

Girgždėjo vagonų stabdžiai, už langų plytėjo milžiniška Rusija.

Maskvoje mus pasitiko karininkai iš vyriausiosios vadovybės rezervo. Autobusai mus vežė į Spaso kareivines, kurios buvo šalimais Sklifosovskio ligoninės.

Už pusantro kilometro nuo kareivinių buvo mano namai, tėtis ir mama, tačiau nežinia kodėl man neleista paskambinti namo ir vėl eilinį kartą pasielgiau rizikingai.

Susitaręs su sargybiniu prie vartų, kad po pusantros valandos grįšiu, perėjau Sadovajos gatvę ir be dokumentų, tarpuvartėmis, kiemais ir kreivais skersgatviais, slėpdamasis nuo kiekvienoje sankryžoje budinčių karinių patrulių, bėgte pasiekiau savo butą Pokrovo bulvare.

Mama buvo namie ir pakvaišo iš džiaugsmo.

Tėtis buvo darbe. Bute šalta. Aš paaiškinau, kur esu, ir paskyriau tėvams susitikimą prie kareivinių vartų aštuntą valandą vakaro.

Po keturiasdešimt minučių jau buvau kareivinėse. Rytą gavau dokumentus ir siuntimą į Centrinį frontą, adresuotą 31-osios armijos štabo ryšių viršininkui.

Iš visos mūsų mokyklos tokius pačius dokumentus gavo tik vienas mano būrio kursantas – Olegas Kornevas.

Atrodo, kad Kijevo stoties kasoje gavome nemokamus bilietus iš pradžių iki Narofominsko, paskui – per Maskvą iki Viazmos.

Apie išvažiavimo metą aš įstengiau pranešti tėvui.

Vagonas buvo raudonas, prekinis, viduje įrengti dviaukščiai gultai ir prikimštas į frontą vykstančių kareivių ir karininkų.

Olegas įsispraudė į apatinius gultus, o man pavyko užsikabaroti ant viršutinių ir čia buvau prispaustas veidu prie malonios merginos – sanitarės instruktorės.

Tai mane veikė kankinamai.

Tėtis stovėjo platformoje, aš jo taip ir nepamačiau, o mergina kvėpavo man į burną ir jos kvėpavimas mane jaudino.

Iš pradžių mes nevalingai, o paskui iki apsvaigimo ištisai bučiavomės. Viena mano ranka buvo prispausta, apsiversti ir net pasisukti buvo neįmanoma. Kalbėjomės dusdami, šnabždėjomės, jog, ko gera, tai likimas, tačiau, išlipant Viazmoje, minioje visam laikui praradome vienas kitą, be to, ir su Olegu prasilenkiau.

Kiekvienas mūsų iki 31-osios armijos štabo Čunego kaime, netoli Zubcovo miesto, nusigavome atskirai.

Eilėraštį parašiau praėjus šešiasdešimt metų – 2002 m. kovo 15 d.

Juokas nutyla ir vėl keiksmai,
Machorka, utėlės, krepšiai.
Prisiminimai ir sapnai,
Vagonas prikimštas tirštai.
Kažkieno šautuvas po manimi,
Staiga nežemiškas stebuklas:
Mane prispaudžia nelauktai.
Krūtinė, lūpos, kūno dalelytė
Įsiremia į medicinos seserį.
Man gėda darosi, tačiau
Plačiai atvertom lūpom ji
Įkvepia likimą mano.
Vagonas girgžčioja, vaitoja.
– Ankšta kaip Dantės pragare.
Tylėk! – sutramdo ji mane...

3 SKYRIUS

„KARAS VISKĄ NURAŠYS“

Mieloji mano, kur tu? Neliūdėk!
Sugrįšiu slapčia į tavo laikus.
Buvo medžiai, dauba, šiandieną – vanduo.
Vietoj lango snapučių vilnija banga.
Žolė, pamazginėje paukštis? Trasa.
Blaškosi žodžiai giliai praeity.
Per vėlu, pamiršau, jaunystė liko toli.

Sovietų kariuomenė įžengia į Viazmą. Priešakyje sovietų kariai ant amerikiečių gamybos tanko „M3 Lee“. 1943 m.

CENTRINIS FRONTAS.
1941 M. GRUODIS–1943 M. KOVAS

Atminties kaprizai

Prieš dvidešimt metų aš savo kūrybinėse dirbtuvėse sukviečiau aštuonis Maskvoje gyvenančius buvusius savo ryšininkus. Gėrėme degtinę ir dalijomės prisiminimais.

– Gaila, Žukovas neatėjo, – pasakė Markovas.

– Tu ką? – atsakė Denisovas. – Žukovą aš prie Oršos palaidojau.

– Ką tu sakai?! – nustebo Markovas. – Aš po karo iš Vengrijos jį į Maskvą lydėjau.

– O perkėlą per Nemuną atsimeni?

– Ne.

– O Galdapę?

– Ne.

– O Irką Michejevą?

– Žinoma, aš su ja...

– O Verą Semionovą?

– Žinoma, aš su ja...

– O aš su Tanka Petrova...

– Kur?

Tyla.

– Liubovičiuose? Suvalkuose? Levenberge?

Prisiminėme moterų, kurias mylėjome, vardus, draugus, kuriuos laidojome, bet viskas susimaišę mintyse, su kuo, kada, kur, ir tai, ką pasakojo kiti, ir tai, ką išgyvenai pats, kiekvieno įvykio buvo sava versija, kuri paneigė visas kitas.

Aš jau mąsčiau apie memuarus, tačiau patvirtinti to, kuo abejojau, niekas nenorėjo ir buvo neįmanoma. Tai, kas jiems kėlė juoką, mane varė į neviltį.

Be žinios dingę, pamiršti,
Žuvę, žemėj giliai užkasti.
Pasauliai seni, visi prarasti,
Žvaigždynai, ranka nepasiekiami.
Raudonos rožės nuskabytos,
Delfinai sukasi ratu,
Gėlės, tulpės, purienos?
Laumžirgiai, katinai ant tvorų?..

O visai šalia mūsų – kančia,
Vos du pustrečio metro – čia.
Traukiniai, bėgiai, žvaigždės toli.
Ties Orša lėkėm siaubingoj tamsoj,
Šalmai ir kryžiai liko kalvoj.
Pamiršau, kaip mes bėgom.
Žvaigždės geso, amžiai kiti.
Prasmė gyvenimo – ne bepročio lėkimas,
O poilsio akimirka, moters artumo laukimas...

Trys paros arešto (Mano pirmoji karo diena)

Viazma. Griuvėsiai. Dvi valandas klajojau po buvusį miestą, galiausiai pakeleivinga mašina nusigavau į armijos štabą.

Baigiau mokyklą, esu leitenantas. Sargybos statutą moku atmintinai. Tiesa, prieš pusmetį dėl netinkamo elgesio buvau nubaustas trimis paromis arešto. Naktį stovėjau su šautuvu sargyboje prie mokyklos sandėlio patalpų įėjimo. Iki sargybos pasikeitimo liko pusantros valandos. Staiga girdžiu žingsnius, o paskui už dvidešimt metrų pamatau žmogaus siluetą.

Pagal statutą šaukiu: – Stok! Kas eina?
O siluetas tyli, iki manęs lieka dešimt metrų.
Šaukiu: – Stok! Šausiu! Gulk!

Pakeliu šautuvą, trūkteliu spyną, o jis eina, trys žingsniai iki manęs ir tyli. Pirštas ant nuleistuko. Nusprendžiu šauti į orą, bet nešaunu. Netikėtai atpažįstu savo būrio vadą. Raportuoju:

– Draugas leitenante! Poste numeris trys kursantas Riabičevas.

O jis išplėšia iš mano rankų šautuvą ir sako:

– Kodėl jūs nešovėt?

Trys paros arešto.

– Drauge leitenante, aš jus pažinau!

– Reikėjo šauti. Trys paros, – ir paskelbia pavojų.

Pakviečia sargybos viršininką, mane poste pakeičia Olegas Kornevas, aš nusijuosiu diržą ir einu į areštinę.

Sovietų Sąjungoje dažniausiai buvo rūkoma suktinė, kuri sukama iš laikraštinio popieriaus ir namų sąlygomis auginto tabako. Vadinamoji „ožkos koja“ skyrėsi nuo paprastos suktinės užlenktu galu. Sovietai neįstengė aprūpinti savo karių cigaretėmis.

Tai atsitiko prieš pusmetį.

O dabar blindažas, prie įėjimo jaunesnysis leitenantas, bet ne stovi, kaip priklauso pagal statutą, o sėdi ant tuščios granatų dėžės. Šautuvas ant kelių, o pats į laikraščio skiautę beria machorką ir suka „ožkos koją“. Aš nustebęs, tai, kas vyksta, sunku suvokti ir šaukiu:

– Stok!

O jis kreivai nusišypso, „ožkos koja“ burnoje, pradeda skelti ugnį. 1942 metų pabaigoje fronte degtukų dar nebuvo. Šis akmens amžiaus žmogaus išradimas – du titnagai ir pintis – ištaršyta virvės nuograuža. (Įskeliama kibirkštis, virvė smilksta, „ožkos koja“ užsidega, dūmų kamuolys – pro nosį).

Aš išraustu, išbąlu ir kimiai rėkiu:
– Stok!
O jaunesnysis seržantas pro dantis košia:
– Eik tu „nach....!“
Nežinau, kas bus toliau.
Frontas – mokykla?

Armijos štabo viršininkas

Pasilenkiu ir laipteliais nusileidžiu į blindažą. Nieko nėra, du stalai su telefono aparatais, popieriai, dvi suplotos sviedinių tūtos su liepsnojančiais dagtimis, atsisėdu ant suoliuko.

Pakeliu vieno telefono aparato ragelį. Kimus balsas:
– Aš tave į subinę... Dievą, tavo sielą, motiną ir t.t. Ir panašiai.

Padedu ragelį. Skambutis. Pakeliu ragelį. Tas pats balsas, tačiau jau visiškai įsiutęs.
Padedu ragelį. Skambutis – pakeliu ragelį, o tas pats balsas:
– Kas kalba? – Ir viskas taip pat, tik dar kvalifikuotesni ir įvairesni keiksmažodžiai.

Atsakau:
– Leitenantas Rabičevas, atvykau iš rezervo armijos ryšių viršininko dispozicijon.
– Leitenantas Rabičevas? Dešimt parų arešto, raportuoti ryšių viršininkui!
Ir padeda ragelį.

Įeina majoras. Aš raportuoju:
– Leitenantas Rabičevas... ir toliau – apie keiksmažodžius telefono ragelyje, apie dešimt parų!
Majoras juokiasi:
– Nepasisekė jums. Skambino generolas, armijos štabo viršininkas, o jūs padėjote ragelį. Na, nieko, viskas praeis, po poros valandų bus kapitonas Moldavanovas, o kol kas yra darbo. Iš armijos topografijos centro būtina atvežti žemėlapius. Štai įgaliojimas.

Arklys

Majoras į parengtą blanką įrašo mano pavardę ir paaiškina, kad prie trečiojo blindažo stovi arklys ir aš turiu raitas nujoti iki Semionovo kaimo. Kelias tiesus, pakeliui neužšąlantis upelis ir kaimas. Ten ir atgal, spėsiu kaip tik, kol atvyks Moldavanovas.

– Klausau!

Slepiu įgaliojimą į planšetę. Einu į kairę, pirmas, antras, trečias blindažas. Žiūriu – prie stulpo, nuo kurio atjungta elektra, pririštas arklys, ant nugaros vietoj balno – virve pririšta pagalvė. Nustembu ir suglumstu.

Aš maskvietis, anksčiau niekada neteko joti arkliu, o mokykloje taip pat nemokė. Arklys, bet nei balno, nei pentinų. Pamėginau, nusitvėręs už pagalvės, prisitraukti rankomis, pagalvė nušliaužė žemyn, nepavyko. Čia pievoje pamačiau kelmą. Atrišau vadžias, viena koja ant kelmo, abiem rankomis už karčių – ir užsiritau ant

Raitas raudonarmietis – pasiuntinys.

pagalvės. Patraukiau vadžias, arklys ėmė eiti, spustelėjau pakulnėmis šonkaulius – pradėjo bėgti risčia. Kiekvieną sekundę mane pamėtėja aukštyn, niekaip negaliu pagauti ritmo, o kad kartais nenukrisčiau, įsikimbu į karčius, apkabinu kaklą, nejučia patempiu vadžias tai į dešinę, tai į kairę. Arklys sukioja galvą, sustoja ir liūdnai žiūri į mane.

Po dvidešimt minučių pradeda skaudėti visą tarpkojį ir aš keičiu padėtį, kojas nuleidžiu į vieną pusę – tai į dešinę, tai į kairę, rangausi ir niekaip negaliu susikurti optimalios padėties.

Kelias atsiremia į upelį. Štai brasta. Kad vanduo nepatektų į aulinius batus, tenka pakelti kojas. Tik per stebuklą išlaikau pusiausvyrą ir atsiduriu kitame krante. Joju šalia tvorų ir vartelių per kaimą, užimtą kažkokio karinio dalinio.

Paskutinį kilometrą einu pėsčias, o arklį vedu paskui save.

Išlikusioje troboje, užnugaryje kartografijos skyrius. Pririšu vadžias prie tvoros.

Pasiimu žemėlapius. Gana sunkus ritinys, kokie penki kilogramai. Nesusiprantu paprašyti, kad jį perrištų, pasikišu po pažastimi.

Radijo stotis RSB (РСБ) SSRS buvo pradėta gaminti 1936 m.

Viena koja ant tvoros karties, kitą permetu. Aš ant arklio. Kenčiu skausmą ir nepatogumus. Joju. Staiga dangų aptraukia debesys, griaustinis, žaibas – ir audros vėjo gūsis vos nenumeta manęs nuo arklio. Abiem rankomis įsikimbu į karčius, o ritinys krinta ant žemės. Nuo smūgio suplyšta vyniojamasis popierius, vėjo šuoras nutveria žemėlapius, kai kurie kaip paukščiai jau skrajoja ore.

Nušoku nuo arklio ir vos spėju prispausti prie sniegu uždengtos žemės daugiau nei pusę žemėlapių. Laimė, netoliese randu akmenį, prislegiu juo, lekiu paskui vėją, renku ir galiausiai surenku visus išdraikytus žemėlapius.

Apsidairau. Arklio nėra. Kol vaikiausi savo paukščius, jis pabėgo.

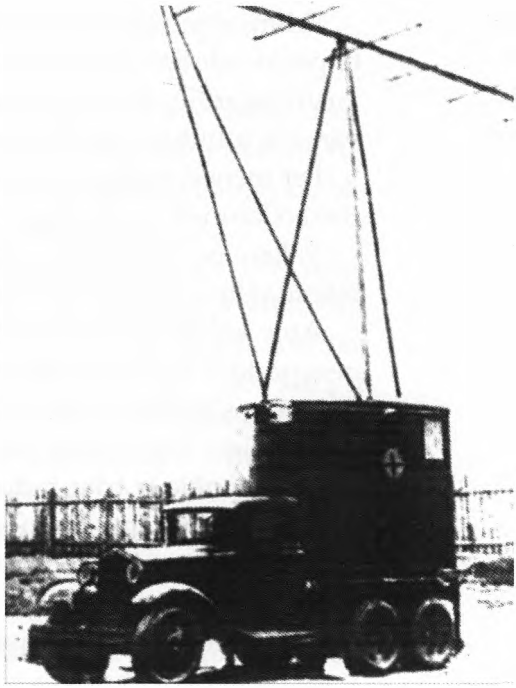

Sovietų tolimo veikimo radijo stotis RSB-F sumontuota automobilio GAZ-AAA važiuoklėje.

Nusivelku palaidinę, susuku į ją žemėlapius ir visai nusiminęs pėstute sliūkinu štabo kryptimi.

Kaimas. Prie paskutinio namo prie tvoros pririštas mano arklys su pagalve. Koks nors kaime dislokuoto dalinio kareivis ar karininkas jį įstengė sustabdyti.

Esu laimingas. Atrodo, man pavyks įvykdyti savo pirmąją karinę užduotį. Atsirėmęs į tvorą užlipu ant pagalvės, perjoju brasta upę, pririšu arklį prie stulpo, apsivelku milinę, apsijuosiu diržą, užsidedu portupėją.

Raportuoju atlikęs užduotį.

Dvi valandas armijos artilerijos vadas ir jo pavaduotojas priešlėktuvinei gynybai papulkininkis Stepancovas ir armijos ryšių viršininkas kapitonas Moldavanas mąsto, ką su mumis daryti. Fronto vado įsakymą prie armijos štabo dėl įsteigiamos atskirosios VNOS 100-osios kuopos jie jau gavo, tačiau kokia jos paskirtis, kokia jos organizacija, pirmajame armijos ešelone niekas nežino.

Priimtas sąlyginis sprendimas. Man ir Olegui skiriama apie šimtą penkiasdešimt rezervistų: pėstininkų, ryšininkų, artileristų, buvusių lagerinių. Pusė grįžusių iš ligoninės po sužeidimų, pusė savanorių ir nubaustųjų iš fronto rezervo.

Per mėnesį turime juos išmokyti visko, ko patys išmokome toje Birsko karinėje mokykloje.

Vakare po sužeidimo iš ligoninės grįžo kuopos vadas Rožickis ir intendantas vyresnysis leitenantas Ščerbakovas.

Apie VNOS tarnybos užduotis kariuomenės sąlygomis jie nieko nesuprato ir visiškai pasikliovė manimi bei Olegu Kornejevu.

Kuopos štabas, kuris sudarytas iš kuopos vado, ordonanso, valdymo būrio, intendanto, raštininko, radijo stoties RSB su automobilio važiuokle ir trijų radistų, dviejų jojamųjų arklių, kinkomojo transporto, kuriame buvo keletas vežimų su arkliais ir kareiviais prie jų, kirpėjo, siuvėjo, taip pat trijų ar keturių „polutorkų" (pusantratonių sunkvežimių – vert. pastaba) su vairuotojais, virėjas laikinai įsikūrė tuščiame užnugario Sergijevskojės kaimelyje.

Jau kitą dieną pradėjo atvykti kareivių komandos. Po trijų dienų kuopa buvo sukomplektuota ir mes pradėjome mokymosi pratybas.

Po mėnesio kuopa jau turėjo būti visiškos kovinės parengties ir pradėti kovos veiksmus.

Atvyko trys karininkai: technikos mokslų kandidatas vyresnysis leitenantas Aleksejus Tarasovas, artileristas – vyresnysis leitenantas Griziutinas ir ryšininkas – leitenantas Kaidrikovas. Jie dalyvavo visuose mūsų mokymuose ir drauge su kareiviais įgijo naują profesiją. Dabar kiekvienas būrys buvo sudarytas iš šešių ryšių ir stebėjimo postų, kurie turėjo būti išdėstyti perkėlose ir vyraujančiose kalvose.

Armijos frontas buvo aštuoniolikos dvidešimt kilometrų pločio, o į gylį užėmė nuo vieno iki dvidešimt kilometrų.

Taigi turėjome stebėti visą armijos teritoriją ir visus jai priskirtus dalinius. Turėjome sukurti savo panašią korpuso, divizijų, aerodromų, atskirųjų artilerijos brigadų, zenitinių padalinių ir visų kitų armijos ryšių mazgų sistemą.

Moldavanovo įsakymas

Gruodžio 26 d. 16.00 kapitonas Moldavanovas įsakė man per keturiasdešimt aštuonias valandas nutiesti keturiasdešimt kilometrų telefono kabelio ir Kalganovo, Kasjakovo, Čunegovo kaimų rajono aukštumose įkurti šešis stebėjimo bei ryšių postus.

O tuo metu, kaip jau rašiau, vos prieš mėnesį gavome iš armijos rezervo mums pavaldžius keturiasdešimt aštuonis pėstininkus.

Dvidešimt du jų į rezervą buvo paskirti po sužeidimų, aštuoni žmonės kadrinės kariuomenės gretose išgyveno Suomijos karą ir 1941 metų atsitraukimą, buvo anksčiau po du tris kartus sužeisti ir apdovanoti medaliais, trims suteikti seržanto, o dviem – Kornilovui ir Polianskiui – vyresniųjų seržantų laipsniai.

Dar dvidešimt šeši apskritai nebuvo uostę parako, į rezervą pateko iš kalėjimų bei lagerių, kur kalėjo – vieni už chuliganizmą ir muštynes naudojant peilius, kiti – už smulkias vagystes. Nuteisti kalėti jie buvo neilgam, kalinimo vietoje parašė raportus, kad nori krauju ir žygdarbiais išpirkti savo kaltę.

Visi jie buvo jauni, aštuoniolikos dvidešimt metų ir iš tiesų kare, kol jis vyko šalies teritorijoje, kol prasidėjo 1945 metų trofėjinės kampanijos ir kol Rytų Prūsijoje susidūrė su priešiškais civiliais gyventojais, buvo patys drąsiausi, galintys atlikti pačias įvairiausias užduotis kovotojai. Tačiau tarp jų taip pat netrūko pagyrūnų, nesąžiningų ir bailokų žmonių.

Tas tikrasis paramos ir kareiviškos tarpusavio pagalbos jausmas, tikėjimas galutine pergale, tas patriotizmo jausmas, kuris 1943 metais tvyrojo kariuomenėje, privertė juos giliai paslėpti savo ydas, nenorėjo, o gal ir negalėjo būti kitokie nei jų draugai.

Totalitarinė valstybė – žmonės sraigteliai, „samčiai" (sovok – samtelis, perkeltine prasme – sovietinis žmogus – vert. pastaba), tas supratimas atėjo daug vėliau.

O tada, ir tai buvo labai svarbu norint suprasti atskiras karo kolizijas, kurias aš aprašiau prieš šešiasdešimt metų tarsi išpažintį, tada, kai, nekreipdamas dėmesio į išsimokslinimą, auklėjimą šeimoje ir dvasinę patirtį, visus maniau esant mano draugais ir net, kaip karininkas, – savo vaikais. Mokydamas juos, stengiausi perteikti viską,

ką tik mokėjau, vakarais jiems skaičiau Puškino, Pasternako, Bloko eilėraščius, Bibliją ir Šekspyro dramas, o geresnių, dėmesingesnių klausytojų vėliau niekada gyvenime neturėjau.

Dvidešimt keturias dienas po aštuonias valandas mokiau juos to, ką išmokau pats karo mokykloje: telefonijos, ryšių linijų įrengimo, kaip sutaisyti nutrauktą kabelį, aiškinau, kaip padaryti telefono aparatai ir lauko radijo stotys, pasakojau apie aviaciją. Ir ne tik tai, o ir mokiau rikiuotės, naudotis šautuvais ir automatais, kitais ginklais ir, suprantama, šaudyti iš jų į taikinius. Gavome ir granatų, kurias – paprastas, su rankenėle, citrinukes, ir vokiečių trofėjines – mėtėme iš už priedangos. Ir trofėjinių vokiškų automatų turėjome, mokiau žmones šliaužti pilvu, kartojome

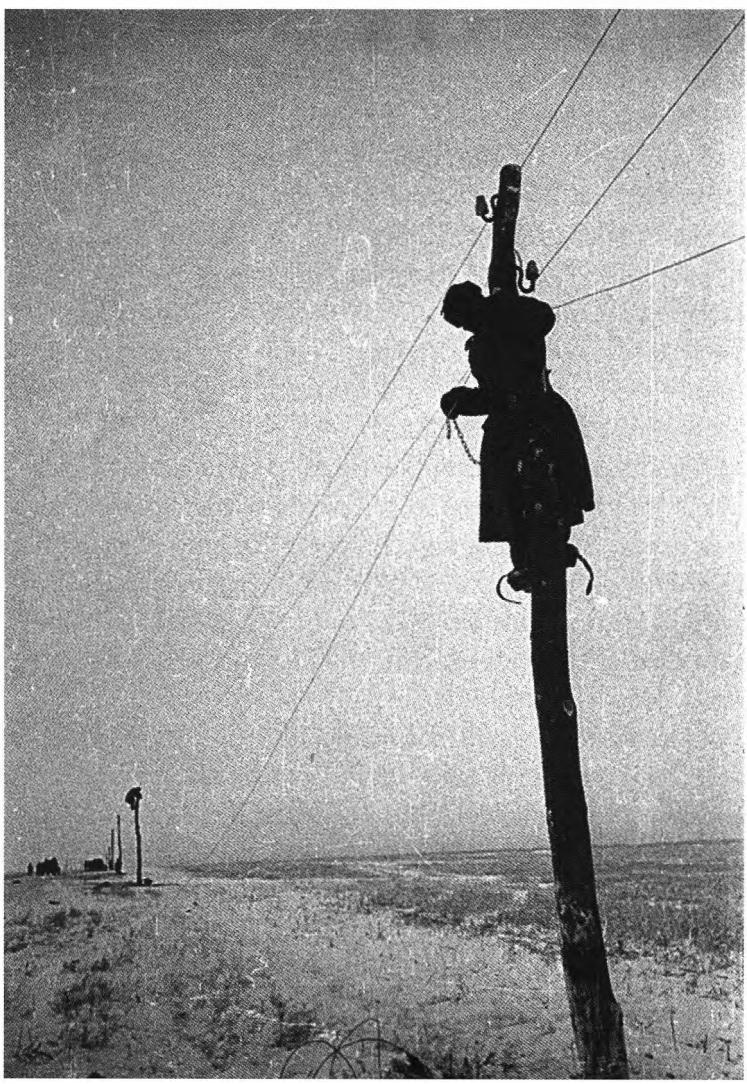

statutą, susipažinome su vokiečių lėktuvais, mokėmės juos pažinti iš variklių garso, dirbti lauko radijo stotimis. Savaime suprantama, mokant naujokus man padėjo prityrę seržantai. Trumpai sakant, per dvidešimt keturias dienas aš daugiau ar mažiau sėkmingai buvusius pėstininkus, minosvaidininkus ir lagerinius paverčiau ryšininkais. Beveik visko jie išmoko ir atėjo diena, kai gavome šautuvus, automatus, šovinių, granatų ir šešis arklius su vežimais. Tačiau neaišku kodėl, bet kariuomenės sandėliuose nebuvo mums reikalingo penkiasdešimt kilometrų kabelio, nei zumerinių, nei indukcinių telefono aparatų. (Manau, kad 1942 metais ir 1943-iųjų metų pradžioje kabelio deficitą kuopose, batalionuose, pulkuose, divizijose, kaip ir trūkumą daug ko kita, galima paaiškinti 1941 metų mūsų kariuomenės košmariško atsitraukimo nuostoliais. (O štai jau 1943 metais iš esmės su panašiais trūkumais neteko susidurti). Turėjo mums atsiųsti ir kabelio, ir aparatūros, ir radijo stočių. Žadėjo, tačiau, kada tai turi įvykti, niekas nežinojo.

Būtent todėl kapitono Moldavanovo 1942 metų gruodžio 26 d. įsakymas mane smarkiai nustebino.

– Drauge kapitone, – kreipiausi, – aš negaliu per keturiasdešimt aštuonias valandas nutiesti keturiasdešimt kilometrų telefono kabelio. Neturiu nė vieno metro kabelio ir nė vieno telefono aparato.

– Leitenante Rabičevai, jūs gavote įsakymą, vykdykite jį ir po keturiasdešimt aštuonių valandų praneškite apie įvykdymą.

– Drauge kapitone, bet...

– Leitenante Rabičevai, aplink, žengte marš!

Aš išėjau iš ryšių viršininko blindažo ir nujojau į kaimą, kur užnugaryje laikinai buvo įsikūręs mano būrys...

Kasdienė istorija

Visiškai suglumęs papasakojau savo seržantams ir kareiviams apie neįvykdomą įsakymą. Nustebau, kad mane apėmęs susijaudinimas ir liūdesys jokio įspūdžio jiems nepadarė, o, priešingai, smarkiai pralinksmino.

< Raudonarmiečiai tiesia telefono liniją.

– Leitenante, bl...d, visi taip daro, kasdienė istorija, už šimto metrų nuo mūsų išvesta divizijos linija, palei plentą nutiesta keletas dešimčių armijos junginių linijų. Nupjausim po pusantro du kilometrus nuo kiekvienos. Siųskite bent penkis žmones į užnugarį, o ten didžiulis antrojo ešelono linijų tinklas, ten galima nupjauti tris keturis kilometrus. Iki ryto niekas nesužinos, o mes tuo metu įvykdysime užduotį.

– Jūs ką, nusprendėte sugriauti visą armijos ryšių sistemą? Nusikaltimo nedarysiu. Ką galima dar sugalvoti?

Mano seržantai keikiasi ir raukosi.

– Yra dar viena išeitis, – sako radistas Chabibulinas, – tačiau ji pavojinga: šalia ir skersai neutralaus ruožo yra ir mūsų, ir vokiečių neveikiančios linijos. Tačiau ruožas siauras, fricai šaudo, pastebės. Ir kulkosvaidžiai bei minosvaidžiai netylės, atgal galime ir negrįžti.

– Šeštą valandą ryto eisim į neutralų ruožą, einu aš, kas su manimi?

Rūškani veidai. Niekas nenori būti apšaudytas iš kulkosvaidžių ir minosvaidžių. Žvelgiu į savo inteligentišką vyresnįjį seržantą Čistiakovą.

– Eisi?

– Jeigu įsakysite, eisiu, bet jeigu vokiečiai mus pastebės ir pradės šaudyti, grįšiu.

– Aš taip pat eisiu, – sako Kabiras Chabibulinas. Taigi aš, Čistiakovas, Chabibulinas ir mano ordonansas Grišečkinas. Visi...

Šeštą ryto, susiderinę su priešakinio krašto pėstininkais, šliaužiame į neutralų ruožą. Šliaužiame pilvu, kiek įmanoma prisispausdami prie žemės, žliaugia prakaitas, šliaužiame. Ant ritės suvyniojame beveik tris šimtus metrų kabelio.

Nuo pėstininkų nušliaužėme beveik šimtą metrų, bet mus pastebėjo vokiečiai.

Pradėjo šaudyti vokiečių minosvaidžiai. Čistiakovas nusitvėrė man už rankovės.

– Atgal! – iš susijaudinimo užkimusiu balsu šaukia jis.

– O kabelis?

– Leitenante, ar išprotėjai, nedelsiant atgal. Žvelgiu į išsigandusio Grišečkino akis ir mane patį apima baimė.

Laimė, stebėjimo posto pėstininkai susisiekė su mūsų artileristais ir tie atidengė uraganinę ugnį į vokiečių apkasus.

Purvini, su trimis šimtais metrų kabelio prišliaužiame iki savo priešakinio krašto, persiritame per brustverą ir krintame ant apkaso dugno. Ačiū Dievui, gyvi. Visi keikiasi ir atrodo nusiminę. Čistiakovas su neapykanta žvelgia į mane. Po pusantros valandos įsakau Kornilovui nukirpti kaimynų linijas, o pats išvykstu į divizijos ryšių mazgą ir susipažįstu su jo viršininku – garsaus kompozitoriaus broliu vyresniuoju leitenantu Pokrasu.

Išsiaiškiname, kur kuris gyvenome Maskvoje. Pasakoju jam apie Osipą Briką, o jis atmintinai deklamuoja Bloko „Atpildo" ištrauką. Kalbamės, kalbamės. Po valandos jis man paskolina penkis telefono aparatus. Naktį, naudodami nusikalstamai pavogtą kabelį, nutiesiame visas suplanuotas linijas ir ryte raportuoju kapitonui Moldavanovui apie įvykdytą užduotį.

– Šaunuolis, leitenante, – sako jis.

– Tarnauju Sovietų Sąjungai, – atsakau.

Moldavanovas puikiai išmano naujų linijų tiesimo jo ūkyje ypatybes. Bendras kilometrų skaičius nesumažėjo. Rytoj kaimynai, norėdami atkurti sutrikdytą ryšį, nukirps mūsų liniją nuo armijos štabo.

Poryt be ryšio liks zenitinės artilerijos brigada. Aš jau nesijaudinu. Žaidimas „be pralaimėtojo": ačiū Dievui, mano ryšininkai kaupia patirtį. 1942 metų gruodis.

Ką tik įlindau į savo šešiasdešimt metų senumo archyvą.

1942 m. gruodžio 25 d.

„Mielas Dima!
Iš pradžių mokiau savo žmones.
Dabar įsitraukiau į darbą.
Neskaitau ir nerašau todėl,
kad nėra nei popieriaus, nei knygų.
Vienintelė knyga „Evangelija".
Tuščioje troboje gulėjo ant stalo.

Prieš miegą garsiai ją skaitau. Kovotojai klauso. Seržantas Čistiakovas dėl to parašė skundą".

1942 m. gruodžio 11 d. laiškas:

„Mielas tėti! Aš vadovauju būriui. Mano kovotojai dvigubai ar trigubai vyresni nei aš. Nuostabūs, be pertraukos dirbantys, mėgstantys darbą ir labai linksmi žmonės. Bet kokią problemą ir pavojų jie paverčia juokais.

Praleidęs karo mokykloje ištisus metus, aš visiškai įsitraukiu į kovinę veiklą, kiekvieną naują dieną pasitinku tarsi didelę šventę, labiausiai džiugina, kad fricai bėga.

Nėra popieriaus, nėra knygų, o aš neskaitau ir nerašau. Beje, tai ne visa tiesa. Tuščioje troboje radau Evangeliją ir vakare spingsinčios tūtos šviesoje skaitau savo kariams. Klausosi dėmesingai".

Sovietų kariai įsikūrė žeminėje.

Blindažų statyba

1942 metų gruodį ant kalvos netoli Kaskovo kaimo, atrodo, iki priešakinio krašto apie keturis kilometrus, vykdydami kapitono Moldavanovo įsakymą, mano ryšininkai pastatė tris blindažus. Vienas jų didelis, skirtas seržanto Demidenkos skyriui, kitas – vado, su dviem telefono aparatais: man ir mano ordonansui Grišečkinui. Trečias – mano arkliui.

Šiam, mano nuomone, nepaprastam ir įstabiam darbui vadovavo du mano seržantai ir du kareiviai, civiliniame gyvenime buvę dailidės. Beje, kone pusė mano kareivių – buvę kolūkiečiai, kirviais mojavo ir pjūklais naudojosi ne prasčiau nei miesto profesionalai. Pamiršau parašyti, jog kartu gavome trūkstamą skaičių mundurų, automatų, šovinių, granatų, pionierių kastuvėlių, dujokaukių, šalmų, šešias nešiojamąsias radijo stotis, iš sviedinių tūtų padarytų žibintų, benzino, savaitei maisto sausąjį davinį būriui ir keletą dvirankių pjūklų, dildžių, laužtuvų, plaktukų, replių bei kaltų, milžiniškų žirklių ir kitų įrankių. Keletą kilogramų vinių, taip pat keletą tuščių statinių ir geležinių vamzdžių.

Šaltis buvo apie penkiolika laipsnių, sniego sluoksnis – apie metrą. Gruntas po sniegu įšalo iki pusmetrio. Nuvalėme sniegą, pralaužėme sušalusio grunto sluoksnį, iškasėme kvadratinius, dviejų metrų gylio kambarėlius su stalu ir gultais iš žemės, taip pat žemėje iškasėme laiptelius į lauką.

Miške nukirtome keletą pušų, nužievinome ir išpjovėme rąstus. Aplinkui retkarčiais krito atsitiktiniai sviediniai. Blindažus uždengėme trimis rąstų eilėmis, orgalitu (orgalitas – medžio plaušo plokštė – vert. pastaba), ant viršaus sumetėme nupjautų medžių šakas. Gultus ir stalus iš žemių uždengėme palapinsiaustėmis. Geležines statines pavertėme krosnimis, gultus uždengėme pušų ir eglių šakomis.

Gilios pūvančios kojų opos neleido man vaikščioti. Grišečkinas ant rankų mane įnešė į blindažą ir patiesė ant gulto. Snigo.

Pasibaigus visiems darbams, arklys buvo įvestas į jam skirtą blindažą.

Kaskovo kaime gyventojų nebuvo, ko gera, vokiečiai išvarė juos į Vokietiją ir liko keletas tuščių trobų.

Iš aptiktų lentų, stalų ir suoliukų trims blindažams padarėme ir pakabinome trejas duris su stiklo langeliais. Užkūrėme krosnis, pradėjome virti pietus. Jau buvo tamsu.

Grišečkinas išvirė katiliuką manų kruopų su kiaušinių miltelių, kurį mums išdavė savaitei vietoj sviesto, ir katiliuką sriubos su troškinta kiauliena bei džiovintomis bulvėmis.

Kai kažkas pasibeldė į mano blindažo langelį, ko gera, buvo apie devintą valandą vakaro.

Kapitonas Pavlovas

Durys atsidarė ir į blindažą įėjo nepažįstamas kapitonas. Paaiškino, kad šliuožė į savo dalinį slidėmis, bet nepastebėjo vos matomo sniege keliuko, paklydo ir paprašė mane leisti pernakvoti. Kai susipažinome, pakviečiau jį drauge pavakarieniauti, o jis iš kuprinės išsitraukė gertuvę su spiritu.

Išgėrėme už pergalę. Pasirodo, abu esame maskviečiai. Papasakojau jam apie savo vyriausybinį namą Pokrovo bulvare, jis kalbėjo apie savuosius Palichoje, aš – apie mano nuostabų būrelį

„Smeršo" darbuotojo pažymėjimas.

„Smeršo" karininkas.

pionierių rūmuose, apie domėjimąsi istorija ir poezija, apie motiną, SSKP narę nuo 1925 metų, apie tėvą, ką tik apdovanotą „Garbės ženklo" ordinu už dalyvavimą ieškant naujų naftos verslovių ir gelbstint senas, apie brolį tankistą, prieš pusę metų žuvusį prie Stalingrado. Jis pripylė ištuštėjusius puodelius ir pasiūlė išgerti už mano bei savo tėvus.

Paskui kalbėjomės apie knygas, apie Puškiną, Šekspyrą ir Majakovskį ir netikėtai pradėjome vienas kitą tujinti. Paskui nuovargis mus įveikė ir užmigome.

O rytą kapitonas Pavlovas išsitraukė iš kišenės savo raudoną pažymėjimą ir pasakė, kad mane aplankė ne atsitiktinai, o gavo užduotį iš „Smeršo" vadovybės. Iš vakarykščio pokalbio jis suprato, kad aš sovietų žmogus, komjaunuolis, tačiau padariau klaidą, skaičiau savo kovotojams Evangeliją ir tarsi paslaptį pranešė, kad turėčiau saugotis savo seržanto Čistiakovo, kuris parašė „Smeršui", jog aš savo būryje reguliariai užsiimu religine propaganda, ir pasiūlė man nedelsiant įmesti į ugnį tuščioje pirkioje rastą knygą, o jis ten, savaime suprantama, įmetė Čistiakovo skundą. Taigi man pasisekė, kad tas popierius pateko į jo, o ne į jo kolegų rankas. Vėliau man teko savo kariams skaityti žurnalą „Znamia", Pasternako ir Bloko eilėraščius, Šekspyro „Romeo ir Džuljetą".

Ačiū tau, kapitone Pavlovai!

Lindžiu žeminėje savoj
Pasislėpęs nuo kirčių lemties,
Ant gultų eglinių šakų
Po rudens purvinu sniegu,
Po žėrinčia balto ledo pluta,
Po dangaus žvaigžde melsva,
Priešui besitaikant slapta.
Visa siela gerdamas gyvastį,
Neigdamas lemtį ir mirtį,
Visu žemėn įšąlančiu kūnu
Sutikti tave – svajonė tebūna.

Mergina telefonistė ir tankų mūšis

1943 metų vasarį topografiniame žemėlapyje išsirinkau trumpiausią kelią nuo vakarinės vadavietės, pusiaukelėje tarp užnugario ir fronto, iki armijos štabo. Mane išsikvietė Rožickis norėdamas pasikonsultuoti dėl vieno posto perdislokavimo rengiantis pavasariniam puolimui.

Miško keliukas buvo suplūktas, netikėtai miškas baigėsi ir priešais mus pasirodė sudegintas kaimas, o iš vienos žeminės kamino rūko dūmai.

Aš ir Grišečkinas sušalome, tad nusprendėme šioje žeminėje sušilti, o jeigu aplinkybės leis, papusryčiauti. Penki laipteliai žemyn, durys, stiklo langelis. Žeminėje karšta. Statinė, stalas, suoliukas, gultai. Moteris, mergina ir mergaitė mielai pasitraukė ir padarė vietos. Grišečkinas ištraukė dėžutę riebalų, kruopų, duonos ir ėmėsi visiems virti sriubą, o aš ėmiau plepėti su mergina. Pasirodo, ji maskvietė. Prieš karą dirbo telefono stotyje.

Sovietų (Rusijos) kariuomenėje ilgą laiką buvo naudojamasi komutatoriumi ir telefonisčių paslaugomis. Pavyzdžiui, tik 2013 m. armijos štabe Novosibirske pradėjo veikti skaitmeninio ryšio stotis. Devintasis dešimtmetis. SSRS.

Pasakiau jai, jog esu armijos ryšininkas, o ji papasakojo, kad baigė ryšių technikumą, puikiai išmano visus telefono aparatus ir dirbo prie komutatoriaus. Sako: priimkite mane, aš taip pat noriu kovoti su fricais...

– 1941 metų gegužę atvažiavau pas senelę į kaimą, o paskui šešis mėnesius slėpiausi miške, žeminę išsikasiau. Kiek visko išgyventi teko... Vos už dviejų kilometrų nuo mūsų vyko tankų mūšiai, kovotojai atnešė pas mane sužeistą leitenantą, bet jo išgydyti neįstengiau, mirė ant mano rankų... Leitenante, priimkite mane!

Graži, drąsi, stipri, profesionali telefonistė.

– Sėskis, – sakau jai, – į vežimą ir po dviejų valandų nuvešiu tave pas armijos ryšių viršininką.

Miškas baigėsi ir prieš akis išniro kraupus vaizdas.

Didžiulė erdvė iki pat horizonto buvo užversta mūsų ir vokiečių tankais, o tarp tankų tūkstančiai stovinčių, sėdinčių, šliaužiančių ir mirtinai sušalusių mūsiškių ir vokiečių kareivių. Vieni prisiglaudę prie kitų, kiti apsikabinę vienas kitą, besiremiantys ant šautuvų, su automatais rankose.

Rytų fronte žuvę ir sušalę vokiečiai. 1943 m.

Daugelis be kojų. Tai mūsų pėstininkai, neturėdami jėgų nuo suledėjusių fricų kojų numauti aulinius batus, nukirsdavo kojas, kad paskui galėtų blindaže atšildyti, ir iškratę jas vietoj savo batų su autais galėtų apsimauti naujus trofėjinius batus.

Grišečkinas pasiknaisiojo sušalusių fricų kišenėse ir rado du žiebtuvėlius, keletą dėžučių cigarečių, o mergina į tai žvelgė abejingai. Ji jau buvo tai mačiusi dešimtis kartų, bet mane apėmė baimė. Tankai lipo vienas

ant kito, susidūrė vienas su kitu, stovėjo piestu, o žmonės, ko gera, mūsų ir priešo žmonės – visi žuvo, o sužeistieji sušalo.

Ir neaišku kodėl, bet niekas jų nelaidojo, niekas prie jų nesiartino. Turbūt frontas pasislinko tolyn, pro juos – sėdinčius, stovinčius – iki horizonto ir už horizonto, matyt, jie buvo pamiršti.

Po poros valandų jau buvome armijos štabe. Merginą nuvežiau pas ryšininkus, o pats turėjau spręsti savo problemas. Vakare aš ją pamačiau vieno iš vyresniųjų karininkų, pulkininko su nusmauktomis kelnėmis, blindaže.

Ryte merginą pamačiau politinio skyriaus viršininko blindaže.

Daugiau jos nemačiau.

Nakvojau svečių blindaže. Intendantas Ščerbakovas tyčiojosi iš manęs. Labai jau jam juokingas buvo mano naivumas.

– Gal ir pateks į frontą, – sakė jis, – jeigu jai užteks jėgų permiegoti su kapitonais ir pulkininkais iš „Smeršo". Metus išbuvo okupuotoje teritorijoje.

Be „Smeršo" patikrinimo į kariuomenę nepakliūsi, o patikrinimas vos tik prasidėjo.

Man buvo baisu dėl savo naivumo.

Gėda degino mane ir degina net praėjus šešiasdešimt metų.

Vištakumas

Mano būryje buvo nevykėlis kovotojas Čebuševas. Visi avėjo aulinius batus – o jis – batus su apvijomis. Batraiščiai tabaluoja, iš apvijų kyšo apatinių kelnių juostelės, kurios neaišku kodėl, bet visada buvo atsivyniojusios ir plakėsi į kojas. Juosmens diržas – be auselių, milinė – be velkės. Nė vieno nurodymo jis neįstengdavo atlikti iš karto, visada pasipildavo klausimų.

Kodėl? Kam? Viskas aišku, o jis: Kam to reikia? Kur? Ar tai būtina?

Tik praėjus dvidešimt metų, supratau, kad iš esmės jis buvo inteligentas, o tada man atrodė, kad simuliantas. Nei įsakymai, nei prašymai jo neveikė. Vieną 1943 metų kovo vakarą jis staiga pareiškė, kad apako. Visi nusprendė, jog, kaip ir visada, simuliuoja. Tačiau jau kitą vakarą apako dvylika iš keturiasdešimt mano kovotojų. Tai buvo karo, pavasario vakarinė liga – vištakumas. O kitą dieną įvyko tikra katastrofa. Ko gera, apako apie trečdalis armijos.

Kad susigrąžintum regėjimą, tereikėjo suvalgyti gabalėlį varnos, kiškio ar užmušto, yrančio arklio kepenų...

Puolimo išvakarėse

Kovo pradžioje buvo keletas šiltų dienų ir staiga – dešimt laipsnių šalčio. Iki mano pietinio priešakinio posto žvyrkeliu, kuris vingiavo per kilometrą nuo priešakinių linijų ir nuo ledu dar sukaustytos Vazuzos upės, reikėjo nueiti apie dvylika kilometrų.

Maniau, nuvažiuosiu pustušte pusantratone, bet jos viena paskui kitą lėkė pro šalį, nė viena nestojo, o aš – su auliniais batais, kad nesušalčiau ėjau, bėgau, o paskui patekau į apšaudymą iš minosvaidžių ir teko gultis ant žemės.

Penkiolika minučių šachmatų tvarka minos sproginėjo aplinkui mane.

Apšaudoma, kaip supratau, buvo nesitaikant, o tiesiog planingai ir aš pernelyg nesijaudinau.

Paskui, po trijų valandų, nusigavau iki savo posto, įsitikinau, kad viskas normalu, tik žeminė mažytė, visi ant gultų tyso prigludę vieni prie kitų.

O vyresnysis seržantas Polianskis sako:

– Leitenante, eik į armijos ryšių mazgą, apie penkis šimtus metrų, įsikūrė jie vienintelėje nesudegusioje milžiniškoje troboje, ten vietos kiek nori.

Buvo apie septintą valandą vakaro. Armijos telefonistai pasveikino mane. Aš atsisėdau ant suoliuko ir staiga pamačiau lange Aleksandro Bloko eilėraščių tomelį. Vos pradedu skaityti, prieina jauna, labai graži telefonistė ir uždeda ranką ant peties.

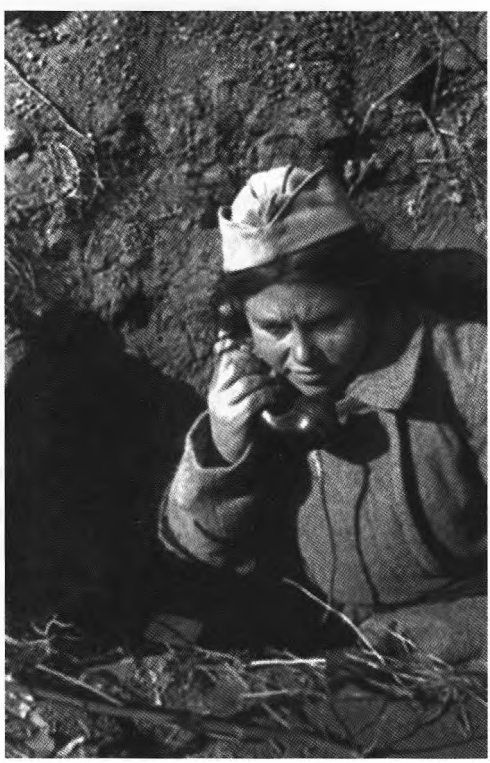

Raudonarmietė telefonistė fronte.

– Ar patinka, – sako – mano Blokas?

O tada aš beveik visus Bloko eilėraščius mokėjau atmintinai. Pradėjau deklamuoti „Atpildą“, paskui pasakoti apie savo prieškarinį būrelį, apie Osipą ir Lilią Brikus, o ji – apie savo filologijos fakultetą. Aš jau nemąsčiau, o tiksliai žinojau, kad tai meilė iš pirmo žvilgsnio. Neprisimenu, kaip tai įvyko. Aš apkabinau ją, ji mane. Man atrodė, kad ją pažįstu tūkstančius metų.

Mes bučiavomės, o kampe į mus žiūrėjo ir šaipėsi du telefonistai.

– Čia nepatogu, – pasakė ji, apsivilk milinę, einam lauk.

„Štai ir viskas, viskas taip paprasta“, – pagalvojau aš.

Laikydamiesi už rankų mes ėjome buvusios duonos kepyklos kiemu. Kairėje buvo pusiau apsemtas vokiečių blindažas, o gultai sausi, užkloti eglišakėmis.

– Užeinam? – paklausė pašnibždomis, o jos lūpos virpėjo.

Man kraujas tvinkčiojo smilkiniuose ir drebėjo kojos. Nežinia kodėl aš parodžiau pirštu į kitą žeminę priešais ir staiga pamačiau savo blindažą, Polianskį ir atsitokėjęs sakau:

– Niekur nuo mūsų šie blindažai nepabėgs. Pažvelk į mano kareivius.

Polianskis išsitraukė gertuvę su spiritu ir mes išgėrėme už ją, už Olgą, o ji sako:

– Leitenante! Einam, man jau reikia grįžti į budėjimą.

O mano grandinis Agafonovas sako:

– Draugas leitenante, nesirūpink, aš ją palydėsiu.

Mano širdis suakmenėjo ir pats sustingau, o ji atsistojo ir net nepažvelgė į mane.

Po dešimties minučių aš išėjau iš žeminės, nuėjau į ryšių mazgą, o jos ten nebuvo.

Atėjo ji po valandos, į mane nė nepažvelgė ir susirangė ant gulto.

Rytą į mano pasisveikinimą neatsakė.

Išėjau neatsisveikinęs ir žvyrkeliu, nepaisydamas šaudančių minosvaidžių, grįžau į armijos štabą. Kodėl visi taip paprastai reaguoja, o man visada – tragedija? Prieškario Liuba Larionova, Birsko mergaitė Tania, studentė Olga, o kas priešaky?

Priešaky laukė puolimas.

Pamirštas 1942 m. gruodžio 17 d. laiškas

„Esu netoli priešakinių, kol kas mano būryje trisdešimt kareivių. Iš trisdešimt – dvidešimt devyni bausti už vagystes, nedidelį chuliganizmą, peilius. Vaikinai – kaip ugnis!

Neseniai su vienu pasikalbėjau:

– Tu, Musatovai, ar buvai kada teatre?

– O tu ką, buvai?

– Žinoma.

– Tai ten paprastų neįsileidžia...

– Kodėl neįsileidžia? Kaip tai suprasti?

– Na, ten caras, kilmingieji...

– Iš kur tu, – sakau, – gal iš dangaus nukritai?

Prisiminiau didžiąją konservatorijos salę".

Iš 1943 m. vasario 2 d. laiško:

„...Gavau sausąjį davinį: džiūvėsių, kruopų, cukraus, koncentratų, mėsos konservų, pipirų ir garstyčių. Ir papildomą karininko davinį: sviesto, konservų, papirosų. Pusryčiams verdu košės, pietums sriubos, vakarienei – irgi sriubos. Arkliui – avižų, šieno, druskos".

Iš 1943 m. vasario 28 d. laiško:

„Turiu veltinius. Pūkinę striukę ir pirštines, vatines kelnes, o vokiečiai šąla ir badauja drėgnose žeminėse. Dar kiek ir jie pradės bėgti!"

Iš 1943 m. vasario 2 d. laiško:

„Galiausiai ir mūsų fronte vokiečiai pradėjo bėgti. Tenka juos vytis, o pasivyti labai sunku. Naktį aplinkui iki pat horizonto pašvaistė, tai liepsnoja jų padegti kaimai. Rajone, kuriame esu, neliko kaimų, tik prie buvusių jų ribų stovi riboženkliai su pavadinimais, o laukai išrausti: duobės, apkasai, žeminės..."

1943 m. kovo 16 d. laiškas:

„Noriu parašyti apie tai, ką per šias tris dienas mačiau savo akimis ir ką pasakojo mačiusieji savo akimis.

Kalinino sritis. Pusantrų metų užimtuose miestuose ir kaimuose vokiečiai įvedinėjo „naują" tvarką, miestuose korė žmones, kaimuose plėšė gyventojus, sakė – „aukštesniajai rasei reikia specialaus maitinimo", sakė: „Rankos žiemą šąla, vasarą uodai puola, todėl negalima pulti"... „Jeigu prisvildavo košė, jie susprogdindavo krosnį", „Išeidami jie pradėjo deginti žmones gyvus"...

„Naujojo Dugino kaime jie gyvus sudegino šešiasdešimt žmonių, o berniukui, kuris norėjo pabėgti, prieš mirtį nupjovė nosį ir ausis".

Naujojo Dugino kaimas

Ryte mūsų kariuomenė kaip tik priešais buvusią duonos kepyklą, priešais dvi pusiau užtvindytas vokiečių žemines ir nuostabiąją Olgą bei mano tragišką, tačiau, ko gera, isteriškai patologišką neryžtingumą po netikėto artilerijos parengimo ir planingo bei nenutrūkstamo bombardavimo pralaužė keletą vokiečių gynybos linijų.

Ir prasidėjo pavasarinis puolimas.

Paskelbus pavojų, pakeliu savo būrį ir žygiuoju išminuotu plentu dvidešimt kilometrų. Už plento, priešais kilometrų rodyklę kyšojo vokiečių sudeginto kaimo kaminai. Kaime radome keletą tuščių žeminių. Palikau jose savo pavargusius kareivius, o pats, laimė, sustojusiu pakeleivingu automobiliu nuvažiavau vydamasis armijos štabą.

Nuvažiavęs apie keturiasdešimt kilometrų, sustabdžiau pusantratonę, sužinojau, kad armijos štabas dislokuotas už Naujojo Dugino kaimo ir kad ten galima nueiti griovą kertančiu kaimo keliu.

Jau buvo trečia valanda dienos. Aš ėjau keliu, pradėjau leistis į krūmais apaugusią griovą ir, nuėjus dešimtį žingsnių, pro mano ausis prazvimbė kulka.

Pasilenkiau ir leidausi bėgti. Kita kulka vos nepataikė į ranką.

Aš veržliai mečiausi į pilną purvo pakelės griovį. Kulkos švilpė man virš galvos, o aš šliaužiau pilvu. Už penkiasdešimt metrų kelias suko į šalį ir pradėjo kilti.

Nušliaužiau dar dešimt metrų ir atsistojau.

Šaudžiusieji manęs jau nematė, kelio vingis ir krūmai uždengė mane.

Išsiėmiau iš dėklo naganą ir iš visų jėgų leidausi bėgti.

Šūvių nebuvo girdėti. Kelio pakraštyje gulėjo miręs berniukas nupjauta nosimi ir ausimis, o už trijų šimtų metrų esančiame kaime aplink tris mašinas stovėjo susispietę mūsų generolai ir karininkai. Kelio dešinėje baigė degti kolūkio tvartas. Tai, kas vyko, mane sukrėtė.

Generolai ir karininkai atvyko iš fronto štabo ir rašė protokolą apie vokiečių okupantų žiaurumą. Atsitraukdami, vokiečiai suvarė į tvartą visus senukus, senutes, mergaites ir vaikus, uždarė, apipylė benzinu ir padegė. Sudegė visi kaimo gyventojai.

Aš stovėjau ant kelio, mačiau, kaip kareiviai iš degančios pajuodusių rąstų kaugės ir pelenų neša apdegusius vaikų, merginų, senių kūnus, o galvoje sukosi viena mintis: „Mirtis vokiečių okupantams!“

Kaip jie galėjo? Tai ne žmonės! Mes nugalėsim. Būtinai juos rasime. Jie neturi teisės gyventi.

O aplinkui, visame mūsų kelyje šulinių juodų sviršių fone stovėjo balti sudegintų kaimų ir miestų kaminai. Ir kiekvieną vakarą mano ryšininkai svarstė, kaip jie po pergalės keršys fricams. Tada, man atrodė, kad tai priimtina. Teismas, sušaudymas, kartuvės – visa, kas tik įmanoma, bet visai ne tai, kas, praėjus vos pusantrų metų, iš tikrųjų įvyko Rytų Prūsijoje.

Nei mintyse, nei pasąmonėje tų žmonių, su kuriais aš drauge kovojau, kuriuos mylėjau 1943 metais, tai, kas įvyko 1945-aisiais, neegzistavo.

Kodėl ir iš kur tai atsirado?

Aš stovėjau prie dar rūkstančių pelenų, žiūrėjau į siaubingą vaizdą, o į kelią ėjo moterys ir merginos, kurios įstengė pabėgti ir pasislėpti aplinkiniuose miškuose, ir ta mintis, kuri įstrigo amžiams: kokios jos gražios!

„Mirtis vokiškiesiems okupantams!“

1943 metų pavasaris.
L. Rabičevo fronto laikų piešinys.

Mes ėjome Minsko plentu į vakarus, o kelkraščiu į rytus traukė mūsų išlaisvinti žmonės, mano širdis daužėsi iš džiaugsmo nuo naujos minties – kokioje gražioje šalyje gyvenu, o mano kupinas optimizmo, knyginis, lozunginis patriotizmas organiškai vis labiau ir labiau darėsi pagrindiniu mano gyvenimo kredo. Nelaimė, tada nesupratau, kad nieko gera kare nebūna, pamiršau nekaltus žmones Lubiankos ir Gulago kankinimo kamerose.

Paveikslą nupiešiau, ar ne gražu?
Tūteles išspaustų dažų –
Ultramarino, kadmio, baltalų
Ir ochros – išmečiau duobėn už svirno.
Tais metais viskas buvo atvirkščiai.
Gegužis pakeitė birželį, dingo meilė,
Graži diena, tik naktį palynojo,
Praėjo savaitėlė – dilgės iškerojo...

SSRS fronto kelių realybė. 1943 m.

Puolimas purve. 1943 m. pavasaris

...Realybės dvi, paini byla.
Kare beviltiškai įsimylėję.
Syčiovkoj, Rževe, Bodūnuos,
Ir amžinybė bomboms krintant.
Tu dirbi? Esi Maskvoje?
Aš miraže, savoj žeminėj!
Verkei? Už nuoširdumą – dėkui!

Dvi keistenybės

Per Syčiovką, o paskui kaimo keliais privalėjau išvesti savo būrį į Minsko plentą. Aplinkui buvo daug sniego, nors jis greit tirpo.

Į vienintelį vežimą įkroviau raciją, telefono aparatus, ritėse – keturiasdešimt kilometrų kabelio. Saulė užkaitino, milines susukome, šviežia žole apžėlusiose kalvose aš sustabdžiau būrį pailsėti.

Sugulėme dar ant drėgnos, tačiau jau gyvos žemės, bet po dešimt minučių pašokdavome, paskubomis nusivilkdavome

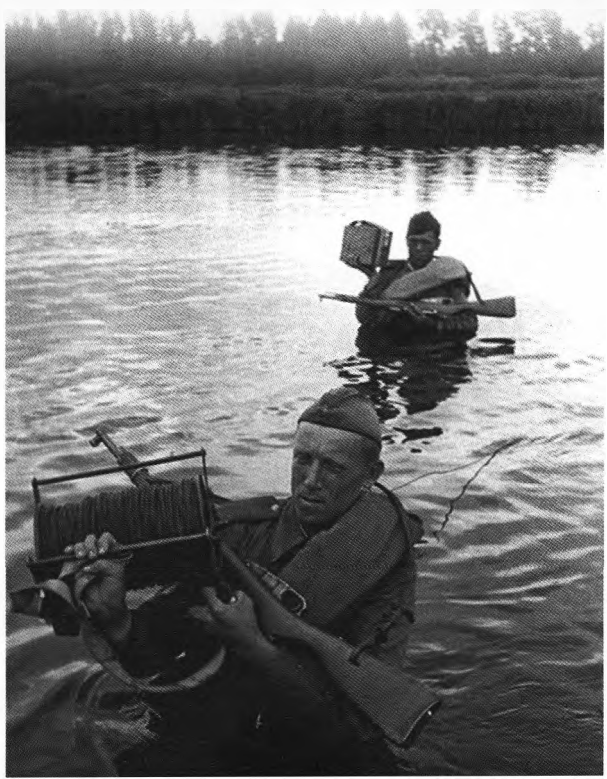

Sovietų ryšininkai tiesia ryšių liniją per upę.

palaidines, marškinius, apatines kelnes ir puldavome traiškyti vabzdžių. Visi buvome utėlėti. Vieni skaičiavo – šimtą, pusantro šimto. Visose drabužių klostėse, plaukuose buvo pilna tų bjaurybių ir mažyčių baltų pūslelių – glindų. Pradėjo temti, nuėjome beveik keturiasdešimt kilometrų, kelias per mišką kilo į kalną. Netikėtai miškas baigėsi. Priešais mus buvo sraunus upelis, tiltas – dvi lentos su turėklais, o už tilto ant kalvos kaimas. Arklį iškinkėme, nešte perkėlėme vežimą ir krovinį, lentomis atsargiai pervedėme arklį.

Kaimas buvo gyvas, kiekviename name – senukai ir vaikai. Mano ordonansas Grišečkinas įvedė arklį į daržinę, pribėrė jam užtektinai avižų, pasūdė, atnešė glėbį šieno, o aš skubiai išskirsčiau žmones po namus, pastačiau kovos sargybą, atsiguliau ant suoliuko, apsigaubiau miline ir užmigau. Užmigo visi, išskyrus sargybinius. Septintą valandą ryto išėjau į lauką ir nustėrau.

Upelis išsiliejo, virto jūra, tiltelio neliko. Mes atsidūrėme saloje, iš visų pusių, beveik iki pat horizonto apsuptoje vandens. Apie tolesnę kelionę negalėjo būti nė kalbos. Įsakiau visiems ilsėtis. O aš turėjau Bloko eilėraščių tomelį.

Troboje ant lentynos gulėjo Biblija. Neraštinga senutė nebuvo šio namo šeimininkė, jos kaimą sudegino vokiečiai.

Knyga neturėjo šeimininko. Ir taip jau išėjo, kad aš savo kareivėliams skaičiau ir apie Kainą bei Abelį, ir „Lakštingalų sodą“, ir „Giesmių giesmę“.

Vanduo pasitraukė trečią dieną. Upelis vėl tapo normaliu upeliu, o ne, kaip anksčiau, tarsi jūra. Iki Minsko plento dar liko beveik keturiasdešimt kilometrų, o iki perkėlos per Dnieprą, vietos, kurioje turėjo susirinkti kuopa, dar buvo dvylika kilometrų. Visa tai reikėjo įveikti per dieną. Bet jau vidudienį pradėjo atsilikti seržantas Ščerbakovas. Jis blogai apvyniojo kojas autais. Vandeningos pūslės sprogo. Ant kojų atsivėrė žaizdos. Trečią valandą dienos jis atsisėdo ant žemės ir apsipylė ašaromis.

Tai buvo milžiniškas, pernelyg nutukęs vyriškis.

Toliau eiti jis negalėjo. Aplinkui nebuvo nė vienos ligoninės. Aš palikau jį tuščiame kaimo name ir įsakiau po dviejų dienų būti prie perkėlos per Dnieprą. Po pusvalandžio pasiekėme Maskvos–Minsko plentą.

Iki Dniepro perkėlos liko dvylika kilometrų.

Aštuoniems mano kariams buvo nutrintos kojos. Plentu riedėjo tušti sunkvežimiai. Aš sustabdžiau automobilį, sulaipinau juos į kėbulą, o seržantui Demidenkai įsakiau visus išlaipinti palei perkėlą prie Dniepro ir laukti, kol su būriu atvyksiu. Po dviejų valandų jau buvau prie perkėlos, tačiau nei Demidenkos, nei kitų invalidų ten neradau.

Aukštame Dniepro skardyje buvo daugybė tuščių vokiečių žeminių.

Palikau būrį prie perkėlos, įsakiau laukti, kol grįšiu, o pats su ordonansu Grišečkinu pontoniniu tiltu persikėliau per Dnieprą.

Vidudienį keliai ištižo, mes ėjoje moliu, žengti žingsnį buvo sunku, retkarčiais batas įstrigdavo ir tekdavo koją ištraukti iš aulo, paskui batą – iš molio, o tuo metu antrasis batas nugrimzdavo taip giliai, kad tekdavo jau traukti kitą koją.

Kas šimtą metrų atsiguldavome. Atrodė, kad visai nesunkios kuprinės ant nugaros svėrė ne mažiau kaip du pūdus. Įkūrėme laužą, išsidžiovinome autus, suvalgėme džiūvėsius, sausojo davinio likutį išduotą savaitei, o dabar jau buvo devinta diena po to, kai jį gavome...

Toks kelias buvo vienodai sunkus vokiečių ir sovietų kariams bei arkliams. 1943 m.

Arklių kūnai

Kariuomenė skendo 1943 metų pavasario purve ir molyje. Kiekviename žingsnyje apie įklimpusias iki ratų patrankas, kelkraštyje nuklimpusius sunkvežimius, buksuojančius savaeigius pabūklus krapštėsi utėlėti ir alkani artileristai bei ryšininkai. Antrasis ešelonas su maisto sandėliais ir šaudmenimis atsiliko per šimtą kilometrų.

Trečią badmiriavimo dieną visi atkreipė dėmesį į žmonių ir arklių, kurie žuvo 1942 metų rudenį ir žiemą, lavonus. Kol jie gulėjo apsnigti, buvo tarsi užkonservuoti, tačiau, pakepinus karštai saulei, pradėjo labai greitai irti. Nuo lavonų žmonės movė batus, kišenėse ieškojo žiebtuvėlių ir tabako, kai kurie mėgino katiliukuose virti odinių batų gabalus. Arklius suvalgydavo taip, kad iš jų beveik nieko nelikdavo. Tiesa, iš pradžių nurėždavo kirmėlėtą viršutinį mėsos sluoksnį, bet paskui nustojo kreipti dėmesį ir į tai.

Druskos nebuvo. Arklieną teko virti labai ilgai, mėsa kieta, padvisusi ir saldoka, ko gera, šlykšti, tačiau tada tai atrodė su niekuo nepalyginamai skani, o pilvas iš sotumo tik burbuliavo.

Bet labai greitai arklių neliko.

Keliai tapo visiškai neišbrendami, vokiečių lėktuvai šaudė tiesiai į įklimpusias mašinas.

Mūsų lėktuvai iš oro mėtė maišus su džiūvėsiais, tačiau kam teko, o kam – ne!

Šalikelėje stovėjo kareiviai ir karininkai, vieni laikė atkišę laikrodžius, kiti – portsigarus, dar kiti trofėjinius peilius ar pistoletus – viską buvo pasirengę atiduoti už du, tris ar keturis džiūvėsius. Jau temo, kai mes atėjome į Vadino kaimą, kur laikinai įsikūrė mūsų kuopos štabas.

Nusikaltimas ir bausmė!

Kapitonas Rožickis negalėjo suprasti, kodėl ir kaip aš galėjau prarasti pusę savo būrio. Mano argumentas, kad buvo gaila ant kojų pūsles pritrynusių žmonių, jam atrodė siaubingas, o paaiškinimas apie tris dienas trukusį potvynį, užliejusi kaimą kunkuliuojančiais vandenimis, – juokingas. Trumpiausias maršrutas, kurį

L. Rabičevas. Leitenanto Bondarenkos piešinys. Čunegovo kaimas, blindažas.

parinkau žemėlapyje ir kuriuo mes žygiavome, jį papiktino ir buvo apibūdintas kaip mano piktavališka savivalė.

Dabar ir aš supratau, kad visi mano veiksmai buvo nusikalstami ir kad neišvengsiu karo tribunolo, baudžiamosios kuopos, bus pažemintas laipsnis.

Rožickis nedelsiant pasirašė įsakymą dėl mano atleidimo iš būrio vado pareigų, dėl dešimt parų arešto ir būrio likučių perdavimo mano draugui leitenantui Olegui Kornevui.

Džiaugsmas dėl įvykdytos pareigos, mano išmokytų kareivių meilė ir pagarba, fortūna, kuri dar visai neseniai man teikdavo pasitikėjimo, džiugesys, kad įstengiau įveikti savo inteligenciją, negrabumą ir tapau koviniu karininku, – viskas nuėjo velniop.

Artileristas leitenantas Bondarenka mane nupiešė. Aš neturėjau kur eiti, o nebuvo ir tikslo, tad sėdėjau ir tiesiog pozavau. Buvau prislėgtas, o jis mane pagražino, tapau panašus į šaunų poručiką.

Kas toliau įvyko, nežinau, vaikščiojau tarsi rūke, vykdžiau kažkokius smulkius pavedimus ir laukiau sprendimo dėl savo likimo.

Visiškai neprisimenu, kaip staiga tapau Olego Kornevo būrio vadu, kaip Olegas tapo mano buvusio būrio likučių ir leitenanto Kaidrikovo būrio vadu, o pastarasis buvo kažkur pasiųstas.

Iš esmės klausimas dėl tribunolo užsiraukė, bet kažkas mano sieloje amžiams pražuvo.

Olego Kornevo žmonės manęs beveik nepažinojo, būrio vado pavaduotojas viršila Kurmilcevas mano įsakymų nevykdė. O tuo metu pavasario puolimas tęsėsi, keliai kiekvieną dieną darėsi vis geresni...

Korespondentai

Nežinia kodėl, bet aš vėl atsidūriau Minsko plente, Jarceve. Žeminė vos dešimt metrų nuo plento. Aš išeinu iš žeminės ir matau civilę merginą, mūsų teisės instituto, mano kurso, mano grupės studentę. Ji sunkiai atpažįsta rūškaną leitenantą – mane. O, Dieve! Kokie likimo vingiai!

Šiandien ryte ji lengvuoju automobiliu su grupe korespondentų atvyko iš Maskvos. Apie susitikimą su manimi ji paskui papasakos institute ir kraupi šmėkla – marksizmo-leninizmo fakulteto dekanė Moščinskaja, kuri nekentė manęs, nes seminare stereotipines partijos istorijos vadovėlio frazes aš norėjau atpasakoti savais žodžiais, o studentai ją praminė Moščia (*nuo žodžio mošč – galybė* – vert. pastaba) ir kuri mane niekino dėl inteligentiško pasitikėjimo savimi stokos, buvo labai nustebinta. O po pusmečio, kai aš per dešimtdienes atostogas Maskvoje užėjau į institutą, pamačiusi ant mano krūtinės Didžiojo tėvynės karo ordiną, apsiašarojo ir čiupo kratyti man ranką.

O paskui mūsų puolimas buvo sustabdytas.

1943 metų kovas–balandis

Mane kviečia Rožickis ir paskiria armijos štabo valdymo būrio vadu. Keletas kuopos štabo telefonistų pakeičiami iš atsargos pulko atvykusiomis telefonistėmis.

Mano naujasis ordonansas Koroliovas tris dienas griovos skardyje kasa man žeminę, gultai – žemės laiptelis, uždengtas storu eglišakių sluoksniu ir palapinsiauste, gabalas stiklo – langas. Iš žemių suformuotas stalas su artilerijos sviedinio tūta, pripilta benzino, vietoje lemputės – dagtis, o durys – vėl palapinsiaustė.

Telefonistės viena po kitos įsimyli mane, o aš, kvailys, manau, kad neturiu teisės su valdinėmis elgtis neformaliai.

Niekas nežino, kad darausi drovus pamatęs moterį, nes niekada jos dar neturėjau.

Olegas Kornejevas turi draugę.

Mane pasikviečia Rožickis, klausia, kodėl nekreipiu dėmesio į mergaites? Jis turi jų visą haremą. Naudojasi savo tarnybos padėtimi, mergaitės išsigąsta ir tampa jo meilužėmis.

– Nori, aš tau šiandien atsiųsiu Mašą Zacharovą? – klausia jis. – O gal Nadią Petrovą?

Man gėda prisipažinti, kad niekada nieko neturėjau, ir vėl meluoju, išsigalvoju kažkokią Maskvoje esančią sužadėtinę. Kiekvieną naktį man, reikalaudami atsiųsti Verą, Mašą, Irą, Leną, skambina nepažįstami generolai iš visiškai ištvirkusio armijos štabo. Aš kategoriškai visiems atsakau neigiamai – armijos štabo viršininkui, artilerijos vadui ir korpusų bei divizijų vadams.

Mane šie iškeikia visais įmanomais keiksmažodžiais, grasina pažeminti laipsnį, išsiųsti į „štrafbatą“ (baudžiamąjį batalioną – vert. pastaba).

Mano elgesys kelia nuostabą tiesioginiams viršininkams, bet galiausiai susilaukiu pagarbos. Net ir mano telefonistės palieka mane ramybėje. Mergaitės į mane kreipiasi pagalbos, o man paprastai pavyksta išgelbėti jas nuo nemėgstamų ištvirkusių tituluotų senių.

Ypač sunki Mašos Zacharovos istorija.

Ji viena iš pirmųjų atvyko iš rezervo. Baigė dešimt klasių, išvyko į frontą ginti tėvynės. Devyniolikametė, išlaki lyg liepa, graži.

11 valandą vakare budintis seržantas Kornilovas perdavė man armijos politinio skyriaus viršininko generolo P. įsakymą.

Generolas reikalavo, kad 24 valandą pas jį į žeminę vykdyti kovinės užduoties atvyktų grandinė Zacharova.

Kokia tai užduotis, aš supratau iš karto. Maša išbalo ir pradėjo drebėti.

Aš pasiunčiau ją į liniją, paskambinau į politinį skyrių ir pranešiau, kad negaliu įvykdyti užduoties, nes merginos šiuo metu nėra. Vėliau – ištisa skambučių virtinė, pasipylė šiurkštūs daugiaaukščiai keiksmažodžiai, įsakymas rasti Zacharovą, kad ir kur ji būtų. Mano prašymu mano kuopos vadas pasiunčia mane į komandiruotę į vienos divizijos štabą.

Aš pranykstu. Generolas eina miegoti. O Maša netikėtai įsimyli mane. Generolas nerimsta, kiekvieną dieną skambina ir grasina už įsakymo nevykdymą atiduoti mane karo tribunolo teismui. Kuopos vadas supranta mano ir Mašos padėtį ir pasiūlo laikinai ją išvežti į pulko priešakines linijas. Aš, Maša, mano ordonansas Koroliovas vykstame į armijos ryšių mazgą. Troboje – dviaukščiai gultai, stalas su komutatoriumi, seržantas. Laisva tik viena vieta ant gultų ir joje paguldau savo ordonansą Koroliovą, o pats drauge su Maša guluosi ant grindų. Tačiau ant grindų gulėti nepatogu ir šalta. Liepiu Mašai atsikelti, nusivelku milinę, pakloju ją ir pasiūlau atsigulti šalia ant maniškės, o apsikloti jos miline. Ketinu gulėti ramiai, nesikalbėti, užmerkti akis ir miegoti, o ji netikėtai prisiglaudžia prie manęs, žaibiškai atsega mano palaidinės sagas, o lūpos atvertos – ir maldaujančios akys. Mane pradeda krėsti drebulys, nemyliu juk aš jos, Liubovičiuose iš pirmo žvilgsnio įsimylėjau gretimo padalinio telefonistę, maskvietę, filologijos fakulteto studentę. Ir mane ji įsimylėjo iš pirmo žvilgsnio. Visai nenoriu Mašos. Išlendu iš po milinės, einu į gatvę, žiūriu į žvaigždes.

Tai buvo tikras romanas, bet visiškai keistas. Vieną naktį mes praleidome kartu, o paskui iki pat karo pabaigos ieškojome vienas kito ir nežinia kodėl negalėjome rasti.

Penkis kartus ji prašėsi atostogų savo dalinyje, rasdavo mano kareivius, per juos perduodavo laiškus, bet visada aš būdavau už keturiasdešimt kilometrų, o kai rasdavau jos dalinį, tai kaip tyčia ji būdavo išvykusi į komandiruotę.

Bet šį kartą aš visai nuklydau į lankas...

Po mėnesio Mašai Zacharovai meilintis ėmė mano draugas – jaunesnysis leitenantas Saša Kotlovas, jie tapo vyru ir žmona, tik kad nesusirašę. O aš draugauju su jais abiem.

Deja, Sašai neatėjo į galvą, kad tas pats generolas, armijos politinio skyriaus viršininkas, nepamiršo Mašos, pavydėjo ir darė viską, kad sugriautų jų nuostabią sąjungą. Iš pradžių vis išsiųsdavo Kotlovą, kur tik pajėgė, o tada vis mėgino Mašą atsivilioti pas save.

Slėptis nuo generolo padėjo jai visa kuopa ir ne tik ji. Tad liko tik viena generolui – už savo meilės nesėkmes keršyti Kotlovui.

Du kartus mūsų vadai siuntė dokumentus suteikti jam eilinį laipsnį, du kartus į armijos štabą siuntė dokumentus dėl apdovanojimo.

Generolas nesnaudė: visi dokumentai buvo atmetami, į artilerijos vado protestus nebuvo gaunama atsakymų, o, paskambinus telefonu, atsakymas buvo vienas – daugiaaukščiai keiksmažodžiai ir ciniški siūlymai: iš pradžių Zacharova, o tik paskui laipsniai ir ordinai.

– Cha, cha, cha! – juokėsi naujasis kuopos vadas kapitonas Tarasovas. – Kotlovas – kūdikėlis, neginsiu jo. Esate jo draugas, tai ir paaiškinkite, kad jis nieko nepasieks.

Užsimerkiu. Įsimenu.

Kotlovas užsispyręs linguoja galva, jam nesuprantama, kodėl jis – kūdikis. O Tarasovas vos nusėdi ant kėdės ir žvelgia man į akis.

– Manau, kad Kotlovas teisus, laikas baigti šias nešvankias ištvirkusio generolo išmones, – sakau aš.

– Žinai, Rabičevai, jis kūdikis, Kotlovas vienas prieš visus. Generolą paremia vadas.

Kai karas baigėsi, nėščią demobilizuotą Mašą komandiruoto Sašos prašymu, aš lydėjau per Vengriją iki Šiofoko.

Išvažiuodama ji labai džiaugėsi, įsitikinusi, kad Saša po mėnesio atvažiuos pas ją, o jis ketverius metus buvo išlaikytas okupacinėje kariuomenėje, iš sielvarto pradėjo gerti, girtas sueidavo ir išsiskirdavo su atsitiktinėmis sugėrovėmis.

Trejus metus Maša jo laukė, paskui ištekėjo už ją įsimylėjusio vienakojo karo invalido. Pagimdė vaiką.

Kūdikis. Vyras, paaukojęs karjerą, visuomeninę padėtį dėl mylimos moters.

Armijos politinio skyriaus viršininkas generolas, sudaužęs tų dviejų žmonių, o gal ir šimtų kitų kariškių gyvenimą.

Kas tai?

Man buvo 21 metai. Sašai – 22. Kariavome trečius metus. Nežinojome, ar išgyvensime iki karo pabaigos, mes visiškai apie tai negalvojome. Paaukoti gyvybę už tėvynę, už Staliną, už savo būrį, iš pareigos, už mylimą moterį – tai buvo natūralu ir suprantama kare esančiam kūrybingam žmogui.

Koks tai kvailas vaikiškumas atrodė pačiam, retai patenkančiam į priešakines, girtaujančiam, norinčiam iškrėsti kiaulystę kitam, besimaudančiam ordinuose ir apdovanojimuose, ištvirkusiam štabo biurokratui, aklai vykdančiam iš viršaus gaunamus įsakymus.

Bet juk ne visi tokie buvo?!

Balandį prasideda naujas puolimas. Tuo metu atsirado visi fronto platybėse pasimetę mano kariai ir Rožickis grąžino man būrį, o po kelių dienų Bodūnų kaime krito Olegas Kornevas...

Šešios fugasinės bombos ir aš.
Mano paveikslo siužetas.
Lopinėliai molio, žolė.
Žemė, medžiai, padangė.
Dūmai, skeveldros – bombos dvi.
Namas, vaikystė manoj atminty.
Tankiau plaka širdis,
Įsikniaubęs į žemę dūstu.
Gulėk, nejudėk, trečioji – mirtis,
Ketvirtoji, penkta ir šešta
Lekia pro šalį – ramu.
Gyvas likau, atsistoti galiu,
Skeveldra, aplenkus mane,
Pataikė į žirgą. Pribaigiu iš nagano.
Rasa ant gėlių, katile pašaras:
Avižų trejetas kilogramų.
Keturiasdešimt tretieji,
– Baltarusijos fronte esu.

Bodūnų kaimas

Kai pasirodė vokiečių bombonešiai, mano draugas kuopos antrojo būrio vadas Olegas Kornejevas atsigulė į pusiau užversto nedidelio pėstininkų apkaso dugną, o aš šalia jo.

Bombos krito į Bodūnų kaimą. Viena pataikė į Olego apkasą.

Medyje kybojo jo ranka, rankovė ir kišenė su dokumentais. Kaime dislokavosi divizijos štabas ir divizijos štabui pavaldus jo būrys. Pradėjau rinkti jo žmones. Tuo metu pasirodė antroji bombonešių banga.

Degė namai, štabo kariškiai išbėgo lauk. Priešais degančią daržinę išverstu pilvu gulėjo karvė ir verkė tarsi žmogus. Aš ją nušoviau. Po trečiosios bombonešio bangos jau degė beveik visi namai. Vieni žmonės gulėjo, kiti bėgo. Tie, kurie bėgo prie upės, beveik visi žuvo. Generolas man įsakė su telefonistais ir likusiais gyvais Olego Kornevo žmonėmis atkurti ryšį su korpusu. Po ketvirtosios „Heinkelių" bangos mes jungėme sutraukytus laidus.

Paskui buvau apdovanotas 2-ojo laipsnio Tėvynės karo ordinu ir gavau dešimt dienų atostogų į Maskvą.

Rašau kompiuteriu ir netikėtai, praėjus šešiasdešimt metų, prisimenu prieš trejus metus praleistas detales.

Pavasarį pralaužus vokiečių gynybą, Centrinis frontas perėjo į veržlų puolimą.

Vos ne kasdien gaudavau įsakymų persidislokuoti į kitus postus, į kitą upės krantą ar kitas strategines kalvas. Vos mano kariai

įsikasdavo į žemę ir nutiesdavo naujas ryšių linijas, netrukus vėl tekdavo linijas išmontuoti, nes, atsidūrus užnugaryje ir gavus įsakymus, viską vėl tekdavo atlikti naujose pozicijose.

Puolimas vyko išilgai Minsko plento.

Už šimto metrų nuo plento mūsų aviacijos subombarduotame geležinkelyje įstrigo dešimtys vokiečių traukinių.

Šimtai platformų su karine technika, tankais, pabūklais, mundurais. Šiose traukinių platformose ir vagonuose buvo visko, bet prieiti prie jų mes nespėjome. Neturėjome nė laisvos minutės, vėl pradėjome atsilikti nuo priešakinių dalinių, o pasivyti juos darėsi vis sunkiau ir sunkiau. Bombarduojant perkėlas, mes netekome trijų arklių.

Bet ne mes vieni susidūrėme su problemomis. Minosvaidininkai taip pat neteko arklių ir uždusę tempė minosvaidžius ant rankų, o visai praradę jėgas pėstininkai mėtė į griovius palei plentą savo sunkius šalmus bei dujokaukes. Daugybė jų, tūkstančiai buvo išbarstyti dešinėje ir kairėje nuo žmonių ir technikos užtvindyto plento. Judėjimą lėtino vokiečių sunkiųjų aviacinių bombų išmuštos gilios ir plačios duobės.

Eilinį kartą vėl gavau nurodymą perdislokuoti savo būrį už dvylikos kilometrų. Suvyniojome į rites visas ryšių linijas ir pajudėjome Minsko plentu. Nepasiekus Bodūnų kaimo, apie dviejų kilometrų aukštyje pamačiau aštuonis vokiečių bombonešius „Heinkel-111". Ore pasirodė daugybė juodų pagaliukų ir kuo labiau jie artėjo prie žemės, tuo labiau atrodė, kad lekia tiesiai į mus ir jau buvo aišku, kokie tai pagaliukai.

– Gult! – sukomandavau.

Visi mano kariai akimirksniu, kuris kur buvo, išsitiesė ant žemės kairėje plento. Didžiausia bombų masė nukrito kaimo pakraštyje, tačiau keletas – netoli mūsų. Lėktuvai apsisuko ir dingo už horizonto, o nepasiekiamame aukštyje pasirodė labai manevringas vokiečių žvalgas ir ugnies koreguotojas – lėktuvas „Fokevulfas".

Reikėjo nedelsiant pasitraukti iš bombardavimo zonos ir mes paraginome savo arklius, skubėjome Minsko plentu priekin. Bet vos jie nuvažiavo keletą šimtų metrų, kelio pakraštyje pamačiau savo draugą leitenantą Olegą Kornevą.

< Bombonešis He-111 meta bombas.

Vokiečių žvalgybos lėktuvas „Foke-Wulf 189", sovietų karių vadintas „rėmu".

Jis stovėjo įkalnėje ir, pridengęs akis ranka, žvelgė į vakarus, kur virš horizonto pasirodė nauja partija vokiečių bombonešių. Olegas man paaiškino, kad jam su būriu įsakyta sujungti kaime įsikūrusį divizijos štabą su esančia už penkių kilometrų zenitine brigada. Vyko puolimas, divizijos štabas naktį įsikūrė Bodūnuose ir apie maskavimą niekas nemąstė. Dešimtys štabo mašinų, tankų, savaeigių pabūklų, sunkvežimių užkimšo visas kaimo gatves, tačiau rytą ore netikėtai pasirodęs vokiečių žvalgas, matyt, suprato, kokie žmonės apsistojo kaime.

Olego ryšininkai divizijos vado kabinete įrengė telefono aparatus ir po minutės ar kelių turėjo būti palei plentą nutiesta ryšių linija.

Matėme, kad virš mūsų sukiojasi „Fokevulfas", o dar aštuoni vokiečių bombonešiai labai greit artėja. Olegas, pažvelgęs už savęs, pamatė pėstininko apkasą ir nusijuokė.

– Man pasisekė, – pasakė jis, – aš su ordonansu gulsime į vieną apkasą, o tu gulk šalia, mums būtinai reikia pasitarti dėl tolesnių veiksmų.

– Olegai, negaliu užtrukti, man po valandos reikės išdėstyti postus aplink perkėlą. Baigsis bombardavimas ir mes važiuosime toliau.

Bet lėktuvai jau buvo virš mūsų ir dešimtys pagaliukų atsiskyrė nuo jų. Aš kritau į žolę, o visi mano kovotojai sugulė ten, kur stovėjo.

Šį kartą didžiausia bombų masė nukrito į kaimo centrą ir tik trys skriejo mūsų pusėn. Aš supratau, kad viena bomba lekia tiesiai į mane, širdis pašėlusiai daužėsi. Galas, gaila, nusprendžiau nežinia kodėl... Ir tuo metu nugriaudėjo sprogimai, o virš manęs praskriejo šimtai skeveldrų.

– Ačiū Dievui, pro šalį pralėkė! – sušukau Olegui, pažvelgiau į jo pusę, bet nieko nepamačiau. Lygus laukas, dūmai.

Kur jis dingo? Visi mano kareiviai pakilo, visi buvo gyvi ir tą akimirką supratau, jog man skirta bomba nukrito į Olego apkasą, kad nei iš Olego, nei iš jo ordonanso nieko neliko.

Vienas iš mano karių pamatė už dešimties metrų nuo mūsų medyje ant šakų kabančią suplėšytą palaidinę, iš kurios rankovės kyšojo ranka. Grandinis Kuzminas įlipo į medį ir numetė palaidinę.

Jos kišenėje buvo Olego dokumentai. Ranka, pusė palaidinės, karinis bilietas. Tai viskas, kas iš jo liko. Pusiau apkvaitęs pas mane atbėgo Olego būrio seržantas.

– Aparatai sudegė kartu su trobomis, kabelių ritės sutraukytos į gabalėlius, linija nutraukta, kovotojai, raginami štabo karininkų ,metėsi prie upės, tačiau ten nukrito kita dalis bombų, gatvėse mašinos buvo susprogdintos ir tik nepraradęs savitvardos generolas divizijos vadas reikalauja, kad nedelsdami sujungtume jį su armijos štabu. Bet mes nieko neturime, leitenante, padėkite!

Ir aš nubėgau į degantį kaimą. Pamačiau pajuodusį generolą, sutrikusius štabo karininkus ir pasakiau, kad turime kabelio ir telefono aparatų, kad leitenantas Kornevas žuvo ir kad padarysime viską, kas nuo mūsų priklauso, bei atliksime tai, ko jis jau nepadarys.

Su manim buvo dešimt mano ryšininkų.

Daliai jų įsakiau rasti išlikusius Olego būrio karius, o kitą dalį pasiunčiau prie plento paimti kabelio, telefono aparatų ir atvesti žmones. Po penkiolikos minučių mūsų darbas prasidėjo, o po

dvidešimt penkių minučių virš mūsų vėl pasirodė nauja vokiečių bombonešių banga. Kaimas degė ir pro dūmus buvo sunku suprasti, kas ir kur vyksta, o dūmų priedangoje mes prijungėme kabelius prie armijos ryšių linijos. Krintančios bombos vėl nutraukė mūsų liniją. Aš, kaip ir mano kariai, ieškojome nutrauktų vietų ir vėl laidus sujungėme. Dūmai graužė akis, bet apgaubę jie kartu mus ir saugojo. Netikėtai pradėjo veikti telefono aparatai ir generolas pranešė armijos štabui apie tragišką situaciją. Jo pasiuntinys mane rado ir paprašė ateiti į štabo pirkią. Generolas padėkojo ir užsirašė mano pavardę. Virš kaimo pasirodė mūsų naikintuvai. Vokiečių lėktuvų daugiau nebuvo.

Palaidojome Olegą. Iškasėme prie mūrinio vandentiekio bokšto duobę, pastatėme stulpą, prikalėme lentą, užrašėme vardą, tėvavardį, pavardę, laipsnį, surengėme saliutą – atsisveikindami iššovėme salvę iš visų turimų automatų į orą, išgėrėme gertuvę spirito.

Ar dar likęs jo kapas – palaidinė, rankovė, ranka?

Liepsnojantis kaimas Rytų fronte.

Traukinys
Iš Bykovo
Per Maskvą
Iki Zubcovo.
Mintys.

Iš Dorogobužo
Traukinys Maskvos link.
Palaidinės rankovė
Ant medžio šakos.
Ranka rankovėj,
Diržas.

Pilka padangės
Skiautė,
Kraujo
dėmės sniege.
Skolingas esu.

Kroviniai ir keleiviai
Šlaite stačiame.
Vazuzai.

Traukinys.
Ranka sustingo,
Atsimenu ją
Tarsi brasta upėje.

Ši brasta,
Paskui kita,
Sunku ten.
Priekin ir
Atgal.
Pro kambarį mano
Dundėdami
Skuba traukiniai.

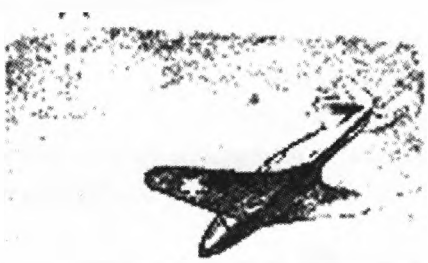

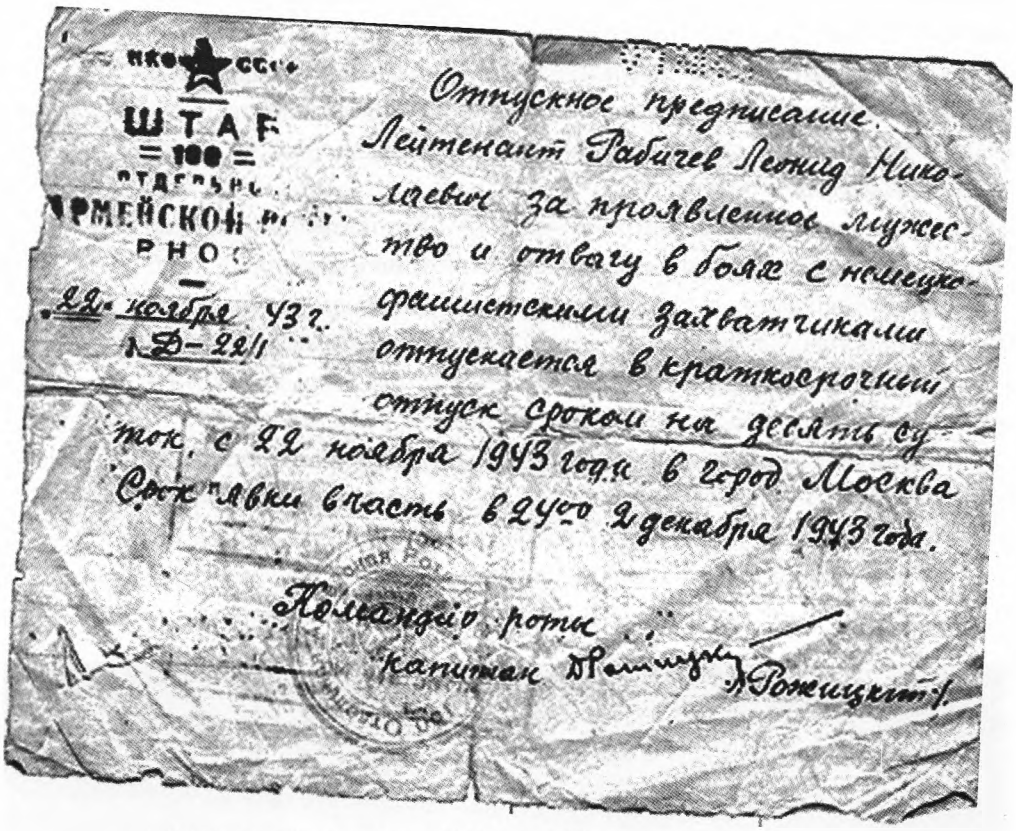
НКО СС
ШТАБ
=100=
ОТДЕЛЬНЫЙ
АРМЕЙСКОЙ
РНО
22 ноября 43 г.
№ 22/1

Отпускное предписание.
Лейтенант Рабичев Леонид Николаевич за проявленное мужество и отвагу в боях с немецко-фашистскими захватчиками отпускается в краткосрочный отпуск сроком на десять суток, с 22 ноября 1943 года в город Москва. Срок явки в часть в 24-00 2 декабря 1943 года.

Командир роты
капитан Рожицкий

L. Rabičevo leidimas atostogų. 1943 m. lapkričio 22 d.

Atostogos Maskvoje

1943 m. balandžio 30 d. už tuos Bodūnus buvau apdovanotas Tėvynės karo ordinu, o lapkričio 22 d. gavau dešimt dienų atostogų į Maskvą. Nedelsdamas ėmiau skambinti draugams ir pažįstamiems. Prisiskambinau Osipui Brikui.

Tačiau pirmiau – laiškai.

1943 m. balandžio 16 d..

„...Dirbu labai daug: tiesiu linijas, „organizuoju" ryšių turtą ir matuoju Smolensko varstus (varstas – rusų senovinis ilgio matas – 1,067 km – vert. pastaba). Smolensko varstas ypatingas, kiekvienas turi savo „haką" (haak – iš olandų kalbos kilęs žodis, kuris reiškia: iš minkštos geležies kaldintas kablys – vert. pastaba) ir gerai, jeigu šis „hakas" trumpesnis nei pats varstas.

Saulė šildo purvą. Sėdžiu purvinos upės krante ant kalvos. Pakalnėje sudegęs kaimas ir iškirstas miškas. Ant kalvos surūdiję tušti vokiški šalmai nuo vokiečių galvų. Štai ir viskas.

Linkėjimai visiems! Lionia"

1943 m. balandžio 25 d.

„Mielieji mano! Sveikinu švenčių proga. Prašau atleisti, kad ilgai tylėjau. Neturėjau galimybės parašyti, nes buvau kelyje. Nuolat klajodamas labai pavargau. Pakeliui netekau dviejų savo adjutantų (abu susirgo šiltine). Pradėjau rašyti eilėraščius"

1943 m. rugpjūčio 16 d.

„Mieloji mama! Man labai sunku rašyti. Nuolat esu kelyje. Tiesa, priekin judame labai lėtai. Kada nors perskaitysiu, ką parašiau per karą. Laiškų gaunu gana daug ir į visus atsakyti nespėju. Tačiau mano gyvenimas dabar daug įdomesnis nei anksčiau.

Sutinku daug žmonių, daug kalbamės ir man toks įspūdis, kad artimiausiomis dienomis trinktelsim fricui ir nueisim iki paties Minsko (ar bent jau iki Smolensko). Būk sveika. Bučiuoju. Lionia"

1943 m. rugpjūčio 25 d.

„...Kol kas senojoje vietoje... Kaip visada, daug kas pasikeitė... Smolensko srityje daugybė upelių, nors visi siauri, galima juos pervažiuoti vežimu. Taip ir tenka nuolat braidyti“.

1943 m. rugsėjo 4 d.

„...Galiausiai ir mes pajudėjome iš nusėdėtos vietos. Fricai vėl traukiasi. Sėdžiu vokiečių žeminėje ant kalvos, tarp buvusių kaimų. Sienos apklijuotos vokiškais laikraščiais. Ant stalo dar guli nesurinkti vokiški žurnalai. O aplinkui daugybė tuščių konservų dėžučių, kurias paliko ten valgę vokiečiai. Fricams patinka rusiški virduliai. Tačiau pasiimti jų negalėjo. Tarp konservų dėžučių riogso trys virduliai. Čiaupus vokiečiai nulaužė ir tvarkingai paliko ant stalo. „Visur turi būti tvarka!“

Mano poste – radijo stotis. Kiekvieną dieną klausausi paskutinių naujienų. Šiandien ypač geros naujienos. Galiausiai anglai įsisiūbavo. Dabar spausim iš visų pusių...“

1943 m. rugsėjo 12 d. (Ernos Larionovos)

„Mielas Lionia! Gavau tavo laišką. Labai dėkinga už tavo eilėraštį, jis man šiek tiek primena Simonovą:

Atleisk už žodžius atvirus ir paprastus,
Už pokalbius apie moteris savas.
Už mūsų aistrą ir pavydą,
Kad netikėjome jų laiškais...

Mane Taja visiškai nukamavo dėl V. Šemiakino mirties (su Vova Šemiakinu aš nuo penkerių metų ėjau į vieną vaikų darželį, paskui mokykloje mokiausi vienoje klasėje, draugavau su juo, dažnai buvau pas jį namuose Podkolokolnios skersgatvyje – L. R.), sielvartauja ir ateina paverkti pas mane ir Aną Osipovną... Bet ką čia aš tau rašau?! Rašau, nes nieko kita nežinau. Man taip pat nėra linksma. Erna“

> Sovietų kariuomenė įžengia į Smolenską. 1943 m.

1943 m. spalio 5 d.

„Šį mėnesį teko lankytis Smolenske, kur atsidūriau vos po kelių valandų jį išvadavus. Mano akyse sproginėjo likę po vokiečių namai.

Jie padėdavo delsiųjų minų. Dabar jau miestas liko toli už nugaros, priešakyje Minskas...“

1943 m. spalio 10 d.

„Esu pakeliui į Oršą. Gyvenu šalia „civiliokų“. Netoliese Dniepras. Vakar išėjau už Smolensko srities ribų ir įžengiau į Baltarusijos SSR. Net kareiviui diena nuostabi. Ir balos pakraštyje beveik nėra purvo. Dabar kareiviai vaikščioja sotūs. Bulvės, kopūstai, burokėliai, ropės – visko pilna.... Nors jau ruduo, bet smarkiai kandžiojasi musės. Tenka nenorom valgyti šviežią arklieną. Labai daug jos aplinkui riogso...“

1943 m. spalio 20 d.

„...Dabar viena koja stoviu Smolensko srityje, o kita Baltarusijoje, t. y. viena mano dalis RSSFR, kita – BSSR. Čia jau niekas nesako „kartoška“ ar kaip Smolensko krašte „kartocha“. Čia sako: „bulba“. O šokti eina apsiavę baltais lakuotais batais“

1943 m. spalio 26 d.

„... Tik viena nemalonu – nėra tabako... Stebiu, kaip keičiasi gyventojų kalba. Čia jau ne tiesiog valgo „kartošką", o „kartošką" valgo su bulba". Grindys čia vadinamos asla, o gultai – lentyna. Ir kalbos akcentas skiriasi.

Šiomis dienomis sutikau du leitenantus, kartu mokėmės karo mokykloje Birske.

Paskutiniu metu vėl „ėmiausi literatūros".

Iš karto puoliau skambinti draugams ir pažįstamiems, bet nė vieno neradau. Skambinau Lenai Zoninai, skambinau Dimai Bomasui, skambinau Buninui, ragelyje – vien tyla. Osipas Brikas ir Lilija Jurjevna nudžiugo, nustebo, kviečia pas save. Ir štai aš vėl Staropeskovskojėje.

Brikų butas nepasikeitė, tik, kaip ir visur Maskvoje, šaltoka. Aš ant stalo pastačiau butelį degtinės, tai didžiulis deficitas ir langas į prieškario gyvenimą – dėžutę amerikietiškos troškintos kiaulienos, vaišinu literatus ruginiais fronto džiūvėsiais.

Lilija Jurjevna iš spintelės ištraukia baltąjį batoną, prikrauna visą vazą sumuštinių, deda krištolinius stikliukus, kavos servizą, grietinėlės.

Aš pasakoju apie mūsų paskutinį puolimą, apie mums nepalankią gynybą prie Oršos. Prasidėjo šalčiai, šiek tiek pagerėjo, o štai kai mūsų puolimas išsikvėpė, visą rudenį mūsų gynyba tupėjo iki juosmens vandenyje, o vokiečiai – ant kalvų, nuo kurių jie šaudė į mūsų padalinius. Mes jų taip ir neužėmėme. Ir nors aktyvių karo veiksmų nebuvo, tarp mūsų buvo daug sužeistųjų ir daug žuvo.

Vis tiek visų nuotaika buvo puiki, nes visur kitur vyko puolimas, išskyrus tik mūsų 3-iąjį Baltarusijos frontą. Tad ir mes laukėme puolimo.

O sulaukęs savo eilės Osipas Maksimovičius skaitė fronto poetų laiškus, Boriso Slucko, Aleksandro Mežirovo eilėraščius. Neprisimenu, ką sakė Katanjanas.

Staiga Lilija Jurjevna sudreba ir nutraukia Briką.

– Lionia! – sako ji. – Ko mes veltui leidžiam laiką! Vakar iš emigracijos grįžo Vertinskis, o rytoj jo pirmasis koncertas, negalima gaišti nė sekundės. Tuojau parašysiu jam laišką, paprašysiu, kad

Maskva. 1943 m.

Fronte liejasi kraujas, o Maskvoje jau vyksta futbolo varžybos. 1943 m.

A. Vertinskis prie savo koncerto afišos.

jis duotų jums bilietą arba kontramarkę. Jūs būtinai turite pasiklausyti jo koncerto. Ar patinka Vertinskis?

Aš sakau, kad mano brolis prieš karą labai jį mėgo, o man patiko Blokas... O Lilija:

– Nesąmonės! Štai jo kambario numeris „Metropolio" viešbutyje. Jūs privalote pasakyti, kad esate poetas, frontininkas, kad atvykote iš fronto ir rytoj išvažiuojate į frontą, kad jūs – jo gerbėjas.!

Aš mėginu prieštarauti, tačiau Lilija skubiai rašo laišką. Antra valanda dienos.

– Bėgte, nes nespėsite!

Ir skubiai išstumia mane iš buto pro duris.

„Metropolio" įėjimas visai kitoje pusėje nei į restoraną. Beldžiuosi į numerį. Atidaro jo sekretorius.

Aš kariška uniforma, su ordinu, kokių Maskvoje dar nedaug, parodau savo atostogų leidimą. Leitenantas iš fronto, gerbėjas. Jis sako, kad pas Vertinskį manęs neįleis – jis ilsisi ir rengiasi koncertui, tačiau kontramarkę man duoda.

Vakare – aš koncerte.

Pirmasis įspūdis – šviestuvai, tokie patys kaip ir prieškariu. Salės entuziazmas, akyse telkiasi ašaros, susižavėjimo aura. Be to, tai ir kitas jausmas... Laisvė! Laisvė! Štai ir cenzūra nedraudžia!

Sėdžiu salėje ir man gėda. Fronte manieringumas ir stilizavimas netinka.

Man reikia kažko paprasto, aiškaus, sąžiningo, tikslaus. Prieš tris mėnesius palaidojau palaidinės rankovę ir ranką – visa, kas liko iš mano draugo Olego Kornevo. O tai įvyko ne „tolimoje Lisabonoje", kaip balta mimo kaukė vaizdavo mistinį baltų rankų šokį...

Mano sielai šimtą kartų artimesnis Simonovo „Lauk manęs ir grįšiu aš..." Bet ir tai – ne tai!

Žinojau, kad tai buvo pasiilgusios tėvynės, kupinos nostalgijos rusų emigracinės inteligentijos menas. Tačiau nežinia kokiu būdu

aš lyg viską stūmiau nuo savęs ir nemėgau jo, matyt, dėl tarsi sustojusio laiko manieringumo. Filmai. Minkštakūniai inteligentai su barzdelėmis. Taip vaizduoti menševikai.

Rašytojas B. Pasternakas.

Beje, praėjus trims mėnesiams, mano būsimasis draugas, mano buvusi bendraklasė, būsimoji menotyrininkė, dabar jau mirusi Erna Larionova į frontą man atsiuntė Boriso Pasternako eilėraščių iš romano. Jis jau ėjo iš vienų rankų į kitas. „Ant stalo degė žvakė, žvakė degė..." Aš skaičiau juos žeminėje ant vienos kalvos, Staraja Tuchinios kaimo vietoje. Aplinkui krito vokiečių minos, kartais atlėkdavo „andriušos", mano kovotojai į gertuves pylė savus vakarinius šimtagramius, o man buvo gėda dėl mylimos Ernos, dėl mano mėgstamo poeto, kuris tokiu atsakingu ir lemtingu metu rašė apie neaišku kokį ten slavofilą Samariną. Aš juk nežinojau, kad Pasternakas tada gyveno Peredelkine, o šio slavofilo namuose buvo ligoninė, kurioje nuo žaizdų mirė mano bendraamžiai nutrauktomis rankomis ir peršautais plaučiais.

Aš tada nesupratau, kad priešais mane vaidinamas ne farsas, o viena iš tolitatarizmo besitęsiančių tragedijų ir man buvo gėda.

Visi mano bendraklasiai buvo kare. Daugelio telefonai neveikė. Volios Bunino bute nieko nebuvo. Lena Zonina – fronte.

Sovietų reaktyvinis įrenginys BM-31, lendlizinio „Studebekerio" važiuoklėje, karių „Katiušos" pavadinimo maniera, vadintas „Andriuša".

Visą dieną aš vaikščiojau pusalkanės Maskvos gatvėmis. Nuo šeštos valandos vakaro, eidamas Solianka, prisiminiau, kad kampiniame pirmuoju numeriu pažymėtame name prieš karą gyveno mano klasės draugė Taja Smirnova. Pakilau į antrą aukštą ir paskambinau.

Duris atidarė Taja.

Ji nustebo mano pasikeitimu iš drovaus, išsiblaškiusio vaikėzo į stotingą fronto leitenantą. Juokėsi ir verkė. Verkė todėl, kad fronte žuvo berniukas, kurį ji pamilo, o paskui fronte žuvo jos draugas, mūsų bendraklasis Vova Šemiakinas.

Ji mokėsi jau antrame MVU (*Maskvos valstybinis universitetas* – vert. pastaba) istorijos fakulteto kurse.

Aš Tajai papasakojau apie sėkmingą, kartais paiką, baisų, o kartais sunkų ir didvyrišką fronto gyvenimą, o ji – apie save, apie Maskvą. Apie šeštą vakaro ji nusprendė mane supažindinti su savo drauge Erna Larionova.

Erna Larionova

Prieškarį jaunystėje aš išgyvenau pirmąjį savo tikrą romaną, meilę be atsako su Liuba Larionova. „Vėl Larionova", – pagalvojau aš. Erna gyveno visai netoli, komunaliniame bute, Chochlovo skersgatvyje, kieme stovinčiame name. Šiltas, jaukus kambarys, Erna, jos mama, aš ir Taja. Mama – Pavolgio vokietė, tėvas elektrotechnikas. Mama skaitė vokiečių sentimentalius romanus ir į humanitarinius mokslus žvelgė skeptiškai. Erna karo išvakarėse, dešimtoje klasėje sutiko didžiąją meilę. Tačiau tragedija jau palietė beveik kiekvieną Maskvos namą. Jos sužadėtinis žuvo traukiantis 1941 metais.

Erna sunkiai išgyveno tragediją. Vienintelis jos tėvų noras buvo kuo greičiau ją ištekinti ir ją pažindino tai su vienu, tai su kitu potencialiu sutuoktiniu. Tai buvo montuotojai, parduotuvių pardavėjai, iš esmės jau nejauni žmonės, o ji – dar mergaitė, apimta romantiškų svajonių. Iš pradžių svajojo tapti dailininke, domėjosi Bloko, Pasternako poezija ir Rylkės originalais.

Tėvai nesuprato dukters ir ją smerkė, o ji įstojo į Maskvos universiteto filologijos fakultetą ir susižavėjo prancūzų impresionistais.

Erna Larionova. 1943 m.

Leitenantas L. Rabičevas. 1943 m.

Graži mergaitė labai ilgomis kasomis, undinės akimis. Kažkas joje visada buvo vokiška – svajingumas derinosi su noru viską tiksliai sudėlioti į lentynėles. Racionalus protas, gebėjimas tiksliai ir aiškiai formuluoti savo mintis, bet tuomet labai moterišką dvidešimtmetę apimdavo mistinis nušvitimas ir nuostabus noras pasidalyti su draugais tai, ką ji tik sužinojo iš knygų.

Tai buvo pirmasis mano vakaras po karo mokyklos ir septynių mėnesių gyvenimo žeminėse, apšaudymų, bombardavimų. Ir man atrodė, kad dar niekada nebuvo taip gera.

Nei aš Ernos, nei ji manęs neįsimylėjo ir net nesuprantu kodėl. Likusias devynias atostogų dienas po paskaitų universitete ji praleisdavo su manim, teisingiau ji vadovavo man, o aš, susižavėjęs ir dėkingas, sekiau paskui ją, klausiau jos. Mes Maskvos skersgatviais eidavome prie šventyklų, prie užšnerkštų ar paverstų sandėliavimo patalpomis, ir ji man pasakodavo (ir iš kur žinojo?), kada ir kas jas pastatė ir kuo skiriasi viena nuo kitos. Kas yra Naryškino barokas ir Maskvos ampyras, kiek architektūroje savotiškos ir nepavaldžios laikui didybės.

„Stalino ampyro" manieros pastatas.

Dar nebuvo pastatytas viešbutis „Rosija" ir mes vakarais klajojome siaurais skersgatviais, tarp senovinių dviaukščių, buvusių Zamoskvorečjės pirklių rūmų, prikimštų įvairiausių žmogystų. Užeidavome į siaurus, tamsius kiemelius. Prisimenu siaurą keturių aukštų namo kiemą, palei kurio sienas nuo pirmo iki ketvirto aukšto, kildamas vis aukštyn, tęsėsi šaligatvis, kiemas grįstas akmenimis ir palei šaligatvį – durys į butus. Priešingos sienos kiekvieno aukšto lygyje buvo sujungtos ore kabančiais tilteliais, ant kurių turėklų džiūvo drabužiai.

Kai kurie kiemai buvo panašūs į Ostrovskio pjesių pirklių buitį ar į Peterburgo lūšnyną iš Dostojevskio romano. Tai buvo Maskva su nepakartojamu veidu ir tas prisilietimas prie istorijos gniaužtdavo kvėpavimą. O Erna kiekvieną kartą mane atvesdavo į naują vietą.

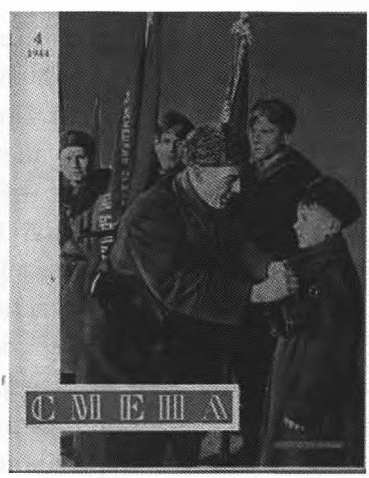

Žurnalo „Smena" („Pamaina"), kuriame pirmą kartą buvo išspausdinti L. Rabičevo eilėraščiai, viršeliai.

Visos mano klajonės po skersgatvius ir Zamoskvorečjės kiemelius giliai įstrigo į atmintį ir tapo svarbia mano fronto meto tėvynės sampratos dalimi.

Vieną iš paskutinių atostogų dienų aš pamačiau žurnalo „Znamia“ iškabą. Mano planšetėje buvo eilėraščių, o galvoje kirbėjo beprotiška mintis – vietoj ryšių būrio vado tapti karo korespondentu.

Pravėriau redakcijos duris.

Idėja kai kam patiko, ant blanko buvo parašytas teikimas armijos laikraščio redakcijai, kurį pasirašė Michailova.

O eilėraščius, patarus Osipui Maksimovičiui ir Lilijai Brikams, nunešiau į žurnalą „Smena“.

1944 metų ketvirtajame numeryje jie ir išspausdinti.

Kur tu, mylimoji? Laukti kančia.
Sugrįšiu slapčia į tavo laikus.
Jūra – vietoj griovos ir medžių
Vietoj snapučio ir lango – banga.
Pieva, šiukšlynas, varnėnas grakštus.
Vėlu. Žodžius pamiršau visus.
Tik mintys vis blaškos ratu
Jaunystė – nors džiaukis ir verki kartu.

Moteris fronte

1943 m. gruodžio 5 d.

„Mielieji mano! Po dviejų dienų traukimosi automobiliais atvykau į dalinį. Pakeliui teko pakeisti beveik dešimt automobilių. Laimė, viskas baigėsi gerai. Aš pailsėjau, pavalgiau, išsimiegojau. Nors šiek tiek pavėlavau, vadovybė mano atostogų įspūdžių neapkartino.

Apie Maskvą man liko geras įspūdis. Karo metais radau tikrų, brangių ir mylinčių mane draugų. Rytoj susitvarkysiu savo šlajas ir toliau keliausiu per Smolensko kraštą...“

1943 m. gruodžio 13 d. (Ernos Larionovos laiškas)

„...Pilkaaki kareivėli, ar nori sužinoti, ką aš veikiu?

Gavau tavo laišką, labai pamėgau tave už tas dienas Maskvoje. Tu dvelkei tyla, pilnatve, švelnumu. Ko gera, tada man to trūko. Prisimenu tavo mamos akis vakare tavo namuose... Kankinuosi, bet nenoriu prisipažinti. Aš visiškai patenkinta „vakaro gabalėliu“, kai tu buvai pas mane...“

1943 m. gruodžio 14 d.

„Mielieji mano! Nuo to meto, kai grįžau, nuolat važinėju ir šiandien naktis mane užklupo kelionėje. Artėja mūsų kuopos metinės. Savo šventei vienaip ar kitaip reikia rengtis. Dabar Maskva toli už nugaros, tarsi nebuvau ten arba tai vien nerimastingas sapnas. Oras drėgnas, rudeniškas. Balos neužšąla. Vežimu važiuoti slidu, o rogėmis – sunku. Dažniau tenka vaikščioti pėsčiomis“

1944 m. sausio 7 d. (Tajos Smirnovos laiškas)

„Dėkoju už sveikinimus Naujųjų metų, kurie man prasidėjo liūdnai, proga – niekaip neatsikratau gripo ir visokių komplikacijų... Dabar man jau 21 metai (nuo sausio 1-osios), bet mane tai liūdina. Graudi padėtis ir universitete. Į studentus ten nekreipiama dėmesio, nesurengtas net naujametis vakaras. Greit mėnuo, iš savo sužadėtinio Valios negaunu laiško, nors gaudavau kasdien. Kankina nežinia“

1944 m. sausio 20 d. (Ernos Larionovos laiškas)

„Lionečka!

Vakar vakare gavau tavo laišką, bet atėjo jis sunkią minutę – pas mane buvo Taja, pasikeitusi, pasenusi vos per kelias valandas. Apie Valentiną nėra ko teirautis. Tėvas jau gavo pranešimą. Štai ir viskas.

Brangusis, parašyk jai, o aš šiandien baigiu".

Ryšio linija

Prieš prasidedant Smolensko puolimui, armijos štabo topografijos skyrius man išdavė dviejų kilometrų mastelio žemėlapius, vos ne iki Rytų Prūsijos pasienio.

Ryšių liniją tiesiu palei Minsko plentą. Rytą lijo.

Visi mano kareivėliai kiaurai permirko.

Aš jodamas sušlapau ir sušalau taip, kad danties ant danties nenulaikiau, krečia šaltis.

Iki posūkio Smolensko pusėn dar liko dvidešimt kilometrų. Reikėjo pavalgydinti ir leisti prasidžiovinti drabužius žmonėms, tačiau kelio dešinėje ir kairėje driekėsi miškai bei pelkės. Ir staiga pamačiau kaimo kelią, o už medžių – namą.

Žinojau, kad vokiečiai atsitraukdami visus vienkiemius ir gyventojų paliktus kaimus minavo.

Visa žemė aplinkui buvo apipinta siūliukais ir vielutėmis. Užkliudysi koja – mina sprogsta.

Jei atidžiai žiūrėsi, tai viskas puikiai matyti, tiesiog reikėjo saugotis ir neužlipti ant minų.

Rytų Prūsijos žemėlapio fragmentas, išsaugotas L. Rabičevo.

Sudegęs Smolenskas. 1944 m.

Aš liepiau seržantui Kornilovui atsargiai prieiti prie namo, pažiūrėti, ar neužminuotos durys, įeiti į vidų ir patikrinti, ar neužminuota krosnis. Paprastai atsitraukdami vokiečiai minas sukraudavo į krosnis ir kaminus. Užkursi – ir visas namas išlėks į orą.

Tačiau Kornilovas atsisakė.

Girdi, verčiau į tribunolą pateksiu, tačiau tokios kvailystės nedarysiu.

Tada paklausiau, ar nėra savanorių, bet visi tylėjo.

Tada aš, tikėdamasis, kad pasiseks, savo ir Kornevo būrių gėdai (su manim buvo apie penkiasdešimt žmonių), nulipau nuo nukankinto arklio ir atsargiai plentu nuėjau prie namo, paskui ramiai grįžau ir vėl palengva priėjau prie namo.

Atidžiai apžiūrėjau duris, šiek tiek pravėriau, vėl uždariau ir plačiai atvėriau. Name buvo šalta, matyt, seniai nekūrenta, tačiau malkų buvo. Širdis daužėsi. Vis dėlto baisu, tačiau aš įlindau į krosnį, patikrinau dūmtraukį, atstūmiau sklendes. Minų neaptikau.

Pralinksmėję mano kareivėliai sugriuvo į namą, užkūrė krosnį, vos kiek apšilo, kai automobiliu atvyko kuopos vadas Rožickis ir iškart – triaukštis keiksmažodis!

– Kurių galų sustojote? Penkios paros areštinėje! Nedelsiant judėti tolyn ir tiesti liniją.

Taigi net neatsigėrę virinto vandens ir nesušilę, nužygiavome dar dvidešimt kilometrų iki kelio rodyklės prie mūsų kariuomenės dar neužimto Smolensko, iki įkaimo namo priešais tą rodyklę.

Šį kartą namą apžiūrėjo mano seržantai. Minų nebuvo. Užkūrėme krosnį, nusivilkome šlapius drabužius ir kurie ant krosnies, kurie ant stalų ir suoliukų, kurie ant grindų, sumigome.

Netikėtai atsidaro durys ir įeina jauna graži moteris, o paskui ją mergaitė ir senė. Priešais namą mykia dvi karvės.

Maša

Moteris staiga mane apkabina, dėkoja ir bučiuoja. Aš – pirmasis rusų karininkas.

– Mūsiškiai atėjo, okupacija baigėsi!

Aš sumišau, nežinau, kaip išsivaduoti, o kareiviai juokiasi:

– Veskis, leitenante ant šieno, ji tave juk kviečia!

O moteriškė nepaleidžia manęs ir taip pat juokiasi, verkia ir pasakoja, kad kol vyko mūšiai, ji su motina, dukra ir karvėmis slėpėsi miške, o vakar suprato, kad atėjo mūsiškiai, ir štai grįžo namo. Ant stalo kibiras pieno, grietinės, bulvių, lašinių, tikra puota, o Maša nesitraukia nuo manęs – labai graži, tik visa strazdanota – ir šnabžda:

– Leitenančiuk! Nė vieno man nereikia, o su tavim eisiu, – ir, pastačiusi kopėčias, kviečia mane į pastogę.

Aš pasirengęs už ją gyvybę atiduoti, bet tas prakeiktas maskvietiškas auklėjimas, į kraują įaugęs inteligentiškumas!

Negaliu aš nusivilkti ir užgulti moterį visam savam būriui matant, tad vėl sukuriu nežinia kokį svarbų karinį pavedimą, dėl kurio esu kviečiamas, ir išbėgu iš namo, o mano laimę ant šieno nusiveda mano ordonansas Grišečkinas. Iš manęs kareiviai juokiasi, o aš išsigalvoju, kad manęs Maskvoje laukia nuotaka, ir visi stebisi tokia ištikimybe. Kiekvienas nori, kad jo lauktų, kiekvienas supranta, kas laikina, o kas yra tikra, tad mano naivumas, mano ištikimybė visiems kelia pagarbą.

Juk jie nežino, kad aš ir vėl pamelavau, kad mano sielą slegia akmuo ir mintis apie praleistą akimirksnį, dėl kurio aš, ko gera, niekada nuo jos nesitraukčiau, o štai vėl pabūgau ir paleidau savo laimės paukštę, savo likimą.

O mano likimas leidžiasi nuo šieno šalinės, pakimba man ant kaklo ir šnabžda:

– Mano leitenančiuk, kodėl nėjai su manim, na, pakviesk mane!

Bet juk ji ką tik mane išdavė! Ką tai reiškia?

Mes tris dienas esame postovyje. Kiekvieną rytą Grišečkinas prašo, kad duočiau žirgą, veža šieną, aria ir akėja lauką. Jis kaimo bernas, viską supranta savaip: moteris, žemė, arimas, netikėtas gabalėlis jo prieškarinio gyvenimo.

O man bloga.

Mat šeimininkė vis žiūri ir žiūri į mane.

Ketvirtą dieną mes visam laikui paliekame Mašą ir išvažiuojame į degantį Smolenską. Važiuojame centrine gatve, o dešinėje ir kairėje sproginėja delsiosios minos ir griūva daugiaaukščiai namai.

Bateliai laiveliai

Seržanto Spiridonovo žeminė iškasta aukštumoje, kalvoje už Sutokos kaimo. Šio savo seržanto šiek tiek nemėgau.

Buvęs lagerinis – atrodo vagis ar muštynėse kažką buvo sužalojęs – akys laksto, o burna, atrodo, vos kiek šypsosi. Gudruolis, keikūnas ir bailys. Kaip tapo seržantu, sunku suprasti. Galbūt atsargos pulke viršininkui kyšį davė, o gal neišsipagiriojęs ar iš baimės mūšyje didvyriškai pasielgė. Turėjo medalį „Už narsą".

Atvažiavau pas Spiridonovą. Nulipau nuo arklio. Žiūriu, septyniolikametė mergiūkštė. Jai niekaip nesisekė tvarkytis su vežimu. Padėjau. Ji nusimetė skarą ir pabučiavo mane. Iš netikėtumo išraudau, o širdis pradėjo daužytis. Ji atsegė mano palaidinės sagą, pridėjo ranką prie širdies ir sako:

– Na, tavo motiną! Ko dabar susijaudinai? Kodėl tavo rankos dreba? – Nusisuko, šoko į vežimą ir timptelėjo arklio vadžias.

O aš jai sakau:

– Kur leki?

O jos jau nėra. Tačiau mano kovotojai ir Spiridonovas viską matė ir girdėjo.

Pavakarieniavau žeminėje, išėjau į laukymę. Mėnulis. Žvaigždės. Už kalvos karvių banda, piemenės siluetas.

O Spiridonovas ir sako:

– Draugas leitenante! O ten ta pati Maša, kuri vežimu išvažiavo. Mus visus atstumia, o tau gal pavyks.

Ir aš nuėjau. Širdis daužosi, kojos lyg vatinės, tačiau priėjau ir atsisėdau šalia jos. Ji nugara į mėnulį sėdėjo, mano veidą matė, o aš jos nemačiau.

Paskui ji atsigulė. Nuo to laiko praėjo septyniasdešimt penkeri metai, bet nieko panašu ir labiau sukrečiančio jau niekada nebuvo. Ko gera, išprotėjome!

Tai truko ilgai ir mane apstulbino jos virpėjimas, ji kažką šnabždėjo ir aš, ko gera, buvau atsidūręs nesvarumo būklėje. Tai buvo kosmosas, galbūt jūra, grimzdau į nežinią, kažkas supo, aukščiau, aukščiau ir paskui įvyko stebuklas ir jis truko iki begalybės.

Seksas? Meilė? Nieko nesuprantu. Buvo naktis. Keletą kartų ji atidavė savo gyvenimą man, paskui aš jai – praeitį ir ateitį, paskui nežinia kur lėkėme, o virš mūsų buvo dangus, žvaigždės, mėnulis, amžinybė. Pirmasis prabilau aš. Norėjau dėl jos padaryti ką nors reikšminga, padėti gyventi, padovanoti svarbų atminčiai, egzistencijai daiktą. Bet, deja, nieko neturėjau, išskyrus mundurą ir naganą. „Dieve, – pagalvojau aš, – nejaugi neįmanoma ką nors sugalvoti?"

Ir staiga nušvito mintis. Nieko nenorėjau kurti ir jai pasiūliau tapti mano žmona.

Ji pradėjo kvatotis.

– Leitenante, – pasakė ji, – aš dar ryte supratau, kad tu iki manęs nieko neturėjai. Tu rytoj gali žūti kare, o man dar niekada taip gera nebuvo, tačiau palauk! Jeigu tu iš tiesų nori, kad tave prisiminčiau, padovanok man batelius lakuotus laivelius su kulniukais, aš tokius prieš karą kino filme mačiau.

Aukštakulniai bateliai vadinamieji laiveliai, – daugelio sovietinių prieškario moterų neįgyvendinama svajonė.

– Lakuotus batelius – laivelius? Keista. Tai tas pats, kaip Gogolis rašė – padovanok kurpaites! Kur aš juos gausiu? Gerai, palauk. Kiek jie kainuoja? Mano knygelėje yra trys tūkstančiai rublių. Frontas pasitrauks, iki Maskvos važiuoti dvylika valandų. Aš atiduosiu tau šiuos pinigus. Kada? Šiandien. Šiandien vakare. Tu nuvažiuosi į Maskvą ir nusipirksi tokius batelius.

Aš pabalnojau arklį ir po pusantros valandos buvau kuopos štabe.

Tačiau nei raštininko, nei viršininko nebuvo, o radistas man perdavė dalinio vado įsakymą dėl puolimo.

Aš sėdėjau prie telefono, perdavinėjau nurodymus, o paskui dienos ir naktys susimaišė. Keliais, vedančiais lygiagrečiai su Maskvos–Minsko plentu, mes kūrėme ir vėl ardėme ryšių linijas, ėjome ir ėjome po penkiasdešimt kilometrų per parą.

Ties Orša vokiečiai mus sustabdė.

Maša! Aš nuolat mąstau apie ją. Kodėl nesužinojau pavardės, kodėl nesužinojau adreso? Ir prie Oršos, ir prie Prahos, ir tada, kai demobilizavausi ir įstojau į institutą, vis atsimindavau. Kas ji buvo? Kaip susiklostė jos gyvenimas? O gal gimė vaikas, o dabar jam šešiasdešimt penkeri metai? O tėvavardis? Tai, kad aš apgavau piemenę, žinojo visa 31-oji armija, dėl to pasistengė Spiridonovas. Ir apie siūlymą ištekėti, ir apie pinigus, ir apie lakuotus batelius aukštais kulnais. Ir tai visiems buvo labai juokinga.

1943 m. rugpjūčio 8 d. (laiškas Vadimui Bomui)

„...Mielasis Dima! Džekas Londonas parašė apysaką „Raudonasis maras“. Ten jis aprašo apleistą pasaulį praėjus dvidešimt metų. Dabar praėjo dveji metai. Smolensko sritis.

Kaimelių likučiai neįtikimu greičiu nyksta nuo žemės, nežinia ar dėl bėgančio laiko, ar tam padeda žmonių rankos. Senųjų gyvenviečių vietoje auga vien piktžolės ir varnalėšos (o gal ir varputis). Ko gera, taip nuo žemės paviršiaus dingo ir senųjų civilizacijų miestai.

Miškus sudegino arba iškirto – liko stepės. Tik upių pakrantės apaugo avietėmis. O upių tiek pat, kiek ir sugriautų kaimų...“

Laimė
Juokaudami į lygias dalis
Dalijomės kietus džiūvėsius.
Diena po dienos, nuo aušros lig aušros,
Juokavom, tikėjom mes laime.
Upeliais tekėjo pridvisęs vanduo.
Sprogimai fontanus nuslopino.
O laimė atėjo visai nelauktai,
Tada, kai buvo jau pamiršta...
Pažintis netikėta. Kinas. Medalis.
Siuntinys. Fronto laiškelis.
Kare kiekvienas turėjo savąją
Laimės akimirką šykščią.

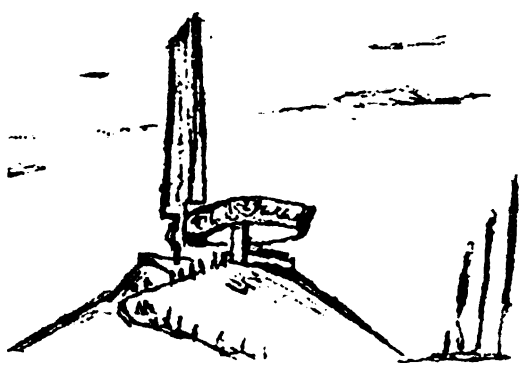

1944 M. VASARIS–GEGUŽĖ.

JOSELIANIO DESANTAS. BEREZINOS PERKĖLA.

DEVYNI GYNYBOS MĖNESIAI

Praėjo trisdešimt metų. 1974 metų gegužės 9. Borisovo miestas

Prieinu prie telefono. Grigorijus Levinas. Klausia, ar galėčiau su 31-osios armijos veteranų tarybos delegacija nuvažiuoti į Borisovą dalyvauti iškilminguose renginiuose, skirtuose Baltarusijos išvadavimo trisdešimtmečiui paminėti.

– O kada?

– Rytoj. Šiandien reikia paimti komandiruotpinigius, viešbutis užsakytas, važiuoja vienuolika veteranų, jūs būsite dvyliktas.

Stotis, traukinys. Iškilmingas pasitikimas. Viešbutyje numeris keturiems. Buvęs divizijos politinio skyriaus viršininkas – atsargos pulkininkas, buvęs artileristas – kapitonas, partizanų būrių vadas – gruzinas Joselianis ir aš. Gretimame kambaryje penkios 48-metės moterys, ant jų krūtinių po vieną ar po du Šlovės ordinus, jų sąraše nuo šešiasdešimt iki šimto kovų su vokiečiais. Kare jos buvo snaiperės, jų mokykla buvo dislokuota Kuskovo dvaro sodybos oranžerijoje.

Vakare vyrai veteranai į savo numerį pasikviečia moteris snaiperes. Prie stalo šalia manęs miela, linksma Maša. Susipažįstame. Aš dailininkas, ji perukų meistrė Didžiajame teatre. Lenskio, Germano, Natašos Rostovos perukai. Aš klausiu, kuo užsiima jos vyras, o ji sako, kad nei vyro, nei vaikų neturi, ir juokaudama mūsų susipažinimo garbei pasiūlo išgerti bruderšaftą.

– Arbatos?

– Na, žinoma!

O tuo metu numeryje vyksta audringi ginčai.

Komisaras prisimena kalvą už trijų kilometrų nuo miesto, kur vokiečiai turėjo daug patogesnes pozicijas, o mūsų padėtis buvo nepavydėtina. Tris kartus atakuodami, mėginome ją užimti.

Paaiškėja, kad artileristas kapitonas taip pat dalyvavo puolime, prarado du geriausius savo draugus, o, kalvą užėmus mūsiškiams,

< Iškilmingų renginių, skirtų Baltarusijos atkovojimo 30-mečiui, planas. Iš L. Rabičevo kolekcijos.

savo rankomis palaidojo juos, pastatė stulpelius, o ant lentelių užrašė, kas jie buvo.

Jis tikino, kad tik dėl jo baterijos paramos vokiečių dalinys atsitraukė.

Joselianio desantas

Tačiau aš ir Maša klausome, ką pasakoja Joselianis.

Jis pasakoja, kaip jį, buvusį SSRS bėgimo čempioną, 1939 metais Stalinas pakvietė pasisvečiuoti ir jis dvi savaites gyveno tautų vado viloje. Kaip 1941 metų gruodį Josifas Visarionovičius jį antrą kartą pasikvietė iš Tbilisio ir paskyrė desanto vadu, kaip jis drauge su penkiais šimtais automatininkų naktį iš lėktuvo nuleistas Baltarusijoje, Borisovo apylinkėse, organizuoti partizanų judėjimo ir jį paremti. Tačiau jokio judėjimo ir jokių partizanų jie nerado, o gyventojai juos pasitiko priešiškai.

1942 metais valstiečiai laukė, kada vokiečiai paskelbs paleidžiantys kolūkius ir nuosavybės teise išdalys žemę.

Joselianis su automatininkais mėgino slėptis miškuose, tačiau išdavikai ir skundikai juos supo iš visų pusių. Desantas beveik visas sunaikintas, jis pats sužeistas, išgelbėjo tik miesto ligoninės gydytojai. Ten jie gydė sužeistus vokiečių karininkus, tačiau slaptame kambaryje gydė jį bei keletą jo automatininkų.

Buvau sukrėstas.

1942 metais patenku į veikiančiosios armijos Centrinį frontą. 1943 metais ankstyvą pavasarį sužeistas pereinu gynybos ruožą.

Per dešimtis kilometrų sudeginti kaimai ir kaimeliai, tik stūkso krosnių kaminai, o visi laukai ir keliai tarp jų užminuoti. Kalinino srities centriniame fronte vokiečiai sudegino pafrontės kaimus už jų ryšius su partizanais.

Tačiau pasirodo, kad partizanų judėjimas Baltarusijoje prasidėjo tik 1943 metų viduryje, po masinių kaimuose atliktų rekvizicijų, kai moteris ir vaikus pradėta vežti priverstiniams darbams į Vokietiją.

Tik tada Baltarusijos miestų ir kaimų gyventojai prisiminė patriotizmą.

Snaiperė Maša buvo apdovanota „Šlovės" ordinu.

Snaiperė Maša

Aš klausausi šio tragiško ir man netikėto pasakojimo, o dviem Šlovės ordinais apdovanota Maša man į ausį sako:

– Padėk man, mane apgyvendino bendrame viešbučio kambaryje ir aš panikuoju. Nenoriu, kad visi žinotų, jog esu bekojė, nemėgstu nusiimti protezus, kai į mane kas žiūri.

– Maša! Ką tu čia kurpi? Aš į tave iš karto atkreipiau dėmesį. Išdidi moteris: ryžtinga eisena, tu tikriausiai juokauji?

O Maša vos kilsteli sijoną, ima mano ranką ir jėga prispaudžia prie savo kojos žemiau kelio. Viena ir kita kojos – medgaliai ir metalo konstrukcijos.

– Dieve! – sakau.

– Tu didvyrė ir nėra ko tai slėpti.

O pulkininkui ir kapitonui sakau, einam visi pas administratorių. Klausimas dėl kambario akimirksniu išsprendžiamas.

Mes vaikčiojame visas keturias dienas po miestą, lankomės gamyklose, apžiūrime paminklus, o Maša niekam neatskleidžia, kad ji pavargo. Šypsosi, juokauja.

Taip mano akyse išblėso Maresjevo didvyriškas poelgis.

Aukštuma 3001

Apie dešimtą valandą vakaro atvažiavo miesto komiteto darbuotojas. Mums parai suteikiamas naudotis automobilis GAZ-69, kad galėtume apžiūrėti 1944 metų mūšių vietas – griovas, kalvas, pievas ir pelkes, kur mūšiuose buvo suardyta vokiečių gynyba....

– Štai čia buvo divizijos štabas, – netvirtai sako pulkininkas, – žeminės ir apkasai, o už penkių šimtų metrų kairiau laidojome savo pulko karius, o kažkur čia šliaužėme griovos dugnu ir vijome vokiečius iš žeminių.

Tačiau nei tų žeminių, nei apkasų, nei tos aukštumos, nei tos griovos mes nerandame. Nieko rasti negalime. Per trisdešimt metų pasikeitė ne tik gyvenviečių, bet ir miškų, laukymių, pelkių ir beržynų ribos, kiekvienas kelias mus veda ne ten, o atsiminimai niekaip nedera su tuo, ką matome priešais save. Visi atpažįsta tik sugriautą tiltą per Bereziną, kurį 1944 metais atsitraukdami susprogdino vokiečiai.

Berezina, žemės pakraštys:
Sugriuvęs tiltas, naujas dar nepastatytas,
Virtinė tankų ir vežimų,
Riaumoja „Junkersai“ piktai,
Dvi bombų duobės prieplaukoje,
Dvi dešimtys susprogusių mašinų.
Kieno dabar eilė?
Visi vienodi: viršila, majorai.
Širdis iššokti iš krūtinės tarsi nori.
Aplinkui žmonės skęsta, šaukia.
Krante, siaubingai šlapia – pelkė!
Gyvieji laužus kuria. Nors baisu,
Nuaidi juokas. Gerklę graužia dūmai,
Užuodžiu kepančią arklieną.

Senojo tilto nėra.

Minsko plentas suka į šalį, naujojo tilto link.

Tačiau aš – apie senąjį, susprogdintą, virš kurio ore sukiojosi „meseršmitai“, už kurio vandenyje pionieriai mėgino nutiesti

Vieno iš daugelio tiltų per Bereziną tiesimas. 1944 m.

pontoninį tiltą, priešais kurį plente susidarė trijų kilometrų grūstis: tankai, savaeigiai pabūklai, sunkioji artilerija, motorizuotieji pėstininkai, „dodžai“, „studebekeriai“, „katiušos“.

Vienintelio žvilgsnio užteko – ant jo mes nepateksime.

Aš puikiai atsimenu, kaip dešiniau susprogdinto tilto kartu su dešimtimis ir šimtais nemechanizuotų padalinių kėlėmės, tiksliau, bridome per Berezinos brastą.

Žiūriu į dešinę. Nežinia kokios gamyklos, pastatytos dar prieš revoliuciją, korpusai. Palei krantą amžiaus senumo surūdijusi spygliuotoji viela. Pasirodo, visa tai buvo ne čia, o toliau.

Pavargę ir nusivylę atvažiuojame prie viešbučio. O ten mūsų jau laukia miesto valdžios atstovai.

Aštuntą valandą vakaro mūsų garbei miesto klube bus surengtas „Žydrasis žiburėlis“.

„Žydrojo žiburėlio", transliuoto iš Ostankino televizijos centro, užsklanda.

„Žydrojo žiburėlio" akimirka. Sovietiniais laikais humoristinių laidų buvo labai mažai ir viena laukiamiausių – „Žydrasis žiburėlis", kuriame pasirodydavo visos sovietų estrados žvaigždės.

„Žydrasis žiburėlis". Ar buvo perkėla?

Tais, 1974, metais per radiją nuo ryto iki vakaro, pirmą kartą pasibaigus karui, skambėjo naujos dainos žodžiai: „Frontininkai, užsikabinkite ordinus!" Ir visi mes užsikabinome ordinus, medalius, tačiau ne ant mundurų, o ant švarkų.

Ko gera, „žydrieji žiburėliai" tuo metu buvo kiekvieno studentiško ar gamyklos nedarbo dienos klubo, respublikinio, miesto, rajono centro žydroji svajonė. Jie imitavo Maskvos televizijos šventinius „žydruosius žiburėlius".

Borisove išvadavimo dienai rengtasi neformaliai. Prie Maskvos veteranų buvo prijungti Borisovo veteranai.

Dvidešimt pačių gražiausių miesto merginų apsivilko balto šilko vestuvines suknias.

Iš visų miesto orkestrų buvo sudarytas jungtinis orkestras. Veiksmas vyko milžiniškoje klubo salėje, kurioje palei sienas buvo sustatyti staliukai su užkandžiais ir vynais. Kiekvienas staliukas keturiems žmonėms, prie kiekvieno buvo sodinama pora veteranų ir pora merginų. Jungtinis orkestras šventei parengė prieškario

ir pokario meto fokstrotų, tango bei valsų repertuarą. Ir prasidėjo veiksmas.

Prie kiekvieno staliuko buvo prinešamas mikrofonas ir jaunas gražus vakaro vedėjas suteikdavo žodį kiekvienam veteranui. Kiekvienas pasakojo apie tai, kas jam buvo įsimintiniausia. Tačiau jie nebuvo aktoriai, nebuvo rašytojai. Buvo keletas įdomių kalbų, bet dauguma kalbėjo laikraščių kalba ir šnekėjo apie generalisimo vaidmenį. Kiekviena kalba buvo baigiama tostu. Veteranai susidauždavo taurėmis su merginomis, o merginos nusilenkdavo, padarydavo reveransą ir kiekvieną kvietė eilinio šokio. Skambėjo „Riorita", „Dėdė Vania", „Drugeliai lietuje". Aš sėdėjau, laukiau savo eilės ir smarkiai jaudinausi. Nusprendžiau borisoviečiams papasakoti apie sunkiai įsivaizduojamą persikėlimą per Bereziną, kai per brastą brido tūkstančiai nuogų artileristų, minosvaidininkų, pėstininkų ir ryšininkų...

Įstrigau ir negaliu rašyti toliau. Matyt, reikėjo pradėti nuo ko nors kita. Nuo 1943 metų pavasario? Nuo 1944 metų pavasario ir vasaros? Nuo Staraja Tuchinios kaimo?

Balandžio pabaigoje pradžiūvo molėti, anksčiau beveik neišvažiuojami gruntiniai keliai.

Armijos padalinių struktūra, pradėjus gauti lendlizą, smarkiai pasikeitė. Mėginu prisiminti, kaip tai atrodė, nors galbūt ir klystu.

1944 metų birželio 25 d. važiavome šešiais vežimais, sustojome Minsko plente prieš tris kilometrus besitęsiančią grūstį, apie kurią jau rašiau. Ją sudarė sunkioji artilerija, tankai, „studebekeriai", savaeigiai pabūklai, štabo pusantratonės. Virš grūsties sukiojosi keletas „meseršmitų" ir „junkersų".

Tiltas per Bereziną buvo susprogdintas, o tiesiamą pontoninį vis sugriaudavo vokiečių pikiruojamieji lėktuvai. Tuo metu važiuodami, už pusantro kilometro nuo upės, plento dešinėje, ant stulpo priešais į laukus vedantį žvyrkelį, pamatėme rodyklę: „Berezinos brasta".

Prisimenu, kaip apsidžiaugėme, nuvažiavome į šalikelę, pasukome į žvyrkelį paskui minosvaidininkus. Sustojome, atgavome kvapą. Esmė ta, kad virš viso plento kybojo didžiulis tirštų dulkių debesis. Karštis, dulkės, trenksmas, įklimpusių mašinų įgulų keiksmai pramaišiui su riebiais vadų, praradusių savo padalinių

kontrolę, majorų ir pulkininkų keiksmažodžiais – viskas liko už nugaros.

„Meseršmitai" už nugaros, „junkersai" už nugaros. Priešaky kalva, o už kalvos nuolydis, plokščias upės krantas. Tačiau koks paveikslas!

Vereščiaginas (*rusų dailininkas V. Vereščiaginas* – vert. pastaba) – „Šipka" ar tas, kitas, su kaukolėmis?

Nieko panašu, tai visai kas kita. Niekada niekam nematytas ir į jokius sąmonės rėmus netelpantis!

Tūkstančiai nuogų pajuodusių vyrų ir moterų pramaišiui su juodais besipriešinančiais arkliais, su juodais minosvaidžiais, automatais, patrankomis, gurguolėmis nuo vieno kranto iki kito. Nešantys ant rankų vežimus su kroviniu tarsi oru plaukiančiais mundurais. Juodi todėl, kad purvas juodas, dumbliai, molis ir maurai vandenį pavertė pliurze, panašia į grietinę. Riksmai, švilpimas, žvengimas ir nuogaliai, panašūs į žvėris, orangutanus. Besikeikiantys, slidinėjantys, kažko ieškantys, nardantys, o viršuje, priešingame krante

Sovietų kariai ryšininkai prie vežimo.

besiritinėjantys žole, juk ne ant purvino kūno mautis apatines kelnes, sijonus ir palaidines.

Man atrodė, kad tai velniai pragaro katile arba gal – orgija? Beje, suprasti, kuris velnias, kuris nuodėmingasis, kuris teisuolis, buvo neįmanoma.

O prunkščiantys arkliai man priminė drakonus.

Prisimenu, kaip nusivilkome visus drabužius, kaip iškinkėme arklius ir vedėme vieną paskui kitą į priešingą krantą, kaip nuogi ant rankų tempėme iškrautus vežimus, radijo stotis, kabelio ritės, automatus, dėžes su granatomis ir šoviniais, telefono aparatais. Kojos slidinėjo, mes dusome, griuvinėjome, springome patenkančiu į burną, nosį, ausis juodu purvu ir niekaip negalėjome atsikosėti.

Ten – atgal. Ten – atgal. Kur ir kaip nusiploviau šį purvą, neprisimenu.

Tik prisimenu, kad mes jau krante. Mano žmonės apsivilkę, šeši vežimai su kabelio ritėmis, telefono aparatais, radijo stotimis, granatomis, šoviniais, automatais.

Mes artėjame prie miesto, o kelyje džiaugsmu spinduliuojantys vyrai, moterys, bobulės ir visų rankose buteliai su vynu, stiklinės ir lašinių gabalai, ir niekaip neįmanoma atsisakyti vaišių. Bučiuojamės, geriame ir pamažu girtėjame.

Nežinia iš kur atsirado itališkų vynų ir vokiškų cigarečių! Tuo mes tiesiog užverčiami. Pasirodo, gyventojai užpuolė pakhauzus, kurie stovi palei geležinkelį. O mums baigiasi pašarai, avižų ir šieno nėra, kuo šerti arklius, nežinia!

Įsakau iškrauti vieną vežimą, įvedu būrį į kiemą, tiksliau, į vieno dviaukščio namo Petrovskajos gatvėje kiemą. Tuščiame vežime aš, ordonansas Grišečkinas ir mano du seržantai.

Pakhauzas. Keturi maišai avižų, šienas, tačiau galva palengva sukasi ir aš pasiunčiu seržantą paklausti žmonių, kaip nuvažiuoti iki Petrovskajos gatvės. Seržantas užeina į namą, paskui į kitą ir pranyksta. Laukti negaliu, kur važiuoti nežinau, pasiunčiu kitą seržantą, įeina į namą, kitą. Laukiame. Atbėga senukas su buteliu vyno ir stikline, atsisakyti neįmanoma.

Name priešais šaukia moteris. Aš nušoku iš vežimo, einu į namą ir matau nepažįstamą kareivį, plėšiantį nuo moters sijoną. Išsitraukiu iš dėklo naganą.

Kareivis pastebi mane, paleidžia moterį ir piktas išeina iš namo.

O aš visai apsvaigau. Vos pastoviu, atsiremiu į sieną, paskui ramstydamas tvorą, išeinu į gatvę.

Mano vežimas su arkliu yra, o Grišečkino nėra. Vos užropoju ant maišų su avižomis. Vis girtėju ir girtėju.

Seržantų nėra, Grišečkino nėra, kur važiuoti, nežinau. Netikėtai apima toks sielvartas, kad pradedu net raudoti. Aš girtas, mano kareiviai mane paliko. Pirmą ir paskutinį kartą verkiu kare. Kas po to man nutiko, neprisimenu.

Nežinia kas purto mane už peties. Prabundu. Kuopos vadas Rožickis žiūri į mane su panieka. Dairausi aplinkui. Aš kieme, sode, Petrovskajos gatvėje, aplinkui – mano kareiviai. Nieko nesupranta, bet ir Rožickis nieko nesupranta.

Aš, būrio vadas, išgėriau ir užmigau apsuptas savo kareivių. Nedidelė kaltė. Jis ir pats nesusilaikė nuo vaišių.

Kaip aš patekau pas savuosius? Kas mane rado beprotiškame išlaisvinto miesto chaose?

Rožickis išvažiuoja, klausiu Peganovo.

– Leitenante, sako jis, – turi gerą arklį, jis pats tave parvežė.

– O kur Grišečkinas?

– Grišečkino nėra...

Vakaro vedėjas prašo mane ką nors papasakoti auditorijai. Aš pasakoju:

Neprivažiavus kokio pusantro kilometro... Grūstis. „Meserščmitai“. Rodyklė į brastą.

Tūkstančiai nuogų, juodų, atrodančių kaip velniai žmonių, arkliai, atrodantys kaip drakonai, minosvaidžiai, patrankėlės, ore plaukiantys vežimai, žolėje ridinėjasi nuogi kareiviai...

Ir staiga klausimas iš salės:

Apie ką jūs mums pasakojate? Nėra pas mus jokios brastos!

– Kaip nėra, – sakau aš, – pusantro kilometro, neprivažiavus...

Visa salė choru:

– Nėra tokios brastos! – ir leipsta iš juoko.

– Pusantro kilometro...

Mergina apkabina mane ir šokame prieškarinį tango „Drugeliai lietuje“.

Aš jai sakau:

– Valia! Visa, ką aš pasakojau, – tiesa!

O ji:

– Leonidai Nikolajevičiau! Nieko ypatinga, šiek tiek padauginote, – pabučiuoja mane ir nuveda prie mūsų staliuko.

Ir štai jau kitas veteranas pasakoja apie didįjį generalisimą, o mane pamiršo. Visiška nesąmonė.

Kitą dieną atsikėliau šeštą valandą ryto, nuėjau prie tilto, paėjėjau tris kilometrus plentu, kaimo keliuku pamėginau nusileisti prie upės, pasirodo, tai neįmanoma: palei upę keletą kilometrų tęsiasi prieškario gamyklų cechų mūro sienos.

Jokios brastos iš tiesų nėra. Bet juk aš neišprotėjau?!

Brasta buvo, buvo ir juodi arkliai drakonai. Nejaugi tai buvo kita upė, kitas miestas? Nejaugi tai susapnavau?

Mėginu prisiminti.

Namie Maskvoje rašomojo stalo stalčiuje guli laiškų kaugė, kuriuos per karą siunčiau savo tėvams. 1942–1944 metų laiškai. Viename jų aprašiau tą perkėlą.

Ar yra šis laiškas?

Aš Maskvoje.

Pradedu dirbti, tačiau mintis apie nesamą perkėlą manęs neapleidžia. Ir štai galiausiai sėdu prie tos kaugės, susirandu tą savo laišką. Ir viskas paaiškėja.

Laikas man iškrėtė piktą pokštą. Rodyklė buvo, tačiau ne už pusantro kilometro nuo susprogdinto tilto, o už aštuonių kilometrų. Buvo didžiulė apylanka ir kėlimasis per upę vyko ne miesto pakraštyje, o tikriausiai dešimt kilometrų nuo jo. Prie tilto mes atvažiavome vakare. Visą naktį iš pradžių važiavome Minsko plentu, paskui kaimo keliais ir prie perkėlos atvažiavome tik kitos dienos rytą, o iki miesto važiavome dar tris valandas.

O kaip į miestą „viliu" pateko Rožickis? Tikriausiai su visa technika persikėlė per naktį nutiestu pontoniniu tiltu.

Taip, perkėla buvo, nieko aš neišsigalvojau.

Rusijos literatų susibūrimas V. Majakovskiui grįžus iš JAV. Iš kairės: V. Majakovskis, šalia jo O. Brikas. Antra iš kairės sėdi L. Brik.

Antrosios atostogos Maskvoje

Atmintis vėl mane grąžina į praeitį. Teisės institutas, Osipas Brikas, Lilia Brik, Katanjanas, Vertinskis, Revolis Buninas.

1940 metų vasarą aš padaviau dokumentus į redaktorių bei leidėjų kvalifikacijos kėlimo instituto redagavimo fakultetą ir kartu išlaikiau egzaminą bei buvau priimtas į Maskvos teisės institutą.

Ir štai dešimt dienų iš eilės aš bėgdavau į teisės institutą, o iš ten lėkdavau į poligrafijos institutą, mano siela plyšo pusiau, nes teisės institute susipažinau su mergaite. Po pirmojo egzamino ji paprašė

mane pažiūrėti, ar tinka jai nauja suknelė, o aš gėdijausi. Ji mane nusitempė į siuvėjo ateljė, į kabiną, kur persirenginėjo, nusisegė liemenuką ir prašė mane jį užsegti.

Aš atsegdavau ir užsegdavau jos naujos suknelės sagas, paskui ji mane pasikvietė pas save namo, bet ten kažkas buvo, su kažkuo ji mane supažindino. Aš labai norėjau mokytis redagavimo fakultete, bet niekaip negalėjau su ja išsiskirti, o dešimtą dieną ant teisės instituto drabužinės sienos pamačiau skelbimą, kad galima užsirašyti į literatūros būrelį, kurio vadovas buvo Osipas Brikas.

Brikai

Per pirmąją paskaitą savo vasaros eilėraščius perskaitė ketvirtojo kurso studentas Borisas Sluckis, paskui savo eilėraščius skaitė Borisas Cynas, Igoris Laškovas, tada eilė atėjo man.

Jaudindamasis ir beveik pašnibždomis perskaičiau tris savo paskutinius protingiausius eilėraščius.

Štai vieno iš jų fragmentas:

...Buvo – buvo,
Išskrido – matėte.
Tik paklausė: gal vairuojate?...

Trumpai sakant, nesąmonės.

Tačiau Osipas Maksimovičius pagyvėjo, jam nežinia kas patiko, pakvietė mane į svečius.

Ir štai vakare esu svečiuose pas Briką jo bute Staropeskovsko skersgatvyje. Ten – Borisas Sluckis, Semionas Kirsanovas, man nepažįstami jauni poetai.

Osipas Maksimovičius mane pristato Lilijai Jurjevnai. Nežinia ką kalba Osipas Maksimovičius, protarpiais įsikiša Lilija Jurjevna. Paskui ilgai ir susižavėję pasakoja apie Volodią. Aš pagalvojau, kad apie kurį iš čia esančių, bet, pasirodė, buvo kalbama apie Volodią Majakovskį.

Biure ar bufete stovėjo balta gipsinė Volodios galva. Kažkas kas man paaiškino, kad ją nulipdė Lilia. Aš mėgau genialųjį poetą, bet

mane neaišku kodėl trikdė nesuprantamas ritualas, per kurį akys buvo užverčiamos aukštyn ir dūsaujama. Mane supantys žmonės buvo palankiai nusiteikę, o aš didžiavausi, kad patekau tarp jų, nors tuo pačiu metu jaučiausi nereikalingas.

Man buvo keista, kad niekas neišpeikė mano prastų eilėraščių. Osipas Maksimovičius, kurį aš dievinau ne mažiau nei Volodią, pasakė kažką labai sudėtinga. Lilija Jurjevna linktelėjo galva ir pasakė kažką panašiai į: „O! Taip!" Katajanas pasakė tiesiai: „Taip". Vadinasi, buvau visų pripažintas savu.

Vakaras baigėsi ir mano likimas buvo nuspręstas.

Mergaitė, kurios vardo neprisimenu, eilėraščiai būrelyje, Brikų butas nusvėrė visas mano abejones. Aš atsiėmiau dokumentus iš redagavimo fakulteto ir nunešiau juos į teisės instituto kadrų skyrių.

Teisės institutas man atrodė tarsi kokia laikina prieglauda. Per paskaitas aš plepėjau, susipažinau tai su viena, tai su kita mergina. Sunkiai, tik iš trečio karto, išlaikiau teismų praktikos egzaminą. Susidraugavau su Šuročka Cetkina, kuri buvo pora metų vyresnė nei aš.

Vakare mes drauge eidavome į istorijos biblioteką. Ji skaitė Golsvorčio „Forsaitų sagą", o aš dariau savo ir jos namų darbus – rašiau teorijos rašinį apie valstybės istoriją ir teisę. Pravertė Maskvos pionierių namų antikos istorijos būrelio pranešimų rengimo patirtis. Atsirado draugų. Jura Erlichas iš Pavolgio vokiečių, jo dėdė buvo milicininkas Argentinoje, o jis pats taip pat svajojo išvykti iš Rusijos. Igoris Laškovas, Borisas Cynas, Dorianas Belkindas. Ir štai ta pirmoji mergaitė, nors ir nesu tikras, bet, atrodo, kaip tik ji tapo Olesios, dailininko Grišos Bruskino, žmonos motina.

– Ko nesisveikini su manimi, Lionia? – kartą paklausė ji Bykove, Spalio gatvėje.

– O kas tu tokia? – nustebau aš ir, kad kiek žiūrėjau, niekaip negalėjau atpažinti.

Ji juokėsi ir erzino mane.

– Parodyk tų metų savo nuotrauką! – prašiau, o ji taip ir neparodė.

Dar susipažinau su vaikinu, kuris norėjo mane supažindinti su studentų grupe, vakarais skaitančią Frydricho Nyčės raštus. Jis nežinojo, kad dar prieš savaitę, jie visi buvo anonimo įskųsti ir suimti. Saviveiklos būrelis išnyko.

O komjaunimo susirinkime visi vienbalsiai pasmerkė „tautos priešus“.

Ir mano ranka buvo ten.

Visa mūsų grupė ne kartą ėjo klausytis baudžiamųjų bylų svarstymo į respublikinį teismą Vorovskio gatvėje. Mus įleisdavo į sudėtingų bylų uždarus posėdžius, taip pat ir į posėdžius, susijusius su sėksualinių maniakų nusikaltimais.

Nusikaltėlius gynė garsūs advokatai.

1940 metų žiemą pakviestas Osipo Maksimovičiaus, aš keletą kartų lankiausi pas Brikus, kur buvo skaitomi eilėraščiai. Be to, visas mūsų būrelis dalyvavo bendrame Maskvos valstybinio universiteto studentų bendrabučio ir teisės instituto renginyje, akligatvyje už Jelisejevo parduotuvės.

Mes nusipirkome keletą butelių degtinės ir nežinia kokio paprasčiausio užkandžio. Iš pradžių skaitėme eilėraščius, paskui iki ryto gėrėme ir šokome.

Teisės institutas ir jo griežta dogminė dėstymo sistema bei būsimoji teisininko karjera man vis labiau nepatiko. Tai buvo ne mano pašaukimas. Aš nemokėjau meluoti, neturėjau lankstumo ir nebuvau apdovanotas iškalba.

Man buvo septyniolika metų, tad įsimylėdavau mergaites, plepėjau su jomis paskaitose. Prieš egzaminus, prasėdėjęs prie vadovėlių dvi tris paras, šiaip taip juos išlaikydavau.

Mano tikrais draugais tapo likęs mokytis konservatorijoje Revolis Buninas. Įstoję į MVU istorijos fakultetą, Vitalijus Rubinas ir Lena Ogorodnikova, FLI (*Filosofijos, literatūros ir meno institutas* – vert. pastaba) antrojo kurso studentė Lena Zonina. Volia Buninas susižavėjo polifonistais ir dabar pačiu žymiausiu kompozitoriumi laikė Stravinskį. Su Vitalijumi ir dviem Lenomis ėjau į Vakarų tapybos muziejų, į MVU meno istorijos komunizmo auditoriją ar į konservatorijos didžiąją koncertų salę. Tais metais labai suartėjau su Dima Bomasu, mes drauge vaikščiojome po Maskvą, skaitėme, deklamavome vienas kitam savo naujus eilėraščius. Šiaip taip išlaikęs egzaminus, perėjau į antrą kursą.

1941 metų gegužės pabaigoje mes persikėlėme į Bykovą.

Lilija Brik. 1924 m.

Visa Bykovo draugė vakarais vaikščiojo kirtimais, dainavo dainas, žaidė tinklinį. Visi buvo įsimylėję mergaitę Tamarą ir iš eilės bučiavosi su ja.

Mane apgaudinėja atmintis! Praėjo šešiasdešimt penkeri metai. Perskaičiau Arkadijaus Vaksbergo knygą apie Liliją Brik. Daug visko perskaičiau apie Brikų šeimą. Ir apie konformizmą ir apie giebistus.

Bet Lilia Brik! Gyva poezija! O Osipas Maksimovičius? Kiek žmonių iki pat mirties mėgo jį?! O mane jaudino tai, ką jis sakė apie eilėraščius, kaip tarsi vaikas viską pamiršdavo ir džiaugėsi kiekviena sėkminga eilute ar metafora. Protingas, gyvybingas, geras žmogus.

Vieną kartą jis pasakė, kad esu poetas, ir aš juo patikėjau.

Birželio 22-ąją prasidėjo karas.

Rugsėjį paskaitų beveik nebuvo. Institutas pradėjo šefuoti Maskvos upių uostą. Studentai nešiojo krovinius iš atplaukusių baržų. Mūsų būrelis gavo užduotį keletą kartų per dieną rašyti kovinius lapelius ir kurti plakatus „Rosto langų“ (*Rusijos telegrafo agentūros satyros langas* – vert. pastaba) stiliumi.

Kūriau eiliuotus tekstus plakatams. Negaliu prisiminti nė vieno, bet teisininkams jie patiko.

1941 m. spalio 16 d. institutas buvo evakuotas į Almatą, o aš su tėvais – į Ufą. Parašiau prašymą kariniam komisariatui, kad noriu būti lakūnu.

Ta romantiška idėja kilo todėl, kad mano brolis mokėsi šarvuočių ir tankų mokykloje.

ROSTO langai. Vienas iš jo plakatų.
V. Majakovskio tekstas.

– Mušime priešą, tu žemėje, aš – ore!

Kariniame komisariate buvau penkiolika minučių sukamas krėsle su šarnyrais. Matyt, man ne viskas buvo gerai dėl vestibiuliarinio aparato ir 1941 m. lapkričio 21 d. buvau pasiųstas į Leningrado ryšių mokyklą, kuri po evakavimo buvo dislokuota per šimtą dvidešimt kilometrų nuo Ufos, Birsko mieste.

Ten neturėjau laiko eilėraščiams, mokiausi visus metus, apie tai aš jau rašiau. Man suteikė leitenanto laipsnį. 1942 metų lapkričio pabaigoje aš atvykau į 31-osios armijos štabą, įsikūrusį Kalinino srityje netoli Zubovo miesto, Čunego kaime, kur netoliese, atrodo, į Volgą įteka Vazuza, o gal Volga – į Vazuzą. Pavasario pabaigoje parašiau penkis eilėraščius ir nusiunčiau juos Osipui Maksimovičiui. Man netikėtai atsakė Lilija Jurjevna. Rašė, kad eilėraščiai Osipui Maksimovičiui, jai ir Katanianui patiko, ir paprašė, kad atsiųsčiau viską, ką dar parašiau.

Vietoje eilėraščių Brikams parašiau laišką, kuriame smulkiai aprašiau, kaip vyko pavasarinis puolimas, bendrais žodžiais papasa-

kojau apie fašistus ir konkrečius savo būrio karius. Gynybos linijos ir postų dislokavimui žymėti topografiniame žemėlapyje man buvo išduotas trofėjinis raudonas–mėlynas pieštukas.

Tuo pieštuku nupiešiau vienos mūsų štabo telefonistės portretą. Man pačiam labai patiko tas piešinys ir nusprendžiau jį padovanoti Liliai. Įdėjau jį į voką.

Praėjus trims savaitėms, gavau antrą laišką iš Lilios Brik. Ji rašė, kad mano laišką Osipas Maksimovičius skaitė garsiai, prašė, kad rašyčiau laiškus ir siųsčiau eilėraščių, bet kad daugiau niekada nieko nepieščiau. Piešinys siaubingas, aš neturiu jokių gebėjimų piešti. Osipas Maksimovičius ir Katanianas bei ji, kad man nedarytų gėdos, piešinį sunaikino.

Tuo metu prasidėjo naujas puolimas.

Buvo išvaduotas Smolenskas. Vasaros pabaigoje, netekęs daugybės žmonių ir panaudojęs galybę šaudmenų 3-iasis Baltarusijos frontas devyniems mėnesiams perėjo į gynybą. Aš sugalvojau du racionalizacinius siūlymus, dėl kurių mūsų kuopa užėmė pirmąją vietą fronte, o man pačiam fronto vadovybės vardu buvo pareikšta padėka.

Vasario 8 d. dalinio vadovybė „už drąsą ir narsą“suteikė man trečiąsias vienuolikos parų atostogas į Maskvą. Buvau išlydėtas iškilmingai, dalinio vadas įsakė man išduoti du butelius degtinės, o mūsų intendantas Ščerbakovas pribėrė maišą bulvių ir išdavė dvigubą sausąjį davinį bei dar papildomą karininko davinį. O į kuprinę taip pat prikrovė bulvių.

Buvo vasaris, 10–15 laipsnių šalčio.

Apsivilkęs buvau pakankamai šiltai: balta kailine ausine kepure, baltais karininko puskailiniais, tačiau apsiavęs buvau kerziniais batais su autais. Kojos šalo.

Nuo kontrolės punkto Minsko plente mane pavėžėjo kuopos mašina. Jokių problemų!

Plentu Maskvos kryptimi važiavo daugybė tuščių sunkvežimių.

Po dešimties minučių automobilis sustoja. Vairuotojas seržantas padeda man įkelti maišą. Įlipu į kėbulą ir, slėpdamasis nuo prieš-

priešinio vėjo, atsigulu ant dugno. Kūnas nešąla, tik kojos labai greitai pradeda stingti ir supratau, kad ilgiau nei valandą neiškęsiu.

Automobilis lėkė visu įmanomu greičiu, mes privažiavome posūkį į Smolenską. Pamačiau tą pačią rodyklę, tą patį namą ir mano širdis pradėjo smarkiau plakti.

Maša!

Ta, kuri prieš penkis mėnesius verkė, bučiavo mane ir atkakliai persekiojo ieškančiu žvilgsniu, kurią aš kvailai ir netikėtai pamečiau.

Aš pastuksenau į kabiną. Seržantas sustojo.

Štai durys ir jas atidaro Maša, ji skuba prie manęs, bučiuoja ir aš ją bučiuoju. Pasaulis apsiverčia, bet atsidaro antrosios durys. Name įsikūręs kitas karinis dalinys.

Ir sena istorija kartojasi.

Sėdžiu ant suoliuko, šildausi, žiūriu į Mašą. Ji sėdi šalia ir šypsosi, kojos atšilo. Išgėriau stiklinę virinto vandens ir baimingai pastebiu, kad mano laikas sparčiai senka. Maša palydi mane.

„Balsuoju". Pusantratonė sustoja, kėbule šešetas kareivių kazachų, aš – septintas. Šaltis stiprėja. Greitai kojos vėl pradeda šalti.

Kazachai elgiasi keistai: sustojo keturpėsti ratu, sukišo galvą prie galvos ir pratisai staugia.

Tokiu automobiliu – GAZ-AA – fronto keliais daug teko važinėti ir knygos autoriui.

Vairuotojas taip pat sušalo, už šimto kilometrų sustabdė automobilį priešais didžiulį namą šalia kontrolės punkto. Užeiname, šildomės, geriame virintą vandenį ir – vėl šaltis bei vėjas.

Taip, keletą kartų sustodami ir persėsdami, galiausiai pasiekiame Maskvą. Jau rytas.

Prie įvažiavimo į Maskvą merginos su automatais patikrina mūsų dokumentus. Kazachai išlipa. Aš susitariu su vairuotoju.

Už du kilogramus bulvių jis užveža mane į mano namo kiemą Pokrovo bulvare ir padeda įvilkti maišą į liftą.

Viena para, 87 butas, ketvirtas mygtukas ir iš karo patenku į vaikystę. Mama atidaro duris, netiki. Aš nusivelku, o mama kaip užkerėta žiūri į bulvių maišą.

Bute šalta, centrinis šildymas išjungtas, virtuvėje – tarsi ledainėje, o kambaryje su balkonu šilta, apie dvylika laipsnių, ten „buržuika" su išvestu į lauką vamzdžiu. Tėčiui liaudies komisariatas skiria malkų.

Ištraukiu troškintos mėsos dėžutes.

Mama verda pietus, o aš skambinu Osipui Brikui. Jis ir Lilija Jurjevna pasikviečia mane. Ir štai aš Staropeskovkojėje.

Brikų kambarys nepasikeitė, tik, kaip ir visur Maskvoje, šalta. Aš pastatau ant stalo butelį degtinės, amerikietišką dėžutę troškintos kiaulienos – tai siaubingas deficitas ir langas į prieškario pasaulį. Vaišinu literatus ruginiais fronto džiūvėsiais.

Septintą ryto važiuoju į karinį komisariatą pažymėti leidimo atostogoms ir komisaras, vos susipažinęs su jo tekstu: „Už parodytą drąsą ir narsą...", uždeda antspaudą: „Atostogos anuliuotos", per keturiasdešimt aštuonias valandas nuvykti į savo dalinį".

Sukrėstas klausiu: kodėl? Kapitonas užjaučia mane ir parodo Maskvos miesto įgulos viršininko įsakymą.

Aš vos spėju grįžti namo. Skambinu Brikams. Užimta. Atsisveikinu su tėvais, bėgu į Baltarusijos stotį. Po valandos išvyksta traukinys į Viazmą, važiuoju pakeleivingu automobiliu, pastebiu rodyklę į Smolenską, bet nesustoju ir pravažiuoju pro Mašą.

Tačiau labai greitai man buvo lemta vėl aplankyti Maskvą. Ši istorija buvo susijusi su mūsų karo felčere Tamara.

> Sovietų blindažas Baltarusijos fronte.

Romanas

Tamara turėjo „mirtiną“ romaną su vienu iš mano viršininkų, pulkininku Stepancovu. Apie šį romaną sklido legendos. Prie Oršos Stepancovas įsakė jam ir Tamarai įrengti milžinišką žeminę.

Laukdamas ateinančios Tamaros jis nuogas bėgiodavo po savo žeminę, vos jai atėjus, nuplėšdavo drabužius, o kokius žaidimus jie ten žaidė, žinojo visa armija.

Žeminėje beveik žemės lygyje buvo padaryta keletas langelių iš sudaužyto stiklo šukių ir dieną bei naktį kas nors iš kareivių ar karininkų prišliauždavo pilvu prie vieno iš langelių ir žiūrėdavo tą filmą.

Nežinia kodėl, bet nei Stepancovas, nei Tamara neprieštaravo.

Atrodo, vėliau Tamara tapo nėščia ir išvažiavo į Maskvą. O Stepancovas ėmė liūdėti ir smarkiai gerti. Ir štai 1944 metų balandį jis pasikviečia mane, įpila puoduką degtinės ir klausia, kaip aš laiką leidau Maskvoje. Papasakojau, kad, praėjus vos dviem dienoms, miesto komisaras išvijo mane iš miesto.

O jis:

– Gal tu galėtum, kol vyksta gynyba, nuvažiuoti dar kartą į Maskvą? – Išsikviečia štabo viršininką ir įsako: „Rašyk komandiruotę septynioms dienoms“.

Aš apsvaigstu nuo degtinės ir netikėtumo, o jis sako:

– Atveši man Tamarą, dokumentų ji neturės, tačiau yra blankas ir tu pasistenk. Pasitiksiu tave Viazmos stotyje. Svarbiausia nusigauti iki Viazmos.

Ir įpila man antrą puodelį degtinės.

Išgeriu iki dugno ir vos nusigaunu iki kuopos. O šeštą ryto mane jau kelia jo ordonansas, įteikia kuprinę su visokiausiais štabo konservais, riebalais ir keletu butelių degtinės – pusę Tamarai, pusę man. Įteikia komandiruotės pažymėjimą ir pusgirtį, užsimiegojusį įbruka į „viliuko" kabiną.

– Leitenante, Stepancovas įsakė tave nuvežti iki kontrolės punkto priešais posūkį į Smolenską, o toliau jau pats kaip nors nusikapstysi.

Ir štai aš vėl prie kelio rodyklės, o priešais Mašos namas ir vėl Maša pakimba man ant kaklo, o name pilna kariškių – įsikūrė kontrolės punkto kareiviai. Norėčiau likti, bet laiko nedaug, geriu pieną. Mašos ir mano akyse ašaros, bet ką padarysi. Ir Maša palydi mane iki kontrolės punkto.

Vėl Maskvoje

Po dvylikos valandų aš – Maskvoje.

Iš savo darbo vietų atbėga mama ir tėtis, susirandu Tamarą. Ji jau instituto studentė, reikia įteisinti atostogas.

Turiu keturias dienas. Telefonu išsikviečiu Volią Buniną. Susitinku su Erna Larionova, Taja Smirnova, vakare skambinu Brikams.

Ir vėl su degtinės buteliu – priešais baltąjį Volodią, su Osipu Maksimovičiumi, Lilija ir Katanianu geriame už pergalę. Skaitau eilėraščius, klausausi jų, susitariu, kad rytoj ateisiu ne vienas, o su draugais – kompozitoriumi Revoliu Buninu ir jaunu poetu Vadimu Bomasu.

Osipas Maksimovičius pasiūlo Revoliui Buninui pagal jo libretą parašyti operą.

1944 m. kovo 4 d.

„Mano mielieji! Atleiskite, kad ilgai tylėjau. Štai jau dešimt dienų gyvenu negyvenamoje saloje. Bet kokių atveju mane nuo pašto skiria geri keturiasdešimt kilometrų kauburiuoto Smolensko kelio...

...O pas mus žiemos pabaiga – pats sunkiausias kareiviui metas. Dabar nėra pavojaus kelionėje nušalti nosį. Keliai jau padengti purvu iki kelių, o upeliūkščiuose po kojomis traška ledas. Baigiasi gyvenimas požemiuose. Greitai vanduo iš visų žeminių ir urvų išgins žmones į lauką.

Būkite sveiki! Lionia“

1944 m. kovo 13 d.

„...Kovojame dviem frontais: su vokiečiais ir pavasario polaidžiu. Vokiečius mes nugalime, o vanduo atakuoja mūsų žemines ir galiausiai išveja mus į lauką. Iki pavasario dar toli“

1944 m. birželio 11 d.

„...Verta apsidairyti ir tampa aišku, kad antrasis frontas sudarytas. O jūs, ko gera, netikėjote ir juokavote, o jis netikėtai sudarytas...“

1944 m. birželio 18 d.

„...Sėdžiu ant vienos Baltarusijos kalvos ir laukiu, kada bus atidarytas kelias į Oršą. Kas dar? Vokiečiai barbariškai sugriovė Maskvos– Minsko geležinkelį, net pabėgius išsivežė, o bėgius kiekviename tarpe susprogdino“

Ji mikliai suka patefoną –
Kaskart nauja plokštelė.
Jis šoka valsą, vadinamą bostoną,
Ji lieja ašaras karčias.
Tarp bombų išraustų duobių
Užklupo meilė juos.
Raudonas vermutas stikluos.
Balta dėžutė krabų.
„Pobedą“ rūdys garaže jau ėda,
Ant pjedestalų tankai „rieda“.
Užgriuvusiame blindaže
Padžiauti džiūsta autai...

Mūšiai Baltarusijoje. 1944 m.

PROVERŽIS PRIE ORŠOS. 1944 M. BIRŽELIO 24 D.

Dešimt mėnesių truko mūsų gynyba prie Oršos. Iš pat pradžių vokiečiai išsidėstė palankesnėse pozicijose ant kalvų išilgai viso armijos priešakinio krašto, o mūsų pėstininkai apsikasė pelkėtose žemumose. Žiemą dar nieko, o rudenį ir pavasarį – iki juosmens vandenyje. Žeminėse vanduo, tranšėjose – taip pat, o aplinkui – skurdus beržynėlis ir pelkės. Tačiau keletas patogių pozicijų ir vyraujančių kalvų buvo mūsų pusėje.

Netoli Minsko plento ir Staraja Tuchinios kaimo šešis mėnesius buvo vyresniojo seržanto Kornilovo ryšių mazgas ir stebėjimo postas. Atvažiuodavau pas jį vejamas pareigos jausmo, dieną tikrinau ginkluotės ir aparatūros būklę, pasakojau apie padėtį fronte ir užnugaryje.

Vakare skaičiau „Romeo ir Džuljetą", „Karalių Lyrą". Atsirado daugybė asociacijų. O aplinkui krito minos, sproginėjo sviediniai. Mano kovotojai į tai nekreipė dėmesio, o aš nevalingai krūpčiojau, tai juos linksmino, stengdavausi užtrukti poste po dvi tris paras.

Gegužės pabaigoje gavau įsakymą persikelti į pačią kalvos viršūnę, kur už penkių šimtų metrų nuo vokiečių gynybos linijos per keletą naktų buvo pastatytas nepramušamas armijos artilerijos vado gvardijos generolo majoro Siomino gelžbetoninis stebėjimo punktas.

Atrodo, 1812 metais ant šios kalvos prieš kautynes krėsle sėdėjo Napoleonas Bonapartas ir žvalgėsi pro žiūroną.

Per dvi naktis šalia doto buvo iškasta kvadratinė, ko gera, keturių metrų gylio duobė, į kurią įvažiavo pusantratonė faneriniu kėbulu be langų, bet su durimis ir laipteliais iki žemės. Kampe buvo „buržuika". Iš viršaus, maskuojant automobilį, iki pat žemės jis buvo užklotas eglišakais. Automobilio viduje buvo nemažas stalas su komutatoriumi ir telefono aparatais, topografinių žemėlapių, popierių kaugės ir radijo stotis RSB. Turėjau pavaldų radistą ir telefonistą. Prie mano komutatoriaus buvo prijungtos visos armijos, korpuso, divizijų ir pulkų vadų, atskirųjų artilerijos brigadų linijos.

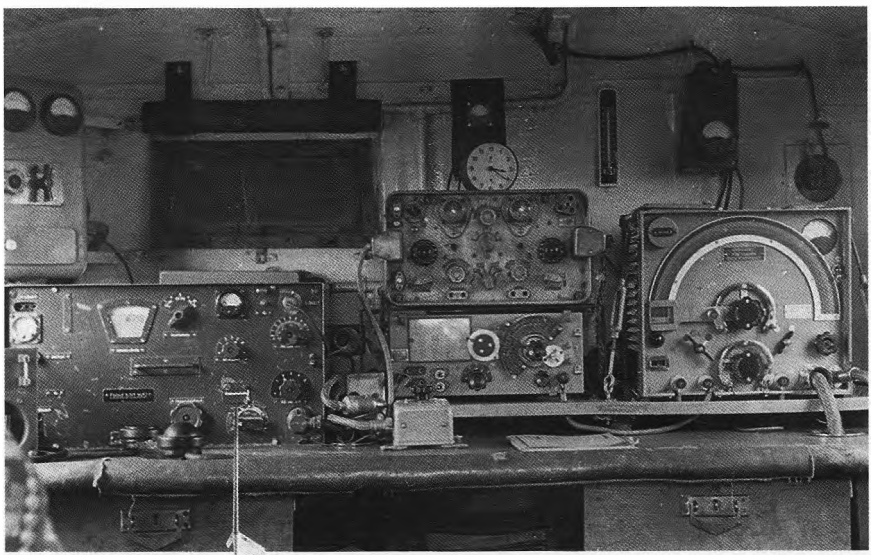

Radijo stotis RSB.

Automobilio GAZ-AA faneriniame kėbule – radijo įranga.

Pagrindinė mano užduotis buvo aptarnauti armijos artilerijos vado stebėjimo punktą. Bet kuriuo metu privalėjau sujungti jį su vadu, politiniu skyriumi ar bet kuriuo armijos padaliniu.

Nuo mano mašinos ėjo gilus, keturių metrų gylio, susisiekimo su stebėjimo punktu takas. Iš ten vokiečius buvo galima stebėti plika akimi, o pro smarkiai didinančius žiūronus galėjai matyti veidus ir net, mokant kalbą, skaityti jų laiškus. Stebėjimo punktą ir visą kalvą vokiečiai nuolat apšaudė iš artilerijos ir minosvaidžių, tačiau dotas buvo neįveikiamas, o į mūsų užmaskuotą duobę jie tiesiogiai nepataikė.

Tai dešinėje, tai kairėje mūsų sproginėjo, krito iš minosvaidžių paleisti sviediniai.

Mašinos dešinėje buvo iškasta išvietės duobė. Išeiti iš mašinos buvo baisu. Iš tikro kėbulas ir fanerinės lubos nesudarė jokių kliūčių minoms bei sviediniams. Tačiau tokia ta psichologija – dviejų tūtų apšviestame kambarėlyje mes jautėmės visiškai saugiai. Priimdavome ir siųsdavome pranešimus bei įsakymus.

Armijos radijo stoties viršininkas jaunesnysis leitenantas Kotlovas, 100-osios atskirosios kuopos prie 31-osios armijos štabo antrojo būrio vadas leitenantas L.Rabičevas, pirmojo būrio vadas leitenantas Kaidrikovas.

Aš girdėjau visus pokalbius ir apskritai viską, kas vyko armijos užimtoje teritorijoje.

Bet neaprašiau tai, kas visų svarbiausia.

Stebėjimo punktas buvo įrengtas koreguoti ir tiesiogiai valdyti karinius dalinius rengiantis pralaužti gilią ir stiprią vokiečių gynybos liniją Borisovo–Oršos–Minsko ruože, tai yra 3-iojo Baltarusijos fronto puolimo kelyje.

Gegužę visi šiauriniai Pabaltijo ir visi pietiniai Ukrainos frontai puolė.

Ukrainos frontai jau artėjo prie Lenkijos, Vengrijos, Rumunijos.

Nuotaika buvo pakili, visiškas tikėjimas pergale. Naktimis tankų ir šarvuočių bei artilerijos padaliniai buvo telkiami prie gynybos linijos. Visos ryšių linijos buvo visiškai užimtos. Aš perduodavau šifruotus „pirmojo“, „antrojo“ ir kitų įsakymus bei priimdavau

Pamuštas vokiečių tankas PZKpfw V „Pantera" Baltarusijos laukuose.

atsakymus. Nebuvo laiko net pavalgyti. O dieną, matyt, kad vokiečiai nieko nesuprastų, linijos buvo užimtos lyriniais tarpusavio pokalbiais, fantazijomis ir geraširdiškais keiksmažodžiais.

Mano balsą pažinojo visos armijos telefonistės, o aš pusiau juokais, pusiau rimtai prisipažindavau jas mylįs. Šie pokalbiai dažniausiai buvo bendro pobūdžio. Prie jų prisijungdavo visi, kurie tik norėjo. Paskui telefoninius bučinius skriejo telefoninis apsikabinimas ir smulkiai pasakojama telefoninė sueitis, kurią visi bendrai komentuodavo.

Gegužės 19-osios rytą prasidėjo artilerijos rengimas, sviediniai sproginėjo vokiečių apkasuose ir žeminėse, apkasus sulygindavo su žeme. Priešo įtvirtintas pozicijas iš oro bombardavo mūsų bombonešiai.

Šešetukais vienas po kito skrido mūsų atakos lėktuvai Il-2. Bet jiems nutikdavo kažkas keista: nuskridus iki vokiečių trečiosios gynybos linijos, įvykdžius užduotį ir jau besirengiant sukti atgal, tai padaryti nepavykdavo – vienas paskui kitą sprogdavo ir krisdavo žemyn.

Sovietų atakos lėktuvas Il-2.

Atgal grįždavo vienas iš šešių. Dar vykstant artilerijos rengimui, mes išėjome iš savo požeminės mašinos, stovėjome visu ūgiu ant kalvos ir nieko nesuprasdami stebėjome tas katastrofiškas oro atakas.

Po dviejų valandų į ataką pakilo mūsų pėstininkai. Dvi pirmąsias linijas įveikė, o prie trečiosios sugulė ir jau pakilti ant kojų negalėjo. Pradėjo šaudyti vokiečių kulkosvaidžiai ir patrankos, o, svarbiausia, visai ne iš tų pozicijų, kurias bombardavo mūsų aviacija.

Buvo paleista siaubinga kryžminė visai nenukentėjusių vokiečių pozicijų kulkosvaidžių ir minosvaidžių ugnis.

Pasirodžius vokiečių bombonešiams, žuvo tūkstančiai mūsų pėstininkų, mėginančių grįžti į pradines pozicijas. O ryšių linijose, žemėje, apkasuose, štabo žeminėse ir ore, dūžtančiuose mūsų lėktuvuose skambėjo beviltiški, trukdantys perduoti įsakymus keiksmai, susipinantys su nervingais štabo telefonistų šūkavimais.

Puolimas visiškai žlugo. Daugybė tūkstančių žuvusiųjų. Sužeisti kovotojai šliaužte grįždavo į pradines pozicijas. Vokiečiai į kontrataką nėjo.

Priešais mano akis baigė degti pamušti mūsų tankai ir savaeigiai pabūklai.

Paskui aštuonias naktis lėtai Minsko plentu ir kaimo keliais traukė naujos mūsų tankų ir motorizuotųjų pėstininkų divizijos.

Gegužės 29 d. mūsų kariuomenės puolimas vėl žlugo. Toliau trečiosios vokiečių įtvirtinimų linijos mūsiškiai neprasiveržė ir patyrė milžiniškų nuostolių.

O praėjus dar vienai dienai, buvo skaitomas 3-iojo Baltarusijos fronto vadui maršalui Černiachovskiui ir mums adresuotas baisus vyriausiosios vadovybės laiškas, kad 3-iasis Baltarusijos frontas apvylė partiją ir privalo savo kaltę tėvynei išpirkti krauju.

Nesu karo teoretikas, bet, tūnodamas stebėjimo punkte, savo akimis mačiau, kokie drąsūs ir, ko gera, sumanūs buvo mūsų karininkai ir kareiviai, kokie beatodairiškai drąsūs pėstininkai, kaip, nepaisydami draugų žūties, vėl skrido atakuoti vokiečių objektų ir be tikslo žuvo mūsų šturmuotojai.

Ir man labai aiškus buvo vyriausiosios vadovybės formuluočių niekšiškumas.

Aš puikiai suvokiau mūsų žvalgybos negalią, supratau, kad mūsų aviacija pražūdavo naikindama netikrus taikinius, kad vokiečių kariuomenė šiame ruože turėjo kokybės ir kiekybės persvarą.

Žinojau, kad pirmasis ir antrasis įsakymas pulti buvo nusikalstamas ir nusikalstamas buvo Stalino vadovybės mėginimas generaliteto ir žvalgybos kaltę dėl nesėkmės suversti mūsų šauniesiems pėstininkams, artileristams, tankistams, ryšininkams, žuvusiems ir likusiems gyviems didvyriams.

Ko gera, kad pražudė keletą dešimčių tūkstančių žmonių, suprato ir Stalinas, ir Žukovas, ir Černiachovskis.

Vykstant bendram 1944 metų puolimui, mūsų svarbiausiame ruože likęs frontas turėjo pereiti į puolimą. Klaida turėjo būti ištaisyta ne nusilpusių padalinių mirtimi ir krauju, o vyriausiojo vado strategija ir taktika.

Ir štai prasidėjo.

Kiekvieną naktį Minsko plentu ir visais lygiagrečiai vedančiais dideliais ir mažais keliais ir kaimo keliukais iš vyriausiosios vado-

vybės rezervo pajudėjo nauji korpusai, divizijos ir brigados, tūkstančiai tankų ir savaeigių pabūklų.

„Dodžais“ ir „studebekeriais“, gautais pagal lendlizą, dešimtys tūkstančių ginkluotų automatais, kulkosvaidžiais ir minosvaidžiais dalinių, „katiušų“ kolonos, nenutrūkstamos automobilių kolonos su šaudmenimis ir maisto produktais – duona, kruopomis, kombinuotaisiais riebalais ir amerikietiška troškinta mėsa.

Nenutrūkstamas nakties gaudesys dieną aprimdavo ir, kad kiek bežiūrėčiau aplinkui, nieko nebuvo matyti.

Birželio 24 d. prasidėjo naujas puolimas.

Aš sėdėjau įkastoje į žemę mašinoje priešais topografinius žemėlapius nuo Smolensko iki pat Karaliaučiaus. Priimdamas ir perduodamas lakoniškas, man nesuprantamas telefonogramas, šįkart jaučiau, kad tai, kas buvo anksčiau, nepasikartos, kad priešaky – Berlynas, Karaliaučius.

Pagal lendlizo sutartį Sovietų Sąjungai tiektų sunkvežimių „Dodge WF 32“ kolona fronto kelyje.

Viskas buvo grandioziška.

Vokiečių armijos buvo apsuptos, o mes žygiavome priekin, įžengėme į Rytprūsius.

Mes traukėme priekin, o keletas dešimčių tūkstančių mūsų apsuptų ir pasidavusių vokiečių kareivių ir karininkų ėjo per Maskvos Raudonąją aikštę.

Nusimovęs batus ir autus
Laikas vis slapukauja.
Suglemba pečiai,
Skauda kojos.
Dievai jo paseno.
Tai vienas, tai kitas numirs.
Sukti kairėn, žengti priekin!
Dešinį petį pirmyn!

Užsienio reikalų ministrai: Sovietų Sąjungos V. Molotovas (kairėje) ir Vokietijos J. fon Ribentropas, pasirašę Molotovo–Ribentropo paktą.

Abejingumas

1939 m. pasirašius Molotovo–Ribentropo paktą, palei naująją SSRS sieną per keletą mėnesių buvo sukurtas tvirtas gynybos ruožas, sudarytas iš panašių į suomių Manerheimo linijos dotų–tvirtovių. 1941 metais traukiantis, ši linija iš karto atsidūrė giliame vokiečių užnugaryje.

1944 m. liepos 8 d. aš, mano naujasis ordonansas Kuzminas, radistas Chabibulinas raiti ir šeši mano būrio kovotojai, važiuodami dviem vežimais, prikrautais kabelio ričių, šovinių atsargų, granatų, maisto produktų, telefono aparatų, radijo stočių, vakare privažiavome visų pamirštą betoninį dotą.

Įėjimas, išėjimas, viduje – labirintas su šaudymo angomis, o labirinto viduje, žemiau žemės lygio, betonuota, galima sakyti, visa salė.

Išskleidėme radijo stotį, susisiekėme su štabu, pranešėme, kur esame, prisinešėme šieno, sunešėme turtą, viduje doto pasiklojome palapinsiaustes, suvedėme į vidų arklius.

Prie įėjimo palikau du automatininkus ir užmigau. Apie trečią valandą nakties mane pažadino grandinis Osipas ir pašnibždomis tarė:

– Leitenante! Nieko nesakyk, kelkis ir skubiai – paskui mane.

Skubiai prieinu prie vienos šaudymo angos, žiūriu, dote jau visi sukilę, su automatais ir granatomis, Chabibulinas prie radijo stoties. Žvaigždės, mėnulis, o už penkiasdešimt metrų keletas dešimčių figūrų su žibintuvėliais. Desantas? Žvalgyba?

Sustojo ir žvelgia į dotą. Kalba vokiškai. Matyt, ginčijasi – eiti ar neiti į dotą. Kalbėdamiesi palengva artinasi prie mūsų, o mums jau tapo aišku, kad jie prasibrovė į mūsų užnugarį norėdami sučiupti „liežuvį".

Suprantu, kad mes, ryšininkai, neišmokyti kovoti tikrame artimame mūšyje, galime nusviesti penketą šešetą granatų ir iš rikiuotės išvesti kokią dešimtį karių. Dvylika... o juk jų daug, jie turi

daugiau granatų ir puikiai valdo ginklus, žino mūšio taktiką daug geriau nei mes, ryšininkai.

Nervai įtempti iki ribos.

Artimiausi mūsų kariniai padaliniai už dviejų kilometrų dešinėje ir už pusantro kilometro kairėje. Tai dešimtoji mūsų puolimo diena. Vokiečiai skubiai traukiasi be mūšio, o mūsų daliniai puldami prarado tarpusavio ryšį. Vietomis artileristai ir tankistai aplenkė pėstininkus ir minosvaidininkus. Ne visi išdėstė kovines sargybas, giliai miega ten, kur juos užklupo naktis. Iš esmės jokio priešakinio krašto nėra, tik tikėjimas, kad vokiečiai vėl be mūšio atsitraukė kokius penkiasdešimt kilometrų.

O mes, sulaikę kvėpavimą, laukiame, Chabibulinas per radiją jau susisiekė su mūsų štabu ir klausia:

– Ką mums daryti?

Tuo metu ginčas tarp vokiečių baigiasi.

Visiškai tikri, kad dote nieko nėra, jie grandine po vieną eina į vakarus, į mūsų išsklaidytų armijos padalinių dislokavimo vietą.

Chabibulinas susisiekia su kaimynais. Kaimynai priima jo pranešimą, tačiau neina ieškoti vokiečių desanto, o mes stovime prie įėjimo į mūsų dotą su granatomis. Už mūsų, priešais mus, kairėje ir dešinėje nė vieno šūvio, bet mes suprantame, kaip viskas sudėtinga. Dvi, trys, keturios valandos. Vokiečiai netikėtai pasirodo penktą ryto, sustoja per penkiasdešimt metrų nuo mūsų doto, ginčijasi – užeiti ar eiti pro šalį? Suprantu, kad šį kartą mums išvengti mūšio nepavyks. Nejaugi galas?

Štai tau ir nepavojingas karas. Kiek laiko mes atsilaikysime? Pusvalandį, valandą?

O juk niekas nieko ir nesužinos.

Praėjus keturiasdešimt metų, aš skendau Juodojoje jūroje. Netikėtai kilęs vėjas nunešė mane toli nuo kranto, vanduo aplinkui virė, bangos griuvo viena ant kitos, jėgos seko, o krante bėgiojo mano žmona ir man buvo graudu matyti, ji regi, jog skęstu, o vilčių neliko ir mane apėmė keistas abejingumas.

Ne drąsa ar baimė, o **abejingumas** ir pareigos jausmas – kas bus, tas.

< Naujosios V. Molotovo linijos gynybos ruožo dotas (atsparioji ugniavietė). 1941 m.

Bet galbūt laiko iki ryto buvo nedaug, o gal ir vokiečiai nenorėjo mirti, tačiau jie nutilo ir grandinėle praslinko pro mus, vos už trisdešimt metrų nuo mūsų doto.

Puiku! Viskas priešaky!

Nekalbėsiu apie karą,
Frontas liejasi plačiau,
Pulkas dingo horizonte,
Susitinkam vis rečiau...
Virpančiu, tyliu balsu –
Beieškant formuluotės,
Įsakymai įstrigo gerklėje.
Tapo kreivos mūsų rikiuotės.

Ėjau aš miško keliuku,
Ji iš paskos skubėjo.
Tarsi iš rūko plaukus.
Skambėjo muzika kare.
Paprasta mergaitė –
Iš gatvės Maskvoje.
Trofėjai – batai ir milinė,
Ji mokėsi Pakrovkoj.
Juostelės dvi rankovėj.
Virš miško kulkos švilpė,
O mes lyg niekur nieko ėjom
Ir tyliai apie Maskvą sau šnekėjom...

4 SKYRIUS

RYTŲ PRŪSIJA. NUGALĖTOJŲ „ŽYGIS"

Vokietijos sieną ties Širvindtais pereina sovietų kariai. Širvindtai (Schirwindten) – vienintelis po karo neatstatytas Europos miestas. Netoli jo dislokuotas Rusijos karinis dalinys.

GOLIUBIJENO PALIVARKAS, GELDAPĖ.
ATGAL Į SUVALKUS.
RYTŲ PRŪSIJA.
1944 M. RUGSĖJIS–1945 M. VASARIS

1945 m. sausio 19 d. per radiją gavau įsakymą panaikinti postus, o būrį perdislokuoti į T. kaimelį ir laukti tolesnių nurodymų.

Prieš tris mėnesius mes peržengėme Rytų Prūsijos sieną.

Viena mūsų armijos divizija prasiveržė pro gynybos užtvaras pasienyje.

Išminuotojai užpylė griovį, sugriovė penkias spygliuotosios vielos užtvarų juostas ir likvidavo dar vieną griovį ar pylimą. Taip užtvaroje buvo padarytas penkiolikos metrų pločio plyšys, kurio viduriu ėjo kaimo kelias iš Lenkijos į Rytų Prūsiją...

Goliubijeno palivarkas

Už šimto metrų prasidėjo plentas, kairėje ir dešinėje augo miškas, keletas kilometrų – ir kelias į Goliubijeno palivarką. Tai buvo dviaukštis, dengtas raudonomis čerpėmis, apsuptas visokiausių pagalbinių pastatų namas.

Viduje sienos papuoštos XVII amžiaus kilimais ir gobelenais.

Viename kabinete kabojo Rokotovo paveikslas, o šalia ir visame name – daugybė šeimyninių fotografijų, amžiaus pradžios dagerotipų. Generolai, karininkai, apsupti išsipusčiusių damų ir vaikų, toliau – karininkai, grįžę iš 1914 metų karo, dėvintys kiverius (kiveris – aukšta cilindriška, dažniausiai į viršų platėjanti kariška kepurė su snapeliu ir didžiule emblema – vert. pastaba) ir palyginti naujos nuotraukos: vaikiščiai su raiščiais ant rankų su svastikomis ir jų seserys, ko gera, studenčiokės. Ir galiausiai jaunų SS vyresniųjų leitenantų, pradingusių Rusijos frontuose, paskutinės šios tradicinės aristokratų ir kariškių šeimos nuotraukos.

Tarp nuotraukų kabojo šeimyniniai prūsų baronų portretai, o tarp jų – vėl du paveikslai – vienas Rokotovo, o kitas – Borovikovskio, trofėjiniai rusų generolų, jų vaikų ir žmonų portretai.

L. Rabičevas. Goliubijenas. 1944 m.

Jau spėję pabūti šiame „muziejuje“ mūsų pėstininkai ir tankistai neliko abejingi Prūsijos karalių medžiotojo nameliui: visi paauksuotais rėmais veidrodžiai buvo sudaužyti, visi pūkiniai patalai sudraskyti, visus baldus, grindis dengė pūkų ir plunksnų sluoksnis. Koridoriuje kabojo gobelenas, vaizduojantis garsųjį Rubenso paveikslą „Afroditės gimimas iš marių putos“.

Kažkas, keršydamas užkariautojams, skersai aliejiniais dažais užrašė patį populiariausią žodį iš trijų raidžių.

Metro iš pusantro ploto gobelenas su trimis raidėmis man priminė mano Maskvos prieškario susižavėjimą daile. Aš jį suvyniojau ir įsidėjau į vokišką lagaminą, kuris štai jau tris mėnesius atstojo man pagalvę.

Pažvelgiau pro langą.

Palivarką, kuriame buvo pakelės rūmai ir keletas iš plytų sumūrytų pagalbinių pastatų, juosė ketinės grotos, o už grotų, žaliuose laukuose, kiek aprėpė akys, klajojo, baubė ir maurojo neįsivaizduojama daugybė juodmargių veislinių karvių.

Jau praėjo savaitė, kai nestodama į mūšį vokiečių kariuomenė ir gyventojai pasitraukė. Karvių niekas nemelžė.

Pritvinkę tešmenys – skausmas, baubimas. Dvi mano telefonistės, anksčiau kaimo mergiotės, primelžė keletą kibirų pieno, bet buvo kartus ir jo negėrėme. Staiga aš atkreipiau dėmesį į kilusią pragarišką sumaištį kelyje. Nežinia kuris ryšininkas tarp plytinių pastatų aptiko vištidę, atidarė ketaus vartus ir šimtai alkanų veislinių vištų išlėkė į kiemą. Mano kareivėliai tarsi pamišo. Kaip bepročiai jie lakstė, šokinėjo, gaudė vištas ir plėšė joms galvas. Paskui susirado katilą. Skrodė ir pešiojo.

Katile buvo jau daugiau nei šimtas vištų, o mano būryje – keturiasdešimt penki žmonės. Ir išvirę sultinį srėbė, kol iš nuovargio nugriuvo kuris kur ir sumigo. Tai buvo mūsų pirmosios dienos Rytų Prūsijoje vakaras.

Po valandos visas mano būrys susirgo. Prabunda tai vienas, tai kitas, staigiai pašoka ir lekia už vištidės.

Ryte sunkvežimiu atvažiavo štabo kuopos ryšininkas, išskleidė topografinį žemėlapį.

> Geldapė. Dauguma namų miestelyje išdaužytais langais, bet dar su stogais. 1944 m. spalis.

Geldapė

Keletas kilometrų nuo pasienio, o tai reiškia, kad netoli ir nuo mūsų, buvo turtingas Rytų Prūsijos Geldapės miestas.

Išvakarėse mūsų kariuomenė jį apsupo, bet nei gyventojų, nei vokiečių kareivių, kai mūsų pulkai ir divizijos įžengė į miestą, jame jau nebuvo. Generolai ir karininkai visiškai jų negalėjo suvaldyti. Pėstininkai ir tankistai išsilakstė po butus ir parduotuves.

Pro išdaužytas vitrinas iš parduotuvių viską vertė ant šaligatvių. Tūkstančiai porų batų, indai, radijo imtuvai, servizai, visokiausios vaistinių prekės, maisto ir ūkio produktai – viskas buvo sumaišyta.

O pro butų langus skriejo drabužiai, patalai, pagalvės, antklodės, paveikslai, gramofonai ir muzikos instrumentai. Gatvėse susidarė ištisos barikados. Ir štai tuo metu sugriaudėjo vokiečių artilerija ir minosvaidžiai. Keletas vokiečių rezervo divizijų iššlavė mūsų demoralizuotus dalinius iš miesto. Tačiau, reikalaujant fronto štabui, vyriausiajam vadui jau buvo pranešta apie pirmąjį užimtą vokiečių miestą. Teko miestą vėl užimti.

Tačiau vokiečiai vėl mūsiškius išmušė, bet patys į jį nėjo. Ir miestas tapo neutralus.

Mes vis lakstome už daržinės.

Du kareiviai iš atskirosios zenitinės artilerijos brigados pasakoja, kad jau tris kartus miestas atitenka tai vieniems, tai kitiems, o šiandien ryte jis vėl nežinia kieno, nors kelias apšaudomas kiaurai. Dieve mano!

Savo akimis pamatyti senovinį vokiečių miestą! Aš sėdu į automobilį su grandiniu Starikovu, kuris civiliniame gyvenime buvo vairuotoju. Greičiau, greičiau! Mes lekiame plentu., kairėje ir dešinėje krinta minos. Dėl visa ko pasilenkiu, bet apšaudymo zona toli už nugaros. O priešakyje, tarsi trofėjiniuose vokiečių atvirukuose, tarp marmurinių fontanėlių ir paminklų sankryžose dengti raudonomis čerpėmis, smailiaviršūniai namukai su vėtrungėmis.

Sustojame beveik tuščio miesto centre.

Europa!

Viskas įdomu!

Bet juk tai savavališkas pasišalinimas, todėl būtina nedelsiant grįžti atgal į dalinį.

Visos butų durys atidarytos, lovose – tikros pagalvės su užvalkalais, antklodės, įvilktos į užvalkalus, čiužiniai, o virtuvėje įvairių spalvų vamzdeliuose – aromatingi prieskoniai.

Namų sandėliukuose paruošti konservų stiklainiai, sriubos ir įvairiausi antrieji patiekalai, o kas net nesapnuota, užkimštuose pusantro litro talpos buteliuose kažkokia technologija, nekaitinant – šviežiausias grietinėlės sviestas. Savos gamybos vynai, užpiltinės ir trauktinės, itališkas vermutas ir konjakai.

O drabužinėse ant pakabų naujausi įvairiausių dydžių civilių kostiumai, kai kurie – ir su liemenėmis. Dar bent dešimt minučių. Mes negalime susilaikyti, persirengiame ir tarsi merginos sukiojamės prieš veidrodžius. Dieve, kokie mes gražūs!

Metas.

Skubiai persivelkame, išmetame pro langus pagalves, antklodes, čiužinius, laikrodukus, žiebtuvėlius. Mane persekioja įkyri mintis. Prisiminiau tą metą, kai prieš keletą mėnesių nuvažiavau penketui dienų į Maskvą.

Geldapės vaizdas 1944 m. lapkritį. Sprendžiant iš aprašymo, galima daryti prielaidą, kad, kaip ir kituose miestuose, "pasidarbavo" sovietų liepsnosvaidininkų komandos.

Parduotuvių lentynos tuščios, viskas pagal korteles. Kaip mama tada apsidžiaugė mano papildomu karininko daviniu – kombinuotųjų taukų dėžute ir dviem dėžutėmis troškintos amerikietiškos kiaulienos, taip pat mano dešimties dienų pagal komandiruotės dokumentą skirtais pietumis, kuriuos gaudavau kažkur Syromiatnikuose, karininkų valgykloje, ir parnešdavau namo.

O namo kaimynai pusalkaniai.

Kodėl pasakoju apie tai? O štai. Mes, pusalkaniai ir mirtinai nuvargę, laimime, o vokiečiai pralaimėjo karą, bet jiems nieko nestinga ir yra sotūs.

Drauge su Starikovu į sunkvežimio kėbulą kroviau pagalves, čiužinius, antklodes, kurias norėjau atiduoti savo kareiviams, kad bent tris naktis pamiegotų kaip žmonės. Pagalvių jie nebuvo matę labai ilgai: kuris trejus, o kuris ir visus šešerius metus.

Mieste esame ne vieni. Panašiai kaip ir mes trofėjus renka keliasdešimt kareivių bei karininkų iš kitų mūsų armijos padalinių, o įvairiausių tipų sunkvežimių, nuo pusantratonių iki „studebekerių“ bei „vilių“, vos ne trisdešimt, o gal ir keturiasdešimt. Staiga

Geldapė. 1944 m. spalis.

virš miesto pasirodo vokiečių „Fokevulfas", toks vikrus ir manevringas vokiečių žvalgas, o po dešimties minučių vokiečių baterijos pradeda apšaudyti miestą. Skubiai lekiame iš tos vietos. Priešakyje mūsų ir už nugaros sproginėja sviediniai, o mes pasiklydome nepažįstamose gatvėse ir skersgatviuose. Tačiau aš turiu kompasą, važiuojame į rytus ir galiausiai, lėkdami pro mūsų paliktus degančius sunkvežimius, išvažiuojame į plentą, kuriuo atvažiavome. Vėl patenkame į apšaudymą, bet mums sekasi ir vakare privažiuojame savo kuopos štabą.

Mūsų atskirosios kuopos vadu vietoj kapitono Rožickio, kurio pakeltas laipsnis ir pareigos, ir su keletu 31-osios armijos padalinių pasiųstas į rytus, tapo mano draugas vyresnysis leitenantas Aleksejus Tarasovas. Ištisus metus vienas ordonansas dviem, viena žeminė, technikos mokslų kandidatas, artistas. Prisimenu, kaip jis tyčiojosi iš kretinų viršininkų.

Kalba su pulkininku ar generolu, stovi „ramiai".

– Taip, draugas generole!

Ir staiga nepastebimai išsiriečia. Tai trunka tik akimirką. Tarsi visai kitas žmogus. Figūra, veidas persimaino ir tampa tarsi du vandens lašai panašus į tą, su kuriuo kalbasi, tačiau atrodo visiškas idiotas: liežuvis išdrimba iš burnos ir plakasi į šonus. Išsigimėlis, tačiau labai būdingas. Taip jis parodijuoja armijos vyresnybės pasipūtimą, o kartais ir kvailą užsispyrėlio tiesmukumą. O aš matau viską, viduje kiekviena gyslelė tirta iš juoko, dėl baimės už jį, nes šis spektaklis skirtas specialiai man. Sekundė – ir vėl stovi „ramiai", seka akimis, raportuoja, o vadovybė nieko nepastebi.

Tiesa, jis mokėjo atmintinai beveik visą Bloką, Baratinskį, Tiutčevą. Aš jam skaičiau savo eilėraščius. O kiek su juo apie viską kalbėta: apie mus, apie šalį, apie meną. Gyventi vienas be kito negalėjome.

Mūsų intendantas vyresnysis leitenantas Ščerbakovas vogė produktus, mundurus, su gyventojais mainė į samanę, vyną ir, skriausdamas kuopos kareivius, viską tiekė aukštesniesiems vadams. Mes su Tarasovu jo labai nekentėme. Kai Tarasovas tapo kuopos vadu, jis pasikvietė Ščerbakovą ir viską pastarajam išklojo. Tas liovėsi vogti, bet nusprendė, pasitaikius galimybei, atkeršyti ir vėl pasiekti, kad viskas būtų kaip buvę. Beje, taip buvo ne tik mūsų dalinyje.

Nieko neįtardami mes užsimojome prieš sistemą. Tarasovas buvo vadas, o jo paprašytas aš jau dvi savaitės buvau valdymo būrio vadu...

Grįžtu atgal.

Patenkame į apšaudymą, bet mums sekasi, vakare privažiuojame savo kuopos štabą. Tai didžiulis vienaukštis pastatas.

Išbėga karininkai, telefonistai ir telefonistės. Aš išdaliju pagalves ir antklodes. Susižavėjimas!

Antklodes į užvalkalus! Pagalvės! Trejus metus miegojome – po galva kuprinė, užsiklodavome milinėmis, žiemą susisukdavome į jas. Užklups vakaras kelyje – užkurdavome laužą, guldavome ant sniego prie jo, vienas greta kito. Žiema. Vienas šonas šąla, o šonas, atsuktas į laužą, svyla. Žadina budėtojas. Apsiverti ant kito šono – ir vėl viskas iš pradžių.

Pasikviečiu Tarasovą, Ščerbakovą, pastatau ant stalo penkis butelius vyno su užsieninėmis etiketėmis. Geriame už pergalę. Išsiskirstome, užmiegame.

Trečią valandą nakties mane kviečia ordonansas.

Skubiai pas Tarasovą. Užeinu pas Tarasovą, o pas jį – Ščerbakovas, vairuotojas Lebedevas, vairuotojas Petrovas, dvi merginos ryšininkės. Pasirodo, kai mes vakare išsiskirstėme, Ščerbakovas, susitaręs su Tarasovu, į Geldapės centrą rinkti trofėjų pasiuntė mano Starikovą ir tris kareivius bei dvi telefonistes. Vos tik jie nuvažiavo iki miesto centro, atsitiktinė vokiečių mina sprogo šalia mūsų pusantratonės.

Skeveldros pramušė tris padangas, o viena sužeidė Starikovą.

Tamsi naktis, net žvaigždės nešviečia.

Neutralus miestas, o po jį atsargiai slankioja mūsų ir vokiečių žvalgai.

Žibintuvėlio šviesoje merginos kaip įstengė sutvarstė kliedintį Starikovą, nunešė į dviaukštį namą priešais sudaužytą mūsų automobilį.

Dviese liko prie jų, o kiti – kareivis ir dvi telefonistės, pėsčiomis valandą klaidžioję, nusigavo iki vieno iš mūsų priešakinių dalinių, o iš ten telefonu susisiekė su kuopos štabu. Budėtojas prižadino kapitoną Tarasovą, vyresnįjį leitenantą Ščerbakovą, kurie nusprendė nedelsiant pasiųsti du automobilius į Geldapę gelbėti Starikovo ir nuvežti jį į ligoninę, taip pat išvilkti sudaužytą mūsų pusantratonę ir ją sutvarkyti.

Tarasovas pasikvietė mane, nes tik aš žinojau tą vienintelį kelią iki išminuoto ruožo ar pravažiavimo, kur mūsų armijos išminuotojai užvertė griovį ir išvalė praėjimą šešiose spygliuotosios vielos užtvarų linijose šalia pasienio ženklo, žyminčio įvažiavimą į Rytų Prūsiją.

Vėl Geldapė

Sėdu į automobilį šalia vairuotojo Lebedevo. Visi turime po du automatus ir po keletą granatų. Kelią iš tiesų aš atsimenu. Priešais miestą kilometrą kiaurai apšaudomo kelio pralekiame visu greičiu. Mieste tamsu ir baugu, vis pasitaiko sudaužytų mūsų automobilių ir trofėjininkų, kuriems pasisekė mažiau nei man, lavonų. Sunkiai pagal numerį randame mūsų automobilį. Šaukiame. Iš namo išeina telefonistė ir kareivis.

Kol Lebedevas ir Petrovas sutvarkė sugadintus automobilio ratus, mes dėl visa pikta pasirengiame gintis name. Starikovas dejuoja. Jo automobilis, išskyrus ratus, visiškai sveikas. Po valandos galime važiuoti.

Išeinu į gatvę, už dešimties metrų – keleto mašinų siluetai. Prieinu: žmonės žuvę, kabinos ir varikliai sugadintiti, o kėbulai iki viršaus prikrauti trofėjų. Įsakau mūsų tuščioms mašinoms privažiuoti arčiau prie sudaužytųjų ir iš kėbulų perkrauti trofėjus.

< Vokiečių karių priešakinė grupė Geldapėje. 1944 m. spalis.

Laikas lekia greitai, pradeda švisti. Greičiau, kuo greičiau! Ir štai mes trimis mašinomis pajudame jau pažįstamomis gatvėmis ir lekiame į plentą. Mūsų dešinėje ir kairėje sproginėja sviediniai bei minos, bet visu greičiu sėkmingai įvažiuojame į mišką, paskui pagal rodykles randame lauko ligoninę ir apie šeštą valandą ryto įvažiuojame į mūsų štabo būrį. Visiems – miegoti. Krintu ant pagalvės, prabundu dešimtą.

Prie mašinų du sargybiniai. Noriu pažiūrėti, ką atvežiau, bet manęs prie mašinų jie neleidžia. Susirandu Tarasovą, klausiu, kas atsitiko? O jis atsisuka, paskui staiga piktu veidu ir lediniu balsu:

– Leitenante Rabičevai! Aplink! Žengte marš!

– Tu ką, išprotėjai? – sakau geriausiam savo draugui.

Bet draugo nėra. Yra trofėjai ir Ščerbakovas. Sukrėstas nerandu sau vietos. To dar nebuvo per visą karą.

Rašau raportą – prašymą perkelti į kitą tarnybą vietoj valdymo būrio, linijinio būrio vadu, kad su divizijomis ir pulkais būčiau toliau nuo armijos ir kuopos štabo.

Raudonarmiečiai nešasi trofėjus. Karaliaučius.

Draugystė dingo, liko tik trofėjai. Atgal į Lenkiją.

Ir štai aš vėl su savo telefonistais ir telefonistėmis, su ordonansu Koroliovu, raiti, pėsti, pakeleivingomis mašinomis. Trys mėnesiai. Su Tarasovu santykiai visiškai oficialūs, su panieka žvelgiu į jį, jis nusuka akis. Buvęs mano išmintingasis draugas dabar keliančio pasišlykštėjimą vagies Ščerbakovo ištikimiausias sugėrovas. O mūsų kariuomenė palieka Rytų Prūsiją, atsitraukia į buvusį Lenkijos koridorių ir ten trims mėnesiams pereina į gynybą. Lenkai draugiški, bet gyvena pusiau elgetiškai. Užeinu į virtuvę. Nežinia kodėl, bet sienos juodos. Noriu atsiremti į sieną, bet į orą pakyla musių spiečius. O name – blusos. Tačiau aš turiu milžinišką dvivietę lovą ir atskirą kambarį. Senukas šeimininkas dar prisimena Rusiją iki revoliucijos ir to meto Rusijos rublį. Koroliovas už vieną rublį nusiperka iš jo paršelį.

– Ką tu darai, sakau jam, – tai įžūli apgaulė. – Jis juk mano, kad tai ikirevoliucinių laikų aukso rublis.

Paaiškinu šeimininkui, o jis netiki manimi ir lieka įsitikinęs, kad juokauju. O, pone leitenante, o rublis! Visa kariuomenė naudojasi situacija, o, praėjus keletui mėnesių, lenkai supras, kad rusai juos apgaudinėjo, atsimins ir to neatleis.

Tuo metu trečiojo gynybos mėnesio pabaigoje Tarasovas pasikviečia mane ir, tarsi nieko tarp mūsų nebūtų įvykę, mėgina įkalbėti grįžti į kuopos štabą. Visa esmė ta, kad mane jis labai vertina kaip specialistą, mano originalūs sprendimai tobulinant armijos vidaus

< Sovietų karių gurguolė su prigrobtu vokiečių turtu. Šalia – trofėjiniai automobiliai

ryšio sistemą buvo puikiai įvertinti, o man fronto vado įsakymu buvo pareikšta padėka. Jau gautas įsakymas dėl puolimo pradžios. Priešakyje vėl Rytų Prūsija. Aš pamačiau ankstesnįjį Tarasovą, jis kreipėsi pagalbos į mane, reikalas buvo svarbus, be to, pareiga reikalavo. Ir aš sutikau grįžti į štabą, vėl tapti valdymo būrio vadu.

Ščerbakovo suktybė

Dvi paras be miego ir poilsio aš su Tarasovu kūriau kiekvienai mūsų ryšininkų grupei aštuoniolika maršrutų savaitei į priekį. Kad ko nepražiopsotume, suderinome perdislokavimo planus su generolais, korpusų ir divizijų štabų viršininkais, atskirąja zenitine artilerijos brigada, palengva supažindinome būrių vadus, kuopos viršilą. Tai mums buvo naujas darbas, armijos kuopos lygmeniu niekada anksčiau nepraktikuotas. Visa tai labai gražiai atrodė topografiniuose žemėlapiuose ir mūsų sugalvotuose, su meile sudarytuose grafikuose, tad pasijutome tarsi kokie benigsonai ar net bagrationai.

Puolimo išvakarėse pasikvietėme Ščerbakovą ir keletą valandų aiškinome savo planus. Jam pavaldūs buvo šeši dengti sunkvežimiai, kuriais pagal sudarytą tvarkaraštį planuota į numatytus punktus skubiai permesti žmones, aparatūrą, kabelio rites, radijo stotis, ginkluotę, maisto produktus.

Mums net į galvą negalėjo ateiti, kad, norėdamas mus sukompromituoti mumis patikėjusios armijos vadovybės akyse, o kartu kenkdamas ir visam puolimui, jis viską supainios – automobilius su ginkluote ir technika pasiųs visai ne į tuos punktus, kuriuose bus žmonės.

Neprisimenu visų smulkmenų, bet mūsų kuopa dviem dienoms buvo išvesta iš rikiuotės. Ji atsiliko nuo puolančių divizijų ir pulkų beveik šimtą kilometrų, o mes sunkiai pasiekėme, kad ji vėl deramai veiktų.

Galiausiai viskas buvo sutvarkyta.

Puikiais, jau visiškai išminuotais keliais ryšininkų prikimštais automobiliais su visu turtu, šaudmenimis ir maisto produktais viena kolona nesustodami lėkėme pro degančius miestus ir vienkiemius, pro mūsų dešinėje ir kairėje liepsnojantį Įsruties miestą. Gaudydamas su dūmais sumišusį įkaitusį orą, apdegusiomis

blakstienomis, visiškai nusilpęs ir jau bepradedąs netekti orientacijos antrosios paros viduryje aš nusprendžiau apsistoti už penkiasdešimt metrų nuo plento išlikusiame vokiečių kotedže.

Radijo stotis RSB, skirta palaikyti fronto ir armijos štabų ryšį, ir visos šešios mašinos buvo pavaldžios man. Štabo „Viliu" važiuojantys Tarasovas su Ščerbakovu atsiliko visai ne atsitiktinai.

Romeo ir Džuljeta

Ščerbakovas su ordonansu bei savo drauge Ana pasikvietė iš divizijos štabo kuopos dvidešimtmetę telefonistę Ritą, pasiėmė dešimties litrų degtinės butelį. Dar prieš parą jie su Tarasovu apsistojo viename išlikusiame kotedže. Vakare išgėrė už puolimą, o pusgirčiam Tarasovui Ščerbakovas pakišo nuostabią ir prityrusią mergiščią Ritą, kuri buvo spėjusi jau su daugeliu permiegoti. Išmintingas, išdidus ir talentingas Tarasovas jau antrą dieną negalėjo gyventi be jos, bet jau penktąją užklupo Ritą pastogėje, gulinčią su kareiviu Sicukovu.

Bet tai atskira istorija. Gamtos užgaida liesučio degenerato Sicukovo „daikčiukas" buvo iki kelių ilgio. Niekas iš ryšininkių, snaiperių ir medicinos seserų Froido veikalų neskaitė, bet, matyt, kažką jautė. Tikriausiai kažkoks savotiškas smalsumas, noras patirti naują, su niekuo nesulyginamą gyvenime jausmą užvaldydavo mano regėtą moterį, nes vos, tik šiam ilganosiui atsikišusiomis ausimis, beveik besmakriam ir atvėpusia lūpa davus ženklą, ji tuojau eidavo drauge su juo ir jau visam laikui likdavo pavergta svajonės apie Sicukovą.

Buvęs mano draugas, mano dabartinis viršininkas kapitonas Tarasovas, 1944 metų gruodį užklupęs Sicukovą su Rita, užlipo į vokiečių kotedžo palėpę, kurioje buvo įsikūręs mūsų štabas, ir persipjovė abiejų rankų venas. Nors buvo ant mirties slenksčio, jį išgelbėjo ordonansas. Sutvarstė rankas ir nuvežė į ligoninę. O rytą Ritą ištraukė iš kilpos, kurioje ji kybojo, ir vos atgaivino.

Štai taip mūsų dalinyje atsirado Romeo ir Džuljeta. Grįžęs iš ligoninės Tarasovas pasikvietė mane ir įsakė Ritą įtraukti į mano būrį. Žinojo, kad aš su savo telefonistėmis nesuartėju sąmoningai.

Šia tema mes kalbėjomės daugelį kartų.

Raudonarmietės atokvėpio valandėlę.

Mano pozicija

Aš jau seniai jam paaiškinau savo požiūrį. Tiesa, man daugelis iš merginų patiko ir sapnavau jas naktimis. Slapta buvau įsimylėjęs Katią, paskui Nadią, Tanią, kurios prilipdavo prie manęs, bučiavo, o kartais kvietė pabūti drauge, apsimesdamos, kad juokauja.

Aš žinojau, kad visa tai labai rimta, pažinojau ir save, kad jeigu pasiduosiu joms, tai jau niekada neturėsiu jėgų susilaikyti. Visi statutiniai santykiai lėks velniop. Ant rankų kažkurią nešiosiu ir jau niekada nebūsiu save gerbiančiu vadu. Jeigu jai nuolaidžiausiu, tai teisinga būtų nuolaidžiauti ir kitoms, o kaip tada dirbti ir kariauti?

Turiu pasakyti, kad tas, ankstesnysis, Tarasovas mąstė ir elgėsi taip, kaip ir aš. Bet buvo dar viena priežastis.

Supratau, kaip sunku gyventi toms aštuoniolikmetėms merginoms, fronte nesant jokios higienos, dėvint nepritaikytus kovos veiksmams drabužius, mūvint kojines, kurios plyšta ir smunka.

Kerziniais batais, kurie permirkdavo, trynė kojas, sijonais, kurie trukdė bėgti. Vienos vilkėjo labai ilgus, kitos pernelyg trumpus sijonus. Niekas niekada nemąstė apie tai, kad joms tenka patirti mėnesinių nepatogumą: kareiviai ir karininkai vis tiek neleisdavo ramiai praeiti. O tarp jų buvo ne tik įsimylėjusių berniukų, bet ir žiaurių sadistų.

Pirmaisiais mėnesiais jos atkakliai gynė savo moterišką garbę, paskui įsimylėdavo kareivėlį ar leitenančiuką, o vyresnis pareigomis niekšas karininkas pradėdavo tą berniokėlį persekioti ir galiausiai mergelei tekdavo gulti su anuo niekšu, kuris geriausiu atveju tada ją palieka, o blogiausiu – visur atvirai tyčiojasi. Kartais būdavo, kad ir muša. Paskui mergina atitekdavo tai vienam, tai kitam ir pati jau negalėjo sustoti, o savo kartėlį dėl priverstinai sužalotos jaunystės išmokdavo nuplauti jai skirtu šimtu gramų degtinės...

Taip jau sukurtas žmogus, kad iš pradžių visa bloga pamirštama, o vėliau romantizuojama. Kas beprisimins, jog po pusmečio jos išvažiuoja nėščios į užnugarį, kai kurios pagimdo ir lieka civilės, o kitos, kurių buvo kur kas daugiau, po aborto grįžta į dalinius ir tarnauja toliau – iki kito aborto.

Buvo išimčių. Atsirasdavo išeičių.

Pati geriausia išeitis – tapti generolo žygio bei lauko žmona – ŽLŽ (PPŽ – *pochodno polevaja žena* – vert. pastaba), prastesnis likimas – tapti pulkininko lauko žmona (generolas – atims)...

Baudžiamasis ryšių mazgas

1944 metų vasarį armijos štabo generolų ausis pasiekė gandas apie leitenantą ryšininką, kuris savo bobų, šiuolaikiškai sakant, nebarškina.

O keletas ŽLŽ atkakliai iškeisdavo savo meilužius generolus į žaliūkus kareivėlius. Ir štai armijos vado įsakymu mano būriui buvo priskirtas naujas telefono mazgas – šešios neištikimos meilužiams telefonistės, šešios ŽLŽ, nusikaltusios savo generolams: armijos politinio skyriaus viršininkui, štabo viršininkui, dviejų korpusų vadams, vyriausiajam intendantui ir dar tiesiog neprisimenu, kuriems linksmiems viršininkams.

Visos jos ištvirkusios, išpaikintos likimo ir iš pat pradžių dėl klajokliško gyvenimo žeminėse tapusios visiškai bevalės.

Jų viršininku aš paskyriau žinomą visiškai teigiamą milžiniško sudėjimo žmogų, visų galų meistrą vyresnįjį seržantą Polianskį. Žinau, koks jis pasiilgęs savo žmonos ir keturių dukterų. Į pagalbą jam – pagyvenusį šeimos žmogų Dobryciną.

Dviese jie kasa žeminę. Kerta medžius. Dviejų aukštų gultai, trys perdangos, geležinė statinė – krosnis, stalas telefono aparatams, stovas automatams, sviedinių tūtos, šoviniai, granatos. Visi kaimai aplinkui sudeginti, viską tenka daryti savo rankomis. Mergiščios keikūnės, bet Polianskio kimiu balsu laidomi daugiaaukščiai keiksmai jas sužavi ir apramina. Praeina savaitė, atrodo savo darbą jos atlieka, tačiau kokios tarnybos sąlygos? Kaip klostosi santykiai? Važiuoju susipažinti ir patikrinti jų profesinio tinkamumo, be to, ir smalsu pažiūrėti, sakoma, gražuolės.

Joju dvylika kilometrų rąstų keliu, kurį paklojo kariškiai pionieriai per neįžengiamą ir ištisą pelkių tinklą. Dešinėje ir kairėje skurdus beržynėlis, vanduo.

Kas šimtas metrų prasilenkimo vieta – nedidelė rąstų platforma, primenanti plaustą. Kiekvienas rąstas – pustrečio metro, jie plieno lynais surišti su gretimu priekiniu ir gretimu galiniu, o šonuose – vertikalūs, fiksuojamieji rąstai, giliai įvaryti į esančius po pelke tvirtus žemės sluoksnius. Ir prasilenkimai, ir visas kelias paklotas gilioje pelkėje, liūnuose. Pasukti iš kelio neįmanoma, nes jei pasitrauksi į šalį, tai jau niekaip neišsikapstysi. O karštame ore – uodai, mašalai, laumžirgiai.

Visai nemalonu laukti, kad prasilenktume, kol pravažiuos sutikta eilinė mašina.

Arklys nestovi ramiai, baidosi.

Vos įtempi pavadžius, pradeda trauktis atbulas, vis tenka nulipti nuo jo. Tačiau balų virtinė baigiasi. Lauko keliu – vis aukštyn ir aukštyn, išsitraukiu kompasą, žiūriu. Pagal žemėlapį, būtų keturi šimtai metrų į vakarus nuo buvusio kaimo.

Ir iš tikro ant kalvos stoviniuoja mergiščia su automatu.

Apie savo kelionę pranešiau telefonu ir ji manęs laukia.

Iš žeminės išeina Polianskis, raportuoja, išlenda penkios merginos.

Nulipu nuo arklio. Irka Michejeva, kuri mano būryje per dvejus metus jau pabuvo du kartus, puola manęs pasitikti, bučiuoja ir pakimba ant kaklo. Tai šiek tiek chuliganiškas noras parodyti bendražygėms, kad mes draugai. Jau seniai ji man neabejinga, bet nuo visų slepiu, kad džiaugiuosi vėl ją sutikęs. Dar prie Jarcevo, prieš metus, ji kvietė mane į artimiausią miškelį:

– Einam, leitenante! Kodėl, bl..., nenori manęs?

Negaliu aš, Irina. Nenoriu būti neištikimas savo nuotakai! – sakau, o jaučiuosi taip, lyg mane karštinė krėstų.

Ji netikėdama palinguoja galva:

– Tu kažkoks keistas.

Laipteliais nusileidžiu į jos žeminę.

Iš kažkur merginos prisinešė pūkinių patalų, pagalvių, antklodžių. Patikrinu automatus, visi patepti, tvarkingi, apie telefono aparatus jau taip pat nutuokia. Polianskis išmokė jas ir linijas tiesti, ir nutrūkusius laidus sujungti, ir net baterijas bei akumuliatorius keisti.

Pašaudėme į tuščias konservų dėžutes. Šaunuolis Polianskis – ir to išmokė.

Vakare pasakoju, kas vyksta frontuose ir pasaulyje, o jos visai nesigėdydamos apie tai, kuri ir su kuo turėjo romanų, apie vienus su gailesčiu ir meile, apie kitus – su pasišlykštėjimu.

Viršuje tušti gultai, pušiniai rąstai, uždengti sluoksniu. Pasikloju palapinsiaustę, jau noriu lipti, o ant apatinių gultų po manimi Irka, kuri nusimeta palaidinę ir sijoną, nusimauna kelnaites bei kojines.

– Leitenante, – sako, – ant plikų rąstų neužmigsi, eikš pas mane, bl..., miegoti.

Man dvidešimt vieneri metai, nesu geležinis ar akmeninis, o Polianskis dar įpila žibalo į ugnį.

– Ko ten gulinėsi ant rastų, eik pas Irką.

Akyse aptemo nuo jaudulio. Šmėkštelėjo mintis: „Visų akyse?“

O čia Ania Gurejeva, kuri, būdama civiliokė, mokėsi būti balerina, išdavusi armijos štabo viršininką su mano radistu Bolotu, prisėlino iš nugaros, apkabino ir šnabžda į ausį:

– Ne pas Irką, o pas mane ateik!

– Mergaitės, kad jūsų motiną kur..., liaukitės kvailiojusios, bl...!

Ir išsprūstu iš jų karštų rankų, prisitraukiu rankomis prie viršutinio gulto ir užsiropščiu ant savo palapinsiaustės, ant šakų, ant milinės. O širdis daužosi, o mintys – vien kažkoks jovalas. Kodėl aš tarsi koks eunuchas, tegul bus, kas bus, suskaičiuosiu iki dvidešimt ir jei Irka vėl pakvies, tai net jeigu ir visas pasaulis apsivers, atsigulsiu ir susiliesiu su ja.

Bet pasaulis neapsiverčia. Suskaičiavau iki dvidešimt, o ji jau miega, pavargo budėdama ir akimirksniu užmigo.

Iki ryto vartausi ant rąstų. Argi įmanoma lyginti mano pagundą su šventojo Antano gundymu?

Šeštą valandą ryto jau švinta. Išeinu iš žeminės. Polianskis prabunda ir padeda man pabalnoti arklį. Mane kankina ilgesys, varau arklį žabų keliu, po trijų valandų pasiekiu Minsko plentą ir patenku į minosvaidžių ugnį, bet apšaudymas netaiklus, minos krinta už keturiasdešimt metrų nuo manęs, keletas skeveldrų prazvimbia pro šalį.

Priešais Kornilovo postą žeminėje vieni vyrai ir nė vieno bailio. Iki vokiečių kokie aštuoni šimtai metrų. Trečią mėnesį jie dirba šioje žeminėje.

Minos ir sviediniai sproginėja, ryšys trūkinėja ir tenka vykti prie linijos, bet kol kas visi gyvi. Dievas pasigailėjo. Pasitinka mane džiaugsmingai, tačiau aš tarsi pašautas griūvu ant gulto ir užmiegu.

Praėjo šešiasdešimt penkeri metai.

Man labai gaila, kad nepermiegojau su Irina nei su Ania, nei su Nadia, nei su Polina. Nei su Vera Peterson ir Maša Zacharova.

Polina tvarstė mano kojas, kai 1942 metų gruodį iš mokyklos atvykau į dalinį su giliomis pūvančiomis distrofinėmis opomis. Man skaudėjo, bet šypsojausi, o ji tvarstė ir taip pat šypsojosi. Aš pabučiavau ją, o ji užkabino žeminės duris kabliuku, bet mane tarsi paralyžius apėmė. Taip ir prasėdėjome ant jos milinės tris valandas, prisispaudę vienas prie kito.

Su Maša Zacharova ėjau nežinia kokiu svarbiu reikalu ir nepamatėme, kai baigėsi diena. Užėjome į namą pas artileristus, paprašėme leidimo pernakvoti, atsigulėme ant grindų. Aš paklojau savo milinę, Mašos miline užsiklojome.

Miela, besiilginti mergina Maša netikėtai prisiglaudžia prie manęs ir ima bučiuoti. Prie telefono aparato sėdi budintysis seržantas, o man pasidaro gėda atsiduoti užvaldančiam jausmui matant seržantui.

Kaip tai paaiškinti?

Lauko paštas

1944 metų spalio 16 d.

„Prieš keletą dienų įžengėme į Lietuvą. Lenkijoje gyventojai pakankamai suprantamai kalba rusiškai. Lietuvoje viskas prasčiau. Ir grindys neplautos, ir musių būriai, o blusų – kapomis. Man atrodo, kad visa tai po keleto dienų liks toli praeityje... Tiesa, pamiegoti dabar man tenka labai mažai... Artėja naujos metinės. Kur teks jas pasitikti? Priešakyje Alenšteinas (Alnaštynas, dabar Olštynas, Lenkija). Šalia manęs stovi pernelyg anksti atvykęs dalinys. Jam įsakyta įsikurti Karaliaučiuje.

Šiandien gavau atlyginimą lenkiškais pinigais kursu – vienas rublis – vienas zlotas..."

1944 m. gruodžio 20 d. (motinos laiškas)

„Mielasis Lionečka! Ketvirtosios metinės, o karas vis vyksta. Mes abu svajojame Naujuosius, 1945-uosius, metus atšvęsti drauge su tavimi, bet teks kantriai laukti.

Brangusis mano! Būk budrus ir atidus.

Užspeistas žvėris pasiutęs, piktadarystes daręs nesiliauja, o mes ir toliau tikėsime, kad visoms nelaimėms ateis galas ir mes būtinai susitiksime.

Kol kas rašome laiškus.

Tai vienintelis malonumas. Mūsų aplinkoje nieko nauja, laiškų, išskyrus tavuosius, negaunu. Tu rašai, kad pas jus purvas, o pas mus gili žiema nuo pat lapkričio. Gruodį buvo 23 laipsniai šalčio, bet oras puikus, daug saulės.

Mūsų bute daug geriau nei kitomis žiemomis – 10–12 laipsnių šilumos, o tai jau visai pakenčiama. O kai uždarau virtuvę – ir visai šilta. Gruodžio 31 dieną išgersiu į tavo sveikatą (man gerti negalima, bet už tave išgersiu). Glaudžiu prie savęs ir stipriai bučiuoju, tavo mama"

1945 metų vasaris.

Rytų Prūsija. Būtent tada atsirado keistas jausmas, kurio nei meninėje, nei memuarinėje literatūroje aš neaptikau.

Per kruvinus, bekompromisius ir nuolatinius mūšius mes, kaip ir vokiečių padaliniai, netekome daugiau nei pusės savo personalo. Iš siaubingo, atvedusio prie ribos, su niekuo nepalyginamo nuovargio jie pradėjo netekti bet kokio kovingumo.

Černiachovskis įsakė pulti, įsakė ir generolai – armijų, korpusų ir divizijų vadai. Vyriausioji vadovybė ėjo iš proto, visi pulkai, atskiros brigados, batalionai ir kuopos trypčiojo vietoje. Siekdamas priversti kovose iškankintus dalinius judėti priekin fronto štabas priartėjo prie priešakinės linijos kaip niekada anksčiau. Armijų štabai buvo dislokuoti beveik šalia korpusų štabų, o divizijų štabai visai priartėjo prie pulkų štabų. Generolai mėgino pakelti batalionus ir kuopas, bet nepavyko. Atėjo toks metas, kai mūsų, kaip ir vokiečių, kareivius apėmė neįveikiama depresija. Vokiečiai atsitraukė per tris kilometrus. O mes sustojome.

Į Rytų Prūsiją...

Raudonarmiečiai atakoje.

Buvo pavasaris, saulėtos dienos. Niekas nešaudė ir susidarė įspūdis, kad karas baigėsi, o vadovybė tarsi išprotėjo. Matyt, stengėsi kiek įmanoma išsitarnauti. Mano vadas Tarasovas įsakė man su dalimi būrio, su nauja amerikietiška radijo stotimi SCR (numerį pamiršau), kurios veikimo spindulys iki šimto kilometrų, persidislokuoti arčiau priešakinio krašto. Du kovotojai suko dinamos rankenas. Surenkamasis stiebas užtikrino puikų ryšį.

Šioje puolimo stadijoje niekas nesinaudojo nei šifrais, nei Morzės abėcėle. Visi įsakymai buvo perduodami atviru tekstu. Eterį užliejo užkimusiais balsais rėžiami, anksčiau negirdėtai įtemptomis gaidelėmis daugiaaukščiai keiksmai.

O kareiviai miegojo ir jų prikelti niekas nepajėgė.

Prabusdavo, pasakodavo savo prieškarinius nuotykius, pliaukšdavo apie nespėjusias evakuotis vokietes.

Kotlovas stebėjosi. Užeini į namus, dar nė žodžio nepratarei, o vokietė maunasi kelnaites, pasikelia sijoną, gulasi ant lovos ir praskečia kojas. Vėl radistas atneša įsakymą pulti. Būtina užtikrinti zenitinės artilerijos brigados ryšį.

Šeši kilometrai.

Trautenau (Trutnava, dabar Medvedevka).

Jau vakaras. Privažiuojame namą pakraštyje. Čia mūsų artileristai, tačiau ne mūsų brigados ir net ne mūsų 31-osios armijos.

Gyvenvietė – dvidešimt namų. Seržantas artileristas sako, kad galima įsikurti arba pirmame name iš kairės, arba priešais. Kituose vokiečiai, nežinia koks vokiečių dalinys.

Pereiname gatvę. Namas vienaukštis, keletas gyvenamųjų ir tarnybinių patalpų, o prie įėjimo tačianka – trofėjinė vokiška dviašė, ratai automobilio, su guoliais. Arklys žiūri į mus liūdnomis akimis. Ant sėdynės guli negyvas dar visai jaunas raudonarmietis, o tarp jo kojų – juodas odinis maišas su sagtimis.

Atsegu maišą.

Prikimštas laiškų iš visų šalies kampelių, o adresas tas pats – karinis dalinys Nr. 36781. Suprantu, žuvęs berniokas – paštininkas, o maiše – divizijos paštas. Nukeliame nuo vežimo žuvusį kareivį, iš kišenės paimame karinį bilietą, žetoną.

Jį reikia palaidoti. Tačiau iš pradžių einame į namą.

Trys dideli kambariai, dvi negyvos moterys ir trys negyvos mergaitės. Visų sijonai užversti, o tarp kojų įkišti tušti vyno buteliai. Einu palei namo sieną, antrosios durys, koridorius, durys ir du pereinamieji kambariai. Ant kiekvienos lovos, kurių yra trys, guli negyvos moterys praskėstomis kojomis ir su buteliais.

Sakykim, visas išprievartavo ir nušovė. Pagalvės užlietos krauju. Tačiau iš kur toks sadistiškas noras – kišti butelius? Mūsų pėstininkai, mūsų tankistai, miestiečiai ir kaimietukai, visi turi savo šeimas, motinas, seseris.

Aš suprantu – nužudei mūšyje. Jeigu nenužudysi tu, žūsi pats.

Po pirmosios žmogžudystės – šokas, vieną šaltis krečia, kitas apsivemia. O čia nežinia koks sadistiškas žaidimas, tarsi kokios varžybos: kuris daugiau butelių įkiš, o juk taip – kiekviename name.

Ne, ne mes, armijos ryšininkai, tai padarėme. Tai pėstininkai, tankistai, minosvaidininkai. Jie pirmieji ateidavo į namus.

Įsakau penkis lavonus iš pirmųjų kambarių pernešti į tolimesnius, guldome ant grindų, krauname juos vieną ant kito. Įsikuriame pirmuosiuose, o čia seržantas Lebedevas pasiūlo ištraukti iš maišo po vieną laimingą laišką, įdomu, koks kuriam atiteks. Ištraukiu savo trikampį.

Skaitau, atrodo, man pasisekė.

Iš Kuibyševo aštuoniolikmetė mergina Saša rašo nepažįstamam Ivanui Grešnovui, draugės pusbroliui, kad nori susipažinti ir pradėti susirašinėti.

Sėdu prie stalo ir rašau laišką, taip pat trikampį, Sašai. Apie dviratį vežimą, žuvusį paštininką, kaip ištraukėme po vieną laišką – kam kuris atiteks. Ir kaip jos laiškas pateko man, Leonidui, o ne Ivanui. Pasakoju apie karo klystkelius, apie lavonus namuose, apie save.

Po dviejų savaičių gaunu atsakymą: aštuoniolikos metų, Leningrade baigė du technikumo kursus, pradėjo dirbti gamykloje, kuri buvo evakuota į Kuibyševą. Jame frontui gamina sviedinius,

< Sovietų kariai Rytų Prūsijos mieste. 1945 m.

skaito, vaikščioja į klube rengiamus šokius, bet nei berniukų, nei vyrų beveik nėra, mergaitės šoka su mergaitėmis ir panašiai.

Bet visa tai vėliau, po dviejų savaičių. O dabar aštunta vakaro, ant stalo dvi tūtos, prieblanda, kuris lovoje, kurie ant kėdžių ar ant grindų. Maišatis. Netikėtai Osipas aptinka patefoną ir plokštelių. Fokstrotas. Mūsų šešetas vyrų ir trys merginos telefonistės. Nuovargį tarsi ranka nuima ir visi puolame šokti...

– Eime, leitenante, – sako Nadia Petrova ir deda man rankas ant pečių.

Prieš mėnesį ji iš rezervo pulko atsiųsta į mano būrį. Didžiuliame lenkiškos trobos kambaryje – stalai su telefono aparatais, ant grindų – radijo stotis, stovas automatams, šovinių ir granatų dėžės. Lovos, kuriose po du miega vyrai. Kambario kampą sau atsitvėrė trys merginos, skersai pastatė spintą, o įėjimą pridengė staltiese. Mano ordonansas Koroliovas man įrengė kabinetą, du iš dviejų metrų ploto, stalas, lova, knygų lentyna. Aš sudėjau knygas, nusimoviau batus, nusiėmiau portupėją, atsisegiau apykaklę, užsiklojau miline ir jau rengiausi užmigti, o mano kareivėliai nusprendė papokštauti, tiksliau, iš manęs atimti slegiančią išminties aureolę ir, sutikus Nadiai, kuriai aš aiškiai patikau, įstūmė ją į mano kambarėlį. Kažkuris pakišo koją ir ji užgriuvo mane.

Mūsų akys susitiko, aš ją apkabinau, o ji puolė mane bučiuoti. Ji man labai patiko: panašu buvo į meilę iš pirmo žvilgsnio. Natūralus elgesys, nedidukė, plačiaveidė – graži kaimo mergina. Baigusi devynias klases, iš patriotinių paskatų išėjo į frontą, perėjo visus kariuomenės pragaro ratus, jau buvo suartėjusi su kažkokiu kareiviu ar karininku, tačiau išsaugojo savo orumą, puikiai mokėjo pati apsiginti nuo įkyraus persekiojimo, o juokėsi taip užkrečiamai, kad aplinkui niekas negalėjo susilaikyti.

Taip, aš apie ją svajojau ir ji atėjo pas mane. Ir pasirengęs aš su ja, nieko nepaisydamas, susijungti, bet vos atsitraukiau, pakėliau galvą – šešios poros besijuokiančių akių žvelgia į mus pro atvertų durų plyšį. Aš paprašiau Nadią gulėti ramiai, o jas paprašiau uždaryti duris, tačiau merginos vis juokėsi, o jų žodžių net neišdrįsčiau pakartoti.

Taip ir užmigome vienoje lovoje, neprisilietę vienas prie kito, o ryte mane pažadino radistas.

Prasidėjo puolimas.

Vėl grįžtu prie pašto maišo.

Šoku su Nadia, ji prisispaudžia prie manęs, o paskui sako:

– Einam į gatvę.

Mes išeiname ir net nesutarę einame prie antrųjų durų, į kambarį, kuris prikimštas lavonų. Nukeliame nuo lovos dvi mirusias moteris, skubiai nusirengiame.

Su trenksmu atsidaro durys, spyna perpus, o į kambarį sugarma tankistai iš atvažiavusio mūsiškio tanko.

Prie lavonų jie pripratę, į mus nusispjaut. Jie pavargę ir nusprendė pernakvoti būtent šiame kambaryje.

Juk gretimus namus užėmę vokiečiai, o šaudyti jie jau neturi jėgų.

Įkalbu Nadią likti su manimi, o ji, vis dar nepraradusi gėdos jausmo, strimgalviais apsirengia. Aš – taip pat.

Dar nežinau, ko tikėtis iš tankistų, ir dėl visa ko piktai spaudžiu nagano rankeną.

Vėl mums nepavyko.

Nesiseka meilėje – pasiseks rašant eiles.

Ryte seržantas Lebedevas kopėčiomis užlipa į pastogę ir tarsi įgeltas nugarma žemyn.

– Leitenante, – nežinia kodėl jis man šnibžda. – Kieme fricai.

Lauko pašto lobiai – karių artimųjų laiškai.

Pastogėje prieinu prie lango, o gretimo namo kieme, tiesiai priešais mane, apie keturiasdešimt vokiečių, išsirengę iki trumpikių, deginasi saulėje. Šalia kiekvieno mundurai, automatas, vieni sėdi, rūko, vienas groja lūpine armonikėle, kitas skaito knygą...

– O ką, jeigu juos apmėtytume granatomis? – klausia manęs Lebedevas.

Skaičiuoju: mes devyni, penki artileristai. O kiek vokiečių gretimuose namuose, koks dalinys, kuo ginkluoti?

Per raciją pranešu apie padėtį, laukiu nurodymų, bet jokių nurodymų nėra.

Vokiečiai jau pastebėjo mus, bet neskuba nei šaudyti, nei rengtis. Saulė ir nežinia koks siaubingas tingulys. O mes sėdime savo name su automatais bei granatomis ir laukiame nurodymų.

Aš nieko nežinau, – sakau,
Aš nežinau, – kartoja aidas.
Taip viskas ir mene.
Tarsi kulka, tarsi strėlė
Sustingusi akimirka.
Mintis vis kirba galvoje.
Akimirka džiugi –
Tai tikras jausmas
Užplūsta netikėtai.

Jie sulaukė karo pabaigos. 1945 m. gegužė.

Su vokiečiais mes atsikaitėm. Sutiki sūnus šalie gimta!

Meilė pergalės išvakarėse

Laiškai

1945 m. kovo 15 d.

„Leonidai Nikolajevičiau! Šiandien gavau Jūsų laišką, už kurį nuoširdžiai dėkoju. Keista! Rašiau nepažįstamam Grešnovui, o gavau laišką nuo Rabičevo. Kaip džiaugiuosi, kad mano laiškas neliko be atsako!

Leonidai Nikolajevičiau! Aš nežinojau, kaip vežiojamas paštas fronte, dabar suprantu, kodėl dingsta laiškai, kad su dingusiu laišku dingsta ir paštininkas, tiesa, aš nieko nežinau apie kanonadą, apie sproginėjančias minas, visą karą gyvenu toli užnugaryje.

1941 m. liepos 1 d. pradėjau dirbti Leningrade, gamykloje, o rugpjūčio 1-ąją kartu su ja jau buvau Kazanėje.

Tomis dienomis labai nenorėjau išvažiuoti iš Leningrado, tačiau žinojau, kad laužyti drausmės negalima. Taip aš, septyniolikmetė, atsidūriau toli nuo tėvų.

Iš pradžių buvo labai sunku.

Leningrade mokiausi mechaninių konstrukcijų technikume, spėjau baigti vos du kursus, sutrukdė karas. Nemaniau, kad taip ilgai teks apleisti mokslą. Gamykloje iš pradžių dirbau aviacijos prietaisų surinkėja. Vėliau pradėjome gaminti šaldymo kameras. Buvau patvirtinta būsimąja šaldytuvo mašiniste.

Triūsėme penkis mėnesius. Jau buvau susipažinusi su šiuo sudėtingu darbu. Dabar problemų neliko. Štai ir visa mano biografija.

Karas visus pakeitė į gerąją pusę. Labai laukiu tos valandos, kai grįšiu į Leningradą, kai vėl sutiksiu mamą, artimuosius, pažįstamus, draugus.

Juk ne visi žuvo.

Štai trumpai mano praeitis ir dabartis.

Visko, kas buvo ir kas yra, neaprašysi. Jums, manau, pasitaiko daug daugiau visokių įdomių dalykų nei man. Pasidalykite tuo su manimi. Labai greitai išsilies Volga, eisiu žiūrėti į ją.

Leonidai Nikolajevičiau! Rašykite apie save, labai tuo džiaugsiuosi.

Perskaičiusi savo laišką, nustebau pamačiusi, koks jis nesklandus, bet perrašinėti nemėgstu, bus dar blogiau. Su karščiausiais linkėjimais, Saša.

P.S. Svarbiausia ir neparašiau – gimimo metai: 1924“

1945 m. balandžio 18 d. Sašos laiško pabaiga:

„Lionia! Vakar vakare gavau tavo laišką, o naktį tave sapnavau. Aš šiek tiek juo patikėjau. Lionička! Tu rašai, „kad aplinkui čiurleno, dainavo vanduo... Dabar nuo meilės nepabėgsi visur..." ir t.t. Kasdien smarkiai sninga. Šlapias sniegas. Tokiu oru niekur nenoriu eiti ir gautas laiškas teikia tokį džiaugsmą, už kurį tau labai ačiū, romantike „berniuk".

Lionička! Rašyk, aš labai laukiu tavo žinučių. Būk sveikas, brangusis! Su linkėjimais, Saša.

Rašau „tau", taip būsime artimesni".

Susirašinėjimas su mergaite Saša iš Kazanės sutapo su paskutiniais įnirtingais mūšiais Rytų Prūsijoje, 31-osios armijos permetimu į Ukrainos frontą, į Dancigo ruožą, į Sileziją ir su pirmosiomis taikos savaitėmis. Ko gera, įvykių dramatiškumas ir pasąmonėje tūnantis jausmas, kad gyvenimas gali staiga nutrūkti, lėmė tai, kad tai buvo paskutinė meilė. Ir Saša tai pajuto. Mūsų susirašinėjimas, mūsų, kaip dabar sakoma, virtuali meilė, truko apie du mėnesius ir jos pabaiga, netikėtas nutrūkimas, prarastas, o, tiksliau, tarp mūsų užsimezgęs jausmas, noras susitikti po karo atėjo netikėtai ir nemotyvuotai, praėjus pusei mėnesio po karo. Mes apsikeitėme nuotraukomis, susitarėme, kad demobilizuotas aš atvažiuosiu į Kazanę. Rašėme vienas kitam po du kartus per savaitę, svajojome ir mąstėme apie ateinančio gyvenimo planus. Ir staiga į paskutinį savo laišką gavau šiurkštų, pilną neteiktinos leksikos fragmentų ir grasinimų naujojo Sašos pažįstamo laišką. Aš pagalvojau, kad tai, ko gera, pokštas ar klaida, parašiau antrąjį laišką ir po savaitės gavau naują atsakymą. Jame jau buvo grasinama, kad jei atvažiuosiu, būsiu nužudytas. O Saša tylėjo.

Karas baigėsi po dvidešimt dienų.

Demobilizuotas aš parašiau paskutinį laišką, bet jis grįžo į Maskvą su atžyma, kad adresato Kazanėje jau nėra...

Paskutinės karo dienos

1945 metų vasarį aš artilerijos vado pavaduotojo nutarimu dvi paras dalyvavau palaikydamas ryšį tarp zenitinės artilerijos brigados, tiesioginiu taikymu šaudančios į vokiečių tankus.

Mums pasiekus Fryzų įlankos krantą, priešakyje tyvuliavo jūra, o horizonte – Dancigo – Piliavos (vok. Pillau, dabar Baltijskas) nerija. Visas krantas buvo nusėtas vokiečių šalmais, automatais, nesprogusiomis granatomis, konservų dėžutėmis, cigarečių pakeliais ir žiebtuvėliais.

Palei krantą vienas nuo kito už dviejų šimtų metrų stovėjo dviaukščiai kotedžai, kuriuose lovose, o kai kur ir ant grindų gulėjo sužeisti, nepribaigti fricai. Vieni tarsi nuo visko atsiriboję, kiti abejingai tylėdami žiūrėjo į mus. Nei baimės, nei neapykantos, o tik bukas abejingumas atsispindėjo jų veiduose, bet kuris mūsų galėjo paimti automatą ir juos iššaudyti. Bet nuo neseniai mumyse tūnančios gerklę griaužiančios neapykantos nieko neliko. Sąmoningai, o gal visai nesąmoningai jie demonstravo savo visišką bejėgiškumą ir dvasinį sugniužimą.

Tą akimirką ne tik aš, bet ir daugelis tūkstančių mano armijos karininkų bei kareivių, suvokę, kad šiame ruože karas baigėsi ir nežinia kieno pastūmėti visi, kurie galėjo, nesvarbu, kuris kokį turėjo ginklą, pradėjo šaudyti į orą. Automatai, pistoletai, minosvaidžiai, tankai, savaeigiai pabūklai. Tūkstančiai raketų, trasuojamųjų kulkų, juokas. Viskas griaudėjo beveik penkiolika minučių.

Sovietų kariai Rytų Prūsijos mieste. 1945 m.

Mūsų gyvenime tai buvo pirmasis, laisvas, džiaugsmingas pergalės saliutas. Paskui atsirado butelių ir gertuvių su spiritu.

Juokėmės, verkėme, gėrėme ir pasakojome atsiminimus.

Mūsų daugiau niekas niekur neskubino. Aš panorau pakeleivingu automobiliu nuvažiuoti iki Karaliaučiaus, nors akies krašteliu, nors dešimtį minučių pasidairyti į vieną iš gražiausių Europos miestų, nes vienas iš mano būrių buvo priskirtas divizijai, puolusiai Karaliaučių. Gaila, bet nieko iš to neišėjo.

Nors mūšiai vyko miesto centre, pavieniai apsupti vokiečiai galėjo tūnoti už kiekvieno kampo, dūmai viską dengė, skrajojo kulkos. Aš išlipau iš pakeleivingo automobilio, kurį iš karto paslėpė dūmai, ir paėjėjau dvidešimt metrų.

Iššokęs iš už namo kampo seržantas ant manęs klaikiai suriko:

– Kodėl stačias? Pasilenk ir bėgte už kampo – ten vokiečių nėra!

Virš galvos praskriejo kulka, aš bėgau. Už namo kampo buvo mūsų artileristai. Beveik nieko nebuvo matyti. Pastatai apgriauti, bet ne visai sugriauti.

Nei Europos miesto, nei savo ryšininkų aš nepamačiau. Tik sienos su išdaužytais langais ir degančios palėpės. Nubėgau atgal ir

< Pergalės saliutas. 1945 m. gegužė.

pakeleivingu automobiliu gyvas grįžau į pergalę švenčiantį savo dalinį.

Po keleto dienų per raciją gavau nurodymą surinkti visą savo būrį ir savo eiga, tai yra kinkomuoju transportu, aštuoniais vežimais ir raiti neseniai eitu keliu grįžti į išsidėsčiusius palei geležinkelį Žintus (vok. Zinten, dabar Kornevas).

Nustebę žiūrėjome į visiškai tuščius kaimus ir miestus, dar prieš dvi savaites pilnus moterų, senukų ir vaikų. Mirusi žemė.

1945 m. gegužės 6 d. per raciją gavau įsakymą išmontuoti visas ryšių linijas ir surinkti savo būrį Nejerlando gyvenvietėje per šešetą kilometrų piečiau Levenbergo miesto. Ten buvo laikinai dislokuotas 31-osios armijos ir mano armijos kuopos štabas. Už trijų kilometrų nuo to Nejerlando, šalia išminuoto plento buvo nutiesta stacionari aukštosios įtampos linija, kurioje nebuvo srovės.

Norėdamas sutaupyti laiko ir jėgų, aš įlipau į vieną stiebą ir prijungiau vieną telefono laidą prie vieno iš šios aukštosios įtampos linijos laidų be srovės, o kitą – įžeminau.

Sovietų ryšininkai. 1945 m.

Buvau nustebintas, nes aptikau, kad aš ne vienas toks protingas. Atskiroji artilerijos brigada ir keletas kitų mūsų padalinių jau padarė tą patį ir spėjo susijungti su Levenberge esančiu armijos štabo komutatoriumi. Pasirodė, kad prie šios stacionarios linijos, kuria netekėjo srovė, prisisijungę ir prieš mus kovojantys priešo padaliniai. Rusų kalba, įsakymai, plepėjimas susimaišė su vokiška šneka. Kaip visada, mūsų linijoje skambėjo brangieji daugiaaukščiai nešvankios iškalbos kūriniai.

Barėsi ir keikėsi pirmas numeris su antruoju, telefonistė „Aš Zaria" – su „Aš Nemunas", pulko telefonistės su divizijos, korpuso ir armijos telefonistėmis.

Mergiščios plūdosi nė kiek ne prasčiau nei generolai ar majorai.

Vakare visas mano būrys jau buvo susirinkęs. Netoli mūsų, kalvose žaižaravo dviejų viduramžių pilių griuvėsiai.

Gegužės 6-ąją, anksti ryte šia internacionaline linija gavau įsakymą vakare nutraukti visus darbus ir perdislokuoti būrį dvidešimt kilometrų piečiau. Išsitraukiau žemėlapį.

Keletą plentų statmenai kirto ištisas tinklas kelių, kurie vedė į nurodytą punktą. Aš pasirinkau artimiausią.

Po dviejų valandų mes privažiavome trasą, kuria nenutrūkstamu srautu judėjo mūsų armija: tankai, savaeigiai pabūklai, artilerija, motorizuotieji pėstininkai, kavalerija, arklių traukiami vežimai.

Dešinėje, mano pasirinkto plento pabaigoje, ant pjedestalo stovėjo dažyta medinė Madona.

Atrodo, mes laimėjome kokias šešias valandas, bet per šimtą metrų nuo trasos vokiečiai šachmatų tvarka pridėliojo prieštankinių minų. Be to, jų buvo ne tik mūsų plente, bet ir dešinėje bei kairėje plento, palei visą trasą, kuria armija puolė.

Minų galvutės nebuvo užmaskuotos. Nuo vienos iki kitos – apie pusantro metro.

Turėjome septynis prikrautus vežimus ir keturiolika arklių. Aš į priekį ir atgal paėjėjau užminuotu plento ruožu, bet priešpėstinių minų nebuvo, o prieštankinės puikiai matyti.

Pėstute eiti trasa buvo visai nesunku ir atrodė, kad nepavojinga.

Teko iškrauti vežimus, pernešti juos ant rankų, pernešti krovinius, techniką, galiausiai po vieną pervesti visus arklius. Pusvalandis – ir mes trasoje.

Įsakiau iškrauti vežimus ir iškinkyti arklius.

Tačiau keturiasdešimt penki žmonės, visas mano būrys, stovėjo nuleistomis akimis ir net nesujudėjo, atrodė, manęs net negirdėjo. Aš vardais paprašiau prieiti prie manęs pačius sąžiningiausius, drąsiausius, narsiausius, pačius mylimiausius savo seržantus, radistą Talibą Chabibuliną, buvusius mano ordonansus Grišečkiną ir Koroliovą, drąsų, atlapaširdį ir nutrūktgalvį vyresnįjį seržantą Michailą Kornilovą.

– Leitenante, – prabilo Kornilovas, – mes visi tave mylime ir prieš pusmetį be jokių kalbų tai būtume padarę, bet po mėnesio baigsis karas ir mes visi grįšime gyvi namo, o jei nešime vežimus ir kuris suklups ar pasibaidys arklys, nušuoliuos į šalį arba kuris stumtelėtas neišsilaikys ant kojų ir jei sprogs bent viena mina, visai įmanoma, kad sužeisti ar žuvę, ar kuris nors mūsų paleis iš rankų ir numes vežimą, radijo stotį ant kitos minos... Leitenante! Mes visi norime gyventi ir niekas iš mūsų nerizikuos.

Užminuotas kelias.

Aš išsitraukiau iš dėklo naganą ir nukreipiau į Kornilovą, bet jis jau atstūmė automato saugiklį, nukreipė ginklą į mane ir pasakė:

– Leitenante! Slėpk naganą, jeigu tu šausi į mane, prieš mirdamas nudėsiu tave, nekvailiok!

Mėgau Kornilovą, Kornilovas mėgo mane, tad minutę stovėjome vienas prieš kitą. Man buvo graudu, kad pirmą kartą per karą mano būrys atsisako vykdyti įsakymą.

Buvau įsitikinęs savo teisumu ir nesitikėjau, jog viskas vyks taip dramatiškai.

Ir aš pasidaviau, paslėpiau naganą dėkle, o Kornilovas pasikabino ant peties automatą.

Chabibulinas nusijuokė. Mane ir visus taip pat apėmė isteriško juoko priepuolis.

Juokėmės iš džiaugsmo, kad buvo rasta išeitis iš kvailos situacijos, dėl to, jog buvo sunku suprasti, kuris teisus, o kuris neteisus. Juokėmės tol, kol pradėjome ašaroti.

Aš išsitraukiau iš planšetės žemėlapį. Atgal dešimt, penki kilometrai į šalį kito plento, kuriuo važiuoja 256-osios divizijos artileristai, pusėn. 1945 metų gegužės 7 d. mes išvažiavome į trasą.

Kelių sankryžoje stovėjo medinė dažyta Dievo Motina su kūdikėliu Kristumi ant rankų.

Įsakiau išskleisti radijo stotį, susisiekti su kuopos vadu, sužinoti reikalingą informaciją. Dvidešimt keturias valandos judame, karšto maisto nėra, arkliai pavargo, žmonėms būtina pailsėti.

– „Volga", „Volga", kaip girdite mane, „Aš Nemunas", priimu.

– „Nemune", „Aš Volga", girdžiu gerai, leidžiu pailsėti tris valandas, o devynios nulis nulis toliau važiuoti plentu, kuriame esate. Važiuoti iki Karpatų perėjos, susisiekti po dešimt valandų.

Iškinkome ir šeriame arklius, žmonės įsitaiso kuris kur. Budintieji keičiasi kas pusvalandį, aš užsnūstu sėdėdamas savo trofėjiniame dviračiame vežimėlyje.

Saulė kaitina. Seržantas Kornilovas purto mane už peties:

– Leitenante! Prie mūsų artinasi nežinia kokie žmonės, atrodo, civiliai vokiečiai.

Prabundu, žiūriu – du aukšti ir stori ponai, su frakais ir skrybėlėmis, o vienas neaukštas su antblauzdžiais ir kepurėle su snapeliu. Žemaūgis – lenkas, vertėjas.

– Ponas leitenante! – verčia žemasis, – naujasis miesto meras prašo jus aplankyti jį, susitikti su miesto revoliuciniu komitetu. Meras laukia jūsų nurodymų, ką daryti toliau. Bitte!

Nieko nesuprantu. Vertėjas paaiškina:

– Vakar mieste įvyko socialistinė revoliucija. Mes norėjome pranešti jūsų armijos vadovybei, kad prieš valandą automobiliu išvažiavo mūsų mero atstovai, bet kažkoks jūsų dalinys rekvizavo automobilį, o mūsų atstovus vos ne vos paleido. Meras kviečia jus, ponas leitenante!

Trinu akis.

Ir iš tikro, ar buvo rūkas, ar iš nuovargio mes nepastebėjome šio už pusantro kilometro nuo plento išsidėsčiusio miestelio pakraščio.

Nors viskas atrodo nepanašu į tiesą, atsisakyti lyg ir nepatogu. Pasiimu Kornilovą ir Kuzminą, dėl visa pikta automatą su granatomis ir einame į šį nežinomą miestą, nežinodami, kas mūsų laukia.

Madona, gatvė, bažnyčia, priešais – rotušė.

Prie įėjimo nukelia skrybėles ir žemai mums lenkiasi keletas labai storų, gerokai pagyvenusių, labai reikšmingos išvaizdos vokiečių. Vertėjas kviečia mus.

Paveikslas, kuris man atsiveria, primena bežadę sceną iš Gogolio „Revizoriaus“.

Apie dvidešimt riebių, raudonskruosčių susijaudinusių valdininkų, vilkinčių frakus, pasidabinę kaklaraiščiais išsirikiavę eile pagal ūgį, o priešais juos – smulkutis žmogus, viena oda ir kaulai, sukumpęs, vos gyvas, bet taip pat su juodu fraku, o vertėjas sako, kad tai naujasis meras, garsus profesorius, žydas, kurį sukilusi liaudis vakar išlaisvino iš koncentracijos stovyklos.

Meras pradeda kalbėti, jo rankos dreba, o akys netikėtai sužimba, į visa, kas vyksta aplinkui, jis žvelgia labai rimtai. Jo veidu ritasi ašaros.

„Laisvė! Revoliucija!..“

Ar galėčiau aš patvirtinti manifestą, kurį parašė jis?

Man gėda, juokinga ir baisu. Sunkiai paaiškinu jiems, kad aš nesu įgaliotas, kad niekur nereikia važiuoti, o, matyt, bus paskirtas jų miesto karo komendantas.

Aš nieko negaliu jiems pasakyti, nežinau, kas jiems gresia, nežinau, kas jie. Revoliuciją, suprantama, aš sveikinu. Tačiau sieloje

visiškai nesu įsitikinęs, kad jiems karas baigėsi. O jie šypsosi. Šypsausi ir aš.

Laikas... Mes vėl važiuojame.

Miestai, miesteliai, palivarkai, kaimeliai skiriasi vienas nuo kito tik dydžiu.

Apsidairysi – atrodo, iš čia niekur nė nevažiavai, nuvažiuosi dar dešimt kilometrų – apsidairysi...

Štai ir vėl miestas, lygios tarsi pagal liniuotę nutiestos gatvės, smailiaviršūniai, čerpėmis dengti kotedžai, gotiškas špilis su besisukančiu gaidžiu.

Tarsi šešėliai gatvėmis slankioja žmonės...

Plentas. Kairėje ir dešinėje ant kalvų – vokiečių baronų viduramžių pilys.

Priešakyje – snieguotų viršukalnių virtinė, kelias vingiuodamas pradeda kilti aukštyn.

Dešinėje, prarajos dugne, kalnų upelis, kairėje – akmenys ir pušys. Kylame jau dvi valandas, o galo vis nematyti. Dar valanda ir arkliai pervargs.

Vežimai prikrauti kiek telpa.

– Atsargiąi! Važiuok dešiniau! Po velnių, dešiniau!

Su triukšmu pro mus pralekia dėžių prikrautas dviratis vežimas ir krinta į prarają. O virš mūsų nepaprastai žydras, be jokio debesėlio dangus.

Pasagų kaukšėjimas susilieja su balsais, skrieja virš bedugnės ir grįžta aidu. Veltui žmonės mėgina perrėkti gamtą.

Vis smarkiau veržiasi kelio kilpa, vis dažniau sustoja arkliai. Į juos graudu žiūrėti. Nuo siaubingos įtampos šonuose išsiveržia kreivi ir aštrūs šonkauliai, didžiulės liūdnos akys, kuriose atsispindi nebylus skundas, kojos virpa kaip krečiant karštligei, net ant ausų – prakaito lašeliai.

Mūsų vežimai pilni prikrauti ir atrodo, kad arkliai neturi jėgų ne tik jų tempti aukštyn, bet ir nepajėgia tiesiog nė įkalnėje išlaikyti.

Nuverčiame keletą jaunų medžių, nugenime šakas, o nuvalytus kamienus vis kaišiojame į ratus, bet to neužtenka, reikia arkliams pagelbėti. Kiekvieną vežimą stumia keturiese, suprakaituojame, vis sustojame. Kuo aukščiau kylame, tuo darosi vėsiau, bet mano būrio kareiviai visiškai išsimuša iš jėgų.

O aš su seržantu Bogomolovu sėdžiu savame trofėjiniame dviratyje. Apykaklė prasegta, kepurė – ant šono, nuostabus džiaugsmas: kalnai, tarpekliai, mano būrys, mano mieli vyrai ir merginos.

Iki perėjos penki kilometrai, o toliau žemyn, vėl tenka kaišioti pagalius į vežimų ratus, kad jie neįsibėgėtų ir iš inercijos nenugarmėtų su arkliais į prarają. Bet mano arklys trofėjinį dviratį vežimaitį traukia be vargo.

Prisimenu, kaip aš su tuo pačiu Bogomolovu prieš tris savaites gavau įsakymą užtikrinti ryšį su zenitininkais, kurie tiesioginiu taikymu šaudė į vokiečių tankus. Reikėjo rasti juos ir nutiesti ryšių liniją į divizijos vado stebėjimo postą.

Sovietų kariai Čekoslovakijoje. 1945 m.

Punktas, kuriame buvo dislokuotos zenitinės baterijos, mano topografiniame žemėlapyje buvo pažymėtas raudonu apskritimu, o iki jo liko tik keturi kilometrai, tačiau netikėtai kelias atsirėmė į trijų metrų aukščio pylimą. Mes nežinojome kad kitoje jo pusėje, už dešimties metrų nuo mūsų, apsikasė vokiečių minosvaidininkai.

Mūsų pasirodymas ant pylimo buvo netikėtas vokiečiams, šimtai akių įsmigo į mus, šimtai automatų pakilo į orą.

Mes ne šiaip parkritome, o strimgalviais nusiritome nuo pylimo, puolėme prie dviračio vežimo ir lėkėme atgal. Tą pačią akimirką dešimtys vokiečių minų sprogo aplink mus. Man ir arkliui pasisekė. Bogomolovui – nelabai. Viena skeveldra pataikė jam į veidą, į kaulą tarp akies ir antakio. Po minutės vokiečių ugnis mūsų jau nebūtų pasiekusi. Aš išplėšiau iš Bogomolovo vadžias, jis užsidengė veidą rankomis, o pro pirštus čiurškė kraujo srovė.

Aš lėkiau plentu, pamačiau rodyklę su raudonu kryžiumi – trys šimtai metrų iki lauko ligoninės. Perdaviau jį sanitarams. Iš artimiausio pulko štabo paskambinau telefonu kuopos vadui.

Viskas paaiškėjo.

Pagal planą vakar zenitininkai turėjo užimti pozicijas mums nurodytame punkte, bet vokiečiai netikėtai perėjo į puolimą ir mūsų pulkas bei zenitinės artilerijos brigada atsitraukė. Tad mums, likus trims savaitėms iki karo pabaigos, lyg ir pasisekė, lyg nepasisekė. Bet abu likome gyvi.

Bogomolovas po dešimties dienų grįžo iš ligoninės, skeveldra buvo pašalinta. Akį išsaugojo, bet visam laikui liko gilus randas.

Tai buvo prieš dvi savaites, o dabar netikėtai tapo šalta. Pūtė ledinis vėjas, dešinėje ir kairėje kelio plytėjo sniegas. Prie rodyklės „Perėja" stovėjo medinis namelis, iš namelio išbėgo apie dešimt vokiečių. Rankose jie laikė baltus skudurus ir choru išbalę ir juokdamiesi šaukė:

– Krieg kaput!

Aš kilstelėjau automatą.

Su automatais ir granatomis apsupome juos. Jie suprato, kad ne viskas taip paprasta ir choru, mojuodami rankomis, pradėjo vokiškai mums kažką aiškinti. Seržantas Čistiakovas, kuris mokykloje iš vokiečių kalbos turėjo penketą, man pasakė:

– Jie tikina, kad šiandien rytą karas baigėsi, atėjo taika, „Krieg kaput!"

Vokiečiai pasitraukė ir praleido mus. Po keleto minučių prasidėjo nusileidimas, vėjas nurimo, rūkas išsisklaidė, švietė saulė.

Nejau iš tikro karas baigėsi?

1945 m. gegužės 9 d.

Mes leidžiamės vis žemyn ir žemyn. Abejonės, suglumimas, susižavėjimas. Netikėtai plentą užtvėrė dengtas vežimas, o vyriškis civiliniais drabužiais ir berniukai švytinčiais veidais tarsi ukrainietišku akcentu, kirčiuodami „o", šaukė:

– Voina kaput! Fric kaput! – ir dalijo karštus pyragėlius, o iš ąsočių mums pripylė į bokalus vyno.

Neprisimenu, kokius jie žodžius mums sakė ir kaip kalbėjo, bet prisimenu jų džiaugsmingas akis ir, atrodo, „drauge!", o gal „broli!" Tai buvo čekai, pakilę į perėją, kad pirmieji pasitiktų mus.

O paskui ištisos šeimos su maistu ir vynu. Kiekvienas norėjo su kuriuo nors susidaužti bokalais, išgerti už pergalę. Mes pradėjome

Leitenantas Kaidrikovas, vyr. leitenantas Griaziutinas, leitenantas Rabičevas – „Už pergalę!"

greitai girtėti, o sveikinimams, bučiniams, apsikabinimams nebuvo galo. Atsisakyti vaišių atrodė neįmanoma ir viskas vyko tarsi pasakoje. Penkiasdešimt žmonių kone ant rankų nešė mus nuolydžiu, pakeisdami mus stabdė pagaliais vežimų ratus, juokėsi, verkė, pasakojo apie savo gyvenimą. Visa tai raibuliavo, kunkuliavo ir tirpo bendroje laimės migloje.

Neprisimenu, kaip mes, apsupti minios žmonių, nusileidusių iš kalnų kaimelių ir atvažiavusių iš gretimų gyvenviečių, nuvažiavome dar keliasdešimt kilometrų, neprisimenu, kaip atsiradome prie didžiulio dviejų ar trijų aukštų namo. Raktininkas, o gal šio namo labai turtingo šeimininko valdytojas, atvėrė paradinius vartus ir pakvietė mus po kelionės pailsėti.

Parketas, kilimai, šviestuvai, knygų lentynos, sofos.

Arkliai ir vežimai kieme.

Vykdantis šio namo šeimininko pareigas iš rūsio nešė dėžes su mineraliniu vandeniu, bet niekas jau neturėjo jėgų nei valgyti, nei gerti, nei išsirinkti poilsio vietą. Visi sukrinta ant grindų, ant kilimų ir akimirksniu užmiega, o mane, karininką, šis besišypsantis žmogus pakviečia į šeimininko kabinetą, paaiškina, kad tas išvykęs į Prahą ir aš galiu poilsiui pasinaudoti lova arba miegamajame, arba didžiule sofa kabinete.

O dabar – atgal

Kaip jau rašiau, tai, kad baigėsi karas, aš sužinojau Karpatų perėjoje. Paskui penkiolika dienų buvau pusgirčio žmogaus euforijos būsenos Čekijoje, Jablonicos mieste.

Nuo patiės ryto iki vakaro mus supo su maistu, vynu, apsikabinimais ir bučiniais laimingi, mums dėkingi miestiečiai ir iš kalnų kaimelių nusileidę vyrai, moterys, vaikai.

Po penkiolikos dienų gavau per raciją įsakymą per Karpatus grįžti į pradinį Silezijos miestą Levenbergą, į kurį jau grįžo armijos štabas. O tuo metu pavieniai 31-osios Varmijos padaliniai už Prahos kovojo su apsupta pusantro milijono žmonių turinčia paskutine vokiečių kariuomenės grupuote.

1945 m. gegužės 19 d. laiškas

„Mielieji mano! Baigiasi pirmoji taikos savaitė.

Keista pamanyti, kad niekas negresia gyvybei, kad galva ant pečių... Nerandu pasiteisinimo, kad sėdžiu Silezijos užkampyje, nuo ryto iki vakaro verčiu žygiuoti pasiilgusius namų senius...“

1945 m. birželio 4 d.

„Fronto gyvenimo sunkumus pakeitė kariuomenės buities smulkmenos. Žvelgiu į praeitį...

Noriu aprašyti tai, ką pats kaip dalyvis ir liudininkas mačiau kare. Aprašyti taip, kad atsiskleistų visos karo ydos. Tai būtina padaryti. Yra daugybė dar neatskleistų ir tamsių fronto gyvenimo pusių. Aš stengiausi suprasti viską ir atrodo, kad man bendrais bruožais tai pavyko. Apie daug ką šiandien kalbėti dar anksti...“.

Visiškai įsitikinęs, kad man karas baigtas, parašau raportą dėl demobilizavimo.

Tačiau majoras Andrianovas pasiūlo tapti kuopos vadu, rašo raportą dėl vyresniojo leitenanto laipsnio suteikimo.

Aš kategoriškai atsisakau.

Gegužės 25 d. vadovybė sutinka su mano prašymu, bet jau kitą dieną gaunamas maršalo Konevo įsakymas – demobilizavimą pristabdyti, nedelsiant pradėti kovines pratybas.

Brolio likimas

Nors mano tėvas buvo baigęs tik keturias klases, rašė kaligrafiškai, o jo parašas buvo sudarytas ne tik iš raidės „N“ bei „Rabičevas“, bet ir keturių kaligrafiškų užraitų ir brėžių, tarsi juosiančių visą raidžių virtinę.

Piešinys? Heraldika? Žmogaus nepakartojamos asmenybės ženklas? Ženklas?

Viena vertus, jo parašas turėjo kažką nepakartojama, kita vertus, tarsi buvo epochos dokumentas, šiek tiek priminė prie stalo sėdinčių viršininkų, rašytojų, caro ministrų ir didžiųjų kunigaikščių parašus.

Pamiršau parašyti, kad po mokyklos baigimo mano tėvas dešimt metų bibliotekose užsiėmė savišvieta, kad mano senelis, miško sargas, kiekvieną vasarą iš Kijevo kviesdavosi į Černobylį studentus, kurie mokė jo vienuolika vaikų ne tik algebros ir geografijos, bet ir dailyraščio.

Galbūt tai buvo tradicija ir tam tikras garbės troškimo elementas – nors mes ir nekilmingi, bet neprastesni už pačius garsiausius advokatus, dvariškius ir kunigaikščius.

Gal taip ir buvo?!

Daugybė perskaitytų ir konspektuotų knygų. Dostojevskis, Levas Tolstojus, Kuprinas, Puškinas, Turgenevas; puiki atmintis, organizaciniai gebėjimai.

Galbūt su tokiu parašu buvo lengviau rasti darbą? Užsitarnauti amžininkų pagarbą?

XVIII, XIX amžiaus žmogaus parašas – jo vizitinė kortelė.

Svajonė apie tokį parašą persekiojo ir mane, ir mano brolį Viktorą. Jam buvo gal šešiolika metų, kai pasiėmė keletą popieriaus lapų ir visus išmargino savo bandymais. Norėjo, kad būtų ne blogiau kaip tėčio.

Bet kai ką reikėjo ir sukurti.

Tėtis buvo vardu Nikolajus ir priešakyje didžiulė raidė „N“, o jo vardo raidė „V“. Viskas kitaip.

Jis mokėsi pasirašyti, o aš sėdėjau šalia ir taip pat užsimaniau pasirašyti. Mano raidė buvo „L“ – ir vėl viskas kitaip. Bet svarbiausia ne pirmosios raidės, o mokėti kaligrafiškai rašyti. Man apskritai iki galo nepavyko nieko padaryti, o jam pavyko, bet viskas išėjo savaip.

Jis įstengė rasti saviraiškos priemonę ir liovėsi eksperimentavęs. Visus prieškario metus pasirašinėdavo savo knygose, sąsiuviniuose, visais atvejais gyvenime, kai to reikėjo, o, prasidėjus karui, pasirašinėdavo visų savo nuostabių laiškų pabaigoje.

Taigi mano brolio Viktoro parašas visam laikui pateko į mano atminties taupyklę.

Bet ne apie tai kalba.

Užmaskuoto sovietų tanko įgula mėgaujasi poilsiu.
Netoli Stalingrado. 1942 m.

1942 m. rugpjūčio 15 d. mano mama gavo Viktoro laišką su žinia, kad jis paleistas iš ligoninės, kad gauta naujų mašinų ir jau greitai bus Stalingrade.

Laiško gale buvo nurodytas naujasis lauko pašto numeris.

Daugiau jo laiškų nebuvo.

Visi tėvų laiškai po dviejų savaičių grįždavo atgal. Į paskutinę, vyriausiojo vado maršalo Stalino kanceliariją parašytą, užklausą buvo gautas atsakymas, jog karinio dalinio, kurio lauko pašto dėžutė 218758, fronto sąrašuose nėra. Matyt, mano brolis dingo be žinios.

Be žinios dingo ištisa jo tankų brigada, tačiau visi apie tai tylėjo.

Levenbergas, 1945 m. liepa

Praėjus dviem mėnesiams po pergalės, vis dar buvau savo kuopoje Silezijos mieste Levenberge ir, kaip jau anksčiau rašiau, dieną būrį mokiau rikiuotės ir telefonijos, o naktį su kuopos karininkais gėriau trofėjinius vynus ir veltui svajojau apie demobilizavimą.

Susipažinau su kapitonu iš gretimo dalinio. Užėjo jis pas mane, padavė ranką ir sako:

– Andrejus Tupicynas.

– Leonidas Rabičevas, – atsakau kapitonui.

– Tai tavo ūkis kitoje gatvės pusėje? – klausia Tupycinas.

– Ne, – sakau, – neturiu jokio ūkio, mano būrys – ryšininkai.

O jis kalba:

– Už kelio rodyklė: „Trys šimtai metrų iki Rabičevo ūkio".

Man širdin tarsi kas būtų dūręs. Reta pavardė. Gal brolis?

Girdėjau tokių istorijų. Apdegę žmonės pasikeisdavo neatpažįstamai. Išraižyti didžiulių randų veidai atrodydavo tarsi raupsuotųjų ar sifilitikų, svetimi žmonės jų baidėsi, savi taip pat elgėsi ne visai suprantamai. Kai kurie jų pranykdavo ir pradėdavo naują laimingą ar nelaimingą gyvenimą.

„O jeigu jis taip pat iš tokių?" – pagalvojau aš.

Išbėgau iš namo, perlėkiau per kelią, pribėgau prie rodyklės ir apstulbau.

Ant rodyklės po žodžiais „Rabičevo ūkis" buvo išraitytas mano brolio parašas. Tas pats, prieškarinis, sukurtas prieš dvylika metų, vos kiek panašus į tėčio parašą, bet ne tėčio, o Vitios, jo ypatingas ir nepakartojamas parašas.

Širdis daužėsi. Puoliau atgal, susiradau kuopos vadą, paprašiau mane vienai dienai atleisti nuo pratybų, pasikviečiau ordonansą Koroliovą, pakinkiau jo arklį. Sėdome į mano trofėjinį dviratį vežimą ir nuvažiavome prie rodyklės. Strėlė po brolio parašu rodė dalinio kelionės kryptį. Nuvažiavome plentu apie tris kilometrus, posūkis į dešinę ir rodyklė: „Rabičevo ūkis", brolio parašas, strėlė – pustrečio kilometro. Po dvidešimt minučių – palivarkas, artileristai. Klausiame?

– Čia Rabičevo ūkis?

Leitenantas artileristas atsako:

– Pavėlavai tu, leitenante, visą parą. Vakar šis ūkis persidislokavo, o rodyklė rodo, kad į lygiagrečiai einantį plentą, kokie keturi šimtai metrų nuo mūsų.

Pervažiuojame lauką, mišką, išvažiuojame į lygiagretų plentą – Viktoro parašas ir strėlė.

– Leitenante, – sako Koroliovas, – koks tai ūkis, kodėl jis nuolat juda? Ar ne išminuotojai?

Aš liūdnai patraukiu pečiais. Jau pusiaudienis, nuvažiavome apie penkiolika kilometrų ir štai vėl strėlė ir parašas, šį kartą šalia medinės dažytos Madonos ir posūkis kairėn, į rytus. Strėlė – parašas, strėlė – parašas. Nuvažiavome dar dvylika kilometrų – kelio išsišakojimas, strėlė rodo į pietus.

Arklys pavargo ir aš supratau, kad sukamės kažkokiame užburtame rate.

Iškinkėme arklius, paleidome į pievą, užkūrėme laužą, verdame sriubą, pasiklojame palapinsiaustes ir ilsimės. Prisimenu, kaip prieškariu brolis atvežė pas mus į Pokrovo bulvarą Koziną ir Aškenazį. Jie grojo ir dainavo visą vakarą, o mane nustebino daugybė raukšlių jauname Aškenazio veide.

O gal aš jį su kuo painioju?

Brolis – staklių bei įrankių instituto laisvadienio klubo prezidentas. Štai vėl skelbia eilinį programos numerį.

Tai pats madingiausias prieškario Cfasmano džiazas.

Dar visai neseniai džiazas buvo uždraustas. Pati madingiausia buvo užsieninė plokštelė „Hau du ju du, mister Braun!"

„Hau du ju du, mister Rabičev?

„Ol rait! Pakinkome arklį. Dešimt kilometrų iki kitos sankryžos ir vėl – strėlė bei parašas.

Pradeda temti.

– Gal gana? – klausia Koroliovas.

Šį kartą rodyklė nukreipta į pietus, mes skubame, važiuojame dar vienu plentu valandą ir staiga pamatome pažįstamus vartus, pažįstamą palivarką ir tą pačią pirmąją rodyklę, kuri taip neaprašomai mane sujaudino...

Mes iš tikro apsukome visą ratą, Rabičevo ūkio neradome, antrą kartą važiuoti tuo pačiu maršrutu kvaila. Pamėginti sužinoti armijos štabe? Bet juk šis ūkis galėjo būti ir iš kitos armijos, o galbūt ir iš kito fronto.

Jis judėjo, bet kur? Kodėl?

Laikrodžių taisykla

Pasibaigus karui, beveik visi kareiviai ir karininkai turėjo po du ar tris trofėjinius rankinius laikrodžius ir paplito toks pasismaginimas. Ateina keliu nepažįstamas leitenantas ir sako:

– Mostelim nemačiom! Mostelim – reiškia: keičiamės. Turiu vokišką laikrodį, o jis? Besišypsantis, malonus veidas.

– Mostelim, mostelim, – sakau ir gaunu nuostabų šveicarišką, ciferblatas, korpusas perregimas, matyti, kaip sukasi ratukai.

– Tau pasisekė, – sako nepažįstamas leitenantas.

Visa tai vyko matant mano kuopos viršilai Čumikovui.

O jis tada prieina prie manęs ir sako:

– Mostelim nemačiom!

Norėjau padaryti jam dovaną, nuo Maskvos iki Karaliaučiaus ėjome drauge ir iš jo sulaukiau vien tik gera.

– Mostelim, mostelim, – sakau.

Ir štai jam atitenka mano šveicariškas, o man – paprastas vokiškas, bet laimingi esam abu. Štai su šiuo Čumikovo laikrodžiu aš 1946 metais ir demobilizavausi, o, praėjus dvylikai metų, jis sustojo. Užėjau į laikrodžių taisyklą Gerceno gatvės ir Suvorovo bulvaro kampe.

Kišu pro langelį laikrodį. Meistras užpildo kvitą ir klausia:

– Kokia pavardė?

– Rabičevas, – sakau aš.

– Ne, – atsako jis, – kokia jūsų pavardė?

– Rabičevas, Rabičevas! – kartoju aš.

O jis:

– Jūs ką, nematote meistro pavardės virš langelio? Tai aš, –

sako, – Rabičevas, o jūs?

– Aš taip pat Rabičevas. Kaip puiku, – sakau, – tokia reta pavardė ir štai mes susitinkame.

O jis:

– Kokia reta? Turiu dvidešimt giminaičių ir visi Rabičevai.

– Kur jūs gyvenate?

– Aš – šalia, Suvorovo bulvare, o jie – Kijeve.

– O kuris nors iš jų kariavo? – klausiu aš.

– Beveik visi, – atsako jis. – Vienas buvo net generolas.

– Klausykite, – sakau, – aš dailininkas, šalimais mano dirbtuvė, gal po darbo užsuktumėte?

– Negaliu, – sako jis, – ir nenoriu. Atsibodo man visi giminaičiai, o čia, dar jūs. Laikrodį pataisysiu, bet neužeisiu.

Po savaitės pasiėmiau laikrodį, o meistras Rabičevas ne tik nepažino, bet net nepažvelgė į mane.

Praėjus dešimčiai metų

Praėjus dešimčiai metų, vakare mano bute Pokrovo bulvare suskambėjo durų skambutis. Aikštelėje stovėjo du pagyvenę papulkininkiai.

– Jūs Rabičevas? – klausia vienas jų.

– Taip.

– O kas jūs būsite Viktorui Rabičevui, kuris 1942 metais vadovavo tankų būriui prie Stalingrado?

– Tikras brolis.

– O tėvas ir motina gyvi?

– Motina, – sakau, – virtuvėje, o tėvas mirė 1952 metais.

Mano širdis smarkiai daužėsi.

– Jis gyvas? – klausiu. – Iš kur jūs ir kodėl anksčiau neatėjote?

– Nieko nesakykite motinai, einame į bulvarą.

Mes išėjome į Pokrovo bulvarą, atsisėdome ant suoliuko.

– Važiuojame pro šalį iš Leningrado, buvome šalia jūsų brolio ir viską matėme.

– Mes jį palaidojome, – pasakė antrasis.

– Kada jis žuvo, kaip ir kur? – paklausiau aš.

– Kai mes jį palaidojome, nors patys nežinojome kaip, bet norėjome pranešti jo tėvams. Tačiau kitą dieną visa mūsų brigada buvo sunaikinta, patekome į skirtingas ligonines, o paskui – į skirtingas

armijas. Vyko sunkūs mūšiai, o paskui negalėjome rasti reikalingų žodžių – taip nesuvokiamai keistai viskas vyko.

– Tą rugpjūčio naktį mes smarkiai pavargome...

– Jūsų brolis užmigo ir neišsilaikė ant šarvų, tad buvo sutraiškytas savo tanko vikšrų.

Mes atsisveikinome. Mane apėmė siaubas. Vis vaikščiojau po bulvarą. Nemaniau, kad kare kas gali taip žūti. Aš nieko negalėjau papasakoti mamai ir ji mirė po dešimt metų, taip nieko ir nesužinojusi, kaip pasitraukė iš gyvųjų jos be žinios dingęs sūnus.

Dar sužinojau, kad Viktoras dalyvavo tik trijuose mūšiuose.

1942 metų liepos 23 d., antrajame mūšyje, vokiečiai padegė Viktoro tanką. Smarkiai apdegęs, tiesiai iš mūšio lauko jis pateko į ligoninę. Penkiolika dienų išgulėjo ligoninėje, o dar po penkių dienų vėl buvo paskirtas naujo būrio vadu. Trečiajame mūšyje jis sunaikino priešo bateriją. Laimė, nė vienas tankistas nenukentėjo.

Brolio laiškus iš fronto, net ir paskutiniąją telegramą aš saugau. Jo vardas iškaltas Vadkovo skersgatvyje staklių bei įrankių instituto vestibiulyje pritvirtintoje memorialinėje lentoje, o Parko 13-oje gatvėje pastatyta stela, skirta atminti kare žuvusiems brolio mokyklos mokiniams.

Dega pamuštas sovietų tankas T-34.

Pirmas iš dešinės – L. Rabičevas. Levenbergas.

Grįžtam atgal į Levenbergą. 1944 m. liepos 30 d.

Dvi valandos telefonijos, dvi valandos mokytis statutų ir šešios valandos per dieną – žygio rikiuotės praktika, taktika, kovinis ir sargybos tarnybų statutai, telefono aparatų gedimų šalinimas, mokomės tiesti ryšių linijas.

Tačiau kokie gali būti statutai kare?

Ketverius metus niekas nežygiavo koja kojon. Man – dvidešimt treji metai, kitiems – dar daugiau, kai kam ir mažiau, bet, mano ir jų pačių vertinimu, visi yra neabejotini seniai. Jiems nuo trisdešimt iki penkiasdešimt metų, jie pasiilgo namuose laukiančių žmonų, vaikų, šeimoms būtina pagalba. Juokiamės, verkiame – durtuvų mūšis, bet durtuvų nėra, o ir šautuvų vos septyni. Kiti ginkluoti automatais. Kaip tada – „prie kojos!"?

Kas penkiolika minučių iš rikiuotės:

– Leitenante, padarom rūkymo pertrauką!

Aš: – Dvi tarnybos be eilės! Dešinėn!

Bet jis – kairėn. O juk vos prieš du mėnesius abu kėlėmės per Nemuną! Ir būtent jis, Kuzminas, mane išgelbėjo.

O, ta perkėla!

Druskininkai. Perkėla per Nemuną

Mes su savo vežimais vėl atsilikome nuo armijos štabo. Ryšys tik per radijo stotį.

Keturiasdešimt kilometrų kabelio ritėse, vežimuose. Vadovybė seniai priekyje.

– „Volga“, „Volga“, „Aš Neva“, kaip girdite mane? Priimu.

Puikūs asfaltuoti keliai, sankryžose dažytos Madonos.

Be galo, be krašto miško plotai. Žiūriu į kompasą, į vokišką dviejų kilometrų mastelio žemėlapį.

Priešaky tiltas per Nemuną, nuotaika puiki, vokiečiai bėga. Kuo toliau važiuojame, mūsų nuotaika mainosi. Tiltas susprogdintas, o visi keliai prieigose prie perkėlos užkimšti technikos.

Sukiojamės aplinkui, nežinia kaip artėjame prie tikslo, bet kuo labiau artėjame, tuo labiau darosi girdimi aviacijos bombų sprogimai.

Atrodo, mums sekasi ir iš šono prasiveržiame prie perkėlos. Ir iš karto patenkame į dūmų dengiamą mėsmalę siaubingo bombardavimo centre.

– Gulk!

Arkliai dreba, mes nespėjome jų supančioti, vienas nutraukia viržius ir lekia. Netrukus krinta pakirstas keleto skeveldrų.

Gulėti, tai gulėti!

Charakteriai skirtingi. Vieni guli ant pilvo, galva įsikasa į smėlį, žolę, purvą ir dreba. Kiti, tokių mažiau, guli ant nugaros ir žiūri į dangų. Aš noriu nusisukti, bet negalima, guliu ant nugaros ir žiūriu į dangų. Šįkart virš perkėlos –„Heinkeliai“.

Nuo kiekvieno fiuzeliažo atsiskiria keletas juodų pagaliukų. Bombos. Kiekvieną minutę jos vis didėja. Tie, gulintys ant pilvo ir drebantys, jų nemato.

Aš matau. Ir mano širdis daužosi tarsi išprotėjusi. Kol jos aukštai, atrodo, kad kiekviena lekia būtent į tave. Prisiverčiu apsidairyti aplinkui, pažiūrėti, kaip atrodo mano būrys – ne tie, kurie guli kniūbsčiomis, o tie, kurie, kaip ir aš, žiūri į dangų. Kaip ir man, jiems atrodo, kad kiekviena bomba lekia į juos, būtent šiuo metu ir vyksta toks stebuklas, kai ir visi atsiskleidžia.

Inteligentiškiausi arba patys kukliausi, nepasitikintys savimi, dreba ir guli, o patys didžiausi pagyrūnai, cinikai, įžūlūs, kibūs ir, atrodytų, drąsiausi neišlaiko, pašoka, bėga ir negali sustoti, todėl, kad iš tikro atrodo, jog bombos lekia būtent tiesiai į juos, taigi mėgina nubėgti į šalį ir išvengti jų. Žiūri į viršų ir supranta, kad bėga būtent į bombas ir vėl dusdami lekia atgal.

Šaukiu:

– Agafonovai, gulk!

O jis žiūri į dangų – bombos virš galvos, o bėgti jis jau negali, atsigulti – taip pat.

Pašoku, puolu artyn, krintu drauge su juo į kruviną purvą. Paskutinės sekundės, jau aišku, kad bomba sprogs už dvidešimt metrų nuo mūsų.

Įsikniaubiame į žemę, virš mūsų lėkdamos švilpia skeveldros. Dar keletas minučių ir šeši priešo lėktuvai, numetę bombas, pasuka į vakarus. Bet po keleto minučių vėl pasirodys kiti. Perkėla sugriauta. Jokių galimybių mums pasiekti kitą krantą. Likti vietoje ir laukti eilinio bombardavimo taip pat nėra prasmės.

Pakeliu savo apkurtintus, pusiau kontūzytus žmones. Viskas. Skubiai išlaisviname drebulio bangomis nuvilnijančiais kūnais, baltomis putomis ant lūpų arklius, sušokame į vežimus.

Plente tankai, savaeigiai pabūklai, artilerija, motorizuotieji pėstininkai, o dabar ore – „meserš̌mitai“ ir pikiruojamieji „junkersai“. Žemė dega, dega mašinos, dega dešimtą kartą tiesiamas pontoninis tiltas. Prisipildo vandens, užsidega ir skęsta pontonai, krinta, į vandenį ir žūsta išminuotojai.

Generolas „viliuku“ mėgina privažiuoti prie perkėlos, tačiau karininkai tankistai neleidžia. Iš padangės krinta bombos, o mūsų aviacijos nėra, zenitininkai taip pat tyli.

Grandinis Agafonovas sužeistas. Kraujas, ugnis.

O tuo metu išminuotojų padalinio vadas man aiškina, kad dešiniau, už šešeto kilometrų, dar visai neseniai funkcionavo keltas. Vokiečiai jį paskandino, tačiau virš vandens liko plieninis lynas.

– Pamėginkite, – sako jis, – pasidaryti plaustą ir, laikydamiesi to lyno, perplaukti į kitą krantą.

Keletas šimtų metrų pakrante, status pakilimas ir miškas – visur kiek įmanoma greičiau, toliau nuo perkėlos. Kokia laimė, visi gyvi, atsitraukėme, o „studebekeriai“ ir tankai, savaeigiai pabūklai niekaip negali ištrūkti iš to tikro pragaro. Atgal, į kairę, į dešinę – visi keliai užtverti. Įgulos paliko mašinas, sugulė į griovius, pasinaudodami pertraukėlėmis, skubiai kasa apkasėlius ir laukia naujo antskrydžio.

Neatsimenu, kokiais keliais, bet tiksliai prisimenu, kad su žemėlapiu ir kompasu jau vakare privažiuojame prie Nemuno kranto. Ir iš tikro nuo vieno kranto iki kito, per metrą virš vandens paviršiaus, nutiestas lynas. Nemunas – šimto penkiasdešimt metrų pločio.

Šeši vežimai. Lynas.

O, didžioji prityrusio kareivio išmintis! Visada mums po ranka kirviai, laužtuvėliai, o ant kranto – dviejų aukštų medinis namas. Vila? Kotedžas? Viešbutis?

Negalime delsti nė minutės. Keturiasdešimt žmonių užpuola šią vilą, o gal dvarelį, išardo, sugriauna ją. Mūsų rankose keletas dešimčių puikiausių rastų ir keletas kilometrų telefono kabelio.

< Brastoje įklimpę sovietų sunkvežimiai...

Rišame rąstą prie rąsto ir štai darbas baigtas. Šeši metrai iš keturių – puikus plaustas.

Nusprendžiame keturiese atlikti bandomąjį reisą. Dėžė su šoviniais ir granatomis, automatai, keletas daiktmaišių, kabelio ričių. Perkrauti negalime, priešakyje nežinomybė. Atsistumiame irklais ir kartimis nuo kranto, laikomės už lyno.

Be didelio vargo įveikiame tėkmę. Upė rami ir štai mes jau jos vidury.

O tada prasideda. To mes, neturėdami patirties, negalėjome numatyti, ko gera, tai vadinama – sraunuma. Plaustas patenka į srauniai tekantį vandenį.

Nei kartys, nei irklai negelbsti.

Stengiamės sulaikyti plaustą kojomis, o lynas sprūsta iš rankų.

Rankos apdraskytos, jėgos baigiasi.

Jeigu paleisime lyną, po pusvalandžio mūsų plaustas kartu su mumis taranuos pontoninį tiltą.

Rankų atgniaužti negalime, reikia tiesiog jomis laikytis pakaitomis. Išmetame į vandenį visus krovinius.

Išmetame šovinius, granatas ir kabelį.

Išmetu savo daiktmaišį, visam laikui atsisveikinu su laiškais ir dienoraščiais. Ir štai tą akimirką, kai mus apleidžia paskutinės jėgos, išsiveržiame iš tos sraunios tėkmės. Plaustas ramiai supasi, grįžta į pradinę padėtį ir tampa valdomas. Priplaukiame priešingą krantą, bet koks nuostolis!

Dabar žinome, kas nutiks perkėloje, o juk reikia grįžti atgal.

Ten mano būrys.

Keltis per upę galima, bet ant lyno reikia užmauti dvi kilpas, patikimai jas pritvirtinti. Už lyno turi laikytis ne keturi, o aštuoni žmonės ir būtinai reikia padaryti atramą kojoms.

O kaip grįžti atgal?

Mes nusiplūkėme, vargu ar antrą kartą ištversime kovą su pragariška tėkme.

Ir mano buvęs ordonansas Kuzminas pareiškė, kad vanduo ne toks šaltas ir įstengs perplaukti į kitą krantą, kad trys žmonės perplauks su juo drauge atgal, o aštuoni, mes, laikydamiesi už lyno, grįšime visai nesunkiai.

Dar neišaušo rytas, o penkiais reisais ten ir atgal perkėlėme ne tik arklius, bet ir visą turtą.

Kad nepatektume į naują bombardavimą, reikėjo skubiai pasitraukti nuo upės ir nuvažiavome per kaimą pirmuoju statmenu į Nemuną keliu. Važiavome dvi valandas, kol išaušo. Iškinkėme arklius ir užmigome.

Pakirdome septintą valandą ryto nuo sproginėjančių bombų.

Pašokau ant kojų ir supratau, kad niekur nenuvažiavome nuo vakarykštės perkėlos, mūsų kelias padarė vingį. Statmenas į lyno perkėlą kelias mus vėl atvedė prie pontoninės perkėlos. Aš keikiau save, kad nepažiūrėjau į žemėlapį ir pasitikėjau intuicija. Laimė, mums vėl pasisekė. Niekas nenukentėjo, mes laimingai pasitraukėme iš bombardavimo zonos.

Tai štai Silezijos mieste Levenberge per rikiuotės pratybas, kai sukinėjomės „kairėn!", „dešinėn!", atvyko buvęs mano ordonansas ir gelbėtojas, perplaukęs Nemuną, grandinis Kuzminas.

< Sovietų kariai keliasi pačių pasidarytu plaustu per Nemuną.

Visų baisiausia (bardakas)

Grįžtu į Levenbergą. Prasidėjus mūsų rikiuotės pratyboms, visas mano gyvenimas neteko prasmės. Kol vyko karas, atliktos pareigos jausmas, neišgalvota fronto bičiulystė, mano būrio pasitikėjimas manimi, virstantis meile, o paskutiniais metais svajonė apie literatūros institutą po karo, visa tai mane įkvėpė ir džiugino. Dar balandžio mėnesį parašiau laišką literatūros instituto direktoriaus vardu prašydamas supažindinti mane su kokiu studentu poetu. Gegužę gavau Viktoro Urino laišką. Jis apie savo gyvenimą ir studentišką bendrabutį rašė ironiškai ir atsiuntė keletą savo eilėraščių. Apsikeitėme pora laiškų, susitarėme dėl būsimo susitikimo Maskvoje. Bet vietoj literatūros instituto aš kankinau ir dresavau savo kareivius. Draugai siuntė man knygas, bet nei skaityti, nei rašyti negalėjau, nes dieną vyko rikiuotės pratybos, vakare nebuvo elektros, o sviedinių tūtas taip pat išmėtėme.

Todėl tamsoje, dar nenorėdami miego, gėrėme trofėjinius vynus. O aš nustojau susirašinėti su mergaite Saša iš Kazanės. Matyt, ji rado kokį draugą.

Į paskutinį savo laišką jai gavau šiurkštų, bjaurų, įžeidžiantį ir grasinantį atsakymą – ne jos, o kažkokio išprotėjusio pavydaus vaikino.

Parašiau dar vieną laišką, atsakymas buvo dar bjauresnis, o Saša tylėjo.

Matyt, manyje kažkas perdegė ir dabar liūdėdamas svajojau apie nepažįstamą, tačiau nuostabią maskvietę. Aplinkui buvo daugybė merginų – ir mūsiškių, ir vokiečių, – tačiau nenorėjau švaistyti jėgų ir laukiau savo tikrosios meilės. Ir vis tiek „nutrūkau".

Iš kelio išvedė mano kuopos trečiojo būrio vadas leitenantas Kaidrikovas.

– Eime drauge, – pasakė jis vieną vakarą. – Pasiimk amerikietiškų troškintų mėsos konservų, pakelį cigarečių, pasėdėsime su mergaitėmis.

Tuo metu aš visus vakarus praleisdavau su draugais karininkais gerdamas ir nusigerdamas, o jis viename name įkūrė nežinia ...ką! Einu paskui jį. Atsiveria to namo durys, o ten kambarių anfilada ir

pusė jo būrio kareivių, kurie anksčiau buvo mano būryje, sėdi ant sofų, lovų, kėdžių ar ant grindų, o ant kelių jiems – po vokietę merginą. Ant palangės sėdi dar penkios nuobodžiaujančios. O čia kaip tik maniškis Kuzminas pakyla nuo savo kėdės ir vos atsisėdau aš, nuo palangės nušoka viena nuostabi gražuolė, bučiuoja mane į lūpas ir įvertinamu žvilgsniu tarsi gręžia mane.

Kas vyksta?

Man net į galvą neatėjo, kad taip galima. *Bardakas*? Leitenanto Kaidrikovo viešnamis?

O Kuzminas:

– Leitenante, aš tuojau nulėksiu į tavo kambarį, atnešiu pagalvę, čiužinį, antklodę.

Man galva sukasi, aš su ta vokietaite visiškai užsimiršau. Apkabinu ją, nė vieno vokiško žodžio, išskyrus „ich liebe Sie“, nežinau, o rusiškus taip pat visus užmiršau. O to paties „ich liebe Sie“ negaliu ištarti, nors jos geidžiu, labai geidžiu, bet juk nemyliu! Nemoku aš iš tikro meluoti.

O Kaidrikovas:

– Ko tu jos nenurengi?

Visi kareiviai žiūri į mane ir šypsosi.

– Gal būtų galima su ja pereiti į kitą kambarį?

Kaidrikovas vėl:

– Niekas čia nesigėdija, bet jei nori, – štai ten kamara.

O Kuzminas atneša patalynę.

Aš pakeliu merginą ant rankų, ji prisiglaudžia ir štai mes jau guolyje ir tada aš, matyt, padariau didelę klaidą.

Šios mergaitės nebuvo prostitutės. Ko gera, jos išgyveno siaubingą tragediją – tėvų, brolių, seserų, jaunikių žūtį. Žlugo visos iliuzijos, jos buvo išprievartautos, liko be pragyvenimo šaltinio. Vakarykštės gimnazistės, studentės, dar ne visai praradusios romantiško gyvenimo sampratą, tačiau priverstos nors minutę viską pamiršti ir panirti į dirbtinio švelnumo ir glamonių akivarą. O aš, tarsi nutrūkęs nuo grandinės, griebiu ją, numaudamas suplėšiau kojines, puolu ją dar visai nenuvilkęs ir, matyt, taip skubėdamas sukeliu jai skausmą, ilgai nebaigiu, o ji manęs nepalaiko, veide vien kartėlis, kurio aš iš pradžių nepastebiu. Galiausiai baigiu ir su pasibaisėjimu pamatau jos akyse kančios ašaras.

Nežinia kodėl nepatiriu pasitenkinimo tokiu artumu kaip kadaise. Būtina kažką kalbėti, o aš kalbos nemoku ir, negalėdamas atgauti kvapo, sakau:

– Nicht gut, nicht gut?

Kaip ji supranta tą „nicht gut“, aš nežinau.

Ji skubiai apsivelka, iššoka iš kamaros, nubėga laiptais į namo vestibiulį, prisispaudžia prie sienos. Staiga prasiveržia siaubinga tragiška rauda, baisus isterijos priepuolis. Ir maudulys, maudulys. Aš šalia jos, aš pažemintas ir atkakliai kartoju tą savo „nicht gut“.

Visas namas sujudęs.

Atbėga Kaidrikovas, o ji raudodama krinta jam ant krūtinės.

– Kodėl tu – taip? – sako man Kaidrikovas.

O aš sumišęs, mane pykina tas mano nemokšiškumas, ta šlykšti ir niekšinga situacija.

Kodėl?.. Ko gera, linksmas kareiviškas šiurkštumas jai būtų mielesnis nei mano inteligentiška, idiotiškai reiškiama užuojauta. Nežinau. Tai antra vokietė mano gyvenime. Pirmoji mane sukrėtė savo tyrumu, kaip rašė Puškinas, – „tyriausio žavesio, tyriausias pavyzdys“.

Tai nutiko prieš penkis mėnesius.

Grįžtu į Rytų Prūsiją. 1945 m. vasaris

Taip, tai nutiko prieš penkis mėnesius, kai mūsų kariuomenė Rytų Prūsijoje pasivijo besitraukiančius civilius gyventojus iš Geldapės, Įsruties ir kitų vokiečių kariuomenės paliktų miestų. Vežimuose, automobiliuose, pėsčiomis – senukai, moterys, vaikai. Didžiulės patriarchalinės šeimos lėtai visais keliais ir šalies magistralėmis traukėsi į Vakarus.

Mūsų tankistai, pėstininkai, artileristai, ryšininkai jas pasivijo, laisvindami sau kelią, nubloškė į šalikelio griovius jų vežimus su baldais ir sakvojažais, lagaminais, arkliais.

Tūkstančiai puolė moteris ir mergaites, pamiršę pareigą ir garbę, nustūmę į šalį senukus ir vaikus, pamiršę besitraukiančius, nekovojančius vokiečių padalinius.

Moterys, motinos ir jų dukros, guli plento dešinėje ir kairėje ir prie kiekvienos stovi kvatojanti mužikų orda nusmauktomis kelnėmis.

Srūvančios krauju ir netenkančios sąmonės nutempiamos į šalį, vaikai, puolantys joms į pagalbą, šaudomi. Garsus žvengimas, juokas, kriokimas, riksmai ir aimanos. O vadai, majorai ir pulkininkai stovi ant plento. Vieni juokauja, kiti diriguoja... Ne, greičiau reguliuoja. Kad visi jų kareiviai, be jokios išimties, dalyvautų.

Šis pragariškas mirtinas grupinis seksas – ne solidari atsakomybė ir visiškai ne kerštas prakeiktiems okupantams.

Tiesiog viskas leidžiama, viešpatauja nebaudžiamumo, nuasmeninimo ir išprotėjusios minios veiksmų žiauri logika.

Sukrėstas sėdžiu pusantratonės kabinioje, mano vairuotojas Demidovas stovi eilėje, o man vaidenasi Flobero Kartagina.

Tada supratau, kad ne viską karas nurašys.

Pulkininkas, tas, kuris ką tik dirigavo, neiškenčia ir pats užima eilę.

Majoras šaudo liudininkus – vaikus ir senukus.

– Liautis! Į mašinas!

O iš paskos kitas padalinys...

Vėl sustojame, negaliu sulaikyti savo ryšininkų, kurie vėl stoja į naujas eiles. Darosi šleikštu.

< Sovietų kariai visomis propagandos priemonėmis buvo raginami smurtauti, žudyti....

Po rusų atakos prieš pabėgėlius vokiečius pakelėje suversti turto likučiai.

Iki paties horizonto – kalnai skudurų, apverstų vežimų. Moterų, senukų, vaikų lavonų.

Plentas išvalomas, kad galėtų judėti transportas. Temsta.

Kairėje ir dešinėje – vokiečių palivarkai. Gauname nurodymą įsikurti nakvynei.

Tai mūsų armijos štabo dalis: artilerijos vadas, priešlėktuvinis dalinys, politinis skyrius.

Man ir mano valdymo būriui atitenka palivarkas už dviejų kilometrų nuo plento.

Visuose kambariuose – vaikų, senukų, išprievartautų ir nušautų moterų lavonai.

Mes taip pavargome, kad nekreipiame dėmesio, gulamės ant grindų tiesiog tarp lavonų ir užmiegame.

Rytą išskleidžiame radijo stotį, per RBS susisiekiame su frontu. Gauname nurodymą tiesti ryšių linijas. Priešakiniai daliniai

Rytų Prūsijoje į pakelės griovius nublokšta tai, kas liko iš sovietų tankų sutraiškytos civilių gyventojų gurguolės.

galiausiai susidūrė su įsitvirtinusiais gynyboje vokiečių korpusais ir divizijomis.

Vokiečiai jau nesitraukia, miršta, bet nepasiduoda. Ore pasirodo jų aviacija.

Bijau suklysti, bet man atrodo, kad šiuos bekompromisius mūšius žiaurumu, abiejų pusių nuostoliais galima lyginti su mūšiais prie Stalingrado. Viskas vyksta aplinkui ir priešaky.

Nesitraukiu nuo telefonų. Priimu, perduodu įsakymus. Tik dieną atsiranda laiko išnešti trofėjinius lavonus.

Neprisimenu, kur mes juos nešėme.

Į kiemą?

Į tarnybinius pastatus? Negaliu prisiminti, bet tiksliai žinau, kad jų nelaidojome.

Atrodo, laidojimo komandų būta, bet jos – toli užnugaryje.

Padedu nešti lavonus. Sustingstu prie namo sienos.

Sovietų karių Nemirkiemyje (Nemmersdorfe) nužudyti civiliai gyventojai.

Pavasaris, pirmoji žalia žolė, skaisti karšta saulė. Mūsų namas stačiašlaičiu stogu su vėtrungėmis. Gotiško stiliaus, dengtas raudonomis čerpėmis, jam apie du šimtus metų. Kiemas išgrįstas plytelėmis, kurioms, ko gera, penki šimtai metų.

Mes Europoje! Europoje mes!

Įsisvajojau. Staiga pro atvertus vartus įeina dvi šešiolikametės mergaitės. Akyse jokios baimės, tik jaudulys.

Pamatė mane, pribėgo ir, viena kitą pertraukdamos, vokiečių kalba mėgina man nežinia ką paaiškinti. Nors kalbos nemoku, bet girdžiu žodžius „motina“, „tėvas“, „brolis“.

Suprantu, kad paniškai bėgdamos jos neteko visos šeimos.

Man labai jų gaila, aš suprantu, kad joms iš mūsų štabo kiemo būtina kuo greičiau bėgti ten, kur akys veda, ir sakau:

– Mutter, Vater, Bruder – nicht! – ir rodau pirštu antrus toliau esančius vartus, – bėkit ten.

Ir stumteliu jas.

Jos mane suprato ir skubiai išeina, dingsta iš akiračio ir aš lengviau atsikvepiu, nors dvi mergaites išgelbėjau. Einu į antrą aukštą prie savo telefonų, atidžiai seku dalinių judėjimą, bet

nepraėjo nė dvidešimt minučių, o iš kiemo atsklinda riksmai, aimanos, juokas, keiksmai.

Prilekiu prie lango.

Ant namo laiptelių sėdi majoras Andronikovas, o du seržantai, užlaužę rankas, susukę trilinkas, laiko tas pačias mergaites, o priešais – visa armijos štabo tarnyba – vairuotojai, ordonansai, raštininkai, pasiuntiniai.

– Nikolajevai, Sidorovai, Charitonovai, Pimenovai... komanduoja majoras Andronikovas. Imkit mergaites už rankų ir kojų, sijonus ir palaidines šalin! Dviem eilėmis rikiuokis! Diržus nusisegti, kelnes ir apatines nusimauti! Kairėj ir dešinėj, po vieną, pradėk!

Majoras įsako, o laiptais iš namo bėga ir rikiuojasi į vorą mano ryšininkai, mano būrys. O dvi išgelbėtos mergaitės guli ant senovinių akmeninių plytelių, rankos spaustuvuose, burnos užkimštos kasytėmis, kojos praskėstos. Jos jau nemėgina ištrūkti iš keturių seržantų rankų, o penktasis plėšia ir drasko į skutus jų palaidines, liemenėles, sijonus, kelnaites.

Iš namo išbėgo mano telefonistės – juokas ir keiksmai.

O voros nemažėja, kyla vieni, leidžiasi kiti, aplink kankines – kraujo balos, o vorose nenutrūksta žvengimas, juokas ir keiksmai.

Mergaitės jau be sąmonės, bet orgija tęsiasi.

Prievartaujamos moterys Rytų Prūsijoje. Istorikai sutinka, kad čia sovietų kariuomenės kariai masiškai išprievartavo mažiausiai 2 mln. vokiečių moterų. Kai kurie istorikai pateikia dešimteriopai didesnius skaičius.

Sovietų karių nužudytos vokietės.

Išdidžiai įsisprendęs majoras Andronikovas įsakinėja. Tačiau štai pakyla paskutinis, o ant dviejų pusiau lavonų puola budeliai seržantai.

Majoras išsitraukia naganą iš dėklo ir šauna į kruvinas kankinių burnas, seržantai tempia sumaitotus kūnus į kiaulidę, o alkanos kiaulės plėšia jų ausis, nosis, krūtis. Po keleto minučių lieka tik dvi kaukolės, kaulai, stuburai.

Man baisu, atgrasu.

Netikėtai iki pačios gerklės pakyla šleikštulys ir mane tarsi išverčia išvirkščią.

Koks niekšas majoras Andronikovas!

Negaliu dirbti, išbėgu iš namo, nesirinkdamas kelio kažkur einu, grįžtu. Negaliu, aš privalau nueiti pažiūrėti į kiaulidę.

Priešais mane krauju pasruvusios kiaulių akys, o tarp šiaudų, kiaulių mėšlo – dvi kaukolės, žandikaulis, keletas slankstelių ir kaulų. Ir du auksiniai kryželiai – dvi mano „išgelbėtos“ mergaitės.

Seržanto juokas, viršilos portretas,
Pakelis rūkalų, žemėlapis padėtas.
Duobėj prie mūrinio tvartelio
Mergaitė įmesta visai jauna.
Ši forma griauna visą tvarką
Ir Pergalė gedėdama numiršta!

Tačiau norėjau papasakoti visai ką kita. Apie stebuklingą ir visai netikėtai kilusią ir amžiams nepamirštą didžiulės laimės minutę. Bet ir vėl painioju datas.

Laimė paskui.

Apsuptis

Vasario 1 d. Heilsbergo (dabar Varmės Lidzbarkas, Lenkija) miestą mūsų kariuomenė užėmė nesustodama. Taip buvo pralaužta vokiečių gynybos linija. Mieste liko vokiečių ligoninė, sužeisti kareiviai ir karininkai, gydytojai. Išvakarėse vyko įnirtingos, žiaurios kautynės, vokiečiai žuvo, bet nepasidavė. Nuostoliai buvo milžiniški, operacija vyko labai sunkiai, tiek susikaupė neapykantos ir nuoskaudų, kad mūsų pėstininkai vos įsiveržę sušaudė visą ligoninės personalą: vokiečių gydytojus ir sužeistus kareivius bei karininkus.

Po dviejų dienų – kontrataka.

Mūsų divizijos skubiai traukiasi, akis už akį, jau mūsų ligoninė nespėja evakuotis ir vokiečiai sušaudo visus mūsų gydytojus, sužeistus kareivius ir karininkus.

Vėl mūsiškiai išmuša vokiečius iš miesto, o šįkart mieste atsiduriu ir aš su puse savo būrio.

Aplinkui miestą, Glitaneno, Galingeno, Redenau, Rechageno gyvenvietėse, tiesiame ryšių linijas. Aplinkui geležinkelio stotis antroji mano būrio dalis įrengė stebėjimo postus. Mieste, pasirodo, buvo ne tik mūsų pėstininkų, artileristų, tankistų, bet ir daugybė vokiečių pabėgėlių: senių, moterų, vaikų, kurie užėmę daugumą miesto butų.

Aš su savo antrąja būrio dalimi įžygiavau į miestą vakare ir nusprendžiau pernakvoti bažnyčioje, vokiečių protestantų šventykloje.

Vos mano ryšininkai įvedė į ją arklius, vos po trisdešimt kilometrų veržlaus žygio įsikūrė poilsiui, dvi vokiečių divizijos atkirto miestą ir jį supančius kaimelius nuo mūsų puolančios armijos.

Tuo metu nieko nežinodami karininkai ir kareiviai pasklido kur kuris sumanė po miestą.

Miesto komendantas pulkininkas mėgino aplinkui organizuoti gynybą, bet pusgirčiai kovotojai jau tempė iš butų moteris ir mergaites. Kritiškoje padėtyje komendantas priėmė sprendimą aplenkti praradusius savikontrolę kareivius. Jo pavedimu ryšių karininkas man perdavė įsakymą aplinkui bažnyčią išdėstyti kovinę

sargybą – aštuonis mano automatininkus, – o specialiai suburta mano komanda atiminėjo iš karių nugalėtojų jų nučiuptas moteris.

Kita komanda stengėsi sugrąžinti išsilaksčiusius po miestą, ieškančius malonumų karininkus ir kareivius. Jiems paaiškinta, kad miestas, kaip ir rajonas, apsuptas. Labai sunkiai sutelkėme žiedinę gynybą.

Tuo metu į bažnyčią buvo suvaryta apie du šimtus penkiasdešimt moterų ir mergaičių, bet jau po keturiasdešimt minučių prie bažnyčios atriedėjo keletas tankų. Tankistai jėga nustūmė mano automatininkus nuo įėjimo, įsiveržė į šventyklą, verčia nuo kojų ant žemės moteris ir pradeda prievartauti.

Nieko negaliu padaryti. Jauna vokietė ieško mano užtarimo, kita atsiklaupia ant kelių.

– Herr Leutenant, Herr Leutenant!

Viliasi moterys, kad pagelbėsiu. Aplinkui girdėti kažkokios kalbos.

O žinia jau sklinda miestu, jau rikiuojasi eilė ir vėl tas prakeiktas žvengimas. Vėl eilė ir mano kareiviai.

Sovietų tankistai Rytų Prūsijos mieste.

– Atgal, jūsų ... motiną! – rėkiu ir nežinau, kur pabėgti nuo savęs ir kaip apginti šliaužiojančias prie mano kojų moteris. O tragedijos mastai žaibiškai didėja.

Dejuoja mirštančios moterys. Kareiviai tempia aukštyn laiptais (Nežinia kam? Kodėl?) į aikštelę kruvinas, pusiau nuogas, netekusias sąmonės moteris ir pro išdaužtus langus meta ant grindinio akmeninių plytelių.

Čiumpa, išrengia, žudo. Aplinkui mane nelieka nieko. Nieko panašaus nei aš, nei mano kareiviai dar nematė. Siaubo valanda.

Tankistai išvažiavo. Tyla. Naktis. Siaubingas lavonų kalnas. Neturiu jėgų likti, paliekame bažnyčią. Išgelbėti mes taip pat nieko negalime.

Ryte dvi divizijos pralaužia mūsų apsupties žiedą ir mes atsiduriame užnugaryje.

2002 m. gegužės 7 d.
Prabėgo penkiasdešimt aštuoneri metai

– Nenoriu tai girdėti. Noriu, kad jūs, Leonidai Nikolajevičiau, šį tekstą sunaikintumėte, tai spausdinti negalima! – trūkinėjančiu balsu sako mano draugė, poetė, prozininkė, žurnalistė Olga Ilnickaja.

Visa tai vyksta Medvedevkos 3-iojoje karo veteranų ligoninėje. Dešimtą dieną guliu palatoje, skirtoje keturiems. Rašau iki pusryčių ir po jų. Rašau su prijungta lašine dieną, vakare, o kartais ir naktį.

Skubu užfiksuoti netikėtai išplaukiančius iš atminties užkaborių užmiršto gyvenimo vaizdus.

Olga aplankė mane, manė, kad jai perskaitysiu savo naujus eilėraščius.

Jos veide – pasibjaurėjimas. Ir aš esu sutrikęs.

Visai nemąsčiau apie būsimojo skaitytojo ar klausytojo reakciją. Mąsčiau apie tai, kaip svarbu nepraleisti detalių. Prieš penkiasdešimt metų tai buvo kur kas paprasčiau, bet tada nekilo toks sunkus, nors įveikiamas poreikis. Nejaugi tai rašau aš? Kas tai? Kokius juokus man krečia likimas?

Svarbiausia, įdomu, kad nejaučiu jokio skirtumo tarp savo prozos, piešinių iš natūros ir spontaniškai atsirandančių eilėraščių.

Kadras iš 1987 m. T. Abuladzės filmo „Atgaila".

Kam rašau?

Kaip reaguos mūsų generolai ir mūsų draugai vokiečiai iš Vokietijos Demokratinės Respublikos?

O mūsų priešai iš VFR?

Ar mano atsiminimai bus kam naudingi, o gal žalingi? Koks dviprasmis dalykas – atsiminimai, be to, su tikrais vardais ir pavardėmis?

Rašyti nuoširdžiai, žinoma, – taip, o kaip dėl dorovės, ką tada reikia manyti apie prestižą valstybės, kurios naujausioji istorija konfliktuos su mano tekstais?

Ką aš darau? Kokį pavojingą žaidimą sugalvojau?

Nušvitimas ateina akimirksniu.

Joks tai žaidimas ir ne saviraiška. Visa tai kitu lygmeniu, tai atgaila! Kaip rakštis, ji giliai įstrigusi ne tik manyje, bet ir visoje mano kartoje. Ko gera, ir visoje žmonijoje. Tai dažnas atvejis, nusikalstamo amžiaus fragmentas, tai toks pats reiškinys, kaip ir trečiojo dešimtmečio išbuožinimas, kaip Gulagas, kaip dešimčių milijonų nekaltų žmonių mirtis, kaip 1939 metų Lenkijos okupavimas.

Be šios atgailos neįmanoma oriai gyventi, neįmanoma oriai išeiti iš gyvenimo. Buvau būrio vadas, mane pykino, žiūrėjau tarsi iš šalies, o mano kareiviai jau stovėjo tose siaubingose nusikalstamose eilėse, juokėsi tada, kai reikėjo degti iš gėdos, ir iš esmės vykdė nusikaltimus žmonijai.

Pulkininkas – reguliuotojas! Ar būtų užtekę vienos vienintelės komandos? O juk šiuo plentu važiavo ir 3-iojo Baltarusijos fronto vadas Černiachovskis. Juk matė, jis visa tai matė, buvo užėjęs į namus, kur pataluose gulėjo moterys su buteliais tarpkojyje! Juk būtų užtekę vieno įsakymo!

Kas dėl to kaltesnis: kareivis eilėje, pulkininkas – reguliuotojas, besijuokiantys pulkininkai ir generolai ar visa tai stebėjęs aš, o gal visi tie, kurie tikino, kad karas viską nurašys!?

1945 metų kovą mano 31-oji armija buvo permesta į Sileziją, Dancigo (dabar Gdanskas, Lenkija) ruožą, į 1-ąjį Ukrainos frontą. Antrą dieną maršalo Konevo įsakymu prieš rikiuotę buvo sušaudyti keturiasdešimt sovietų karininkų ir kareivių. Ir paskui išprievartavimų ar taikių gyventojų žudymų Silezijoje daugiau nebuvo. Kodėl to maršalas Černiachovskis nepadarė Rytų Prūsijoje?

Mane kankina beprotiška mintis – Stalinas išsikviečia maršalą Černiachovskį ir šnabžda jam į ausį:

– Gal imkim ir sunaikinkim visus šituos Rytprūsių imperialistus iki pašaknų? Ši teritorija pagal tarptautines sutartis bus mūsų, sovietų!

60-osios armijos, vėliau 3-iojo Baltarusijos fronto vadas I. Černiachovskis ir armijos karo tarybos narys A. Zoporožecas.

O Černiachovskis – Stalinui:

– Bus įvykdyta, drauge generalinis sekretoriau!

Tai mano fantazija, bet ji labai panaši į tiesą. Neturiu nieko slėpti, viską darau teisingai, rašydamas, ką mačiau savo akimis. Negaliu ir neturiu teisės tylėti.

Atleisk man, Olga Iljinickaja.

Iš 1945 metų dienoraščio: *„Laubanės mieste moteris šokavo keturpėsčia. Jos niekas nevertė taip elgtis. Ji norėjo prajuokinti rusų kareivius. Jos vienintelis sūnus žuvo Rytų fronte“.*

„Nicht zwei!“

Vyko įnirtingi mūšiai Landsbergo ir Bartenšteino prieigose. Divizijų ir pulkų dislokavimas pamažu keitėsi.

Jau rašiau, jog antrą mėnesį aš buvau armijos atskirosios kuopos valdymo būrio vadas ir perduodavau kuopos trijų būrių vadams įsakymus dėl perdislokavimo ir naujų ryšių linijų tiesimo tarp aerodromų, zenitinių brigadų bei divizionų. Naudodamasis armijos radijo stotimi, perduodavau duomenis apie perdislokavimą fronto štabui ir dėl tokio alinamo darbo buvau smarkiai nuvargęs. Staiga pas mane užeina mano draugas radistas, jaunesnysis leitenantas Saša Kotlovas ir sako:

– Rask, kas tave dvi valandas pakeis. Palivarke, vos už dvidešimt minučių kelio pėsčiomis susirinko septynios vokietės. Mano komanda ką tik iš ten grįžo. Jos išsigandusios ir jei paprašysi, neatsako, kad tik gyvas paliktų. Ten yra net labai jaunų. O tu, kvailys, pats save pasmerkei susilaikyti. Aš žinau, kad tu jau pusmetį neturi draugės. Ar vyras esi, pagaliau? Pasiimk ordonansą ir kuriuos iš savo kareivių ir eikit! Ir aš pasidaviau!

Mes ėjome per ražieną, o mano širdis daužėsi ir nieko jau nesupratau. Įėjome į namą.

Daugybė kambarių, bet moterys susigrūdusios didžiulėje svetainėje. Ant sofų, foteliuose ir ant kilimo žemėje sėdi susisupusios į skaras, prisiglaudusios viena prie kitos. Mes buvome šešiese, o mano būrio kovotojas Osipovas klausia:

– Kurią tau?

> Rytų Prūsija. 1944 m.

Žiūriu, iš po drabužių kyšo tik nosys, pro skaras žvelgia akys, o viena sėdinti ant grindų skara užsidengė akis. O man dar labiau gėda. Gėda dėl to, ką dabar rengiuosi daryti, ir prieš savo kareivius gėda: nejaugi bailys, o gal sakys, kad impotentas. Aš šokau tarsi į akivarą ir rodau Osipovui į tą, kuri veidą užsidengė skarele.

– Tu ką, leitenante, visai išprotėjai, bl...t, gal ji senė?

Bet aš nekeičiu savo sprendimo ir Osipovas prieina prie mano išrinktosios. Ji atsistoja ir eina prie manęs ir sako:

– Herr Leutnant – ein! Nicht zwei! Ein! – pasiima mane už rankos ir vedasi į gretimą kambarį ir liūdnai, bet reikliai sako: – Ein, ein.

O tarpdury stovi mano naujasis ordonansas Urminas ir sako:

– Greičiau leitenante, aš – po tavęs.

O ji nežinia kaip, bet supranta, ką jis sako, ir staigiai žengia į priekį, prisiglaudžia prie manęs ir susijaudinusi sako:

– Nicht zwei, – ir numeta nuo galvos skarelę.

Dieve mano! Jaunutė, tarsi šviesos debesėlis, tyra, tarsi šventoji ir toks pat mostas ranka – Madona, Lorencečio „Pašventinimas“!

– Išeik ir uždaryk duris, – įsakau Urminui.

Jis išeina, jos veido išraiška keičiasi, ji šypsosi ir skubiai nusimeta paltą, kostiumą, po kostiumu nežinia kokie nematyti auskarai,

keletas auksinių grandinėlių, o ant rankų auksinės apyrankės. Nusimeta į kaugę šešetą drabužių, štai ji jau nusivilkusi ir kviečia mane apimta aistros. Jos netikėtas drebulys persiduoda man.

Metu į šalį portupėją, naganą, diržą, palaidinę – viską, viską! Ir štai mes abu jau uždusę. O aš apstulbęs.

Iš kur man nuskilo tokia laimė, tyra, švelni, išprotėjusi, brangi! Pati brangiausia pasaulyje! Ir aš tai ištariu balsu. Matyt, ji mane supranta. Netikėtinai meilūs žodžiai. Aš joje, tai trunka amžinybę, mes vieni šiame pasaulyje, palengva užlieja palaimos bangos. Ji bučiuoja mano rankas, petį, trūksta oro.

Dieve! Kokios jos rankos, kokios krūtys, koks pilvas!

Kas vėl? Mes gulime prisispaudę vienas prie kito. Ji juokiasi, aš ją visą bučiuoju, nuo nagelių iki nagelių.

Ne, ji ne mergaitė, ko gera, fronte žuvo jos jaunikis, draugas ir visa, ką ji trejus ilgus karo metus saugojo ir būtų skyrusi jam, užgriūna mane.

Urminas atidaro duris:

– Tu išprotėjai, leitenante! Kodėl nuogas? Temsta, pavojinga likti, apsivilk!

O aš negaliu atsiplėšti nuo jos. Rytoj parašysiu Stepancovui raportą, aš privalau ją vesti, tai niekada nepasikartos.

Aš apsirengiu, o ji vis dar negali atsigauti, žiūri ir kviečia ir kažko nesupranta.

Aš atžariai trenkiu durimis.

– Leitenante, – ilgesingai sako Urminas, – kas tau ši vokietė, leisk, aš per penkias minutes baigsiu.

– Mielasis mano, aš negaliu, daviau jai žodį. Rytoj parašysiu Stepancovui raportą ir vesiu ją!

– Ir tiesiai pas „Smeršą"?!

– Kur tik nori, dieną, tris dienas, o paskui nors tegul sušaudo. Ji mano. Aš gyvybę atiduosiu už ją.

Urminas tyli, žiūri į mane tarsi į kvailį.

– Kiaušingalvis, tu bl..t, iš kito pasaulio tu...

Grįžtame tamsoje.

Šeštą ryto aš prabundu, niekam nieko nesakau. Rasiu ją ir atsivesiu. Randu namą.

Durys atvertos. Tuščia.

Visos nežinia kur išėjo.

Kai demobilizavausi ir pirmuosius mėnesius klajojau po Maskvą, aš ieškojau merginos, panašios į ją. Ir man pasisekė.

Aš atradau Lenočką Krivickają – jos žvilgsnyje buvo kažkas iš tos... Ir kai laiptinėje priešais senąjį MCHAT (*Moskovskij chudožestvenyj akademičeskij teatr* – Maskvos meninis akademinis teatras – vert. pastaba) bučiavomės, man atrodė, kad bučiuoju ją. O kai šios netekau, visam laikui mano atmintyje liko ta, iš Rytų Prūsijos, kurios net vardo nežinojau.

Dievas yra. Galbūt mano eilėraščiai taip pat iš ten.

1945 metų kovo pradžioje mūšiai tapo ypač įnirtingi. Vokiečiai nepasidavė. Trauktis jiems nebuvo kur. Už nugaros buvo tik jūra ir tik per Dancigo – Piliavos neriją spėjo evakuotis dalis civilių gyventojų ir neprisimenu, kiek divizijų ar armijų. Nežinau ir nežinojau.

Besitraukiančių vokiečių palikta sunkioji artilerija. Rytų Prūsija. 1945 m.

Žinojau tik, kad mūsų aviacija, artilerija, mūsų tankistai, mūsų „katiušos“, nekreipdamos dėmesio į milžiniškus nuostolius, naikino, degino paskutines fašistų divizijas ir pulkus.

Atrodo, vasario pabaigoje buvo pralaužta paskutinė gynybos linija Rytų Prūsijoje ir užimta Šventapilė (Heiligenbeilis, dabar Mamonovas).

Po keleto dienų apsupta ir likviduota paskutinė vokiečių kariuomenės grupė Karaliaučiaus pietvakariuose.

Artilerijos vado pavaduotojo įsakymu su puse savo būrio dvi dienas rūpinausi šaudančios tiesiuoju taikymu į vokiečių tankus, zenitinės artilerijos brigados ryšiais.

Antroji mūsų būrio pusė, priskirta vienai armijos divizijai, jau įžengė į Karaliaučių (Keningsbergą).

Praėjus trims dienoms, mes pasiekėme Aistmarių krantą, priešakyje buvo negyva jūra, o horizonte negyva Dancigo–Piliavos nerija. Apie tai aš jau rašiau.

„Karas viską nurašys!“
Trūksta žodžių, fronto platybė,
Pojūčiai erzina, artėja senatvė,
Horizontas palengva tolsta,
Šventa amžinybė. Gyvenimas,
Naivus ir paprastas,
Tokia mūsų realybė.

Karas viską nurašys?

Prisiminiau, kaip štabo karininkas Levo Tolstojaus romane iš viršaus žvelgė į pulkininką kunigaikštį Bolkonskį.

O 1942 metų sausį seržantas Peganovas, kuris civiliniame gyvenime buvo kirpėjas, o paskui kirpo ir skuto generolus, į leitenantus ir majorus žvelgė iš aukšto.

Tas pats grandinis Blagovolinas. Jis siuvo milines, iš nemadingų, darė madingas, iš kareiviškų – karininkiškas. Veltui gamino karininkų kepures lakuotais snapeliais pulkininkams ir generolams, o leitenantams – už pinigus.

Vyresnysis seržantas Demidovas, kuris civiliniame gyvenime buvo fotografas, kariuomenėje jokiuose mūšiuose ir operacijose nedalyvavo, nes gėrė ir užkandžiavo drauge su generolais bei pulkininkais. Į mane jis žvelgė gana atlaidžiai. Reikia jį deramai įvertinti: už pinigus taisė laikrodžius, o man – nemokamai. Ir visos mano karinės nuotraukos – jo dovana.

Tai buvo mūsų kareiviškas elitas. Į jį pateko dvi dešimtys armijos automobilių vairuotojų – 1942 metais lengvųjų „gazikų“, pusantratonių, dengtų radijo stočių, vėliau amerikietiškų „viliukų“, „studebekerių“ vairuotojai.

Nuolat draugaudami su intendantais, visada turėjo degtinės ir konservų, o štabo virėjas Žukovas jiems duodavo dvigubas privilegijuoto valgio porcijas.

Kapitono Rožickio įsakymu, mano kovotojams ginantis prie Dorogobužo, buvo įrengta didžiulė žeminė, kuri paversta slapta pirtimi.

Iš vokiečių sudeginto artimiausio kaimo atvežta akmenų, padaryta lentynų ir stalų.

Kapitono asmeninis ordonansas grandinis Mosinas plovė jam nugarą, pilvą, kojas ir specialiu įsakymu – viską, kas tarp kojų. Taip pat prausė Rožickio svečius, generolus ir pulkininkus.

Mūsų intendantas vyresnysis leitenantas Ščerbakovas iš pavogtų kareiviškų šimtagramių degtinės davinių ir maisto produktų iš sandėlio vaišino juos po pirties. Be to, dar mainė su išvaduotais gyventojais mundurus į samanę.

Devintame danguje iš malonumo esančiam Rožickiui plaunantį tarpkojį ordonansą Mosiną pykino ir šis dezertyravo iš kariuomenės. Tolesnio jo likimo nežinau.

Mano ordonansas Grišečkinas sukaupė milžiniškas samanės atsargas.

Mano arklys sirgo. Avižų buvo skiriama, o šieno negaudavau. Grišečkinas vis važinėjo po aplinkinius kaimus ieškodamas praėjusių metų šieno.

Šieną jis vogė, tai žinojau, tik nežinojau apie jo šalutinį verslą. „Verslas“ – ne tų laikų žodis, bet, keista, nieko tikslesnio į galvą neatėjo.

Rožickis, Ščerbakovas, Peganovas ir Demidovas, Blagovolinas ir mūsų vairuotojai jiems patikėtas priemones naudojo savanaudiškiems tikslams.

Mano ryšininkai vogė kabelius, šieną, avižas, samanę, nupjaudavo lygiagrečiai nutiestas ryšių linijas, o aš jų nesmerkiau, pakenčiau ir visus mylėjau.

Ar tai buvo suderinama su mano asketiškumu, idėjiškumu, kūrybišku požiūriu į kiekvieną veiklą, optimizmu? Kodėl visi jie mane mėgo? Manau, kad jų sielos gilumoje vienaip ar kitaip kirbėjo pažįstami nuo mažumės žodžiai apie „moralinį sovietų žmogaus veidą". Patiko jiems ir tai, kad buvau sąžiningas ir kartu jų bendrininkas, nors „ne iš šios pasaulio", bet visiškai savas ir ne skundikas.

Grišečkinas.

Apsimetęs, kad važinėja šieno, jis iš užimtų kaimų gyventojų vogė girnas. Nugvelbia du po kelis pūdus sveriančius granitinius akmenis grūdams malti. Viename kaime vogė, o kitame parduodavo už keletą litrų samanės. Vieną kartą jį užtikau taip darant ir pasibaisėjau.

Žmonės, kuriuos jis apvogė, skurdo. Aš priverčiau jį nuvežti girnas pirmosioms aukoms ir atsisakiau jo kaip ordonanso. Vietoje jo pasirinkau Sobolevą, nuostabų, gerą, sąžiningą ir net pernelyg drąsų žmogų.

2004 metai. Pasmerkiau nedorus, amoralius, nežmoniškus poelgius. Tuos, kuriuose dalyvavau ne savo noru, o kartais tapdavau sąmoningu jų dalyviu.

Perskaičiau tai, ką parašiau, ir suglumau.

Aiškus paradoksas.

1943 metais prie Dorogobužo, suprantama, užjaučiau savo ryšininkus ir dėl aukščiausio tikslo – pergalės prieš fašistinę Vokietiją – užmerkdavau akis, matydamas kasdienį esminių moralės normų pamynimą.

1943 metais mano mintys buvo tyros ir kelias į ateitį šviesus. Nemąsčiau nei apie Gulagą, nei apie tai, kad gėriau nušvilptą degtinę ir vogiau arklius.

Arklių vagystė

Borisovo užėmimo išvakarėse mes, turėdami vien kinkomąjį transportą, netekome galimybės judėti tokiu pačiu greičiu, kaip vyko puolimas. Visų iki vieno mūsų nuostabių arklių, iš jų ir trofėjinių, vokiečių, buvo nudilusios ir sudaužytos pasagos. Arklių kruvinos kanopos mane baugino. Jie negalėjo toliau tempti vežimų, prikrautų kabelio, šovinių atsargų, granatų, kareiviškų kuprinių ir susuktų milinių bei nutrintomis iki kraujo kojomis mano kovotojų, kurie atsainiai, nepakankamai profesionaliai apsivyniodavo autais.

Mes netikėtai įstrigome per penkias dienas atlikę dviejų šimtų kilometrų žygį.

Buvo kaimuose kalvių, bet jie pašaukti ginti tėvynės arba pateko į nelaisvę, ar patraukė partizanauti. Tuo metu aš du kartus per dieną išskleisdavau radijo stotį ir patekdavau į panašų tarsi kokį žvėrių urzgimą vadovybės keiksmažodžių srautą. Kaip kovinis vienetas mes aiškiai išėjome iš rikiuotės.

Štai būtent tada man ir mano būrio kovotojams kilo mintis pavargusius, gerus, bet nudaužytomis kanopomis kuinus pakeisti kaustytais kaimo arkliais. Kaimuose, penkių aštuonių kilometrų zonoje nuo Minsko plento, beveik visus arklius rekvizavo besitraukiantys vokiečių padaliniai, juos panaudodavo ne tik kaip kinkomąjį transportą. Kadangi tiekimas buvo sutrikdytas, arklius tiesiog suvalgydavo.

Arklys, kaip ir karvė, kaimo šeimynai – maitintojas. Svarbesnis nei šuo ar katinas šeimos narys. Taip, kaip ir kaimo šeimynai, mano arklys per trejus karo metus tapo mano likimo dalis.

Ne kavalerijos žirgas. Atrodo, 1942 metų gruodį man atiduotas su vežimu ir pakinktais ryšių viršininko Moldavanino ar artilerijos vado pavaduotojo Stepancovo įsakymu vien todėl, kad aš negalėjau vaikščioti. Atvažiavau iš savo Baškirijos mokyklos su abiejų kojų giliomis žaizdomis.

Būtent tada mano ordonansas Grišečkinas su trimis būrio vyrais iškasė netoli Kaskovo (atrodo, dabar ten Zubcovo vandens saugykla) kaimo dvi žemines – pradžioje man su Grišečkinu, o paskui – mano arkliui. Atrodo, ten buvo krosnys – po geležinę statinę. Šios

dvi žeminės glūdėjo vos dvidešimt metrų nuo seržanto Demidenkos posto. Žiema buvo šalta ir gili. Kiekvieną dieną žemines užklodavo pusmetrio storio sniego pusnys ir kas rytą Demidenkos kovotojai mus atkasdavo, o Grišečkinas atkasdavo arklį.

Vaikščioti tada dar negalėjau ir Grišečkinas ant rankų mane išvilkdavo į šaltį. Abu nusitraukdavome palaidines, marškinius ir iki juosmens nuogi trindavomės sniegu. O Kaskovo kaime prausdavomės slaptoje pirtyje.

Grišečkinas po akmenimis įmesdavo malkų ir apliedavo jas benzinu. Akmenys įkaisdavo.

Kurį laiką aš prausiuosi sėdėdamas ant grindų, paskui, neįstengdamas iškęsti sunkiai įsivaizduojamo karščio, guluosi ant grindų. Bet ant viršutinės lentynos įsitaisęs ordonansas juokiasi iš manęs ir plakasi vanta. Išbėgu nuogas iš pirties į šaltį ir netenku sąmonės.

Aš – miestietis, buvęs inteligentas. Grišečkinas ant rankų neša mane į trobą.

Atsigaunu ir apsirengiu. Apalpau dėl temperatūrų skirtumo. Ne aš pirmas toks.

Norėjau rašyti ne apie pirtį, o apie nelaimingus nekaustytus arklius. Visą dieną mes mėginome įkalbėti kaimo vyrus suprasti mus ir pakeisti mūsų siaubingomis kojomis arklius į jų kaustytus.

Atiduoti savo sunkiai pačių užaugintą arklį, prie kurio esi labai pripratęs – visai tas pats, kaip atiduoti savo ar vaiko ranką. Kas sutiks?!

O mes privalėjome pasivyti savo karą...

Naktį skaudančia širdimi palikome savo arklius, perlipome per tvorą, tyliai, kad neprikeltume senukų ir senučių, atsidarėme vartus.

Deja, mūsų slaptumas tebuvo iliuzija – niekas nemiegojo.

Jėga, grasindami ginklais, suvarėme mes valstiečius į jų trobas. Iki pat ryto truko ši operacija. Ašaros, grasinimai, apgavystė.

Stengėmės būti sąžiningi, rašėme skolos raštelius. Kas turėjo pinigų, mokėjo jais. Mes puikiai žinojome, kad raštelių niekas rimtai nevertina, o pinigai jau seniai buvo beverčiai.

Rytą jau buvome kelyje.

Grišečkinas iškeitė trofėjinį vokišką darbinį arklį į kumelingą kumelę.

Po dviejų dienų mes jau valgėme tą kumeliuką. Mūsų naujųjų arklių pasagos vėl buvo nudaužtos, kojos kruvinos, akyse – ašaros.

Vėl nebuvo ką daryti ir vėl viskas kartojosi penkis ar šešis kartus, kol prie Lydos pasivijome savo armiją ir pradėjome kovoti.

Vogėme ne tik arklius, paskutinėje puolimo stadijoje gvelbėme ir kiaules. Vogėme, nes neturėjome ko valgyti. Šį kartą mechanizuotieji intendantūros padaliniai atsiplėšė nuo mūsų beveik per du šimtus varstų (varstas – 1,067 km – vert. pastaba).

„Vlasovininkai"? Karininko dienoraštis

Prisiminiau iš Suvalkų koncentracijos stovyklos išvaduotus mūsų karo belaisvius.

Šio miestelio centre buvo dviaukščiai plytų namai, o mes apsistojome mediniame, radijo stotį išskleidėme tiesiog ant kelio. O keliu ėjo mūsų kariuomenės išlaisvinti lagerio kaliniai, buvę raudonarmiečiai. Vienas jų panoro atsigerti, užėjo į namus, numalšino troškulį ir išsiblaškęs ant stalo paliko juodą užrašų knygutę.

Pro mus ėjo nesibaigianti pusiau išsekusių žmonių virtinė ir vienas, pamatęs mus, rodydamas pirštu į savo kaimyną, piktai tarė:

– Štai vlasovininkas! Jį reikia suimti.

O tas atsakė:

– Ko meluoji, tu pats vlasovininkas!

Ir štai dauguma išlaisvintųjų, buvusių mūsų kareivių, sustojo ir kiekvienas, rodydamas pirštu į savo kaimyną, užkimusiu balsu rėkė:

– Štai jis bendradarbiavo su vokiečiais!

Mes stovėjome prislėgti ir negalėjome patikėti savo akimis. Vaizdas priminė Piterio Breigelio paveikslą „Aklieji", kurie, sekdami savo vedlį, nugarmėjo į bedugnę.

Vlasovininkai ar ne vlasovininkai?

Kas jie tokie? Kodėl taip neapkenčia vieni kitų? Jeigu vlasovininkai, tai kodėl pasmerkti mirčiai kalėjo koncentracijos stovykloje?

Kodėl mėgina vienas kitą skųsti?

Man pasidarė baisu ir šlykštu, įėjau į trobą ir pamačiau ant stalo juodą bloknotą, kurį pamiršo kažkuris iš šios judančios minios žmonių.

Atverčiu ir suprantu, jog tai vieno mūsų karininko, sužeisto 1941 metais traukiantis ir iš pradžių patekusio į karo lauko ligoninę prie lagerio, dienoraštis. Vyresnysis leitenantas, inžinierius, maskvietis rašo, kad jau pirmosios savaitės pabaigoje barakuose, pranešus kaimynams, esesininkai šaudė visus komunistus bei žydus, o didžiosiomis raidėmis užrašyta frazė: „KAI ATEISITE, NETIKĖKIT NIEKUO! VISI, KURIE LIKO IŠTIKIMI TĖVYNEI, BUVO SUŠAUDYTI. Gyvi liko tik tie, kurie vienaip ar kitaip bendradarbiavo su lagerio vadovybe“. Ir vėl tarsi riksmas: „NETIKĖKIT NIEKUO!“

O toliau išdavikų pavardės ir išdavystės.

Palengva jis miršta lagerio ligoninėje ir staiga, koks džiaugsmas! Randa žmogų, kuriuo galima pasitikėti. Tai dar beveik berniūkštis, jam devyniolika, bet tai ne išdavikas. Ir testamentas: „KAI MIRSIU, NUSIŲSK MANO DIENORAŠTĮ MANO MASKVOS ADRESU, tegul mano giminaičiai praneša ten, kur priklauso tiesą apie išdavikus, kurie apsimes gynėjais“.

O toliau jau devyniolikmetis rašo, kaip jo draugas mirė, ir prašo tą, kuris ras knygelę, išsaugoti ją ir išsiųsti jo giminaičių adresu, jie taip pat maskviečiai.

Vlasovininkai Pskovo gatvėje su carinės Rusijos vėliava balta–mėlyna–raudona – dabartinės Rusijos trispalve.

Aš nedelsdamas rašau su visomis įmanomomis smulkmenomis du laiškus į Maskvą.

Karininko giminaičiai neatsakė, o kareivio giminaičiai – koks buvo laiškas, kokie džiaugsmo šūksniai. „Patvirtinkite, dėl Dievo, patvirtinkite, kad jis gyvas!" Aš patvirtinu ir po keleto dienų gaunu antrąjį laišką". „Mes dėkojame Jums, vakar gavome jo laišką, jis gyvas!"

„Ačiū Dievui!"

Šį baisų dienoraštį aš saugojau savo kuprinėje.

Gaila, bet, keliantis per vieną Rytų Prūsijos užšalusį upelį, ledas įlūžo ir prasmego mūsų perkrautos pusantratonės ratai, o automobilis vis giliau grimzdo į susidariusią properšą. Kaimynai spėjo užmesti ant radiatoriaus kablio geležinį lyną. Naktis buvo tamsi, žvaigždės nešvietė, beveik nieko nematyti.

Nežinia kas sugalvojo padegti ant upės kranto stovinčius dviaukščius barono rūmus. Liepsnos stulpas spėjo apšviesti improvizuotą perkėlą ir mūsų skęstančią radijo stotį.

Automobilį imta traukti į priekį ir ledas įlūžo po priekiniais ratais. Teko skubiai atkabinti lyną. Visos iš paskos važiuojančios mašinos per sniegu uždengtą ledą nuvažiavo trisdešimt metrų kairiau.

Gaila, bet per kilusią sumaištį aplink mūsų radijo stotį į atsivėrusią properšą įkrito mano kuprinė su tėvų ir draugų laiškais bei koncentracijos lageryje žuvusio vyresniojo leitenanto dienoraščiu.

Ar jis buvo teisus? Nežinau.

Visi šie, kaltinantys vieni kitus, nukeliavo visą kankinio kelią, prasidėjusį vokiečių koncentracijos stovykloje ir pasibaigusį rusiškame Gulage.

Nebuvo jie nei budeliai, nei baudėjai. Nejaugi tai jų nuodėmė, kad juos išdavė tėvynė, kad teko ieškoti kompromiso su budeliais, norint išlikti gyviems?

Trinami tarp dviejų nežmoniškų totalitarinių sistemų girnų jie nusipelno, jeigu ne išteisinimo, tai bent jau gailesčio.

Klausimai ir atsakymai

Dienoraščio netektis man buvo sunkus praradimas. Ypač išgyvenau, kad nepersirašiau išdavikų pavardžių.

1945 metais mirštančio karininko mintys visiškai sutapo su maniškėmis. Pirmasis mano troškimas skaitant jo dienoraštį buvo išsiųsti jį į Lubianką. Bet toks poelgis niekuo nesiskirtų nuo „didvyriško" Pavliko Morozovo elgesio! Priešo įvaizdis, keršto baimė?

Jeigu neklystu, tai iš tikro buvo vlasovininkai. Nežinia kokios baisybės, kokia keršto baimė vertė juos skųsti vienas kitą ir mėginti išsigelbėti pačiam?

Niekuo jie nesiskyrė nuo nubaustųjų fronte, valymo laikotarpio partijos funkcionierių ir vienbalsio balsavimo! Ko gera, tai tas pats 1937 metų žmogaus mentalitetas!

Nežinia, kaip manyje galėjo derėti inteligento, liaudininko, peredvižniko (XIX a. antrosios pusės Rusijos demokratiškai nusiteikusių dailininkų realistų judėjimas – vert. pastaba), dekabristų ir Gerceno gerbėjo psichologija su troškimu demaskuoti ir nubausti!? Bet taip buvo. Dieve!

Ačiū Dievui, kad aš toje siaubingoje perkėloje naktį paskandinau tą užrašų knygelę ir atsitiktinumo dėka *likimas lėmė man likti garbingu žmogumi lygiai taip pat, kaip ir dėl atsitiktinumo neįstojau į bolševikų partiją*!

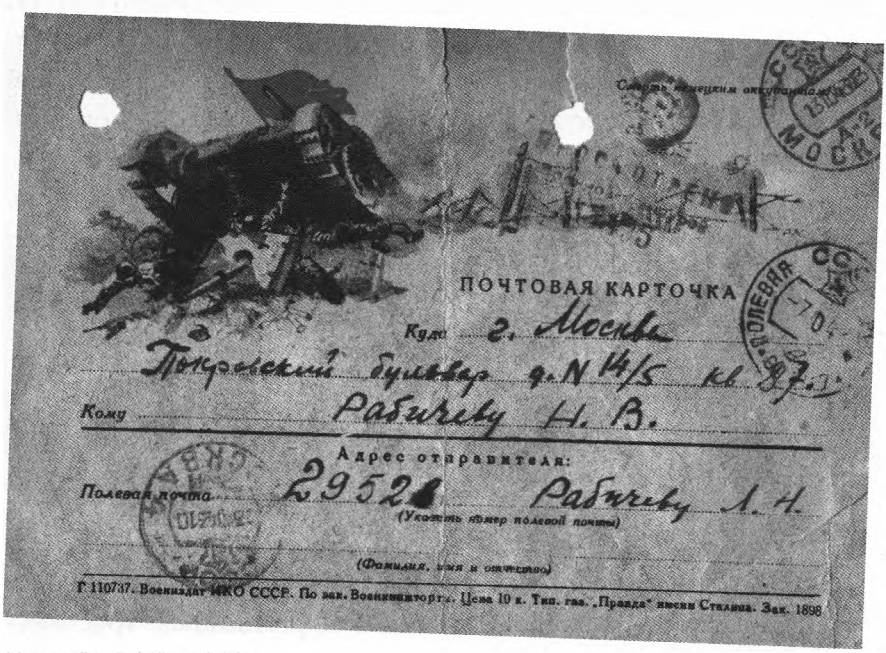

Vienas iš L. Rabičevo laiškų ...

Prieš išsiskirstant: jaun. leitenantas Kotlovas, vyresn. leitenantas Beliakovas, vyresn. leitenantas Ščerbakovas, leitenantas Rabičevas. Antroje eilėje viduryje vyresn. seržantas Demidovas.

TARP KARO IR TAIKOS. „IŠVADUOTOJE“ EUROPOJE

Išvaduotoje Europoje

Pasibaigus karui, aš tris mėnesius kartu su savo kuopa vadovybės sprendimu iš Čekoslovakijos grįžau į Levenbergą, Sileziją.

1945 metų birželio pabaigoje besirengiantis demobilizuotis, buvau paskirtas į armijos rezervą, bet paaštrėjus tarptautiniams santykiams, demobilizavimas atšauktas. Patekau į greta dislokuotą 871-ąjį atskirąjį zenitinės artilerijos divizioną štabo viršininko pavaduotoju. Dalis 31-osios armijos padalinių pasiųsta į Kiniją, o kita dalis, taip pat ir mano divizionas priskiriamas 1-ajam Ukrainos frontui.

Vėl, dabar jau „viliuku", drauge su diviziono vadu majoru Krainovu, kapitonu Samochlebovu važiuoju per Karpatus į Čekoslovakiją.

Čekoslovakija

1945 metų birželio pradžia. (1945 m. dienoraštis)

Tiesios, tarsi liniuote nubrėžtos gatvės, čerpėmis dengti nedideli kotedžai.

Čekija. Asfaltas, dujos, elektra, radijo imtuvai, pieštukai „Koch i Nur", patogūs vagonai, kuriuose nėra vietų gulėti, automobilių gamyklos ir alaus daryklos, o, svarbiausia, žmonės šypsosi, yra svetingi, mieli, nuoširdūs.

Važiuojame asfaltuota trasa 70 kilometrų per valandą greičiu. Pakelėje – simetriški žydinčių trešnių vainikai. Pasipuošusios merginos mums moja skarelėmis. Berniūkščiai subėga iš sporto aikštelių norėdami pastovėti šalia mūsų. Senukai atneša mums nedideles taureles su vynuogių degtine ir mes suprantame, kad esmė – visai ne dešimt ar penkiolika gramų aromatingo skysčio, o kad mūsų dvasia bendra. Tad susidaužiame taurelėmis su senukais:

– Už Čekoslovakiją! Už Rusiją!

> Pontoninis tiltas per Dunojų. Sovietų kariuomenė pakeliui į Bratislavą. 1945 m.

Ši nuostabi šalis man jau pažįstama ir brangi. Važiuojame maršrutu Praha–Brno–Bratislava.

Tie patys žmonės. Tik trešnės pakelėje jau aplipusios ryškiai purpurinėmis kekėmis stambių ir prisirpusių uogų. Brno mus pasitinka Stalino ir Benešo portretais.

Portretai prie įvažiavimo, aikštėse, miestų sankryžose ir vitrinose. Prie knygynų daugybė žmonių.

Knygynuose dvi naujienos: brošiūra su Stalino kalbomis ir „Naujas vadovėlis studijuojantiems rusų kalbą“. Tūkstančiai veidų, kiekviename rūpestis ir tikėjimas.

Jaunas čekas klausia:

– Gal jums reikės paslaugos – vedlio po miestą? Mokėti nereikės.

Jam rekomendavus, mus porai parų pakviečia jauna čekų šeima – jis inžinierius, ji pedagogė. Abu šiek tiek moka rusų kalbą ir svajoja paviešėti Rusijoje.

Vakare, po darbo gyventojai mitinguoja, darbininkai reikalauja padidinti darbo užmokestį, mokslo ir meno veikėjai, gydytojai ir teisininkai džiaugiasi, kad atėjo žodžio laisvės metas, prisimena savo šalies istoriją, įsitikinę, kad tai, kas buvo, nepasikartos.

Vakare judėjimas aprimsta. Gatvėse daugybė porelių.

Į linktelėjimą atsakoma šypsenomis. Čekija už nugaros. Slovakija.

Vis sustojame. Karšta, norime gerti. Tačiau vyksta kažkas keista.

Senukai nesišypso, o nusisuka, moteris užtrenkia duris prieš nosį, užtraukia užuolaidas, paskui ją tą patį daro kita.

Visa tai nesuprantama, nes kalba keičiasi akimirksniu. Čekiškai mes nesupratome, aiškinomės gestais, o slovakiškai – panašu į ukrainiečių, žodžių šaknys – tarsi rusų kalboje.

Ne viską iš karto, bet suprantame vieni kitus. Sustojame sankryžoje. Išlipame iš automobilio.

Trys moterys. Trys klausimai. Viskas paaiškėja.

Čia žygiavo generolo Plijevo kazokų korpusas.

O mūsų kelnės su raudonais lampasais. Tokius pačius, tik šiek tiek platesnius turėjo ir Plijevo kazokų kelnės. Sunku išsiaiškinti.

– Kazokas žygyje turi būti linksmas, – sakė vienas generolas, – o mūšyje – šiek tiek girtas.

Ieškodami degtinės kazokai plėšė vietos gyventojus.

Paaiškiname, nuraminame, šypsomės, beveik nesustodami pralekiame miestus ir kaimus iki Bratislavos".

Buržujus

Pontoninis tiltas per Dunojų. Ta pati Bratislava, tik jau vengriška. Pervažiuojame Vienos–Budapešto plentą. Kurį laiką tęsiasi asfaltas ir staiga – smulkus žvirgždas, duobės, purvas.

Keičiasi namų architektūra.

Dešinėje namai primena ukrainietiškus: balti, dengti šiaudais, viduje – asla, kairėje – Venecijos skliautuotos lodžijos.

Karšta, norime gerti.

Sustojame.

Geležinė tvora, varteliai su spyna. Kieme vištos, kiaulės, šunys. Beldžiame.

Ant slenksčio pasirodo išsigandusi moteris, bet tuojau užtrenkia duris ir pasislepia.

Praėjo penkiolika minučių.

Name bruzdesys, verksmas. Prabėga mergaitė su ryšuliu. Praeina dar penkios minutės ir įsivyrauja visiška tyla, visa šeima nežinia kur pasislėpė. Namas tuščias, durys užrakintos.

Mes sėdime amerikietiškame „viliuke". Mano pakeleiviai – majoras Krainovas, kapitonas Samochlebovas, vyresnysis seržantas Lebedevas – suglumę, nežino, ką ir manyti.

Vakaras. Nusprendžiame pernakvoti kitame kaime. Sustojame prie pirmojo namo.

Beldžiamės.

Bruzdesys, verksmas, bėgančios moterys. Viena tempia lygintuvą, kita sustoja – išbalusi, nustebusi žvelgia į mus. Išeina penkiasdešimtmetis vyriškis, labai žemai nusilenkia mums, šypsosi, bet kai pasižiūri į žmoną, jo veidas tampa piktas.

– Rusiškai suprantate? – klausiu aš.

– O, taip, rusų tauta gera, – atsako jis. – Prieš trisdešimt metų aš trejus metus buvau nelaisvėje Rusijoje, buvau Odesoje, buvau Urale.

Jo akys tarsi įsimylėjusiojo, dar kiek ir pabučiuos mane.

Aš atsitraukiu.

– Rusai – galinga, gera tauta, sako jis, – aš buvau...

– Jeigu jau jūs mėgstate rusus, leiskite pas jus pernakvoti, gal galėtumėte mums skirti atskirą kambarį?

Vyras palinksta, šypsosi, rodo grimasas.

– Rusų šok šok (daug daug), – sako man, – o madjarų taip pat šok šok. Aš vargšas madjaras, proletaras. Yra pas mus buržujus, jis turi didelį namą ir rusų karininkams bus patalai.

Jis apsidairo aplinkui ir pirštu rodo į gretimą namą. Namas iš tikro tinkamas.

– Pas buržujų geriau, – tikina mane ir kapitonas Samochlebovas.

Nusprendžiame nakvoti pas buržujų.

Beldžiame į langą ir kartu į duris. Beldžiamės apie dešimt minučių. Galiausiai pasirodo buržujus su kepure ir apatinėmis kelnėmis.

– Rusų karininkai labai geri, – burba jis, – aš buvau Rusijoje, Odesoje, ten gerai.

– Jūs buvote nelaisvėje? – klausiu aš.

Madjaras penkias minutes linguoja galva, netikėtai pasilenkia ir mėgina nubraukti dulkes nuo mano aulinių batų.

– Mes norime miego, – sakau aš, – reikia kambario, lovos.

– O! – sako madjaras.

Jo veide tūkstantis raukšlelių ir kiekvienoje – tūkstantis šypsenėlių.

– Taip, taip, taip, – kreta jis.

Staiga įsitveria mano peties, taškydamasis seilėmis kalba pašnibždomis:

– Aš, drauge, ne buržujus, aš taip pat „draugas", mano didžiulė šeima – šok šok, o štai ten – buržujus, jis turi namą, patalus, mergaitę...

– Vadinasi, buržujus tame name? – klausiu aš.

– Taip, taip, palinka (degtinė – vert. pastaba), mergaitė, buržujus, – burba „draugas".

Ant buržujaus namo slenksčio ilsisi madjaras apatinėmis kelnaitėmis.

– Draugas – buržujus? – klausiu aš.

Madjaras nusilenkia, mėgina kažką pasakyti ir rodo pirštu į savo kaimyno namą.

– Bur-žu-jus! – taria skiemenimis.

– Stebėtina tauta, – sako majoras Krainovas. – Atrodo, jie visai nemėgsta vienas kito, kaimynas stengiasi pakenkti kaimynui.

Perspektyva miegoti atvirame lauke mūsų nedžiugina, be to, viršų ima smalsumas, kaip gyvena madjarų buržujus? Kiek jis turi kiaulių, karvių, šunų, palinkos ir mergaičių?

Mes apeiname visus namus.

Sovietų kariuomenė įžengė į Vengriją 1945 m. spalio 24 d., o lapkričio 1 d. uždarė šalies sienas.

Visas kaimas sukilęs.

Vyrai lankstosi, moterys rypuoja, vaikai verkia ir padūkusiai šėlsta, šunys spėjo ir užkimti.

Mandagūs madjarai mums pataria, kaip geriau rasti buržujų.

Jau visai sutemo.

Mes išsirenkame du pačius solidžiausius „draugus“, beveik prievarta pasisodiname šalia savęs.

– Veskite mus pas buržujų, – sakau aš.

Vienas, du, trys, keturi kilometrai. Pravažiuojame dar du kaimus, tamsoje nieko nematyti. Galiausiai madjaras prašo sustabdyti automobilį. Priešais mus didžiulis mūrinis namas.

– Buržujus! – madjaras iškelia pirštą. – Gerai!

– Tai niekšai! – sako kapitonas Samochlebovas. – Žiūrėk, kur jie mus atitempė!

Priešais mus buvo milžiniška pusiau sugriauta, apleista ir palikta likimo valiai arklidė.

Supeliję šiaudai, mėšlas, vėjas, žvaigždės. Vengrija. 1945 metų birželio 28-oji.

Laiškai

1945 m. liepos 22 d.

„Netoli Vengrijos provincialaus miestelio Nadkanižos įsikūrusi mūsų stovykla. Mieste daugybė kioskelių. Gyventojai prekiauja kriaušėmis ir abrikosais.

Kai užeini į parduotuvę, pardavėjas ant popierėlio rašo kainą. Vaisiai palyginti kainuoja nebrangiai, tačiau patekti į šį vienintelį gana netolimą miestelį labai sunku. Stovyklos dislokuotos miške, o leidimai į miestą uždrausti.

Dabar dirbu 874-ojo zenitinio artilerijos diviziono štabo viršininko padėjėju...

Ne vienoje šalyje, nei Lenkijoje, nei Vokietijoje, nei Čekoslovakijoje, nei Vengrijoje, žmonės negyvena tokio viaverčio gyvenimo, kaip Rusijoje. Aš myliu Maskvą...“

Vengrijoje, prie Nedkanižos miestelio esančioje stovykloje.

1945 m. rugpjūčio 1 d.

„...papulkininkis. Jis perdegino iš karto tris lemputes. O paskui išvažiavo nesumokėjęs šeimininkui už elektrą. Todėl šeimininkas įsitikinęs, kad rusais negalima pasitikėti. Pirmą dieną jis pastogėje nupjovė laidus“.

1945 m. lapkričio 22 d.

„Ištirpo paskutinis sniegas, žiemos kaip nebūta, šviečia saulė. Gaila, kad vos prasidėjęs karininkų demobilizavimas sustabdytas... Madjarai mums vyno negaili, bet vynas nelabai kokybiškas. Rusiškas geresnis...“

1945 m. lapkričio 25 d.

Vargeta rodo partinį bilietą.

– Aš proletaras, komunistas, – sako jis. – Prieš dvidešimt metų buvau Rusijoje. O! Rusų tvarka gera, Nikolajus buvo geras caras!...“

Baletas „Kopelija“

Austrijos sostinė Viena. Trys tarnybinės komandiruotės. Mano ordonansas ir vertėjas buvo devyniolikmetis Saša Kurmanovas.

Jis kilęs iš Smolensko srities, o 1943 metais drauge su motina išvežtas dirbti žemės ūkio darbų į Sileziją. Trejus metus bernavo pas valstietį, išmoko kalbą, o, karui pasibaigus, buvo mobilizuotas

į Ukrainos fronto, kuriam dar vadovavo maršalas Konevas, mano 31-ąją armiją. Jos štabas buvo Vienoje, sovietų okupacinėje zonoje.

Tad štai 1945 metų lapkritį pirmą kartą mes savaitei atvažiavome į Vieną. Vengrijoje, Nadkanižoje, savo divizione gavome davinį: džiūvėsių, amerikietiškos troškintos mėsos, kruopų, pupelių, cukraus. Patvirtino mūsų komandiruotės dokumentus komendantūroje ir pasiuntė mus į karininkų viešbutį. Buvo ten lovos su patalyne, bet – nei virtuvės, nei viryklės. Ne tik neišsivirsi sriubos, košės, bet neturėjome galimybės nė vandens užsivirinti.

Viešbučio komendantas mums rekomendavo apsistoti privačiame name.

Atrodo, stebuklas, bet tuo metu stebuklas galėjo tapti realybe. Pamėgink paskambinti prie durų į bet kurį butą Maskvoje ar Peterburge. O tuo metu, po karo Vienos gyventojai badavo.

Ant šaligatvio už duonos kepalą siūlėsi ne prostitutės, o studentės ir aktorės, moterys iš padorių šeimų. Mūsų ir amerikiečių bei anglų zonose buvo šeimų, nuomojančių savo butus rusų karininkams dienai, savaitei ar mėnesiui už porą dėžučių mėsos konservų ar kilogramą ruginių džiūvėsių.

Štai mes ir nusprendėme už dalį savo sausojo davinio savaitei apsigyventi kokiame nors austrų name. Dvi valandas mums nesisekė.

Perėjome miesto centrą, išėjome į pakraštį. Prasidėjo žalioji zona, paskui vėl pakraštys ir vėl miestas. Derėjosi Saša, bet durys visur užsitrenkdavo. Artėjo vakaras. Mes jau norėjome grįžti į viešbutį, kai staiga viename kotedže moteris pasakė, kad pas ją ne viešbutis, bet viešbutis ten – ir parodė į gretimą medinį namuką.

Geležinė tvora. Skambutis. Pasirodo pagyvenusi moteris, šypsosi ir rusiškai sako:

– Sveiki atvykę!

Einame paskui ją. Mus pasitinka jos vyras. Joks ten viešbutis – namukas, tarsi mūsų dviaukštė maskvietiška vila.

Mums skiria du kambarius apačioje, o ji su vyru lieka gyventi antrame aukšte.

Pasirodo, netikėtai mes patekome į anglų okupacinę zoną.

Per penkias minutes sutariame. Atiduodame visą sausąjį davinį, o jie mums – dvi lovas, pusryčius ir vakarienę. Dabar drauge

sėdame prie stalo. Vaišės – barščiai su svogūnu. Senukai pasišaipo vienas iš kito. Man patinka: kažkas užmiršta, panašu į maistą namuose.

Atrodo jie kaip imigrantai. Iš Rusijos į Vieną XIX amžiaus pradžioje atvažiavo senelio senelis ir močiutės močiutė.

– Mano anūkai fašistai, – skundžiasi tų rusų keliautojų proanūkė.

Šešta valanda vakaro, klausiu, kas aplinkui įdomu pažiūrėti, ką galima veikti vakare? Abu rekomenduoja nueiti į vienintelį veikiantį Vienoje teatrą – An der Wien.

– Nepavėluosime?

– Ne, už dviejų šimtų metrų metro stotis „Šenbrunas".

Pasirodo, net nepastebėjome, kad ieškodami nakvynės mes praėjome pro buvusius karalių rūmus.

19 valandą nusiperkame bilietus. Teatre ne opera, o L. Delibo baletas „Kopelija". Aktoriai ir aktorės iš bado šiek tiek svyruoja į šalis. Bet – dekoracijos, muzika, vaidyba, mistika, Hofmanas, pilna salė.

Amerikiečiai, anglai, prancūzai su jaunomis austrėmis, mūsiškiai karininkai – taip pat.

Kitą dieną mėginu patekti į paveikslų galeriją, bet ji uždaryta, patenku į priešais esantį zoologijos muziejų.

Viena vis labiau žavi mane. Abu baroko stiliaus muziejai, o šalia – „An der Wien" aikštė ir liepsnojantis stilius – nuostabi šventojo Stepono bažnyčia.

Šv. Stepono bažnyčia Vienoje. 1945 m.

O paskui – juodasis turgus, kur parduodama viskas, kur pagyvenę austrų aristokratai renka po kojomis išmėtytas bekvapių austriškų cigarečių nuorūkas. Tai viskas.

Pakeleivingais automobiliais grįžtame į Vengrijos Nadkanižos miestą. Visai netoli ir iki Balatono ežero.

Hofmano kabinetas

Mūsų 31-osios armijos štabas buvo įsikūręs Austrijoje, Eizenštadte, o mano 874-ojo diviziono štabas – Vengrijos mieste Nadkanižoje. Atrodo, 1945 metų rugsėjį, majoras Krainovas mane komandiravo į Eizenštadtą tvarkyti keleto skubių reikalų.

Važiavau pakeleivingais automobiliais, labai greitai pralėkėme per netoli Austrijos ir Vengrijos sienos išsidėsčiusį Šoproną, pilną nuostabių architektūros paminklų.

Štabe užtrukau iki dešimtos valandos vakaro. Elektros mieste nebuvo. Išėjau iš eilinio kabineto į gatvę ir atsidūriau visiškoje tamsoje.

Net žvaigždės nešvietė.

Juodo dangaus fone buvo galima įžiūrėti tik gotiškų dengtų čerpėmis dviejų trijų aukštų kotedžų siluetus.

Sunkiai radau mūsų komendantūrą.

Ilgai beldžiausi, niekas neatsiliepia. Pagaliau duris atvėrė pusgirtis užsimiegojęs majoras – miesto komendantas.

Kaip įstengdamas paaiškinau, kad užtrukau štabe, grįžtu į dalinį ir nežinau, kur pernakvoti.

– Komendantūra – ne viešbutis, niekuo negaliu padėti!

Atgręžė nugarą, įėjo į kambarį ir paskui save uždarė duris. Likau tamsiame šaltame priepirtyje. Siaubingai pasipiktinęs pradėjau belsti į duris.

Majoras atėjo su automatu rankose, o aš pro plačiai atvertas duris pamačiau stalą, nukrautą pustuščiais buteliais, o ant sofos – išsigandusią nuogą moterį.

Nelabai buvo linksma.

Išsitraukiau iš dėklo naganą ir, siekdamas užkirsti kelią nusikalstamam įvykiui bei sugluminti smurtininką ir niekšą, pasakiau, kad nedelsdamas pranešiu viską, ką pamačiau, maršalui Konevui,

Maršalas Konevas Prahoje pozuoja kino operatoriui. 1945 m.

kurio nurodymu ir atvykau į armijos štabą, ir, laikydamas pirštą ant nagano nuleistuko, patraukiau prie telefono.

Matyt, vis dėlto majoras šį tą suprato.

– Tai ką, ir pajuokauti negalima? – sugergždė jis, – taip iš karto galėjai ir sakyti. Sėsk prie stalo, o aš pakviesiu vertėją.

Aš pastūmiau nuo savęs puodelį su spiritu ir ėmiau lūkuriuoti. Majoras tyliai keikėsi, jį aiškiai lenkė miegas.

Po dvidešimt minučių pasirodė vertėjas vengras. Aš nusekiau paskui jį.

Dar labiau sutemo. Mes ėjome įvairiomis gatvėmis, jis beldė į langus, pradėdavo kažką aiškinti, bet nė vienos durys prieš mus neprasivėrė.

– Pone leitenante, – graudžiai tarė jis, – beveik visus namų savininkus komendantas apkrovė duokle:

vieni jam neša vyno, kiti – pinigų, treti atveda moterų. Mainais jiems pažadėjo neapgyvendinti jų namuose rusų. Manau, kad reikalas beviltiškas.

Ir jis nusivedė mane į savo namus. Atidarė duris.

Ant purvinų grindų vienas šalia kito gulėjo leitenantai, kapitonai, majorai, atvykę į armijos štabą iš įvairiausių dalinių ir įkliuvę kaip ir aš.

Vertėjas parodė man kampą ant grindų ir pranyko.

Buvo šalta, mane pykino iš alkio ir pasipiktinimo, bet nebuvo ką daryti.

Užmigti taip ir negalėjau ir sulig pirmaisiais saulės spinduliais išėjau į gatvę. Man pasisekė – pakeliui važiavusiu automobiliu nusigavau į Šaproną. Vis mąsčiau apie kario nugalėtojo likimą. Vos ne miegodamas radau pagrindinėje aikštėje miesto viešbutį. Viešbučio duris atvėrė jo šeimininkė ir šypsodamasi šiaip taip rusų ir slovakų kalbų mišiniu paaiškino, kad viešbutis tuščias, visi numeriai laisvi. Jeigu noriu, gali man skirti kambarį palėpėje, kurioje daugiau kaip prieš šimtą metų mėgo apsistoti ir rašyti Amadėjus Teodoras Hofmanas. Sniego baltumo patalynė, pusryčiai, Hofmanas, baletas „Kopelija“. Kario nugalėtojo romantika ir mintis apie tai, kas – tikrasis nugalėtojas?

Sovietų Sąjungos himnas

Iš fronto štabo gaunamas naujas nurodymas visiems padaliniams išmokti atlikti naują Sovietų Sąjungos himną, lapelis su tekstu ir natomis.

Rikiuojamės: penki šimtai diviziono karių ir šalia mūsų netoliese Vengrijos Nadkanižos miesto dislokuotas pustrečio tūkstančio žmonių pėstininkų pulkas.

Pulko vadas, kaip vyresnysis laipsniu, su garsintuvu ir lapeliu rankose komanduoja:

– Ram-miai! Kas moka iš natų skaityti himną? Du žingsnius priekin!

Iš rikiuotės niekas neišeina. Švysteli mintis – koks menkniekis ir išeinu iš rikiuotės.

– Pas mane! – įsako pulkininkas.

Prieinu, jis man paduoda lapelį su tekstu ir penkiomis penklinėmis.

Smuiko rakte jokių akordų.

– Tu, – klausia, – gali išmokti šią melodiją, šį mūsų naują himną?

– Drauge pulkininke! Galiu, bet man iš pradžių reikia jį sugroti pianinu.

– Pianino neturime, yra trofėjinė fisharmonija.

Ir prisako atnešti fisharmoniją į aikštę.

Darbuojuosi kojomis, pripučiu dumples – instrumentas panašus į mažyčius vargonus.

Nesunkiai penkis kartus, paskutinį kartą jau atmintinai, groju natas.

– O dabar dainuok! – atkiša garsintuvą.

– Drauge pulkininke, neturiu balso!

– Nieko, – sako, – balsas nebūtinas. Dainuok po eilutę, kai karininkai ir kareiviai išmoks pirmąją, dainuok antrąją.

Dešimt kartų traukiu pirmąją eilutę ir trys tūkstančiai žmonių kartoja, dainuoja drauge su manimi, paskui – antroji, trečioji, vėl groju fisharmonija, balsas užkliūva, bet eina valanda po valandos ir štai jau pradeda pavykti.

Daugybę mėnesių šis paveikslas buvo įstrigęs man galvoje: aš, fisharmonija ir trys tūkstančiai pražiotų burnų bei užkimusių balsų.

Prūsijos ir SSRS siena.

Laiškas

„...Vėl Viena. Niekas jau nestebina. Nemoku kalbos, bet tai netrukdo pažinti žmonių ir namų vidaus gyvenimą. Jaučiu gyvenimo pulsą – įtampą ir laukimą. Vienos gyventojai gydo savo miestą. Ardo sugriautus pastatus. Palei šaligatvius kyla plytų rietuvės. Iš griuvėsių krūvos traukiama visa, kas naudinga ir nesugadinta. Dirba senukai, vyrai, mergaitės. O restoranuose vis tokia pati kava. Aikštelėse senukai, panašūs į akademikus, pardavinėja sagtis. Kirpyklose mergaitės kirpėjos prašo pavaišinti cigarete, bet pačios nerūko, o paskui cigaretes keičia į duoną. Artistai pardavinėja stručio plunksnas“.

Parašiau eilėraštį „Kalba Viena“

Juodo rašalo žirgu
Riteris šuoliuoja.
Ir tikiuosi greitai
Susitiksim vėlei...
Grįžęs į namus,
Tarp siaurų gatvelių,
Kitoje šviesoje,
Tu išvysi rusus...
Tamsų vakarą paseksi
Pasaką laisviems
Apie miestą alkaną.
Kur profesorius garsus
Su palaike striuke,
Drebantis nuo šalčio,
Ieško nuorūkų kieme.
Pro gimtų namų,
Savo buto langą
Kitoje šviesoj
Vėl išvysi Vieną.
Niekas nesikartoja
Net ir taurėj vyno.
Tad tikiuosi greitai
Susitiksim vėlei...

Šalinami griuvėsiai. Viena. 1945 m.

Man Nadkanižoje nuomojant kambarį, šeimininkas mėgino paaiškinti kai kurias tiesas.

Jis sakė, kad kėdės sukurtos sėdėti, kad daužyti kėdes į sieną yra labai blogai, kad parduotuvėse nėra stiklo ir indų ir kad aš pasistengčiau kaip galima mažiau gurinti jo indų ir nedaužyti langų. Paskui pradėdavo svirduliuoti ir vaidinti girtą.

– Tai yra blogai, – teigė jis.

– Užsirūkykite! – kreipiuosi į traukinio kupė kaimynę. Priešais – solidi dama, ji labai nori rūkyti.

Pasiūlau cigaretę, bet ji gėdijasi, knaisiojasi savo rankinuke, randa ir atkiša man suglamžytą pinigą – dešimt pengių.

– Nereikia, – sakau aš, – tiesiog imkite, mums tai įprasta.

Vienas iš klajojančių muzikantų sustojo priešais mano vietą traukinyje ir smuiku pradėjo groti „Katiušą“. Tai buvo velniai žino kas. Nuo disonanso kūnas nuėjo pagaugais. Aš neištvėriau ir daviau jam penkias penges. Madjaras nusiėmė skrybėlę ir nusilenkė man.

– Ačiū, drauge, – pasakė jis šypsodamasis ir labai patenkintas savimi.

Praūžus karo viesului Austrijos sostinės gatvėse padaugėjo civilių. 1945 m.

5 SKYRIUS

VISKAS PRIEŠAKY!

Keturiasdešimt penktieji – kovo dvidešimt trečia,
Skeveldros ir dūmai. Netylėki, kalbėki, – aš čia.
Nuotraukos ant stalo, pilotė, ženklelis,
Vokiečių miestai ir palivarkai.
Katia, sakyk, ar prisimeni, moterie?
Išsiskyrėm be žodžių, netarę sudie.
Milinė, palaidinė, bučiavomės blindaže,
Mintys klajoja tolimoj praeityje:
Gatvė trinksi, klega, suolas klasėje…
Penkiasdešimt septyneri metai prabėgo:
Baisu man – kovo dvidešimt trečia,
Vėl virš žemėlapio rymoti nakčia.

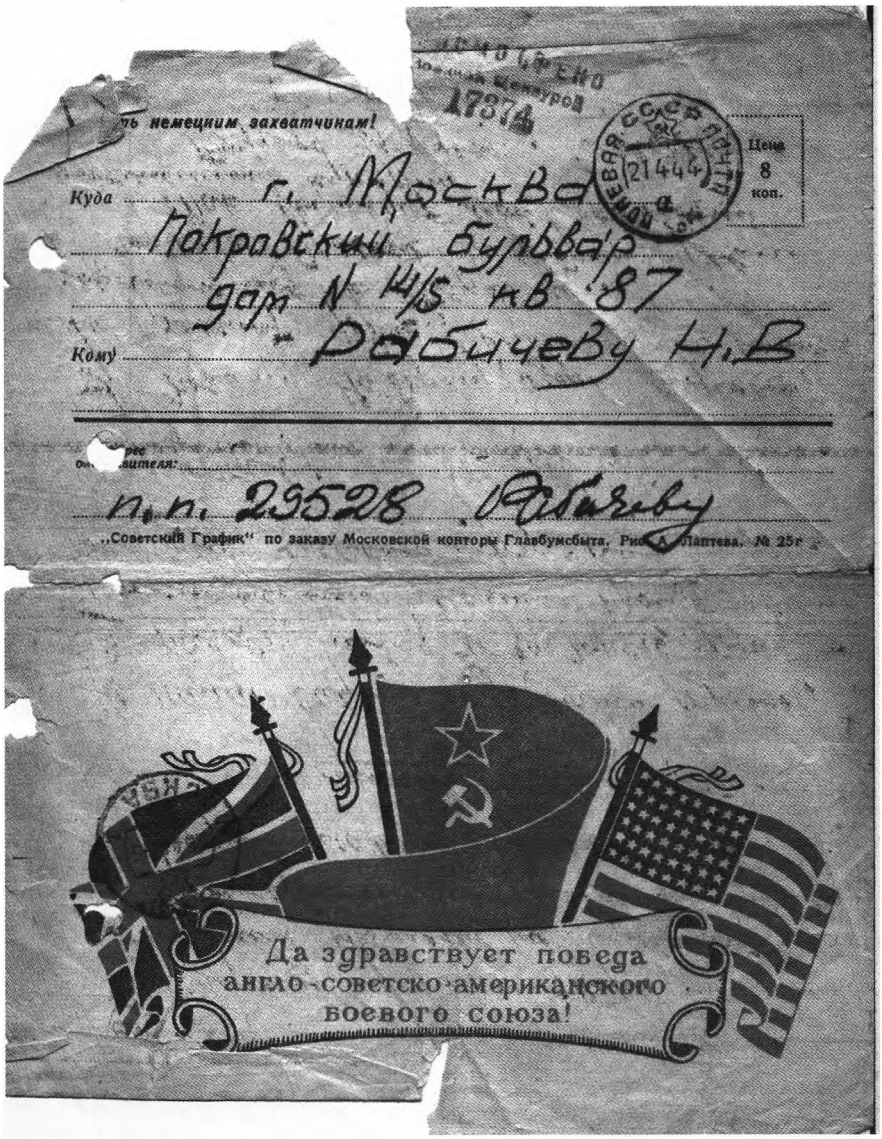

L. Rabičevo laiškas namo į Maskvą. Ant voko šūkis: „Tegyvuoja anglų–sovietų–amerikiečių karinės sąjungos pergalė!"

1946 metų atostogos

1946 metų gegužės 3 d., būdamas komandiruotėje Austrijoje, Eizenštadte, armijos štabe sužinojau, kad visoms mano svajoms apie demobilizavimą nelemta išsipildyti.

Siaubingas liūdesys apėmė mane, panorau pamatyti tėvus ir draugus, nors kiek atitolti nuo kariuomenės keistybių, kurių naktį ir dieną buvo pilna mūsų okupacinės kariuomenės karininkų gyvenime. Grįžęs į dalinį, parašiau prašymą dėl atostogų Maskvoje.

Jau pusmetį pulkininkai ir generolai bei jų ŽLŽ leido ilgesio kamuojamus karininkus į pokarines atostogas.

Be to, rekomenduodavo tėvynėje susipažinti su jauna ilgesio kamuojama mergina, įregistruoti vedybas „zagse" (*civilinės metrikacijos įstaiga* – vert. pastaba) ir grįžti į dalinį su žmona.

Komandiruotės įsakymą (atostogų dokumentus) išduodavo dviem žmonėms. Punktuose, kuriuose turėjo būti įrašyti būsimųjų žmonų inicialai ir pavardės, pasų numeriai, buvo palikta tuščia vieta. Man taip pat išrašė du įsakymus komandiruotei: vieną tikrą man, o kitą – tikėtinai būsimajai mano žmonai, su tuščiomis grafomis – vardas, tėvavardis, pavardė, paso numeris. Buvo tikimasi, kad vedęs, gimus vaikams, aš jau visam laikui liksiu kariuomenėje.

Gegužės 4 d. išvažiavau iš Nadkanižos, kur buvo dislokuotas mano divizionas, o gegužės 10 d. paspaudžiau skambučio mygtuką prie savo buto durų Pokrovo bulvare.

Tuojau puoliau skambinti prieškario telefonais, mėginau rasti prieškario draugus. Leną Zoniną radau iš karto ir ji tuojau pakvietė mane pas mano prieškario draugą Vitalijų Rubiną.

Vitalijus, čiuplaus veido, iš dalies paralyžiuotas, gulėjo patale. Aš krimtausi. Prieškario draugystė su juo liko vienas iš pačių gražiausių mano gyvenimo laikotarpių. Deja, man atėjus, jis visai neapsidžiaugė.

Buvo korektiškas, bet abejingas.

Paklausė, kaip sekėsi kariauti.

Karas baigėsi.

Aš išlikau ir buvau kupinas optimizmo bei tikėjimo, kad šalis labai greitai pakils, kad Stalinas ištaisys prabėgusių metų klaidas, po karo pašalins visą neteisybę.

Nekalti žmonės grįš iš lagerių. Šalis susipažino su aukštu gyvenimo lygiu Europoje ir neabejotinai pasuks jos keliu, o neišardoma draugystė su Amerika – amžiams.

Aš kalbėjau, Lena Zonina šypsojosi, o Vitalijaus veidas nerodė jokių emocijų. Manau, jis nieko kita man nejuto, vien panieką ir ‚nors jam paskui skambindavau, tikindavo esąs labai užimtas ir vis atsisakydavo susitikti...

O aš vis tiek negalėjau abejingai žiūrėti į jį: drąsų, talentingą, veržliai į gyvenimą einantį su naujomis idėjomis...

Užmiršti ar surambėti? Kaip visa tai galėjo atsitikti? Kaip nuraminti širdies maudulį ir suprasti, kad niekada niekas jau nepasikartos! Ant spintelės vaistai. Veidas įkritęs, išplaukęs ir kupinas pykčio žvilgsnis. O aš kiekvienu žodžiu džiaugiuosi, grįžau į pačią brangiausią iš visų įmanomų valstybių – pokario sovietinę šalį, į palaimingus 1946 metus.

O, šventė štai, vaikų darželis!..

Nepakartojamas ir sudėtingas kelias iš mito į lagerio siaubą arba aukštuomenės saloninį akligatvį, kur tarsi į šventovę atėjo suglumęs poetas svajotojas.

Tai, kas vyksta, suprasti nepajėgiau, net ir mano draugai, neseniai palikę šį pasaulį: būsimasis vienas talentingiausių pasaulyje mediavistų (istorikas, nagrinėjantis Europos viduramžius – vert. pastaba) mokslų daktaras Jurijus Besmertnas ir talentingas, vėliau baigęs Žukovskio akademiją, apgynęs disertaciją mano draugas Levas Sirotenka, grįžę iš karo, mąstė taip pat, kaip ir aš.

„Karas viską nurašys“. Nejaugi viską?

Nejaugi nurašys?

Lenos Zoninos apsakymai (gal 1946 metai, nesu tikras)

1941 metų spalį Vitalijus Rubinas užsirašė į Maskvos pašauktinius. Prie Jelnios jo divizija pateko į apsuptį ir buvo sunaikinta. Jis pats, smarkiai kontūzytas, neteko sąmonės, o kai atsigavo, suprato, kad gyvas liko tik pats vienas.

Šalia krūmuose pamatė sprogusios aviacinės bombos išmuštą gilią duobę. Tarp daugelio žuvusių pašauktinių jis rado sunkiai sužeistą generolą, divizijos vadą.

Generolas atsimerkė, Vitalijus jam padėjo nušliaužti iki duobės, kaip mokėjo, sutvarstė.

Generolas atsigavo ir jam užrašė savo namų adresą. Vokiečiai jų neaptiko, o po trijų dienų lauke pasirodė kontratakuojantys mūsų pėstininkai. Vitalijus išlindo iš slėptuvės. Generolas lėktuvu buvo išgabentas į Maskvą, o jis, kol išsiaiškins, kokiomis aplinkybėmis liko gyvas, pateko į „Smeršo" nagus. Nieko neišsiaiškinus, buvo pasiųstas į koncentracijos stovyklą prie Tulos.

Ten jo stuburas neišlaikė keleto pūdų svorio maišo su anglimis. O tuo metu jo išgelbėtas generolas pradėjo ieškoti savo gelbėtojo. Rado jį kone mirštantį lagerio ligoninėje ir savo automobiliu parsivežė namo. Vitalijus išgyveno, galva ir rankos liko sveikos, bet dėl sunkios stuburo traumos buvo paralyžiuotos kojos. Per trejus karo metus jis baigė MVU istorijos fakultetą ir išmoko keletą kalbų, taip pat puikiai ir kinų kalbą. Apgynė kandidati į daktarus disertaciją.

Praėjus keleriems metams, po sėkmingos operacijos pakilo ant kojų, vedė. Studijavo Kinijos istoriją, nustatė, kad viduramžiais ten egzistavo keletas totalitarinių valstybių, kurių santvarka labai priminė Stalino ir Hitlerio imperijas. Apie tai išspausdino keletą darbų specialiuose mokslų akademijos žurnaluose. Bet Vitalijaus padarytos išvados buvo sunkiai suderinamos su oficialiomis koncepcijomis ir jis tapo vienu iš disidentinio judėjimo pradininkų.

Visas Vitalijaus gyvenimas vertas didžiulės pagarbos. Gaila, bet 1960 metais jis žuvo automobilio avarijoje.

Tai buvo mano draugas, atidžiai sekiau kiekvieną jo žingsnį ir neabejoju, kad esu už daug ką jam dėkingas.

Gal dešimt kartų skambinau Jurai Besmertnui jo prieškariniu telefonu. Niekas neatsakė. Prieš eidamas miegoti dar nusprendžiau pamėginti paskambinti. Šįkart pasisekė.

Buvau laisvas, institute paskaitos dar nevyko, o Jura po trejus metus man trukusio karo, po sužeidimo, dėstytojo darbo pėstininkų mokykloje mokėsi MU istorijos fakulteto neakivaizdiniame skyriuje, o, paskaitoms pasibaigus, kad pragyventų, darbavosi laikraštyje korespondentu arba triūsė kroviku.

Tą dieną jis neturėjo jokio darbo ir štai dvyliktą valandą dienos atvyko pas mane drauge su grįžusiu iš karo Liova Sirotenka. Jis man padarė staigmeną, nes 1941 metais, išvykimo į kariuomenę išvakarėse, Ufoje aš su Liova susitikdavau vos ne kiekvieną dieną bibliotekoje, o paskui klajodavome po miestą ir taip susidraugavome.

Paeiliui pasakojome, ką išgyvenome per penkerius metus. Prisiminėme, ginčijomės, svajojome apie ateitį ir visai netikėtai aš ištariau naivią frazę:

– O ką, jeigu mums tapti tikrais draugais?

Iš pradžių buvo juokinga, paskui kilo mintis, kad gyvenimas jau seniai mus suartino, bet atrodė, kad to maža, ir mes, kaip prieš šimtą metų Gercenas ir Ogariovas Vorobjovo kalnuose, pakartojome kažką panašiai į amžiną draugystės iki mirties priesaiką.

Jurijus Besmertnas priesaiką vykdė, į miesto 23-iosios ligoninės laidojimo namus ir gedulingąsias pamaldas susirinko apie du šimtus istorijos mokslo daktarų ir kandidatų, kalbėta apie jo indėlį pasaulio istoriografijoje, apie naujus tyrimų metodus, kuriais domėjosi patys talentingiausi visų pasaulio šalių mokslininkai, apie būsimąją tarptautinę konferenciją, skirtą jam atminti.

Amerikoje, Bostone, iš gyvenimo pasitraukė Liova Sirotenka.

Kasdienybė? Nieko panašu. Keturi berniukai, penkios mergaitės, keturi profesoriai. Darbas prie šaltinių, asmeninių kartotekų sudarymas, laisvas mąstymas, objektyvi kritika, nuo individualybės iki bendrumo. Koks tai eksperimentas?

Carskoje Selo licėjus? Aspirantūra? Prieš septyniasdešimt metų, o paskui visą gyvenimą bet koks įvykis, bet kokia problema, gebėjimas viską pradėti nuo nulio ir, pamynus save, rasti vienintelį galimą rezultatą? Tai buvo stebuklas.

Prieš karą Jura buvo judrus kaip vijurkas ir įžūlokas vaikinas, o aš drovokas ir pernelyg greit susižavintis. Bet pranešėjo ir recenzento darbą kiekvienas atlikdavome labai atsakingai.

Per kasdienį darbą vaizduojamojo meno muziejaus salėse ir saugyklose aš, užsidegęs nauja idėja, žiopsodavau pravira burna, o jis tą akimirką patyliukais prisėlindavo iš nugaros, smarkiai įžnybdavo ir pabėgdavo. Mane tai erzino, šokiravo. Pasivyti jį, duoti grąžos ir taip atkreipti kitų dėmesį nenorėjau. Man buvo gėda dėl savęs ir jo, o jis štai taip smaginosi. Ko gera, aš iš tikro atrodžiau idiotiškai. Po dvidešimt minučių jis, tarsi nieko neatsitiko, prieidavo prie manęs, paaiškindavo, kad niekaip negalėjo susilaikyti, kad visa tai juokeliai ir vieni niekai. Bet tie juokeliai vis kartojosi. „Viskas ateityje"! Po septynerių metų jis tapo artimiausiu mano draugu, pačiu brangiausiu man žmogumi. Aš mylėjau jį, kaip ir jis mane, tariausi sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis su juo, kaip ir jis su manimi. Jo netikėtas pasitraukimas iš gyvenimo – pati didžiausia mano gyvenimo netektis. Tris kartus pakartojau žodžius „iš gyvenimo", ilgai mąsčiau ir nusprendžiau paskutinės pastraipos nekeisti.

Ir vėl aš nukrypau.

Pamiršau, kaip kitą dieną Tverės bulvare sutikau poetą Viktorą Uriną, kuris tuo metu buvo Viktoras Uranas. Jis mane nusivedė į literatūros instituto bendrabutį ir supažindino su savo bendrakursiais: Kozlovskiu, Naumu Grebniovu, Ema Mandeliu ir kitais, o paskui mes nuvažiavome pas mane namo ir aš jam perskaičiau keletą savo eilėraščių ir 1945 metų dienoraščio įrašus.

Dienoraščio įrašai jam patiko labiau nei eilėraščiai.

– Kodėl tu, – pradėjo jis šaukti, – visur rašai „mes", „mums", o ne „aš" – „aš kariavau", „aš įsakiau" ir panašiai? Ar neturi savo pažiūrų?

Man nelabai patiko ši pasitikinčio savimi bičiulio koncepcija, bet aš pirmą kartą po karo kalbėjausi su fronto poetu. Jis supažindino su kitais poetais, kurie man kėlė virpulį.

Jis neturėjo nei pinigų, nei papirosų, o aš dar turėjau likusių pinigų iš keleto fronto atlyginimų. Jis pernelyg nesiceremonijo, pradėjo skolintis, suprantama, pinigų niekada negrąžindavo.

Kokteilholo reklama.

Kokteilholas – sovietinės bohemos kavinė.

Mes ėjome Gorkio gatvės pėsčiųjų taku. Jis garsiai, stengdamasis atkreipti praeivių dėmesį, skaitė eilėraščius. Vieną perskaitęs, sustodavo, išsiimdavo iš kišenės žalią kiaušinį, vikriai jį pramušdavo ir, užvertęs galvą, jo turinį susipildavo į plačiai atvertą burną. Aplinkui sustodavo nustebę praeiviai, o aš smarkiai suglumęs jausdavausi nepatogiai, suirzdavau.

Jis pasiūlė užeiti į „Kokteilholą". Pasirodo, tai buvo tarsi poetų kavinė. Prie dviejų stalelių jauni žmonės paeiliui deklamavo eilėraščius. Paskui, pasirodo, niekas neturėjo pinigų, tad aš sumokėdavau už visus.

Kitą dieną rytą užėjau į literatūros institutą ir kreipiausi į direktorių Sidoriną. Klausiau, ar man galima būnant Vengrijoje, tarnaujant kariuomenėje stoti mokytis į neakivaizdinį skyrių.

– Ateikite, kai demobilizuositės, – pasakė jis man.

O Dieve! Tik dabar, sulaukęs aštuoniasdešimt šešerių metų, aš supratau, kad dar keturiasdešimtais metais svajojau apie literatūros institutą, kad dar 1944 metų sausį nusiunčiau tam pačiam direktoriui Sidorinui laišką prašydamas priimti mane į neakivaizdinį skyrių, pateikiau savo dalinio vado pažymą ir po pusmečio gavau Sidorino atsakymą.

– Ateikite, kai demobilizuositės, – toks buvo jo atsakymas.

Išeidamas iš Sidorino kabineto, kitame koridoriaus gale pamačiau ant palangės sėdintį Emą Mandelį (vėliau tapusį poetu Naumu Koržavinu). Jis deklamavo savo naujus eilėraščius. Aplinkui būriavosi apie penkiolika žmonių. Aš prisijungiau prie jų ir viską pamiršau. Jis deklamavo tai, apie ką aš bijojau net mąstyti, nors ir žinojau, o eilėraščių forma buvo puiki.

Šalia manęs stovėjo mergina. Pasidalijau su ja savo nuomone apie žavius eilėraščius. Ji labai įdomiai formulavo mintis ir paklausė: ar aš rašau eilėraščius? Pakviečiau ją pas save namo ir perskaičiau „Soborą", „Juodąjį turgų", karo meto dienoraščio įrašus. Nežinia kodėl paklausiau, ar jai patinka muzika. Nustebau, kad į koncertus ji nevaikščioja. Papasakojau, jog Safronickio prieškario koncertai man padėdavo sunkiomis karo minutėmis. Tai buvo Nina Belosinskaja. Praėjus trisdešimt metų, mano draugas Aleksandras Revičius patarė jau parengtą, tačiau dar nespausdintą pirmąją eilėraščių knygą perskaityti jai.

Maniau, kad ji seniai mane pamiršo, tačiau pasirodė, jog mano žodžius apie muziką prisiminė visą gyvenimą. Ji jau buvo žinoma ir gerbiama poetė. Pasikvietė mane, perskaitė eilėraščius ir jaudinamai mane palaimino...

Triukšmingai užgriūva vanduo,
Denyje, bangos ir žmonės.
Aplinkui aidi dejonės,
Jei galite, bėkit! Nieks nepadės!
Vienas jau skęsta ir aidi dejonė:
Kokia neteisybė – grimztu!
Kodėl aš, visi ne kartu?!
Paskutinė jojo svajonė!

Paskutinėmis gegužės atostogų dienomis susitikau su jaunystės laikų draugu Dima Bomasu. Papasakojau jam apie „slaptą karinę užduotį" – rasti Maskvoje žmoną ir drauge su ja vykti į Austriją. Dimą užvaldė patriotiška idėja ir jis papasakojo, kad tarp jo draugų yra graži mergina, kuri svajoja apie viską, kas užsienietiška, madingus drabužius, madingą parfumeriją, aprūpintą gyvenimą ir laimingą santuoką.

– Rytoj aš tavo atvykimo garbei suruošiu vakaronę, – pasakė jis, – supažindinsiu ir pasodinsiu šalia tavęs, o tu jai papasakosi, kaip puikiai gyveni Vengrijoje ir Austrijoje. Koks tavo puikus butas, apie *voentorgą* (karinis prekybos tinklas – vert. pastaba), pilną trofėjinių užsieninių prekių ir apie viską, kas europietiška. Jeigu nebūsi kvailys, garantuoju sėkmę!

Supratau, kad ne viskas taip paprasta, bet vis tiek sutikau. O gal įvyks stebuklas, meilė iš pirmo žvilgsnio?

Man patiko ta Dimos pažįstama. Ji susidomėjusi žiūrėjo į mane, bet aš staiga supratau, kad neturiu teisės meluoti, kad savo būsimajai žmonai privalau sakyti tik tiesą. Jei sužinojusi ne pačią gražiausią tiesą ji, nekreipdama į tai dėmesio, įsimylės mane, tai iš tikro ją vesiu ir nusivešiu į savąjį suterštą užsienį, nesvarbu, nes su meile net pašiūrėj (o iš tikro lagerio palapinėje) – rojus.

Aš jai padeklamavau savo eilėraštį apie mano namo Vengrijoje Palino kaime, netoli Nadkanižos, šeimininką.

Vazos pinigais įvertintos ir pianinas užrakintas –
Kareivio katiliuko kvapą godžiai uodžia šeimininkas.
Seniai užgesusi židinio ugnis ir šuo vėl loja ant manęs.
O aš visai ramus, nors šeimininkas spokso pro skylutę.
Aplink tamsu. Tegul paspringsta, toks godus.
Skalikas šuo – kartu ir savininkas.

Mergaitė nustebo, pateikė tris keturis klausimus. Aš įsijautęs atsakinėjau. Netikėtai ji nusisuko nuo manęs, nuėjo prie kito stalo galo ir nustojo kreipusi į mane dėmesį. Prisiminiau Bomaso žodžius. Kvailys! Kvailys aš! Išėjau iš kambario, apsivilkau, žengiau į gatvę.

Meilės iš pirmo žvilgsnio nesutikau.

Viskas dar ateityje.

Praėjus trims dienoms, Dima Bomasas nusprendė mane supažindinti su originaliu poetu. Pereinamaisiais kiemais nuėjome prie 22 numeriu pažymėto namo Arbate. Tamsus koridorius. Buto durys nuo grindų iki pat viršaus užverstos malkomis, kampe rašomasis stalas, visas užkrautas popierių šūsnimis, nedideliais savadarbiais sąsiuviniais, rašalinėmis. Jeigu neklystu, kampe – žibalinė lempa. Prie stalo – gana keistas vaikinas, įtemptai žvelgiantis į prieblan-

L. Rabičevas. 1946 m.

doje skendinčią tuštumą. Pamato mus, pakviečia užeiti. Dima išsitraukia iš portfelio butelį degtinės ir supažindina mus.

– Kolia Glazkovas.

– Leonidas Rabičevas.

– Leonidas, – sako Dima, – atvažiavo iš Vengrijos, leitenantas, rašo eilėraščius, labai nori išgirsti tave.

Kolia pavarto rankraštinius sąsiuvinius – knygas. Trečia, septinta, aštunta, dvylikta.

Pradeda skaityti. Trumpi, akiplėšiški, netikėti ketureiliai kartais stebina, o kartais apima baimė. Visiškai su niekuo nesulyginama.

Aš mąstau.

– O ar tu nenori padeklamuoti Koliai savo eilėraščių? – klausia mane Dima.

– Aš pasiruošęs, bet ar Kolia tikrai nori?

– Laiko turime, – sako Kolia ir išpilsto į stiklines degtinę.

Aš deklamuoju. 1944 metų eilėraščius ir paskutinius – „Soboras“, „Juodasis turgus“.

– Ką galiu pasakyti, – prabyla Kolia. – Geriau nei Gudzenka, bet iki tikros poezijos – kaip iki dangaus.

Geriau nei Gudzenka? Dieve! Kuo gi?

Reikia suprasti, kad šis talentingas, nepriklausomo mąstymo žmogus pripažino, kad aš poetas?

Baigiame gerti degtinę, atsisveikiname.

Pajuokavo ar iš tikro taip mano?

Kodėl jam nepatinka Gudzenka?

Kitą dieną drauge su Viktoru Urinu stoviu ilgoje eilėje prie „Kokteilholo“.

Prie įėjimo šveicorius, lentelė: „Vietų nėra“. Stovime pusvalandį, valandą.

– Gal kur kitur?

Netikėtai prie šveicoriaus prieina juodaplaukis, liesas, marškiniais su krakmolyta apykakle ir prabangiu kaklaraiščiu, impozantiškas, įžūlokas jaunas vyriškis.

Viktoras Urinas nutveria jį už rankovės, pristato mane ir sako, kad tai poetas Michailas Veršininas (apie jį), o apie mane, – kad esu jo draugas, leitenantas.

Šveicorius šypsosi, nuima nuo durų lentelę ir mus tris įleidžia be eilės.

Sausakimšoje salėje Miša Veršininas turi savo amžiams rezervuotą staliuką.

Pribėga oficiantas ir priima užsakymą, o Miša ištraukia iš portfelio ir atkiša man ką tik Jugoslavijoje išspausdintą savo eilėraščių knygutę. Kiekvienas eilėraštis skirtas didiesiems poetams: Aleksandrui Blokui, Aleksandrui Puškinui, Michailui Lermontovui, Poliui Verlenui, Viljamui Šekspyrui; Josifui Brozui Titui ir daugeliui kitų.

Klausiu:

– O kuo čia dėtas Brozas Titas?

Miša pasakoja, kad, būdamas tarp partizanų, susipažino su būsimuoju maršalu, kaip pastarasis aukštai įvertino jo bebaimius reportažus ir kaip apdovanojo jį ir maršalą Rybalką, tik du žmones, pačiu garbingiausiu jaunos Jugoslavijos ordinu.

Diktatorius Josipas Brozas Titas. 1947 m.

Praėjus pusantro mėnesio, aš vėl ir dabar jau visam laikui atvykau į Maskvą. Pasirodo, Miša – pats artimiausias Volodios Pospelovo draugas, o Volodia džiugiai papasakojo man, kaip Miša Veršininas mikliai jam ir vienam jo draugui padėjo įstoti į institutą.

Pastarasis nesurinko būtino balų skaičiaus, o Miša paskambino ir pasakė, kad skambina liaudies komisaro Molotovo pavedimu ar kad skambinama iš Molotovo priimamojo. Draugas buvo iš karto primtas.

Man nejauku. Man nemalonus ir Pospelovo žavėjimasis, ir Veršinino melas, ir Urino manieros. Su kuo aš draugauju?

Tas klausimas „kas mano draugai?“ mano galvoje pradėjo kirbėti dar tada, prieš pusantro mėnesio.

Sutikau tada vieną iš pačių artimiausių savo prieškario draugų, karo metais puikiai baigusį konservatoriją Šostakovičiaus klasėje Revolį Buniną.

Jis mėgino mane įtraukti į savo kolegų, jaunų kompozitorių ratą, bet pasirodė, kad aš niekaip nepritampu prie jų rato. Pirmasis mano pasakojimas apie mano karą ir mano romantiškas prognozes dėl SSRS ateities iš karto lėmė susvetimėjimą.

Mano nevalingai kartojami keiksmažodžiai juos gąsdina, o jų pusiau vagių slengas nemaloniai stebina. Negi esu neteisus? Kodėl nepritampu jų rate? Jie labai talentingi. Siaubingas nepasitenkinimo jausmas.

Man gera su studentais, Jura ir Erna, o su jaunaisiais, jau save realizavusiais poetais ir kompozitoriais – kiek prasčiau ir sunkiau.

Plokštelės „Maskva – Pekinas“ viršelis.

Kare viskas buvo labai paprasta ir, pasirodo, viskas sudėtinga tame „civiliokų“ gyvenime, apie kurį svajojau penkerius metus.

Miša Veršininas

Atvažiuoja į Maskvą Titas, o pirmasis jo klausimas per Stalino priėmimą Kremliuje:

– Kodėl nėra poeto Veršinino?

Miša skubiai vyriausybiniu automobiliu atvežamas į Kremlių ir pasodinamas tarp dviejų Josifų.

Atvažiuoja Mao Czedunas, o Miša, visų priėmimų nuolatinis lankytojas, tarp Stalino elito sėdi prie pokylio stalo šalia kompozitoriaus Muradelio. O šis sako:

– Jei turėčiau teksto žodžius, dabar iškart sukurčiau himną didžiųjų Mao ir Stalino garbei.

Miša rašo reikalingus žodžius ir jau kitą dieną visa šalis gieda naują himną – „Maskva–Pekinas“.

Praėjus ketveriems metams, pagal Aliošos Šteimano projektą pastatomas vienas Volgos–Maskvos kanalo monumentų, o vienas

iš politinių kalinių, Miša, prieina prie Aliošos ir prašo perduoti man sveikinimą.

Viskas.

Daugiau apie Mišą Veršininą nieko negirdėjau... Po dvidešimt dienų baigėsi mano atostogos.

Demobilizavimas

Gavau bilietą į karinį transporto lėktuvą „Duglas". Išilgai fiuzeliažo suoliukai, ant jų tupi keleiviai – daugiausia iš komandiruočių grįžtantys karininkai. Tačiau šalia manęs mano bendraamžis – Volodia Pospelovas. Sako, kad skrenda pas tėvą, 1-ojo Ukrainos fronto vyriausiąjį terapeutą, į Badeną. Pasakoju jam apie savo susižavėjimą literatūra. Pasirodo, jis taip pat rašo eilėraščius. Nusileidžiame Minske. Per tris valandas mes taip suartėjame, kad Volodia pakviečia likusias tris atostogų dienas praleisti svečiuose pas jo tėvus. Virš Karpatų lėktuvas pakyla į beveik šešių kilometrų aukštį. Lėktuvas nehermetiškas. Man, kaip ir visiems, užgula ausis. Slėgis, gaudesys, oro duobės. Didžiulė įtampa. Susikalbėti neįmanoma...

Galiausiai nusileidžiame Badene. Volodia supažindina su savo tėvais. Gyvenu dviejų kambarių liukso numeryje. Maistas, – apie kurį iki karo skaičiau tik XIX amžiaus romanuose ir apie kurį niekada nesvajojau, nes tiesiog nežinojau, kad tokio būna, – žemai lankstosi padavėjai.

Išeinu iš viešbučio.

Parkas – dvidešimt kilometrų egzotinių medžių, urvai, mažytės pilys, grotai su suoliukais įsimylėjėliams, vienišos porelės ir gėlės. Gėlės, kurių niekada net neįsivaizdavau, fantastiškos ir neįtikimos. Daugybė paukščių, be galo be krašto liejasi lakštingalų trelės, kukuoja gegutės. Mėginu suskaičiuoti, kiek metų man liko gyventi. Grįžtu į viešbutį. Vynas, vanduo, salotos ir vientisas skambėjimas ausyse. Trečią dieną atsisveikinu su svetingaisiais Pospelovais. Susitariame susitikti Maskvoje. Viskas dar ateityje.

1946 m. gegužės 4 d.

„Mielieji mano! Tik šiandien radau galimybę išsiųsti laišką... Užvakar atvykau į savo dalinį. Pasirodo, jis išformuotas. Visi

Išlydimi demobilizuoti sovietų kariai. propagandinė nuotrauka

gretimi padaliniai išvyko į Rusiją. Ko gera, mūsų laukia toks pats likimas.

Vienaip ar kitaip, aš jums pažadu iki birželio pabaigos visam laikui grįžti į Maskvą. Savo adreso neturiu, artimiausias ryšių skyrius už 100 kilometrų. Visiems linkėjimai, bučiuoju, Lionia".

1946 metų birželis.

Gavau demobilizavimo dokumentus. Du pilni trofėjų lagaminai.

Visus metus „Vojentorgas" skirstė iš rekvizuotų vokiečių sandėlių laikrodžius, šilko audinių atraižas, moteriškus naktinukus,

staltieses. Visko net neprisimenu, tiek ten buvo, paskui du pakaitiniai drabužių komplektai, vilnonių palaidinių, galifė, kitelis, milinė, palapinsiaustė, knygos. Pakeleivingais automobiliais per vengrų Šoproną, austrų Eizenštadtą nusigaunu iki Vienos. Laiko yra, adresą žinau.

Su dviem lagaminais jau ne dviese, o vienas nusigaunu iki pažįstamo slavų namelio. Šeimininkė džiugiai atveria vartelius, tačiau kambaryje sėdi pusgirtis viršila. Ant stalo butelis degtinės.

Susipažįstame, geriame už pergalę, už grįžimą į tėvynę. Aš labai pavargau, gulu į lovą ir užmiegu. Viršila žadina mane, sako, kad taip pat rytoj važiuoja iš Vienos namo į Brianską ir kol aš miegojau, šeimininkė kažkur buvo išėjusi, o jis, užlipęs į antrą aukštą, biure rado stalo sidabro, auksinių auskarų ir žiedų, auksinį portsigarą.

– Leitenante, – sako jis. – Turiu naganą, neatidaviau jo. Imkim, naktį nudėkim šitą bl...t bobą ir jos vyrą, o daiktus pasidalysim, gal dar ką nors rasim. O rytoj ryte – į traukinį iki Budapešto, niekas niekada mūsų neras, reikalas visiškai garantuotas!

Suprantu, kad jam nužudyti žmogų – lyg nusispjauti, bet svarstau, kaip išsisukti iš tos padėties.

Atidarau lagaminą, išsitraukiu keturis butelius vengriškos „palinkos" (tikėjausi pavaišinti maskviečius). Ši vynuogių degtinė penkiasdešimt laipsnių stiprumo. Pasiūlau iš pradžių išgerti, jam pripilu pilną puodelį, sau šimtą gramų, geriame už sėkmę. Jam pripilu antrą puodelį, apsimetu, kad pilu sau, geriame už pergalę, jam pripilu trečią ir ketvirtą puodelį.

Po dvidešimt minučių jis visai apgirsta, mėgina atsigulti ant sofos ir nukrinta po stalu. Dešimta vakaro. Ateina šeimininkė su vyru, pakyla į viršų, o aš sėdžiu ant kėdės ir mąstau, kad miegoti man neteks, reikia nusikaltimui užkirsti kelią.

Sėdžiu iki septintos ryto, viršila – potencialus vagis ir banditas – guli po stalu. Septintą ryto sunkiai jį prikeliu, sakau, kad ką tik pats neseniai prabudau ir galime pavėluoti į traukinį. Man pavyksta jį įkalbėti nežudyti senukų ir važiuoti į stotį – pernelyg maža laiko. Imame lagaminus ir daiktmaišius, nusileidžiame į metro.

– Kvailys tu, leitenante, – sako jis man, – maniau, kad esi vyras, o tu – sukruštas pirdžius!

Stotyje grūstis ir iš visų jėgų stengiuosi pasprukti nuo jo, randu greitąjį traukinį „Tornado“, o galbūt „Rapida“.

Visi langai išdaužyti. Užlipu ant traukinio vagono viršaus, mano sunkius lagaminus ant stogo užkelti padeda nepažįstamas kapitonas. Jis taip pat turi nemažai daiktų. Iki pačių Jasų padedame vienas kitam.

Važiuoju ant stogo. „Rapida“ vos šliaužia. Po pusantros valandos sustoja. Ant traukinio stogo jaudinasi keletas šimtų karininkų ir kareivių, grįžtančių į tėvynę. Kas atsitiko? Pasirodo, mašinistas nuėjo pas seserį papietauti. Už penkiasdešimt kilometrų mašinistas vėl sustabdo sąstatą – šįkart seniai matytas draugas. Stovime apie dvi valandas. Vagono stogas įkaitęs, karšta ir aš užsnūstu.

– Leitenante, atsibusk. Į Bukareštą atvykome.

Vėl muštynės dėl vietų ant vagonų stogų. Ne tarp rusų, ne tarp karininkų ir kareivių, tai rumunų valstiečiai baltomis kelnėmis ir marškiniais. Man atrodo, kad jie visi apatiniais drabužiais, apsimovę apatinėmis kelnėmis. Nieko juokinga, net baisu. Badas veja į nežinią tūkstančius žmonių. Mes įsitvirtiname savo pozicijose. Važiuojant nekaršta, o kai vagonai stovi, apsipilame prakaitu, bet tai niekis, važiuojam namo!

Demobilizuoti sovietų kariai grįžta namo su prisiplėštais daiktais...

Platformoje šimtai žmonių keičia pinigus, pardavinėja butelius rumuniško vyno.

Bukarešte – nuvertėjusios lėjos. Pardavėjų jos nedomina, domimasi naujaisiais Lenkijos zlotais, senomis vokiečių markėmis, t.y. Trečiojo reicho markėmis.

Gailiuosi, kad seniai jas išmečiau.

Pagal atestatą, nuo 1942 metų gaunamą pusę savo atlyginimo persiųsdavau tėvams, kitą pusę – automatiškai į taupomąją knygelę. Kai mes tris mėnesius buvome gynyboje prie Suvalkų, tik ką išspausdintų zlotų buvo duodama grynaisiais ir juos išsaugojau. Vežiausi į Rusiją kaip suvenyrus, o čia staiga – vynas, be to, savo butelius panaudojau Vienoje norėdamas sutrukdyti padaryti nusikaltimą.

Nusiperku penkis labai gražius butelius.

Romas, likeris.

Tokių Maskvoje nemačiau. Gersime už karo pabaigą, už žuvusį prie Stalingrado brolį. Traukinys pajuda, dar keletas valandų ir mes prie Sovietų Sąjungos–Rumunijos sienos, Jasuose. Padėdami vieni kitiems nusiropščiame nuo vagonų stogų.

Jasuose formuojami grįžtančių į tėvynę karių nugalėtojų – atskiri kareivių ir atskiri karininkų – sąstatai. Sužinau, kad mūsų traukinys važiuos per Kijevą, o Kijeve – mano tikra teta Vera ir jos vyras, pusbrolis Miša bei pusseserė Raja.

Vyresnysis jų brolis Jura, kurį aš mylėjau, prieš karą vedžiojau po visus Maskvos muziejus ir pasakojau visas savo gyvenimo paslaptis, tragiškai žuvo karo pabaigoje. Žvalgyboje pateko į SS baudžiamojo būrio nagus, jį fašistai kankino, ant kaktos išrėžė penkiakampę žvaigždę ir nužudė, mūsiškiai atkovojo, bet pusvalandį pavėlavo.

Pakeliui į Maskvą nusprendžiau keletui dienų apsistoti Kijeve.

Kol dabar jau SSRS teritorijoje buvo formuojamas naujas geležinkelio sąstatas, aš nubėgau į paštą ir tetai Verai išsiunčiau telegramą. Į Kijevą atvažiavome ryte, tačiau tik pavakare nusigavau iki jos buto Kreščiatike.

Jasuose, šokdamas nuo vagono stogo, padėdamas kaimynams nukelti daiktus ir keldamas savo lagaminus, nežinia kaip pamečiau

vieną žvaigždutę nuo dešiniojo savo leitenanto antpečio, o tuo metu žvaigždutės kariuomenėje buvo didžiulis deficitas.

Daugelis karininkų jau seniai neturėjo gamykloje štampuotų žvaigždučių, iškirpdavo jas iš panaudotų konservų dėžučių ir prisiūdavo siūlais.

Rytą aš beveik nusigavau iki namo, jau ėjau Kreščiatiku, buvo liepos mėnuo, karšta, nešiausi du lagaminus ir daiktmaišį.

Sukaitau, prasisegiau palaidinės apykaklę, o anksčiau balta tarsi sniegas poapykaklė per dešimt karštų dienų virto juoda.

Ir štai karo išlaidos.

Priešais mane, vadovaujamas majoro, ėjo miesto komendantūros patrulis, kurio tikslas buvo gaudyti grįžtančius iš okupuotų Vokietijos, Austrijos, Vengrijos, Rumunijos ne pagal statutą užsegtomis palaidinėmis arba neatiduodančius vienas kitam pagarbos karininkus ir kareivius.

Rankose nešiausi du lagaminus ir pagarbos neatidaviau. Mano apykaklė buvo prasegta, kepurė užsmaukta ant pakaušio. Ir nors visi dokumentai tvarkingi, o ant krūtinės segėjau du kovinius ordinus, mane, kaip ir keletą šimtų mano pakeleivių, suėmė. Privertė nusijuosti diržą, nusiimti portupėją ir su lagaminais eiti į komendantūrą, o paskui aštuonias valandas šluoti Kijevo gatves.

Trumpai sakant, herojiškumas ir patriotiškumas puikiai sugyveno su demagogija ir davatkiškumu.

Bet visa tai iš karto liko praeity, kai tik peržengiau man brangių žmonių, kurių nebuvau matęs puspenktų metų, namų slenkstį.

Sėdime prie šventinio stalo, neįsivaizduojama daugybė skanaus maisto, geriame vyną, o aš pasakoju.

Mano dešinėje sėdi pagyvenęs nepažįstamas žmogus, mano tetos draugas.

Netikėtai jis mane klausia:

– O kur manai stoti mokytis?

Negalvodamas nė sekundės, atsakau:

– Į literatūros institutą. 1944 metų žurnale „Smena“ buvo išspausdinti mano trys eilėraščiai, o keletą nebaigtų turiu lagamine.

O jis man:

– Gal norėtumėte išversti į rusų kalbą du ar tris mano eilėraščius?

Aš nustebęs ir pamalonintas. Nežinau, kas yra tas žmogus, bet atsakau, jog niekada nesu mėginęs, be to, nė vienos kitos kalbos, išskyrus rusų, nemoku. O jis sako, kad dabar rašo eilėraščius ir jų pažodinį vertimą į rusų kalbą turi, gal norėčiau pamėginti išversti?

– Noriu, labai noriu, – sakau, – o pats pašnibždomis klausiu tetą Verą:

– Kas jis?

– Lionia, – sako ji, tai labai garsus žydų poetas, antifašistinio komiteto narys, jo eilėraščiai, atrodo, išversti beveik į dvidešimt kalbų, – Davidas Gofšteinas.

Jis išsitraukia bloknotą. Du eilėraščiai žydų kalba.

Nemoku nė vieno žydiško žodžio, bet rankose – pažodinis vertimas ir dar laimės jausmas, apėmęs atlikus pareigą, ir tas sovietinis „kas nori, tas pasieks!" – taip paprastai atsiveriantis kelias į literatūrą.

Sėdu prie rašomojo stalo ir iki ryto tuos pažodinius vertimus paverčiu eilėraščiais, dieną dirbu tvarkydamas įvairius jų variantus. Vakare ateina Davidas Gofšteinas, skaito – ir netikėtas susižavėjimo proveržis. Sako, kad niekas dar taip puikiai, giliai, adekvačiai jo nevertė, kad jo svajonė išsipildė.

Aš apsvaigstu iš laimės, o jis rašo du laiškus: vieną į „Sovetskij pisatel" leidyklą, o kitą – leidyklos „Chudožestvennaja literatura" tautų draugystės skyriaus vyriausiajam redaktoriui ir prašo atiduoti man jo knygų, įtrauktų į planą ir esančių atitinkamose redakcijose, rankraščius. Man vienam.

Po mėnesio įstoju į Maskvos poligrafijos instituto dailės skyrių, nunešu į leidyklą Davido Gofšteino laišką, gaunu jo rankraščius ir pažodinius vertimus. Pradedu versti.

Dirbant kyla klausimų, keičiamės laiškais. Paštu siunčiu jam pusiau sugriautoje vokiečių pilyje ant Reino kranto mano aptiktą XVII amžiaus graviūrą – Jeruzalės žemėlapį ir keletą Senojo Testamento scenų. Laikas bėga.

1947 metų pabaigoje MVU literatūros studijoje skaitau du paskutinius vertimus Vladimirui Lugovskiui.

1948–1949 metais Davidas Gofšteinas drauge su visais žydų antifašistinio komiteto nariais suimamas ir nuteisiamas sušaudyti...

1946 m. Man 23 metai.
Viskas priešaky!

Tėtis pasibaisėjęs.

Ko gera, mano susirašinėjimas su juo pateko į giebistų rankas, o dar tas Jeruzalės žemėlapis.

Niekas iš leidyklų man neskambina. Visus pradėtus vertimus sunaikinu, iš literatūros studijos prie MVU filologijos fakulteto esu pašalinamas, nes nesu MVU studentas. O man sekasi institute, vis labiau žaviuosi kompozicijų iš natūros piešimu.

Iš esmės eilėraščių nerašau. Prie dailės ir poezijos grįšiu po trisdešimt metų.

Kodėl? Nežinau. Būtinybė save išreikšti eilėraščiais buvo kilusi nuo šešiolikos metų, dvidešimt trejų ir jau visam laikui vėl atsirado po šešiasdešimt metų.

Dreba lūpos, širdis pyksta,
Dantį gelia. Kas ta baimė?
Apibūdinti nepavyksta.
Baranovui – seržantui – o, nelaimė! –
Bėgant bomba – trinkt! Ir jis išnyksta...
Lieka medyje kabot kišenė.
Aš šaukiau: – gulėk! O jis buvo girtas...

Mieli draugai, mylima moteris...

Liubovičiuose tarp žeminių, kapų
Buvau jaunas, naivuolis karys.
Sutikau, pamilau iš tiesų:
Kas tą jausmą dabar apsakys?!
Maniau, amžinai būsim drauge...
Krinta minos, mėnuo danguje
Švyti, o draugai – juokias greta.

Paskui buvo šaltasis karas, XX partijos suvažiavimas, Chruščiovo plėšiniai, Chruščiovo atšilimo era, Manieżas, Brežnevo sąstingis, Gorbačiovo perestroika, Jelcino Baltieji rūmai, Čiubaiso privatizacija ir viso to fone – prasidėjusi spaudos laisvė.

Įvairiausių unikalių formų meno suklestėjimas. Nesibaigiantis karas Čečėnijoje, kriminalinio kapitalizmo ir tarptautinio terorizmo suvešėjimas.

Aš jau ne kareivis, ne karininkas, o dailininkas ir poetas.

Dirbtuvėse. 2014 m.

MANIEŽAS. 1962-IEJI. PRIEŠ IR PO

„Štai tas metas,
Kurį aš pavadinčiau
Didžiosios vilties ir
Didžiųjų nusivylimų era...“

Natan Eidelman, 1989

Kodėl rašau

Kiekviena diena prasideda nuo nulio. Iš pradžių tapyba – tarsi poezijos išdava, o gal atvirkščiai? Laipsniškai pasiekiu organinį asmeninės patirties susiliejimą su profesionaliu gebėjimu, o kartais man atrodo, kad tai pavyksta. Nesvarbu rezultatai – dirbu. Tai laimė. Pagrindinė tema – asmeninė: meilė, šeima, karas, draugai, dailė, poezija.

O mano nuostabusis draugas dailininkas Anatolijus Safochinas, jau nusipelnęs, klausia: „Kodėl rašai apie įvykius Manieže, vykusius prieš keturiasdešimt metų? Dešimt minučių pasikalbėjai su Chruščiovu, mėginai jam įrodyti, kad trylika dailininkų, stovėjusių tarp jo ir tavęs, – ne pederastai, kad tai tavo gyvenimo viršūnė ir kad po to nieko jau svarbaus neįvyko?“

Aš jam atsakiau, kad mano gyvenimo viršūnė – ne prieš keturiasdešimt metų, o šiandien, rytoj bus rytdienos viršūnė ir taip toliau, o apie Manežą rašau todėl, kad apie tai nerašo niekas kitas,

N. Chruščiovas – SSKP sekretorius.

baigia išmirti tų dviejų mėnesių liudininkai, o aprašyti, kaip ten viskas buvo, galiu tik aš vienas ir, jeigu neparašysiu, tai niekas ir nežinos...

O man jis sako, kad apie tai jau rašė Ernstas Neizviestnas, Borisas Žutovskis ir Nina Moleva ir kad tiesą rašė jie, o ne aš. O man nusispjauti, kas ir kaip, ir ką jie rašė apie prieškario jaunystę, apie karą...

Būdamas nekaltas, laukiu, kada mane išvarys iš šalies arba suims.

Iš manęs atima mėgstamą darbą.

Valstybės vadovai mano akyse parodo visišką savo nekompetenciją meno klausimais, o aš nepamiršau kibernetikos ir kalbotyros,

asmenybės kulto su gėdingu balsavimu – vienbalsiai. Nepamiršau gydytojų bylos, nepamiršau plėšinių...

Ir štai „Melo imperija" verčia mane rašyti atsiprašymo laiškus, o Maskvos dailininkų sąjungos teatralizuotoje valdyboje verčia mane iš kojų, o aš apgailestauju, meluoju, visiškai nustoju save gerbti, praradęs tikėjimą, praradęs iliuzijas, nustojęs tikėti mitais, dvidešimt penkerius metus nerašau nei eilėraščių, nei tapau paveikslų.

Prieš ir po visko.

Laikas lekia strimgalviais.

Iki Chruščiovo ir po Andropovo, iki Gorbačiovo ir po Glazunovo, iki Putino ir po Ceretelio. Iliuzijos, asociacijos, romantiniai vaizdiniai ir lyg du vandens lašai – melo jūra.

Todėl ir rašau.

Didžioji komunističeskaja, 9

1962 metų lapkričio 20 d. į eilinį studijos užsiėmimą atėjo Ernstas Neizvestnas. Jis keturias valandas stebėjo darbą, ėjo nuo vieno molberto prie kito. Studijos dailininkai jam patiko ir jis pasiūlė dalyvauti tapant fizikos instituto interjerą, kur turėjo stovėti jo darytos skulptūros.

Kad galėtų įsivaizduoti, kaip viskas atrodys, jis nusprendė surengti bendrą parodą.

Lapkričio 26 d. vakare Mokytojų namų flygelyje, Didžioji komunističeskaja 9, buvo atidaryta vieną dieną trukusi bendra studijos dailininkų, Ernsto Neizvestno ir jo trijų draugų – V. Jankilevskio, J. Soosterio ir J. Sobolevo – darbų paroda. Buvo pakviesti būsimieji užsakovai – akademikas Kapica, Tammas, jų kolegos, svečiai, dailininkų draugai. Nedidelio ploto, bet aukštos salės sienos buvo beveik visos nukabinėtos vienoduose rėmuose įrėmintais dailininkų paveikslais ir atrodė keistokai: laisvi, transformuoti, kiti siautulingi, įvairiaspalviai, spontaniški, emocionaliai atviri, vėl kiti – sunkūs, ekspresyvūs, lyg tyčia detalėmis apkrauti, sudarantys vientisą reljefą, organiškai susijungę su Ernsto Neizvestno skulptūromis. Parodos atmosfera buvo triukšminga, šventiška, nevaržoma, menininkai kažką aiškino, ginčijosi vienas su kitu tarsi priešai, bet

visi viską suprato ir visus jungė nevienareikšmiškas veiksmas. Patalpose visi netilpo.

Priešais duris susibūrė minia, vieni išeidavo, ateidavo kiti. Išsiskirstėme vėlai vakare. Parodos išmontavimą perkėlėme į rytdieną.

Kitos dienos ryte pirmieji savo darbų atvažiavo Vera Preobraženskaja ir L. Gribkovas, atidarė patalpas ir paskui save uždarė duris. Į duris pasibeldė. Trejetas užsieniečių su krepšiais ir įvairiausiais stovais paaiškino, kad nori nufotografuoti parodą. Jų atvykimo niekas nenumatė. Vera nuėjo į gretimą patalpą, paskambino Beliutinui. Kai ji po penkių minučių grįžo, salėje švietė sofitai, iš atvykusių furgonų į ją nešė televizijos aparatūrą, prasidėjo filmavimas. Atvažiavo Beliutinas, į vieno iš korespondentų klausimų: „Ar tiesa, kad SSRS leidžiamas abstraktusis menas?" – jis patvirtino, – taip!

Tikiu, kad jo atsakymas buvo nuoširdus, dar nesibaigė „atšilimas" ir jis tikėjo būsimųjų užsakymų realybe. Ekspozicija buvo išardyta, visi paveikslai ir skulptūros išvežiotos po namus ir dirbtuves.

O kitą dieną, tarpkontinentinės televizijos kanaluose su devizu „Abstraktusis menas Didžiojoje komunističeskoje gatvėje!" paroda buvo parodyta Europoje ir Amerikoje. Labai greitai Kuboje, spaudos konferencijoje, kurioje dalyvavo sovietų diplomatinė misija, vadovaujama Mikojano, vienas užsienio korespondentas (o jų buvo, ko gero, 300 šimtai) paklausė: „Ar iš tikro SSRS leidžiamas abstraktusis menas?" Niekas nieko nežinojo. Paskambino į CK. Ten taip pat niekas nieko nežinojo. Užklausė SSKP Maskvos miesto komitetą.

Maskvos miesto komiteto instruktorius menui B. Pocelujevas nuvažiavo nurodytu laidoje adresu ir kvietime pamatė mano pavardę. Tuojau pat paskambino ir pakvietė lapkričio 30 dieną atvykti pas jį į Kuibyševo gatvę. Jis paskambino man, nes buvome nuo seno ir neblogi pažįstami. Ryte aš jam papasakojau viską, ką žinojau apie studiją, apie pedagogo talentą, apie „Raudonąjį Staną", keliones laivu, apie dailininkus, apie jų darbą, apie tai, kiek man asmeniškai davė šie treji darbo studijoje metai. Tai, kad aš sakiau tiesą, jam nekilo net mažiausia abejonė.

Tuo tarpu į Pocelujevo kabinetą užeidavo jo kviečiami „draugai“: Maskvos dailininkų sąjungos partinės organizacijos sekretorius Ščeglovas, meno fondo direktorius Mazuras, Meno fondo kombinatų direktoriai. Pocelujevo siūlymu aš paskambinau Beliutinui, vietoj jo atvažiavo N. Moleva, pakvietė vienos grupės seniūną studijos dailininką G. Jankovską, susirinko Maskvos miesto komiteto aparato darbuotojai. Niekam nerūpėjo mūsų darbai, visi reikalavo tik viena – atsakyti kam pasikvietėme užsieniečių.

Mes jų nekvietėme, atsakyti nieko negalėjome. 12 valandą Pocelujevą ir Maskvos partijos komiteto darbuotojus iškvietė į gretimą kabinetą. Paskui Pocelujevas grįžo spindėdamas, visus paleido, pasiliko tik mus tris ir pasakė, kad rytoj mūsų paveikslus iš parodos Didžiojoje komunističeskoje žiūrės partijos ir vyriausybės vadovai. Jie 8 valandą turi būti Manieže. Tai buvo įsakymas.

N. Moleva pasakė, kad be Beliutino mes šio klausimo neišspręsime.

– „Tai provokacija, – pasakė Elijus Michailovičius, darbų nekabinsim“.

Suskambėjo telefonas...

D. Polikarpovas

Elijus Michailovičius priėjo prie telefono. Skambino SSKP CK kultūros skyriaus vedėjas Polikarpovas. Mes gretimame kambaryje kalbėjome, ar verta demonstruoti savo paveikslus. Polikarpovas reikalavo, įsakinėjo, Beliutinas priešinosi, kalbėjo, kad paveikslus dailininkai išsivežė namo, kad daugelio dalyvių nėra Maskvoje, tokią parodą, kokia buvo Tagankoje, surengti neįmanoma. Dalyvių nėra. Staiga Beliutinui toptelėjo mintis ir jis paklausė: „Jeigu nėra dailininkų, ar galima vienus paveikslus pakeisti kitais, tais, kurie nekabėjo Didžiojoje komunističeskoje (Tagankoje), o bet kuriais matytais studijoje?“ Polikarpovas pasiūlė vežti savo nuožiūra, svarbu, kad išeitų. – „Vadinasi galima keisti darbus?“

Visi nusiramino, ir nusprendė parodyti savo paskutinius darbus laive: Volgos krantų peizažus, darbininkų paveikslus, upės uostus, kranus, karjerus, miestų Gorodco, Uljanovsko, Volgogrado,

Kazanės paveikslus, kompozicijas pramonės tema, o Polikarpovas pasakė, kad jau pasiųsta mašina (pikapas) surinkti darbų ir pristatyti į Manieżą, kad ji perduodama mūsų žiniai, o jis kas penkiolika minučių asmeniškai skambins Beliutinui dėl renkamų paveikslų.

Elijus Michailovičius linktelėjo.

Skambutis. Atidarom duris. Į butą įeina dama, sako atvyko iš SSKP CK, automobilis apačioje mūsų žinioje, o ji pasėdės kampe ir palauks, kol visi paveikslai bus surinkti, ir atsisėda kambario kampe.

Kas ji tokia? Pareigos, veiklos pobūdis, pavardė? Jos dalyvavimas sukaustė mus, trukdė keistis nuomonėmis.

Tokioje nemalonioje situacijoje Beliutinas priima Polikarpovo pasiūlymą.

Kas penkiolika minučių skambina Polikarpovas. Buto durys atviros. Dailininkai neša paveikslus, stato palei sienas ant grindų, pasilikdavo ir patys.

Vietos mažai, Elijas Michailovičius atrenka paveikslus. Dalį eksperimentinių paveikslų jis pakeičia teminiais, tos pačios temos ir laikotarpio. Būtina pasakyti, kad pagal stilių jie mažai skyrėsi nuo demonstruotų Tagankoje ir buvo to paties – ekspresionizmo stiliaus.

Devintą vakaro mes, kas automobiliu su darbais, kas taksi, važiavome į Manieżą, prie durų sutikdavo CK dažniausiai vadovaujantys darbuotojai. Ko gera, jie bijojo, kad mes neatvažiuosim, ir buvo labai patenkinti, juokavo, juokėsi, padėjo nešti paveikslus į vestibiulį ir į antrąjį aukštą, čia labai nustebau, kad ant grindų stovėjo Ernsto Neizvestno skulptūros, o palei sienas savo paveikslus komponavo V. Jankilevskis, J. Soosteris ir J. Nolev-Sobolevas. Iš saugyklos kažkas atnešė kubo formos postamentus skulptūroms, bet nežinia kodėl jie buvo purvini, o gal apipeliję. Ernstas jaudinosi. Aš, Lionia Mečnikovas ir atrodo Alioša Kolli atėjo jam į pagalbą. Kabinę paveikslus atnešė didelę dėžę baltų dažų. Pradėjome restauruoti postamentus...

Tuo tarpu vienas po kito atvažiavo vyriausybės nariai, SSKP CK sekretoriai, ideologijos komiteto nariai.

12 valandą nakties atvažiavo Furceva, paskui Mazurovas, Iljičiovas, tada dailininkai S. Gerasimovas, V. Serovas ir kiti, vėliau Adžubėjus. Iš jų veidų nebuvo galima suprasti, ką jie mano apie paveikslus. Jie nieko neklausė, tiesiog, tarsi nematydami mūsų, praeidavo, pažiūrėdavo ir išeidavo. Prie įėjimo į mūsų salę stovėjo telefono aparatas. Antrą valandą nakties, kai pavargę mes susiruošėme eiti namo, suskambo telefonas. Kvietė Beliutiną. Skambino laikraščio „Izvestija" meno skyriaus redaktorius.

– Mes sužinojome, – pasakė jis, kad parodos „30 metų MOSCH" ekspozicija prieš šiandieninę partijos ir vyriausybės vadovų peržiūrą papildyta naujais jaunų Maskvos dailininkų darbais, kokia naujos ekspozicijos koncepcija, išvardinkite pavardes ir darbų pavadinimus".

Elijus Michailovičius kalbėjo. Mes, nieko nesuprasdami, jaudinomės, galų gale jis padėjo ragelį ir jo veidas pirmą kartą per parą nušvito.

– Draugai! – pasakė jis, – mus pripažino. Aš žadėjau jums, kad jūs būsite Manieže, ir štai mes nugalėjome, daugiau galite nebesijaudinti! Mes juokavome, juokėmės, glėbesčiavomės.

...Po dešimties minučių su rašomąja mašinėle atėjo Borisas Pocelujevas. Paaiškėjo, kad spausdinti moku tik aš.

Beliutinas pasiūlė išrinkti tuos, kurie galės papasakoti apie meną, apie studijos programą ir jos uždavinius, ir pavedė man išspausdinti jo man padiktuotą, kažkieno (galbūt V. Preobraženskajos?) sudarytą sąrašą su anketiniais duomenimis – partiškumas, priklausymas dailininkų sąjungai, darbovietė, pareigos, namų adresas. Į sąrašą pateko N. Vorobjovas, L. Gribkovas, D. Gromanas, B. Žutovskis, A. Kolli, L. Mečnikovas, V. Preobraženskaja, M. Sapožnikovas, L. Rabičevas, V. Šorcas, visi nepartiniai. Dailininkų sąjungos nariai buvo tik Ernstas Neizvestnas ir aš, žurnalistų sąjungos narys – M. Sapožnikovas.

Ketvirtą ryte visi išsivaikščiojo po namus, o devintą, pasipuošusius ir laimingus, lauko apsauga pagal sąrašą įleido mus į Maniežą.

„Vaikystė". Kartonas, tempera. L. Rabičevas. Maniežas.1962 m. Paveikslas kabojo greta V. Šorco paveikslo. N. Chruščiovas iki jo net nenuėjo…

Maniežas. 1962 m. gruodžio 1 d.

Taigi devintą valandą ryto, pasipuošę ir laimingi pagal sąrašą apsaugos buvome įleisti į Maniežą. Jo viduje, salėje, nebuvo nė gyvos dvasios. Pagal lauko apsaugos komandos nurodymą mes pakilome į antrą aukštą prie savo darbų. Kaip jau rašiau, Maniežo salėse apsaugos nebuvo. Man norėjosi dar kartą pažiūrėti parodą, naktį nebuvo laiko, norėjosi suprasti, kaip mes atrodome lyginant su pagrindinės ekspozicijos dailininkais. Prie manęs prisijungė Borisas Žutovskis. Mes ėjome iš salės į salę, žiūrėjome Falko, Šterenbergo, „Zvonkų tūzo" dailininkų darbus ir jaudinomės. Jų darbai – didis menas, o mūsų kelionė garlaiviu, eksperimentinės kompozicijos, darbai paskubomis, ne visada padaryti iki galo. Partijos ir vyriausybės nariai pradės lyginti?

Pusę dešimtos išgirdome triukšmą, varstomas Maniežo vestibiulio duris, nusprendėme pažiūrėti, kas vyksta. Drabužinės centre stovėjo Nikita Sergejevičius Chruščiovas, jį supo vyriausybės nariai, keletas dailininkų, du fotokorespondentai su fotoaparatų stovais ir blykstėmis, civiliniais rūbais vilkinti apsauga.

Vadai nusivilko, kabino paltus. Paskui Chruščiovą jie įėjo į kairiąją Maniežo salę, kurioje buvo monumentalistų darbai. Nikita Sergejevičius ir visi jį lydintys bei saugantys sustojo vidury salės. Nuo grupės atsiskyrė RSFSR dailininkų sąjungos sekretorius V. Serovas, priėjo prie Grekovo paveikslo ir, pakėlęs ranką kreipdamasis į Chruščiovą pasakė:

– Štai taip, Nikita Sergejevičiau, mūsų sovietiniai dailininkai vaizduoja mūsų šauniosios Raudonosios armijos karius!

Nikita Sergejevičius linktelėjo galva, visi linktelėjo, du fotografai uždėjo savo fotoaparatus ant stovų, du kartus blykstelėjo ir paskui Nikitą S. visi nuėjo į kitą salę, kurioje taip pat kabėjo monumentalistų darbai. Į mus niekas nekreipė dėmesio, mes klausėme ir žiūrėjome. Vėl nuo grupės atsiskyrė Serovas, vėl pakėlė ranką, parodė Deinekos paveikslą „Motinystė" ir pasakė:

– Štai taip, Nikita Sergejevičiau, mūsų sovietiniai dailininkai vaizduoja mūsų laimingas sovietines motinas, – ir vėl Nikita Sergejevičius linktelėjo, visi linktelėjo, du fotografai, du blyksniai.

N. Chruščiovo lankymosi Manieže akimirka. 1962 m.
„Štai taip, Nikita Sergejevičiau, mūsų sovietiniai dailininkai vaizduoja"...

Aš buvau nustebęs, kad niekas iš vadų nesidomėjo kabančiais paveikslais ir net arti prie nė vieno nepriėjo.

Kas vaizduojama? Kaip padaryta?

O juk tai retrospektyva, trisdešimt metų mūsų menui. Kuo vienas dailininkas skiriasi nuo kito? Vienas laikotarpis nuo kito? Niekam tai nebuvo įdomu.

Štai taip vyksta partijos ir vyriausybės vadovų apsilankymai meno parodose – formalus renginys, procedūra, ritualas? Nusprendęs, kad tai nusistovėjusi forma, tarsi vieną kartą ir visiems laikams sankcionuotos apeigos ir kad visa tai mūsų laukia kituose aukštuose, jausdamas sąžinės graužatį, kad pažeidėme nurodymą būti antrame aukšte, mes su Borisu Žutovskiu paliekame Nikitos Sergejevičiaus vadovaujamą procesiją, einančią į kitą Maniežo salę.

Tai buvo klaida.

Paskui daugelį metų gailėjausi, nes kitoje salėje kabojo Šterenbergo darbai, Falko „Bulvė" ir „Apsinuoginusioji", dar toliau – P. Nikonovo „Geologai" ir Pologovos skulptūra, o mes su Borisu nebūtume virtę farso, kuris tapo prologu, o galbūt ir dramos

kulminacijos bei tragedijos liudininkais, kuriais patys tapom antrajame Maniežo aukšte.

Tuo metu ant laiptų, antrojo aukšto laiptų aikštelėje, stengdamiesi pamatyti visą esmę to, kas vyksta, džiaugsmingai jaudindamiesi, nuomonėmis dalijosi mano studijos draugai ir ekspozicijos kaimynai – Neizvestnas, Jankilevskis, Soosteris ir Sobolevas ir pats iškilmių kaltininkas – Elijus Michailovičius.

Mano kairėje ant laiptų sėdėjo Ernstas Neizvestnas, dešinėje – Elijus Beliutinas.

– Dabar tu supratai, kad buvai teisus, jog paroda Tagankoje buvo reikalinga, – pasakė Ernstas kreipdamasis į Beliutiną.

Beliutinas tarė: – Draugai! Pastatykime mūsų salės centre kėdę, į ją pasodinsim Nikitą Sergejevičių. Jis klausys, o mes iš eilės pasakosim, kaip viską darėm.

Kažkas salės centre pastatė kėdę.

– Ir dar, – pasakė Beliutinas, – tuo metu, kai mūsų vadas ir vyriausybė prieis laiptus, mes turime juos sutikti aplodismentais.

Praėjo dvidešimt septynios minutės nuo tos akimirkos, kai atsidarė Maniežas. Iš trečiojo Maniežo koridoriaus išėjo Chruščiovas. Šmėstelėjo mintis: ką galima pamatyti per dvidešimt septynias minutes?

Avangardistų parodoje Manieže...

N. Chruščiovas: „Tuojau pažiūrėsim jūsų tepliones!

Aš jaudinausi, pradėjau su visais ploti. Nikita Sergejevičius šypsojosi ir, kildamas laiptais, kreipdamasis į mus, tarė:

– Tai čia jūs tie, kurie teplioja, na, gerai, tuojau pažiūrėsim jūsų tepliones!

Teplionės? Kodėl taip?

Visi buvo pasirengę kitam, rimtam, pokalbiui, galbūt kritikai, atviram svarstymui – tai, kas vyko, buvo nesuprantama.

Nikita Sergejevičius nuėjo į pirmąją salę, koja pastūmė kėdę į šoną, palaukė, kol visi jį apsups, – centre vyriausybė, dailininkų sąjungos vadovai, apsauga, fotografai, o aplinkui salę sustojo dailininkai.

Tam, kad suprastume, kas paskui įvyko ir kodėl atsirado tiek daug prasidėjusios dramos versijų, galima nesunkiai įsivaizduoti, nes prie kiekvieno parodos dalyvio atsidūrė trys keturi vyriausybės nariai. Jie šaukė ir kiekvienas parodos dalyvis galėjo prisiminti tik tai, ką šaukė vyriausybės nariai, esantys šalia jo.

Bet tai vėliau, o kol kas Nikita Sergejevičius stovėjo vidury salės, kuri beveik visa buvo nukabinėta Elijaus Beliutino mokinių paveikslais.

Aš atidžiai stebėjau Nikitos Sergejevičiaus mimiką, – veidas buvo panašus į kūdikio, paskui į mužiko, pasidarė griežtas,

specialiai susiraukė, gilios raukšlės tai susimesdavo kaktoje, tai dingdavo, akys žvelgdavo pro plyšius, tai išsiplėsdavo.

Matyti, kad jis kankinamai norėjo suprasti, kas tai per paveikslai, kas per žmonės prieš jį, kad neapsiriktų, netaptų šių žmonių apgaulės auka. O iš jį lydinčių padėjėjų veidų-kaukių, visiškai jam pavaldžių arba visiškai abejingų, Nikitos Sergejevičiaus veidas išsiskyrė reakcijų natūralumu. Šiuo atveju jis tapo piktas.

Nikita Sergejevičius dvi minutes tylėjo, o paskui garsiai, su neapykanta pasakė:

– Šūdas! – O pagalvojęs pridūrė: – Pederastai!

Ir staiga visi jį lydintys valstybės žmonės kaip pagal komandą, rodydami pirštu į vieną ar kitą iš mūsų, šaukė: – Pederastai! Mūsų buvo trisdešimt dailininkų, mes stovėjome prie savo paveikslų.

Chruščiovą lydėjo vadai, dailininkų sąjungos vadovai, fotografai ir apsauga – apie trisdešimt žmonių.

Vieni girdėjo Šelepiną, kiti Mazurovą, Furcevą.

Aš stovėjau šalia Suslovo ir Iljičiovo. Vyriausybės nariai susijaudinusiais ir piktais veidais, vieni balo, kiti raudo, bet choru šaukė:

– Suimti juos! Sunaikinti! Sušaudyti!

Šalia manęs Suslovas, iškėlęs kumščius, šaukė:

– Pasmaugti juos!

N. Chruščiovas Manieže: „Šūdas! Pederastai!"

Vyko tai, ką sunku perteikti žodžiais.

Situacija buvo tokia priešinga lauktai ir paradoksali, nepaaiškinama, kad pirmąją akimirką aš sutrikau, nesupratau, kad visa tai nukreipta būtent į mus, taip pat ir į mane.

Mano jaunystė, mokykla, auklėjimas, tarnyba armijoje, karas, mokslas institute, mėgstamas darbas, laimingas įstojimas į dailininkų sąjungą, tikėjimas, kad gėris nugalės, tikėjimas socialiniu teisingumu, nesavanaudiškas domėjimasis menu, mano susižavėjimas puikiu pedagogu Beliutinu ir visa tai, kas vyko salėje, niekaip nesiderino.

Prieš penkias minutes mes ruengėmės prie savo paveikslų kalbėti apie meną.

Atotrūkis tarp parengtų kalbų ir to, kas vyko, buvo fantastiškas.

Šio atotrūkio nebuvo galima paaiškinti logiškai. Nikita Sergejevičius pakėlė ranką ir visi nutilo. Visiškoje tyloje jis tarė:

– Pone Beliutinai! Pas mane!

Išbalęs, bet dar nesugniuždytas Elijus Michailovičius priėjo prie Chruščiovo.

– Kas tėvai? – paklausė Chruščiovas.

– Mano tėvas, – atsakė Elijus Michailovičius, – žinomas visuomenės veikėjas.

Šiame atsakyme tarsi slypėjo kažkokia mistika.

Visuomenės veikėjai buvo kitose šalyse, pas mus tėvai galėjo būti tik valstiečiai ir darbininkai – tik tai gerai! Tarnautojai, mokslininkai ir meno profesijų žmonės – blogiau, bet tai taip pat įmanoma. Galbūt žinomu visuomenės veikėju Chruščiovas laikė tik save?

Jis truputį sutriko, bet nepradėjo tikslintis ir paklausė:

– Kas tai? (parodė į mūsų paveikslus). Elijus Michailovičius atsakė, tiksliai neprisimenu, kokiais žodžiais, bet jų prasmė – pradėjo kalbėti apie turinį, apie darbus – namą Uljanovske, portretą, peizažą, Volgą.

Bet kažkas vėl sušuko:

– Pederastai! Kažkas pasakė: – Reikia juos suimti! Mėšlas!

Chruščiovas vėl ištarė: – Šūdas!

Visi pradėjo šaukti, vėl Nikita Sergejevičius pakėlė ranką, visi nutilo ir jis tarė:

– Pone Beliutinai! Jūs norėjote bendrauti su kapitalistais, mes suteiksime jums tokią galimybę. Jums ir jūsų mokiniams jau parengti užsienio pasai, po dvidešimt keturių valandų būsite nuvežti prie sienos ir išgrūsti už Tėvynės ribų.

– Ką jūs darote, Nikita Sergejevičiau? – šaukė visi aplinkui.

– Jų negalima leisti į užsienį! Juos reikia suimti!

Staiga vienas jų atkreipė dėmesį į ilgaplaukį barzdotą dailininką raudonu megztiniu, dabar jau mirusį, geraširdį ir talentingą Aliošą Kolli, ir sušuko:

– Štai gyvas pederastas! Vyriausybės ir ideologijos komisijos nariai, visi, baksnodami pirštais, jį apsupo, rėkė: – Štai gyvas pederastas!

Apie artikuliaciją. Aš nežinau, kaip buvo vyriausybės kabinetuose, bet Manieže gestai ir keiksmai turėjo išskirtinę reikšmę. Rodomasis pirštas, ištiestos rankos, jų sukimas, suspausti kumščiai.

Įprasta bendravimo forma? Mimų slengas? Kultūros stoka? Ribotas žodynas?

Vėl Nikita Sergejevičius pakėlė ranką ir visi nutilo.

– Gerai, pasakė jis, – dabar norėčiau pakalbėti su kiekvienu jų atskirai. Jis priėjo prie pirmojo kairėje prie durų kabančio paveikslo ir paklausė: – Kas autorius?

Autorė buvo G. Janovskaja ir kažkas paaiškino, kad tarp susirinkusių jos nėra. Kitame paveiksle buvo pavaizduotas šiek tiek transformuotas jaunas žmogus.

– Autorius, – pas mane, – pasakė Chruščiovas.

Priėjo Borisas Žutovskis.

– Kas tėvai? – paklausė Chruščiovas.

– Tarnautojai, – atrodo, atsakė B. Žutovskis.

– Tarnautojai? Tai gerai. Kas tai? (Apie paveikslą).

– Tai mano autoportretas, – atsakė Borisas.

– Kaip tu, toks gražus jaunas žmogus, galėjai nupiešti tokį šūdą? B. Žutovskis patraukė pečiais – nupiešiau!

– Dveji metai į miško paruošas! – kažkam įsakė Chruščiovas. Fantastika tęsėsi. Nežinau kodėl, bet B. Žutovskis pasakė: – Aš jau dveji metai miško paruošose (iš tikro nebuvo), o Nikita Sergejevičius tarė:

– Dar dvejiems metams!

O keletas balsų:

– Nereikia į miško paruošas, suimti jį reikia! Bet Chruščiovas priėjo prie Liuciano Gribkovo paveikslo, kuris buvo panašus į Pilietinio karo meto revoliucinį plakatą.

– Kas tėvai? – paklausė jis. – Tėvas revoliucijos dalyvis, motina mirė.

– Pasisekė tavo motinai, kad ji nemato tavęs šiandien.

– Kas tai? – Raudonarmiečiai.

– Šūdas. Kaip tu, tokių tėvų vaikas, galėjai tokį mėšlą nupiešti?

Toliau kabėjo šviesiai melsvas paveikslas, primenantis padangę ir žmones su skafandrais. Autorius buvo Volodia Šorcas, tėvai darbininkai, motina sanitarė.

– Darbininkai, tai gerai, – pasakė Nikita Sergejevičius, aš taip pat buvau darbininku. Kas tai?

– Kosmonautai, – atsakė Šorcas.

– Kokie čia kosmonautai? Aš asmeniškai visus juos pažįstu. Tarp jų nėra žydrų, paprasti žmonės.

– Mėšlas!

Kitas paveikslas buvo mano.

Jame buvo pavaizduoti atsiminimai – mano sūnus Fiodoras vežimėlyje bulvare tarp medžių ir naujų statybų.

Visiškai prarastas sveikas protas, to, kas vyko, ir objektyvi realybė visiškai nesutapo, laukinis vertinimas, siaubingi kaltinimai nesant kaltės, galimybė prarasti ne tik gerą vardą, bet ir gyvybę...

Dar Chruščiovui kalbant su L. Gribkovu, aš supratau, kad būtina pakeisti aplinką, mus kaltino velniai žino kuo, kaltino žmones, kuriuos aš pažinojau ir mylėjau, aš supratau, kad nedelsiant reikia pasakyti ką nors protinga, priėjau prie Elijaus Michailovičiaus ir paklausiau, kodėl jis nesigina? Tačiau jis, ko gera, kaip ir daugelis mūsų, buvo šoko būsenos, o gal manė, kad tokiu lygiu ir tokioje aplinkoje neverta polemizuoti. Kai aš pamačiau, kad Nikita Sergejevičius artėja prie mano darbų, išėjau jo pasitikti ir paprašiau leisti kalbėti.

Jis pažiūrėjo į mane visiškai protingomis, skvarbiomis akimis, kankinamai suraukė kaktą ir pasakė:

– Prašau, kalbėkite.

Tačiau, prieš pradedant kalbėti apie meną, reikėjo nutraukti dezinformaciją, nes jis visiškai nesuprato, kas per žmonės prieš jį. Jis geraširdiškai žvelgė į mane.

– Nikita Sergejevičiau, pasakiau, – aš puikiai pažįstu visus, čia nėra nė vieno pederasto – visi turi šeimas, vaikus, visi užsiėmę mūsų šaliai naudingu darbu, dirba po dvylika trylika valandų per parą, jie iliustruoja knygas leidyklose „Chudožestvenaja literatura", „Sovetskij pisatel", „Molodaja gvardija", „Izvestija", „Detskij mir", APN, kiti modelių namuose kuria naujus drabužių modelius, piešia plakatus, karikatūras, dailės kombinatų dailininkai, grafikai ir Dailės fondo taikomojo meno dailininkai ir tik vakare, kai kiti žmonės ilsisi, žaidžia šachmatais ar domino, skaito knygas, jie keliauja į Maskvos dailės sąjungos studiją ir ...

Čia Nikita Sergejevičius mane pertraukė:

– Štai jūs nuplikęs žmogus, – pasakė jis, – ir aš nuplikęs, štai ketvirtame dešimtmetyje aš dirbau ant Kuznecko tilto, o šaligatviu ėjo apsirengęs geltonu megztuku Majakovskis, kiek jums metų?

Mane jis nutraukė žodžio vidury.

Man buvo trisdešimt devyneri, tačiau aš jaudinausi, norėjau kalbėti apie tai, ką man suteikė studija.

Nežinia kaip aš nurijau žodį „trisdešimt" ir, matyt, pakitusiu balsu, garsiau nei reikia ištariau: „Devyneri!"

Nikita Sergejevičius prapliupo juoku ir, visiems juokiantis, sušuko:

– Jam devyneri metai!"

– Visi aplink pradėjo juoktis ir sakyti:

– Jam devyneri!

– Aš ne viską pasakiau, leiskite kalbėti.

– Kalbėkite, – pasakė jis. – Aš pakartojau, kad tai vakarinė studija – kūrybinės, eksperimentinės dirbtuvės... Jis vėl mane nutraukė ir pasakė:

– Vadinasi dieną meldžiatės dievui, o vakare savo sielą parduodate velniui?

– Ne, Nikita Sergejevičiau, jeigu aš nedirbčiau šioje studijoje, netobulinčiau savo meistriškumo, vargu ar būčiau padaręs tuos grafikos darbus, kurie kabo apačioje MOSCh trisdešimtmečio parodai. Tai, ką mes darome vakarais, padeda mūsų pagrindiniame darbe.

Aš praleidau vieną epizodą.

Kai pasakiau apie vakarinį užsiėmimą, Nikita Sergejevičius, ko gera, pagal asociaciją (vakaras tada, kai būna vakaras) kreipėsi į Furcevą ir pasakė, kad štai jis kiekvieną vakarą įsijungia radijo imtuvą ir klauso, o ten vien džiazas ir džiazas, nė vieno choro, nė vienos rusų liaudies dainos.

– Mes, Nikita Sergejevičiau ištaisysime padėtį, – pažadėjo Furceva. Kitus du mėnesius per visas programas nuo ryto iki vakaro skambėjo rusų liaudies dainos. Taip paprastai buvo kuriama mūsų istorija.

Aš norėjau Chruščiovui detaliau papasakoti apie studijos dailininkus, apie Beliutiną, tačiau Iljičiovas, kuris stovėjo šalia manęs, netikėtai apkabino mane ir nutempė į šoną. Chruščiovas, matyt, suprato ką sakiau, nusišypsojo, numojo ranka ir nuėjo į kitą salę, kur kabojo Julo Soosterio, Jankilevskio ir Nolev-Sobolevo paveikslai.

Salė buvo visai nedidelė. Jie įėjo, buvo tvanku ir triukšminga. Chruščiovas pasikvietė Soosterį, paklausė apie tėvus. Šis su Baltijos šalių akcentu pradėjo pasakoti apie darbus.

Chruščiovas viena – jis visai kita.

Chruščiovas turėjo neblogą humoro jausmą, nieko nesuprasdamas, šypsojosi. Šelepinas priėjo prie Soosterio paveikslo, kuriame buvo nupieštas kiaušinis, o jo viduje – dar vienas kiaušinis. Šelepinas kreipėsi į Chruščiovą ir piktai pareiškė:

– Ne viskas čia taip paprasta, paveikslo idėja priešiška mums, kad mūsų žinios – tik kevalas, o viduje visai kas kita. Kažkas paklausė: „Suimti jį?"

Tačiau Nikita Sergejevičius, ko gera, nematė reikalo kalbėti ankstesniu tonu su kitos tautybės žmogumi, o gal praėjo pyktis ir susierzinimas – jis tik šypsojosi.

Viskas užsiglaistė. Chruščiovas mostelėjo ranka ir patraukė į kitą salę. Čia jam kelią pastojo Ernstas Neizvestnas. Mes gavome nedidelę pertrauką – dešimt penkiolika minučių.

Ernstas Neizvestnas, pamatęs, kad su Chruščiovu galima kalbėtis, susikaupė.

Kitaip nei beliutiniečiai, kuriems dailė buvo kaip dangaus mana, potraukis, laimė, bet ne profesija, jie buvo profesionalūs grafikai ar

taikomojo meno atstovai – Ernstas Neizvestnas parodė skulptūras, kurios buvo jo gyvenimo centras.

Jis buvo ne tik drąsus žmogus, bet savo esybe ir aktorius, gebantis suvaidinti bet kokį sumanytą vaidmenį.

Iš pradžių nusprendė sutelkti Chruščiovo dėmesį ir pateikti save kaip darbo žmogų – akmentašį, darbštuolį.

Intuicija? Gudrumas? Drąsa? Matyt, viena ir kita, ir trečia. Plačiapetis, stiprus žmogus, jis stovėjo tarpdury.

– Nikita Sergejevičiau, – pasakė jis, – čia mano viso gyvenimo darbai, aš negaliu rodyti jų tokioje aplinkoje, aš nežinau, ar man teks dar kalbėti su partijos vadovais, aš prašau jūsų išklausyti mane ir prašau nepertraukti.

Vėl visi pradėjo triukšmauti, šūkauti, tačiau Chruščiovas pakėlė ranką ir visi nuščiuvo.

– Šį darbą, – pasakė Neizvestnas, – aš dariau penkiolika dienų, o šitą – du mėnesius. Jis papasakojo, koks sunkus darbas medį ar akmenį kirsti, kiek dienų, mėnesių, metų tam reikia. Akmentašys – darbo žmogus, tai Chruščiovui turėjo patikti.

Neizvestnas parodė ant sienos kabantį fizikos instituto interjero projektą, kur lygių šiuolaikinio pastato sienų fone buvo pavaizduotos būsimosios skulptūros, paaiškino, kur ir kas bus, kiek ir kaip reiks dirbti. Chruščiovas linksėjo galva. Neizvestnas paklausė (matyt turėdamas galvoje plikas sienas, jų tapybą):

– Kaip mums, Nikita Sergejevičiau, reikia žvelgti į dailininkų komunistų Pikaso ir Sikeiroso kūrybą?

Vėl visi pradėjo triukšmauti, šaukti:

– Jūs matote, kur jis žiūri! Jis žiūri į Vakarus!

– Šiame žmoguje, – pasakė Chruščiovas, – velnias ir angelas. Velnią mes užmušime, o angelą paremsime, aš sutinku mokėti už jo darbus, duoti jam užsakymų.

Tada Ernstas pasakė:

– Nikita Sergejevičiau, aš prašau jūsų, kad pastato sienas, kur dirbsiu, tapytų dailininkai, kurių darbus jūs ką tik apžiūrėjote dviejose salėse, kad mano skulptūros stovėtų jų tapybos fone.

Chruščiovas supyko, numojo ranka, nusileido žemyn į drabužinę. Mes automatiškai ėjome paskui jį.

– Kam jūs mane čia atvežėte? – kreipėsi jis į Iljičiovą? Kodėl patys neišsiaiškinote?

– Klausimas tapo tarptautinio masto, apie jį rašo užsienyje, mes nežinome, ką su jais daryti.

– Visus partijos narius išbraukti iš partijos, – pasakė Chruščiovas, – visus meno sąjungos narius išbraukti iš jos sąrašų, – ir nuėjo išėjimo link. Mes išėjome iš Manieže.

Vera Ivanovna Preobraženskaja pasakė:

– Na, gerai, jūs visi pederastai, o kas aš?

Mes stovėjome aikštėje ir spėliojome, kas mums bus?

Kiek valandų liko?

Ko tikėtis?

Išvarys iš šalies?

Suims?

Pasiųs miško darbams?

Atleis iš darbo, išbrauks iš sąjungos?

Juk visa tai kalbėjo ne bet kas, o valstybės vadovas.

Kur tiesa?

Knygos „Ekleziastas" sutiktuvės: centre – Leonidas Rabičevas, Irina Orlova, Jakovas Kumokas, Ania ir Ernstas Neizvestnai, Jelizaveta Nesterova ir kiti.

Už nugaros – pragyventi aštuoniasdešimt šešeri metai ir vis tas pats prieškario ir pokario įsitikinimas – viskas priešaky!

Tai, ką aš suvokiau penktajame dešimtmetyje, apie ką kalbėjau paskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje, ką jaučiau kaip dailininkas iliustruodamas „Ekleziastą“, Jono knygą, Pranašų knygą...

Viskas priešaky!

Tunelis žemėj, tiltelis virš prarajos.
Užgesus šviesa šaltam kambary.
Mąstau apie Dievą, pasaulį tiesos.
Arka ir potvynis manam piešiny.
Ant stalo štai krapai ir porai žali.
Pienas, bulvytės su marškiniais.
Mintys taip slegia – lyg pūdai keli...
Apkaso eisiu kast, po velniais!

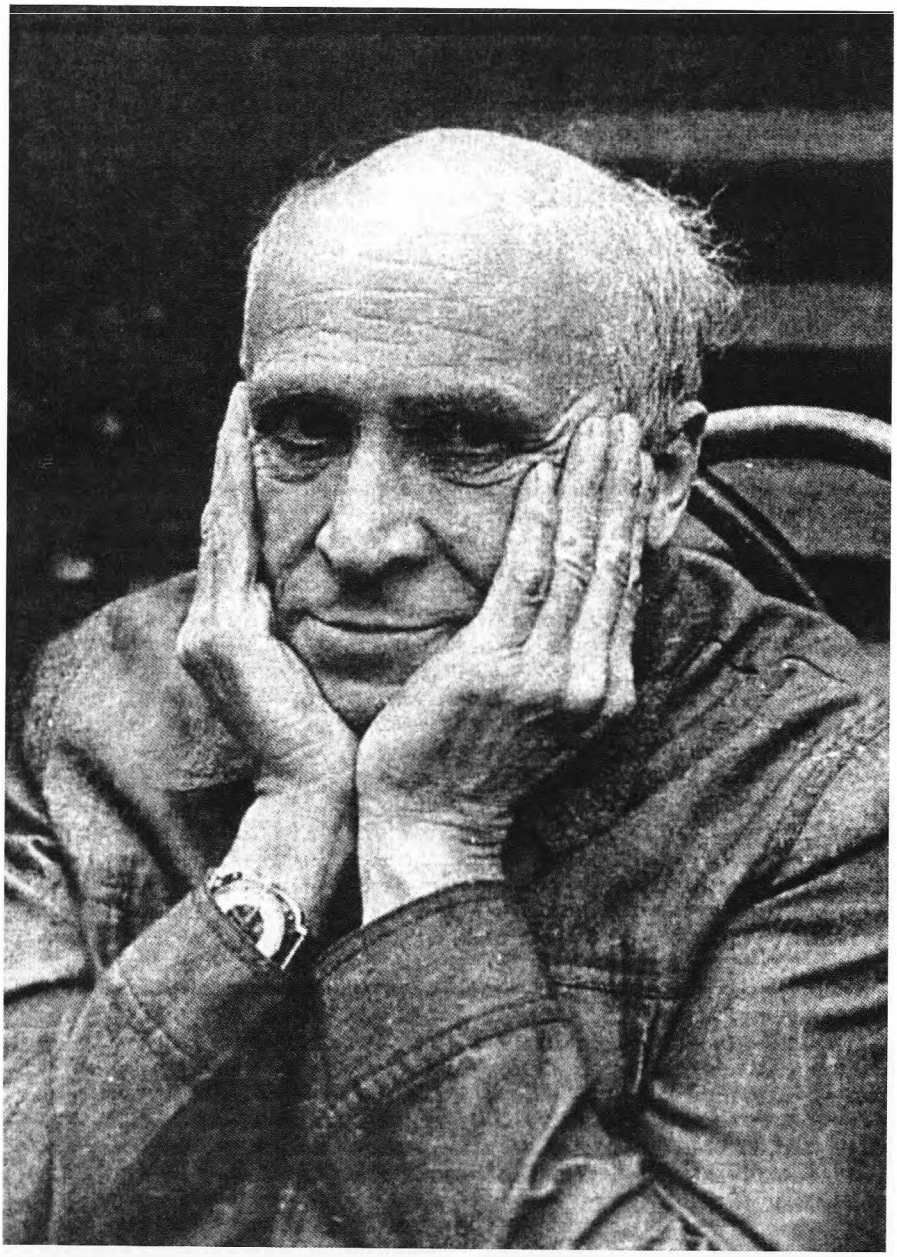

2007 metais...

Epilogas

Rašau apie savo vaikystę, jaunystę prieškary, karą. Apie „atšilimą“, kai, apmąstęs savo poziciją, pamėgau Atgimimo epochos dailininkus, o kartu ir Teofaną Greką, pamėgau Sezano ir Pikaso kūrybą, pasijutau esąs iš tikro laisvas žmogus. Deja, 1962 m. gruodžio mėnesį patekau į milžinišką absurdo teatrą – parodos Manieže sutriuškinimą.

2009-ieji metai.

Parašiau tai, ką prisiminiau, ką savo akimis mačiau prieš šešiasdešimt metų kare, pasmerkiau nesąžiningumą, nedorus poelgius, nežmoniškas situacijas. Kai kada buvau atsitiktinis ir sąmoningas dalyvis.

Perskaičiau, ką parašiau, ir suglumau.

Paradoksas.

Mano ryšininkai?

Aš pats?

1943 metais prie Minsko iš tikro juos užjaučiau vardan pergalės prieš fašistinę Vokietiją ir komunistinės visuomenės sukūrimo – užmerkiau akis į kasdienį etikos vertybių ignoravimą.

1943 metais mano ketinimai buvo tyri, o ateitis atrodė šviesi.

2009 metais į buvusį naivumą, ateitį žvelgiau su baime, o mano širdis sruvo krauju.

O anuo metu mūsų galvose mintys buvo ne tokios.

Niurnbergo procese Trečiojo reicho veikėjai sakė: kovojome, vykdėme aukštesnių viršininkų nurodymus...

O prieš akis – Afganistanas, Čečėnija, Chruščiovas, Gorbačiovas, Jelcinas, Juščenkovas, Politkovskaja, Ukraina, Osetija, Abchazija, Gruzija.

2005 metais į savo ankstesnįjį naivumą ir ateitį žvelgiu su baime, o širdis apsipila krauju. Ko gera, galvos buvo ne tuo užimtos, rizikuodami gyvybe, vykdėme kovines užduotis, visos priemonės buvo geros joms pasiekti, o svarbiausia – „mes dėl kainos nesiginčysim".

Šiandieną man dar svarbesni 2015 metų balandžio–gegužės įvykiai.

Pergalės septyniasdešimtmetis, susitikimai su rašytojais, dailininkais, personalinės parodos, eilėraščiai ir interviu eteryje, siaubingai mane jaudinantys įvykiai Ukrainoje. Visas tarptautines konvencijas pamynęs Krymo užgrobimas.

Korupcija, besaikis melas televizorių ekranuose nušviečiant įvykius šalyje ir pasaulyje.

Paperkamas teismas. Visokiausių rinkimų rezultatų klastojimas. Totalitarinė šalis – vis dažniau ir dažniau man primenanti Stalino Sovietų Sąjungą. Augantis Rusijos nacionalizmas.

Stengiuosi negalvoti apie politiką, tačiau eilės, išsprūdusios iš pasąmonės į laisvę, tai – tiesa, kurios devyniasdešimt trečiaisiais savo gyvenimo metais aš neturiu jėgų atsisakyti.

Nauji eilėraščiai, nauji paveikslai, naujos knygos.

Atsibundu, įsijungiu radijo stotį „Echo Moskvy" ir pakvaištu ne tik nuo tiesos, bet ir nuo melo.

Europa. JAV. Kinija. Ukraina ir vėl Ukraina. Boriso Nemcovo nužudymas.

Taika. Karas. Taika. Karas? Ukraina? Sirija?

Vėl mėginu suformuluoti svarbiausią mintį, kuri man kilo karo metais ir kurios niekada nepamiršau!

Gyvenimo laimė – mes patys!

Karas išmokė: liepsnojantys miestai, gali prarasti savo namus, miestą, Tėvynę, mylimą žmogų, patį gražiausią paveikslą ir nepakartojamą rankraštį, – bet, kol gyvas esi, viską galima pradėti iš pradžių – viskas priešaky!

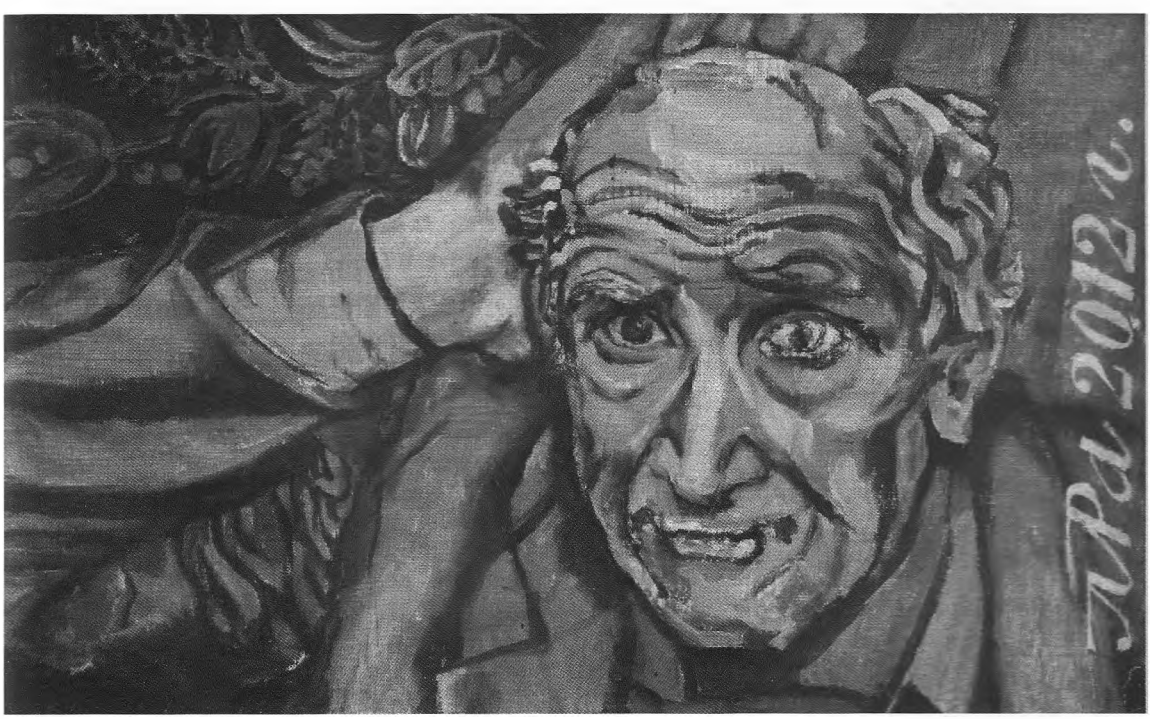

TURINYS

Autoriaus žodis Lietuvos skaitytojams / 7
Michailas Pismenas. L. Rabičevo knygos „Karas viską nurašys“recenzija / 8
Įžanga / 9

1 skyrius
MANO VAIKYSTĖS IR JAUNYSTĖS METAI / 12
Tramvajus „A“ / 16
Pirma klasė ir rytinė rikiuotė / 18
Volia Šoras / 19
Vilų kooperatyvas „Rabkrinovec“ / 25
Maskvos pionierių namai / 28

2 skyrius
1941 METŲ VASARA. BYKOVAS. KARO PRADŽIA / 32
Budrumas / 34
Šviečiantis rutulys / 35
Žiebtuvėliai. 1941 m. / 37
Maskva. 1941 m. / 38
Teisės institutas / 41
Evakuacija. / 44
1941 m. spalio 16 d. / 45
Kazanės stotis / 48
Traukinys Maskva–Ufa / 50
Ufos operos teatras / 52
Volodia Palejčiukas / 55
Pakeliui į Birską / 56
Apie laiko tėkmę / 58
Karo mokykla.
1941 m. lapkritis–1942 m. gruodis / 62
Trachoma / 63
Trachomos nėra / 65
Leitenantas Miščcenka / 67
Ryto rikiuotė / 69
Velkė / 69
Bėgte į valgyklą / 71
Laiškas / 72
Pusryčiai / 73
Dvi dėžutės tabako „Zolotoje runo“ / 74
Veltiniai, batai ir vado balsas / 76
Penkios tarnybos be eilės / 77
Cheminės saugos pratybų diena / 78
1942 m. gegužė 21 d. / 80
Griežtas vado balsas / 80
Taktika / 82
Mokykla keičiasi / 83
Vasaros praktika / 84
Naujos problemos / 88
Meilė / 90
Aš – leitenantas / 90

3 skyrius
KARAS VISKĄ NURAŠYS / 95
Centrinis frontas.
1941 m. gruodis–1943 m. kovas / 96
Atminties kaprizai / 97
Trys paros arešto
(mano pirmoji karo diena) / 98
Armijos štabo viršininkas / 100
Arklys / 101
Moldavanovo įsakymas / 105
Kasdienė istorija / 107
Blindažų statyba / 111
Kapitonas Pavlovas / 112
Mergina telefonistė ir tankų mūšis / 114
Vištakumas / 116
Puolimo išvakarėse / 117
Pamirštas 1942 m. gruodžio 17 d. laiškas / 119
Naujojo Dugino kaimas / 120
Puolimas purve. 1943 m. pavasaris / 123
Dvi keistenybės / 124
Arklių kūnai / 127
Nusikaltimas ir bausmė! / 127
Korespondentai / 129
1943 metų kovas–balandis / 129
Bodūnų kaimas / 133
Atostogos Maskvoje / 140
Erna Larionova / 148
Moteris fronte / 152
Ryšio linija / 153
Maša / 155
Bateliai laiveliai / 156
1944 m. vasaris–gegužė.
Joselianio desantas. Berezinos perkėla.
Devyni gynybos mėnesiai / 160
Praėjo trisdešimt metų. / 161
1974 metų gegužės 9 d. / 161
Borisovo miestas / 161
Joselianio desantas / 162
Snaiperė Maša / 163
Aukštuma 3001 / 164

„Žydrasis žiburėlis“. Ar buvo perkėla? / 166
Antrosios atostogos Maskvoje / 172
Brikai / 173
Romanas / 181
Vėl Maskvoje / 182
Proveržis prie Oršos.
1944 m. birželio 24 d. / 184
Abejingumas / 193

4 skyrius
RYTŲ PRŪSIJA. NUGALĖTOJŲ „ŽYGIS“
/ 197

Goliubijeno palivarkas, Geldapė.
Atgal į Suvalkus. Rytų Prūsija.
1944 m. rugsėjis–1945 m. vasaris / 198
Goliubijeno palivarkas / 199
Geldapė / 201
Vėl Geldapė / 207
Ščerbakovo suktybė / 210
Romeo ir Džuljeta / 211
Mano pozicija / 212
Baudžiamasis ryšių mazgas / 213
Lauko paštas / 217
Meilė pergalės išvakarėse / 225
Laiškai / 226
Paskutinės karo dienos / 227
1945 m. gegužės 9 d. / 238
O dabar – atgal / 239
Brolio likimas / 240
Levenbergas 1945 m. liepa / 243
Laikrodžių taisykla / 245
Praėjus dešimčiai metų / 246
Grįžtam atgal į Levenbergą.
1944 m. liepos 30 d. / 248
Druskininkai. Perkėla per Nemuną / 249
Visų baisiausia (bardakas) / 254
Grįžtu į Rytų Prūsiją. 1945 m. vasaris / 257
Apsuptis / 263
2002 m. gegužės 7 d. Prabėgo penkiasdešimt
aštuoneri metai / 265
„Nicht zwei!“ / 268
Karas viską nurašys? / 272
Arklių vagystė / 275
„Vlasovininkai“? Karininko dienoraštis / 277
Klausimai ir atsakymai / 279
Tarp karo ir taikos.
„Išvaduotoje Europoje“ / 281
„Išvaduotoje Europoje“ / 282
Čekoslovakija / 282
Buržujus / 284
Laiškai / 287
Baletas „Kopelija“ / 288
Hofmano kabinetas / 291
Sovietų Sąjungos himnas / 293
Laiškas / 295

5 skyrius
VISKAS PRIEŠAKY! / 297
1946 metų atostogos / 299
Lenos Zoninos apsakymai
(gal 1946 metai, nesu tikras) / 301
Miša Veršininas / 310
Demobilizavimas / 311
Maniežas. 1962-ieji. Prieš ir po / 320
Kodėl rašau / 321
Didžioji komunističeskaja, 9 / 323
D. Polikarpovas / 325
Maniežas. 1962 m. gruodžio 1 d. / 329

Epilogas / 343

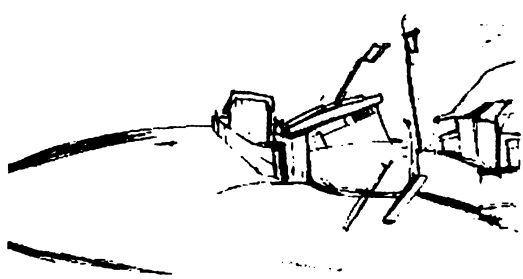

SERIJA:
MARK SOLONIN

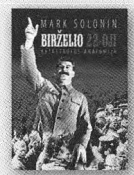

MARK SOLONIN
„Birželio 22-oji: katastrofos anatomija“
Griaunami sovietų propagandiniai mitai apie Antrojo pasaulinio karo pradžią

MARK SOLONIN
„Mozgoimenije. Suklastota Didžiojo karo istorija“
Knygoje atskleidžiamos Antrojo pasaulinio karo istorinės falsifikacijos

MARK SOLONIN
„Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją“
„Užmirštas“ 1941–1944 m. suomių ir sovietų karas Jatkasota (Tęstinis karas)

MARK SOLONIN
„Kare nieko gero“
Stalino karo planai, lendlizas, sovietų vykdyta Berlyno blokada, sovietų karių niokota Rytų Prūsija

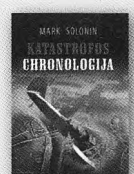

MARK SOLONIN
„Katastrofos chronologija“
Triuškina sovietinę istoriografiją. Pirmosios Antrojo pasaulinio karo dienos Lietuvoje ir sovietų aviacija. Nauji, unikalūs dokumentai

BUS IŠLEISTA:

MARK SOLONIN
„1941-ųjų birželis. Galutinė diagnozė“
Karti tiesa apie didįjį tėvynės karą

SERIJA:
II PASAULINIS KARAS

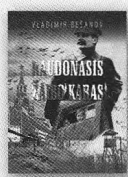

VLADIMIR BEŠANOV
„Raudonasis žaibo karas“
Lietuvos ir jos kaimynių okupavimas

KARL KNOBLAUCH
„Pabaigai artėjant“
„Hermano Geringo“ fuzilierių bataliono kario dienoraštis

JOACHIM HOFFMANN
„Naikinamasis Stalino karas. 1941–1945“
Antrasis pasaulinis karas kilo ne tik dėl Hitlerio, bet ir dėl Stalino kaltės

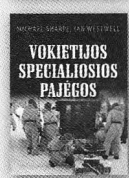

MICHAEL SHARPE, IAN WESTWEL
„Vokietijos specialiosios pajėgos“
Vokiečių specialiųjų dalinių sukūrimas, operacijos įvairiose šalyse

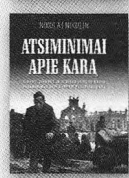

NIKOLAJ NIKULIN
„Atsiminimai apie karą“
Sovietų kario atviri, neparankūs sovietų istorikams, tikri pasakojimai apie karą

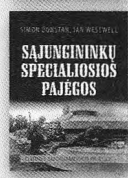

SIMON DUNSTAN, IAN WESTWEL
„Sąjungininkų specialiosios pajėgos“
Britų komandosų ir amerikiečių reindžerių operacijos Antrojo pasaulinio karo frontuose

HINRICH-BOY CHRISTIANSEN
„Su šūksniu HURRA – pirmyn!“
„Brandenburgiečio“ – vokiečių komandoso – atsiminimai apie karo ir nelaisvės metus

SERIJA:

II PASAULINIS KARAS

RAYMOND F. TOLIVER,
TREVOR J. CONSTABLE

„Šviesiaplaukis Vokietijos riteris“
Žymiausias Antrojo pasaulinio karo lakūnas asas (numušęs 352 lėktuvus) „Juodasis Velnias“ E. Hartmanas

ROLF MICHAELIS

„SS 500/600-asis parašiutininkų jėgerių batalionas“
Garsiausio vokiečių parašiutininkų dalinio kovos, mūšiai Lietuvoje

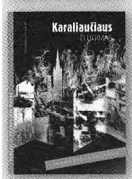

OTTO LASCH

„Karaliaučius žlugimas“
Paskutinės kovos dėl
Rytų Prūsijos sostinės

BILL NIVEN (sud.)

„Svajonių laivas *Wilhelm Gustloff*“
Didžiausia XX a. laivo katastrofa. Sovietų povandeninis laivas paskandina vokiečių pabėgėlių laivą

PATRICK HOOK, MICHAEL SHARPE,
BRIAN L. DAVIS

„Hitlerio elitinės pajėgos“
SS divizijų „Hohenstaufen“ ir „Grossdeutschland“ operacijos II pasaulinio karo frontuose

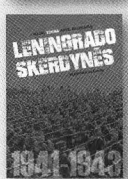

VLADIMIR BEŠANOV

„Leningrado skerdynės“
Baisi tiesa apie blokadą

MIKA KULJU

„Ratės kelias. Legenda apie Žiemos karo didvyrius“
Didvyriškos suomių pastangos apginti savo tėvynę

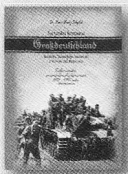

DR. HANS HEINZ REHFELDT

„Su tankų korpusu *Grossdeutschland* Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių“
Puskarininkio, minosvaidininkų būrio vado dienoraštis (1943–1945)

ARMIN SCHEIDERBAUER

„Mano jaunystės nuotykiai, arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m“.
Austrų karininko, pakliuvusio į Rytų fronto pragarą, atsiminimai. 1944 m., žlugus armijos grupei „Centras“, aršiuose gynybiniuose mūšiuose kovėsi Lietuvoje (Labanoras, Alanta, Kėdainiai)

WERNER HAUPT

„Kuršas. Pamirštos armijų grupės kronika nuotraukose“
Dvi nuo kitų Vermachto pajėgų atkirstos Kuršo armijos, kovodamos prieš gerokai pranašesnį priešą, parodė nepaprastą drąsą ir ištvermę, atlaikė šešis itin galingus sovietų puolimus ir liko nenugalėtos iki pat Vokietijos kapituliacijos

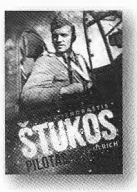

NAUJIENA!

HANS ULRICH RUDEL

„Štukos pilotas. Karo dienoraštis“
Vieno žymiausių visų laikų karo lakūno atsiminimai apie II pasaulinį karą

NAUJIENA!

LEONID RABIČEV

„Karas viską nurašys“
Įžymaus rusų dailininko, prozininko, poeto, Antrojo pasaulinio karo metais tarnavusio sovietų 31-ojoje armijoje ryšininku, atviras pasakojimas, išpažintis, laimė, gėda, atgaila

LEIDYKLA **BRIEDIS** PRISTATO

SERIJA:
II PASAULINIS KARAS

BUS IŠLEISTA:

ALEXANDER GOGUN
„Stalino komandosai. Ukrainiečių partizanų formuotės 1941–1944 m. "
Išdegintos žemės taktika, provokacijos, savų kaimų naikinimas, plėšikavimas, girtavimas, prievarta, tarpusavio vaidai, bakteriologinio ginklo panaudojimas ir net kanibalizmas – toks tikrasis sovietų partizanų – Stalino komandosų veidas dokumentais pagrįstoje knygoje

HEINZ GUDERIAN
„Kareivio atsiminimai"
Įžymaus vokiečių generolo atsiminimai. Operacijos, kovos, tarnybinių santykių peripetijos Vokietijos štabe

YUTAKA YOKOTA, JOSEPH D. HARRINGTON
„Povandeniniai kamikadzės"
Antrojo pasaulinio karo pabaigoje sukurto slapto Japonijos ginklo – valdomos torpedos – piloto mirtininko atsiminimai apie savo ir draugų ryžtą bei spėtas įvykdyti atakas

JUKKA RISLAKKI
„Vorkuta! Sukilimas lageryje"
Pasakojama, kas nutiko Vorkutoje prieš daugiau nei 60 metų, apie neramumus visame Gulage ir kelių milijonų gyvybių pareikalavusią Stalino diktatūrą

JOHANN VOSS
„Juodasis edelveisas. Waffen SS kario atsiminimai"
Amerikiečių nelaisvėje knygos autorius aprašo savo išgyvenimus prieškario bei karo metais

JOACHIM HOFFMANN
„Rusijos išvaduojamosios armijos tragedija 1944–1945 m. Vlasovas prieš Staliną"
Knygoje paneigiamas sovietų propagandos mitas apie SSRS tautų vienybę kovoje su fašistiniais okupantais

ISTORINĖ PROZA IR PUBLICISTIKA

NAUJIENA!

MINDAUGAS MILINIS
„Partizanas"
Kvapą gniaužiantys nuotykiai, ašarą spaudžiančios lietuvių ūkininkų trėmimo scenos, raudonarmiečių šiurpių nusikaltimų Rytų Prūsijoje vaizdai, Lietuvos partizanų kovų su NKVD daliniais aprašymai, pergalės, išdavystės ir pralaimėjimai – pirmajame žurnalisto M. Milinio istoriniame romane „Partizanas"

BUS IŠLEISTA:

MARK LAWRENCE SCHRAD
„Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje"
Analizuodamas įvairius Rusijos istorijos įvykius nuo Ivano Rūsčiojo laikų iki mūsų dienų, autorius atskleidžia, kad Rusijos politika kiaurai persmelkta „vodkos"

M. STANTON EVANS, HERBERT ROMERSTEIN
„Stalino slaptieji agentai. Poveikis Ruzvelto vyriausybei"
Autoriai rašo apie daugybę sovietų agentų (tarp jų buvo daug vietinių JAV komunistų ir jiems prijaučiančių) įsikverbusių į įvairias JAV valstybės institucijas kelių Ruzvelto vyriausybėse. Tai knyga ne apie šiaip šnipinėjimą, o apie slaptuosius įtakos agentus ir jų poveikį valstybės politikai

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

SERIJA:

KOMUNIZMAS BE GRIMO

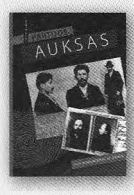

IGOR BUNIČ

„Partijos auksas“

Įvykdyti tokio masto perversmą, koks įvyko 1917 m. spalį Rusijoje, be pinigų neįmanoma. Didžiausia bolševikų finansinė afera, vykstanti ir dabar, – operacija „Partijos auksas“

NIKITA PETROV

„Budeliai. Jie vykdė Stalino užsakymus“

Stalino teroro anatomija

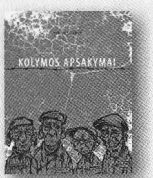

VARLAM ŠALAMOV

„Kolymos apsakymai“

Stulbinantys pasakojimai apie sovietų lagerius Sibire

NAUJIENA!

VLADIMIR VOINOVIČ

„Kareivio Ivano Čonkino gyvenimas ir nepaprasti nuotykiai. Neliečiamasis asmuo“

Pirmoji knyga

Sovietinės realybės vaizdai, karo nuotykiai, meilės lyrika ir fantastika – visa tai paryškinta švelniu humoru. Su originaliomis R. Vaitkaus iliustracijomis!

SERIJA:

VILNIUS LIEPSNOSE

GINTAUTAS ŠIRONAS (sud.)

„Liepsnojantis Vilnius. Liudininkų prisiminimai“

Beviltiška gynyba ir sunkus puolimas, kruvini mūšiai siaurose senamiesčio gatvelėse, apsuptis, prasiveržimas ir belaisvių lagerio kasdienybė. Visa tai – liūpomis žmonių, praleidusių tas lemtingas dienas liepsnojančiame Vilniuje

NAUJIENA!

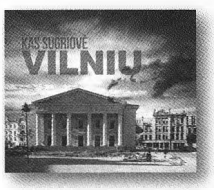

ANTANAS VERKELIS

„Kas sugriovė Vilnių“

Sovietinė propaganda tikino, kad per Antrąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 40% Vilniaus senamiesčio. O kas nutiko iš tikrųjų? Kur dingo ištisi viduramžių Vilniaus kvartalai, sovietmečiu virtę plačiais bulvarais ir niūriomis automobilių stovėjimo aikštelėmis?

NAUJIENA!

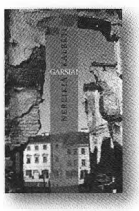

JÓZEF MACKIEWICZ

„Nereikia garsiai kalbėti“

Atskleidžiami nežinomi Vilnijos istorijos faktai Antrojo pasaulinio karo metais, kai komplikuotų santykių raizgalynėje susipynė vieni su kitais kovoję vokiečiai, lietuviai, lenkai ir sovietų diversantai bei teroristai, save vadinę „partizanais“

BUS IŠLEISTA:

ANTANAS VERKELIS

„Operacijos „Ostra brama“ blefas“

Žlugusio Armijos krajovos Vilniaus puolimo anatomija

ANTANAS VERKELIS

„Fester Platz Vilna“

Penkios 1944 m. liepos mėnesio kruvinų kovų Vilniuje dienos

Leonid Rabičev
KARAS VISKĄ NURAŠYS

Vertėjas Rimvydas Užukukis
Redaktorius Vytautas Leščinskas
Iliustracijas parinko Rimvydas Užukukis
Viršelio dizainerė Emilija Dobrovolskienė
Maketuotojas Arūnas Latišenka

Išleido leidykla „Briedis“,
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.lt, info@briedis.lt
Spausdino „Standartų spaustuvė“,
Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, Lietuva, www.standart.lt

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Jeigu to neparašysiu, niekas to ir nesužinos, – rašau tik tai, ko niekas kitas neparašys, svarbu, – kad sužinotų, pernelyg panašu į šiuolaikinio gyvenimo koliziją, – viskas kartojasi.

Rašau apie karą, valstybę, meną; apie mitingus ir rinkimus į Dūmą. Iliuzijos, asociacijos, romantiniai vaizdiniai, ir – melo jūra. Tikiu, – gėris nugalės blogį, todėl ir rašau.

Pergalės septyniasdešimtmetis, susitikimai su rašytojais, dailininkais, personalinės parodos, eilėraščiai ir interviu eteryje; siaubingai mane jaudinantys įvykiai Ukrainoje. Visas tarptautines konvencijas pamynęs Krymo užgrobimas.

Korupcija, besaikis melas televizorių ekranuose... Paperkamas teismas. Suklastoti rinkimų rezultatai. Totalitarinė šalis – vis dažniau ir dažniau man primenanti Stalino Sovietų Sąjungą. Augantis Rusijos nacionalizmas.

Stengiuosi negalvoti apie politiką, tačiau eilės, išsprūdusios iš pasąmonės į laisvę, tai – tiesa, kurios devyniasdešimt trečiaisiais savo gyvenimo metais aš neturiu jėgų atsisakyti.

Atsibundu, įsijungiu radijo stotį „Echo Moskvy" ir pakvaištu ne tik nuo tiesos, bet ir nuo melo.

Europa. JAV. Kinija. Ukraina ir vėl Ukraina. Boriso Nemcovo nužudymas.

Taika. Karas. Taika? Karas! Ukraina! Sirija!

Vėl mėginu suformuluoti svarbiausią mintį, kuri man kilo karo metais ir kurios niekada nepamiršau!

Gyvenimo laimė – mes patys! Karas išmokė...: kol gyvas esi, viską galima pradėti iš pradžių – viskas priešaky!

Leonid Rabičev

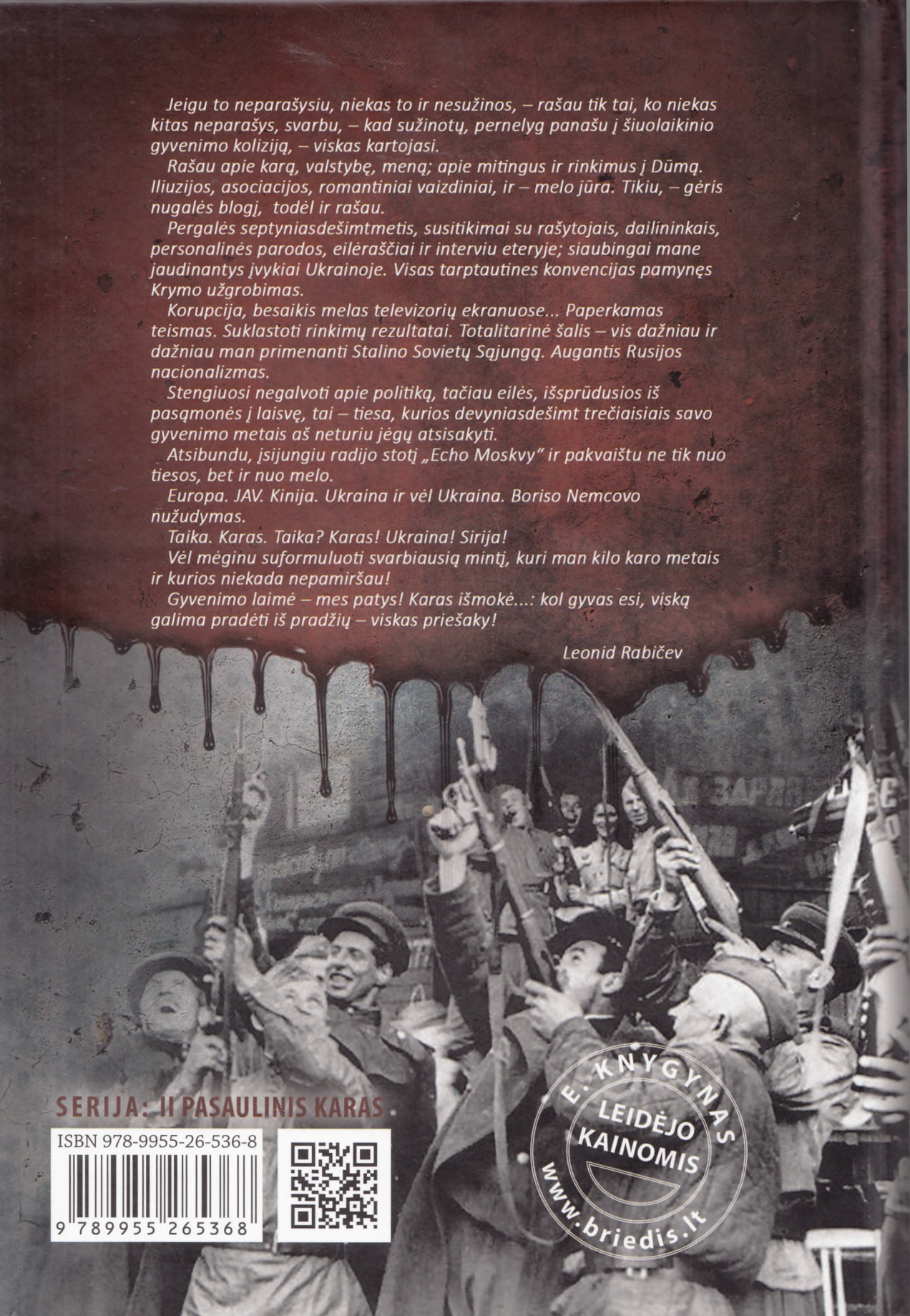

SERIJA: II PASAULINIS KARAS

ISBN 978-9955-26-536-8

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt